ВОДАЧЪ

ЗА

НАРОДНИЯ МУЗЕЙ

ВЪ СОФИЯ

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1923

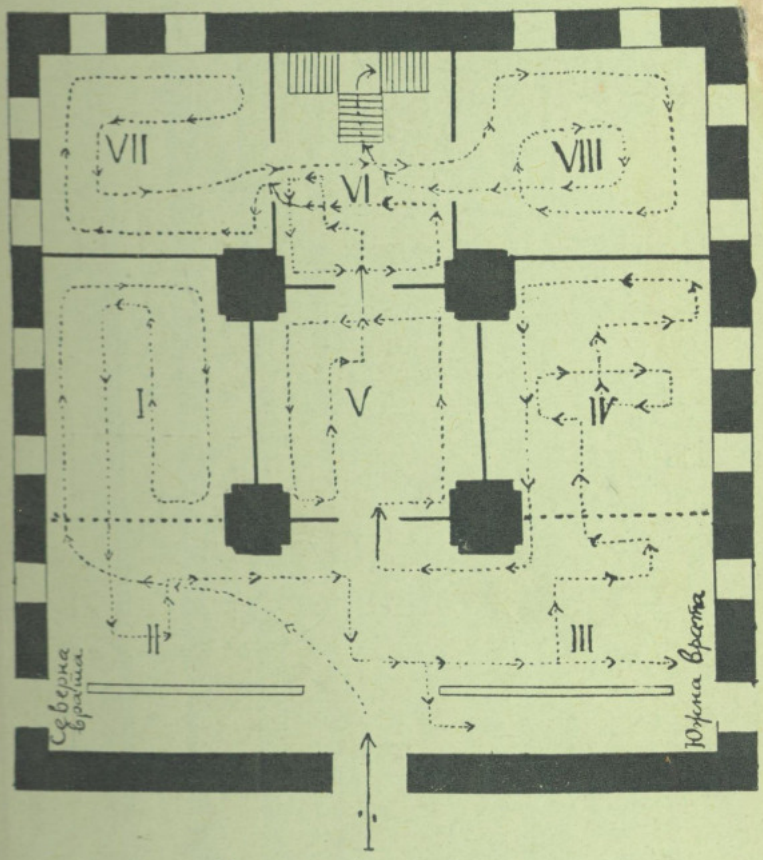

Планъ на музейното помѣщение.

Посетителтъ, съ Водача въ ржка, да се движи по посоката, указана отъ стрелитѣ.

УВОДЪ

Народниятъ музей въ София

Народниятъ музей въ София е билъ създаденъ веднага следъ освобождението ни, като отдѣлъ въ двойния институтъ „Народна библиотека и музей въ София". Инициативата далъ Маринъ Дриновъ, — презъ освободителната война на разположение на главнокомандуващия Великия Князъ Николай Николаевичъ и причисленъ къмъ канцеларията на Князъ В. А. Черказки, а отъ 19 февруарий 1879 год. вече началникъ на Отдѣла за народното просвѣщение и духовнитѣ дѣла при императорския комисарь Князъ Дондуковъ-Корсаковъ. Тази инициатива бѣ реализирана отъ министъръ-председателя и министра на Народното просвѣщение митрополитъ Климентъ (драматургътъ и белетристътъ отъ предосвободителната епоха Василъ Друмевъ), съ когото Маринъ Дриновъ, съ съдействието и на Василъ Д. Стояновъ, бѣ основалъ презъ 1869 год. въ Браила Българското книжовно дружество (сега Българска академия на наукитѣ). За първъ директоръ на Народната библиотека и музей бѣ назначенъ Георги Кирковъ (по-късно директоръ на Държавната печатница и Картографския институтъ), а следъ него — до 1892 год. — К. Иречекъ, Петко Р. Славейковъ и В. Д. Стояновъ.

Най-близко участие въ уредбата на Народната библиотека и музей въ София е взелъ Константинъ Иречекъ. Издалъ своята Българска история презъ 1875 год. на чешки, презъ 1876 на немски, а презъ 1878 год. на руски; известенъ всредъ българската интелигенция още отъ 1872 год., когато публикувалъ (като притурка на Браилското периодическо списание, 1873 год.) своя Книгописъ на новобългарската книжнина за 1806 — 1870 година, Иречекъ бѣ повиканъ въ България отъ лично познатия му Маринъ Дриновъ още презъ 1879 год. за да остане — до повикването му за професоръ въ Прага презъ 1884 год., — въ нея като главенъ секретарь при Министерството на народното просвѣщение (отъ 2 октомврий 1879 год. до 29 априлъ 1881 год.); министъръ на Народното просвѣщение (отъ 29 априлъ 1881 год. до 23 юний 1882 год.); съветникъ въ това министерство (отъ 23 юний 1882 год. до 15 януарий 1883 год.); председатель на вишия учебенъ съвѣтъ (отъ 26 мартъ 1883 год. до 11 януарий 1884 год.) и директоръ на Народната библиотека и музей въ София (отъ 11 януарий 1884 год. до 1 септемврий 1884 год.[1]).

[1]) Схващанията на Иречека за музейното дѣло личатъ най-ясно отъ следнитѣ извадки изъ биографията на Константинъ Иречека, четена следъ неговата смъртъ отъ проф. В. Златарски въ Българската академия на наукитѣ (Гледай Лѣтопись на Българската академия на наукитѣ. IV. София, 1919 год. Стр. 98 сл.):

„За въ бждеще музеятъ трѣба да се тури на по-широка основа, като се раздѣли на три отдѣления: археологическо, естествоизпитателно и индустриално. За археологическитѣ сбирки трѣба да се събиратъ многобройнитѣ старини, които се намиратъ въ страната и които много

Огромната нужда на току що възкръсения къмъ свободенъ политически, стопански и културенъ животъ народъ за просвета чрезъ различенъ родъ училища; липсата на специално подготвени лица, безъ които едно несвоевременно започнато археологично дяло би принесло само вреди сж оправдали създаването на музея не като самостоятелно учреждение. Нѣщо повече. Поради огромния и разнообразенъ интересъ на Дринова и Иречека къмъ нашитѣ старини, паметници и материяли отъ исторично, археологично, художествено-исторично и етнографично естество; поради липса на други музеи — естествено-исторични и занаятчийски; а и все поради липсата на подготвени ржководители, — въ музейния отдѣлъ сж били прибирани не само антични сждове и статуйки; монети и златенъ тракийски венецъ; емайлиранъ бронзовъ медалъ съ два лъва отъ Трапезица и копия отъ фрески; каменни антични, византийски и български надписи документи по възраждането и революционната епоха, но и вкаменелости, даже и единъ модеренъ часовникъ „особена конструкция".

пжти пропадатъ отъ незнание и небрѣжие. Естествените сбирки трѣба да обнимать всичко по зоологията, ботаниката и минералогията на страната. Много важни сж индустриалнитѣ сбирки; тѣ трѣба да обнимать образци отъ всичкитѣ издѣлия на България, орждия земледелски и занаятчийски, стоки, които се произвеждатъ въ страната и отъ кой да е видъ, тънки работи, грънчени, дървени, желѣзни и пр. Но за всичко това се изисква пространно мѣсто, дѣто да могатъ тия нѣща да се изложатъ хубаво, за да може всѣки родолюбецъ да се запознае по-отблизу съ отечеството си, и всѣки чужденецъ да може да си състави ясно и добро понятие за България и българитѣ".

Това положение на музейния отдѣлъ при Народната библиотека, което продължава 13 години, трябваше веднажъ за винаги да вземе своя край и то при единъ случай, който, устроенъ отъ правителството, носеше демонстративенъ характеръ.

Още въ първитѣ няколко години на своето свободно сѫществувание българскиятъ народъ успѣ да извърши извънредно значителни и сѫдбоносни прояви отъ международенъ характеръ: презъ септемврий 1885 г. бѣ обявено Съединението на северна и южна България и веднага следъ това, още презъ сѫщата година, спечелена войната съ сърбитѣ; презъ следната 1886 год. детрониранията князъ Александъръ I Батембергъ бѣ веднага — още

Съ писмо отъ 10. III. 1882 год. Иречекъ е обръщалъ вниманието на Софийското градско общинско управление върху това, че „понеже въ София се предприематъ много работи за изравнение и поправяне на улицитѣ, при които ставатъ много разкопки и случайни разваряния на земя, вѣроятно е, че тукъ таме ще се намерятъ и нѣкои любопитни старини, като надписи, всѣкакви дѣлани камъни, антични сѫдове и други остатъци на древностьта“ и затова моли управлението да направи надлежнитѣ разпоредби, ако би да се намерятъ подобни нѣща, да извести Министерството, та да се прибератъ въ музея.

Благодарение на Иречековото залягане и настояване въ тоя смисълъ презъ неговото министерствуване се появили разни рапорти на училищни инспектори върху старинитѣ въ България, каквито сѫ напр. рапортитѣ на покойнитѣ Цаню Гинчовъ и М. Радивоевъ и много други отъ подобенъ характеръ.

„Желая, да ми се опредѣли нѣкое постоянно занятие, което има бѫдашность за много години, и сега не намирамъ за себе си по-сгодно нѣщо отъ управлението на Музея и библиотеката. Но необходимо условие е Народната библиотека съ музея да се пренесе отъ Голѣмата джамия въ

следъ два деня — повърнатъ отъ народнитѣ маси назадъ; настжпилата регентска година бѣ ликвидирана чрезъ избирането презъ следната 1887 г. на новъ князъ Фердинандъ I Кобургъ-Готски, който бѣ закрепенъ на трона, въпреки непризнаването му отъ нѣкои отъ великитѣ сили. И правителството за да манифестира, че България отстоява до такава значителна степень независимостьта си, че се развива съвършено нормално и стопански, и културно, устрои прѣзъ 1892 год. въ столицата на нѣкогашната Източна Румелия, своето „Първо българско земледелческо-промишлено изложение въ Пловдивъ". На тази изложба, въ която бѣ извънредно

най-близко врѣме другадѣ, именно въ нѣкое по-добро здание, напримеръ, въ гимназията, защото въ сегашното си помещение тия збирки нѣматъ бждещность. Въ всѣки случай моля да се свърши цѣлия ми въпросъ до 20 юлий тази година".

Още на 10. II. 1884 г. той съ писмо до Министра на общ. сгради, земледелието и търговията обръща вниманието му върху случайнитѣ археологични находки при постройкитѣ на мостове, пжтища и обществени здания и подканя Министерството да се разпореди, щото инженернияпъ персоналъ да се погрижи за събирането на тия археологични предмети и да се изпращатъ въ Музея. Нѣма съмнение, че Иречекъ, който е ценилъ най-високо важностьта на археологичнитѣ паметници и е придавалъ голѣмо значение на Народния музей, не би се ограничилъ само съ тая разпоредба. Това най-ясно се види отъ писмото му отъ 31. V. 1884 г. до Министерството на народната просвета, въ което той съобщава, че мнението си по въпроса за съхранението на древноститѣ, находящи се въ Княжеството, щѣлъ да изложи по-обстойно, следъ като се завърнѣлъ отъ предстоящето му пжтуване по източнитѣ предѣли на България, дето се намиратъ особено много такива именно архитектурни паметници.

силно застжпено просвѣтното дѣло, имаше и специаленъ „Павилйонъ за изящнитѣ изкуства“.

Презъ годината на тази изложба министрътъ на Народното просвѣщение Георги Живковъ откжсна музейния отдѣлъ отъ Народната библиотека въ София и го издигна до самостоятелно учреждение „Народенъ музей въ София“. И ако до тогава събиранитѣ предмети въ Музейния отдѣлъ на Народната библиотека въ София бѣха първата ядка за бждащитѣ отдѣли предисторичнъ, античенъ, средновѣковенъ и нумизматиченъ, то, чрезъ откупване картини и скулптури отъ павилйона за изящнитѣ изкуства при Пловдивската земледелско-промишлена изложба, се създаде ядката за единъ художественъ отдѣлъ.

Съ откжсване Музея като самостоятелно учреждение, започна и прочистването му отъ всичко, което не спада къмъ него и организирането му. Естествено-историчнитѣ предмети сж били предадени на Университета, и Народниятъ музей е билъ подраздѣленъ на три главни сбирки: I. Старовѣковна, която е обемала паметници и художествени произведения предисторични, тракийски, гржцки, римски, византийски, български и турски; II. Нумизматична и III. Етнографска.

Венцеславъ Добруски, първиятъ директоръ и организаторъ на музея, отъ 1892—1910 год., е завеждалъ старовѣковната и средновѣковната сбирка, а сжщо и художественитѣ отъ най-ново време произведения; Д. Е. Такела, отъ 1892 до 1903 год., — нумизматичната сбирка. Етнографската сбирка е била завеждана последователно отъ различни лица, между които археолога Борисъ

Дяковичъ, историка и археолога на нашето средновѣковие Георги Баласчевъ, историка на нашето възраждане Иорданъ попъ Георгиевъ и етнографа Димитъръ Мариновъ.

Издигането само на нумизматичнитѣ и етнографскитѣ материали до привилегировани сбирки, на които още отъ самото откѫсване на музея като самостоятелно учреждение бѣха назначени специални уредници, се дължи на две съвършенно различни една отъ друга причини. Въ деня на откѫсването на музея отъ Народната библиотека въ София нумизматичната сбирка броеше 2357 стари монети срещу само 343 паметници и художествени произведения въ всички други музейни сбирки. Освенъ това народната масса проявяваше единъ несравнено по-голѣмъ интересъ къмъ старитѣ монети, отколкото къмъ кои да е други старини. И както тогава и не би могло да бѫде другояче, този интересъ на народа спрямо монетитѣ бѣше само материаленъ. Народътъ не пазеше намиранитѣ често въ огромни количества монети, а веднага ги продаваше на златаритѣ, които отъ своя страна бързаха да ги разтопятъ — особено златнитѣ — до като още властьта не се е научила за тѣхъ. Етнографската сбирка бѣ издигната като самостоятелна поради специалния и много навременъ интересъ, който ѝ се даде отъ официално мѣсто. Министерството на народното просвѣщение, съзнало опасностьта, която грози етнографскитѣ предмети отъ страна на новитѣ, настѫпили веднага следъ освобождението ни условия, започна да издава презъ 1889 год. Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, въ който най-голѣмо мѣсто бѣ предо-

ставено за фолклорни материали. Първата му статия бѣше единъ позивъ да се спасятъ и етнографскитѣ, обречени на изчезване предмети; отъ IV. книга на тоя сборникъ започнаха да се печататъ, като черни или цвѣтни репродукции, скици на народни мѫжки и женски типове, въ тѣхнитѣ пъстри носии и изгледи отъ селски кѫщи. Главното проявление на тоя официаленъ интересъ къмъ етнографскитѣ предмети бѣше отдѣлянето на малкото презъ 1892 год. етнографски материяли, като специална сбирка съ специаленъ уредникъ. Къмъ тази сбирка скоро бѣ основанъ и така наречения „Архивъ на българското възраждане", за който се събираха всички документи и материали, не само по духовното ни възраждане, но и по революционнитѣ борби. (Следъ хуриета от 1908 год. — и по дотогавашнитѣ македонскитѣ възстания).

При така организирания Народенъ музей, години преди да се създаде за него специаленъ законъ и правилникъ, първиятъ директоръ В. Добруски се зае съ археологическото дѣло на България, предимно античното. Съ съдействие на административнитѣ и военнитѣ, училищнитѣ и църковнитѣ власти започна се преди всичко прибирането на всички подвижни паметници, особено каменнитѣ, разхвърлени изъ страната и изложени редъ вѣкове на разрушение. Предприеха се и разкопки — най-сигурното средство да се вдигне булото, обгръщаще скрититѣ въ земята старини, да се обогати съ тѣхъ музея и да се хвърли научна светлина върху историята и изкуството на българската земя. При това, предприетитѣ разкопки бѣха започнати въ най-широкъ мащабъ, особено въ Никюпъ. Изиск-

ваха се за врѣмето значителни бюджетни кредити, съ които се откупуваха старини и художествени произведения, притежавани отъ частни лица. Паралелно съ това, Добруски създаде бѫлгарската археологична наука, която, започнала съ Каница, Иречека и други чужди учени, сега взе форма на монографични изследвания въ Периодическо списание, Сборника за народни умотворения, наука и книжнина и Известия на народния музей въ София (само кн. I, 1907 год.).

Скоро дветѣ сбирки, които бѣха възложени на самостоятелни уредници, се обогатиха до толкова, че презъ 1906 год. едната отъ тѣхъ — етнографската (заедно съ Архива на нашето възраждане)— бѣ отдѣлна като самостоятеленъ музей. При това създаване на Етнографския музей, Биюкъ-Джамия, която оставаше за помѣщение само на Народния музей, биде приспособена за музейна сграда.

Непрекѫснато и усилено обогатяванъ, Народниятъ музей трѣбваше да бѫде подхвърленъ на ново организиране и снабденъ съ повече парсоналъ отъ специалисти. Съ Закона за народното просвѣщение отъ 1908 год. Народния музей бѣ нареченъ Народенъ археологически музей и подраздѣленъ на 4 отдѣла: старовѣковенъ, средновѣковенъ, нумизматиченъ и художественъ. За всѣки отдѣлъ бѣ предвиденъ уредникъ-специалистъ. Учрежденъ бѣ и музеенъ комитетъ, въ чиито заседания вематъ участие и двама археолози-делегати на Министерството на народното просвѣщение. Презъ 1909 год. бѣ утвърденъ и временен правилникъ за Народния археологически музей.

Когато В. Добруски напусна на 1 февруарий 1910 год., музеятъ притежаваше 1074 предисторични предмети; старовѣковни — 3537; средновѣковни — 722; нумизматични — 16135 и художествени — 171. Срещу 2700 старини и художествени произведения, които първия директоръ В. Добруски получи отъ директора на Народната библиотека Василъ Д. Стояновъ презъ септември 1892 год., той предаде презъ февруарий 1910 год. на своя замѣстникъ Д-ръ Б. Филовъ 21639 старини и художествени произведения.

Д-ръ Б. Филовъ вториятъ директоръ, от 1910 до 1920 год.; продължи дѣлото на своя предшедственикъ чрезъ прибиране и откупуване паметници и художествени произведения, чрезъ научни разкопки и издания и чрезъ закрепване и поддържане на архетектурни и живописни (предимно фрескови) художествени произведения. А това се постигна главно и чрезъ постепенното попълване на вишия музеенъ персоналъ.

Професоритѣ Г. И. Кацаровъ и Йорданъ Ивановъ бѣха назначени за министерски делегати въ музейния комитетъ. Тѣ дадоха на директора Б. Филовъ най-цѣнно съдействие въ всички негови начинания. Р. Поповъ бѣ назначенъ презъ 1909 год. за уредникъ на предисторичната сбирка, П. Мутафчиевъ — презъ 1910 год. — на средновѣковния отдѣлъ; Д-ръ Ив. Велковъ — презъ 1918 год. — на старовѣковния,; презъ сѫщата година Н. А. Мушмовъ на нумизматичния и А. Протичъ — презъ 1919 год. — на художествения отдѣлъ. Като технически персоналъ бѣха назначени Г. Трайчевъ за музеенъ фотографъ, който съ своитѣ снимки на музейни, особено извънму-

зейни старини и художествени произведения, създаде една от най-ценнитѣ и богати сбирки на музея, и В. Стояновъ за дърводѣлецъ-препараторъ. Като помощенъ персоналъ на уредницитѣ бѣха командировани учителитѣ А. Д. Чилингировъ отъ 13. III. 1911 до 30. III. 1916 год. — въ предисторичния отдѣлъ; М. Бръчкова отъ 15. I. 1919 г. до 1. III. 1921 год. въ старовѣковния отдѣлъ; А. Грабаръ отъ 30. IV. 1919 г. и А. Радославовъ отъ 25. III. 1920 г. до 1. X. 1922 г. въ средновѣковния отдѣлъ.

Съ този персоналъ се развиха и петьтѣ отдѣла, за всѣки отъ тѣхъ се съставиха отдѣлни нови инвентари и се започна да се приготовляватъ подвижни, картонни каталози, тъй необходими, както за систематизиране на всѣка отдѣлна сбирка, така и за отпечатването на голѣмитѣ научни каталози; обогатиха се музейнитѣ сбирки и чрезъ намѣрени въ музейнитѣ складове и незаписани или неточно записани цѣнни предмети, и чрезъ разкопки и покупки; прередиха се всички отдѣли, нѣкои отъ тѣхъ изцѣло; разшириха се извънредно разкопкитѣ, особено предисторичнитѣ и средновѣковнитѣ; засили се грижата за извънмузейнитѣ старини, които трѣбваше да бѫдатъ спасени за нашето изкуство и наука, било чрезъ поддържане и закрепване, било чрезъ снемане планове и изгледи, профили и детайли на църкви и кѫщи, копия и фотографии на фрески, изобщо на всички старини отъ значение за изучването на нашето народно изкуство въ всички негови области. Наредъ съ тази дейность Д-ръ Б. Филовъ заедно съ проф. Г. И. Кацаровъ и проф. Йорданъ Ивановъ създаде и най-значителното дѣло на Народния музей — изданията „Списание на българското

археологическо дружество", „Материяли за историята на градъ София" и „Материяли за археологическата карта на България". Около тия издания се групираха всички наши работници по антична археология, по средновѣковна и нова история на изкуството (В. Аврамовъ, Г. Баласчевъ, Г. Господиновъ, Ив. Велковъ, К. Вълевъ, Д. Дечевъ, В. Димовъ, В. Златарски, Иорданъ Ивановъ, А. Ширковъ, Г. Кацаровъ, архит. П. Койчевъ, Ст. Л. Костовъ, П. Мутафчиевъ, Н. А. Мушмовъ, Р. Поповъ, А. Протичъ, Б. Филовъ, А. П. Чилингировъ и др.), изъ чиято среда излѣзоха инициаторитѣ и първитѣ членове на основания презъ 1920 год. Археологически институтъ въ София. Презъ 1911 год. бѣ създаденъ и Законъ за старинитѣ.

На 20 юний 1920 год. директорътъ Б. Филовъ прие избора за редовенъ професоръ по археология въ Софийския университетъ. Срещу полученитѣ презъ 1910 год. отъ своя предшественикъ В. Добруски 21629 старини и художествени произведения Б. Филовъ предаде на своя заместникъ А. Протичъ презъ 1920 год. 44274 старини и художествени произведения.

Сегашния музеенъ директоръ Андрей Протичъ трѣбваше да продължи едно значително дѣло, на което В. Добруски бѣ положилъ най-солидни основи, а Б. Филовъ бѣ далъ най-широко развитие.

Въ отношение организацията на музея предисторичната сбирка бѣ издигната и формално, съгласно послѣдния законъ за Народното просвѣщение отъ 1920 год., до самостоятеленъ отдѣлъ. Персоналътъ на музея бѣ попълненъ. Вмѣсто заминалия за Мюнхенъ да се специализира по българска и визан-

тийска история като стипендиантъ на Софийския университетъ П. Мутафчиевъ бѣ назначенъ отъ 1.X.1920 г. Д-ръ Кр. Миятевъ. Помощниятъ персоналъ бѣ увеличенъ чрезъ назначението на Вѣра Иванова, вмѣсто повикания за лекторъ по руски езикъ въ Страсбургъ А. Грабаръ, за асистентка въ средновѣковния отдѣлъ; учителката Йордана Мушмова, бѣ командирована въ нумизматичния отдѣлъ, а Рада Кацарова, сжщо тъй учителка, бѣ командирована за библиотекарка.

Въ всички отдѣли се предприе провѣрка на инвентарнитѣ предмети, резултатъ на която бѣше едно прехвърляне на старини отъ единъ отдѣлъ въ другъ. Това засегна най-вече средновѣковния отдѣлъ, къмъ който се придадоха всички старохристиянски паметници (до тогава въ старовѣковния отдѣлъ) и всички копия отъ фрески, икони и щампи (до тогава въ художествения отдѣлъ). При този отдѣлъ се създаде специална сбирка „Материали за историята на българската църковна и свѣтска живопись и архитектура", обйемаща копия отъ миниатюри, фрески, планове и изгледи на църкви и кжщи. Предприе се както една провѣрка въ складоветѣ, дѣто се откриха извънредно значителни старини отъ Трапезица, — части отъ фигурни мозайки (стъклена) и фрески — тъй и едно коренно прежждание на музея, изцѣло или въ по-голѣмата му часть, което засегна всички отдѣли.

Съгласно установената отъ Закона за народното просвѣщение отъ 1920 год. организация, Народниятъ музей сега обема 5 отдѣла: предисторическъ, античнъ, средновѣковенъ, нумизматиченъ и художественъ.

I. **Предисторичният отдѣлъ** съдържа старини и художествени произведения на първитѣ обитатели на българскитѣ земи, и то отъ периодитѣ каменен̀ъ, меден̀ъ, бронзов̀ъ, халщадски и латенски. Всички предмети—освен̀ъ много малки изключения—сѫ отъ предприети отъ Народния музей разкопки на могили, пещери и селища. Кѫмъ най-значителнитѣ придобивки на тоя отдѣлъ сѫ: 1) отъ каменната епоха: модели на колиби, печати за украса на човешкото тѣло съ бои, глинени сѫдове съ рисувани и инкрустирани орнаменти, гробъ (реставриран̀ъ) на хокери (отъ края на третото хилядолѣтие преди Христа), глинени и костени идоли; 2) отъ медния периодъ: разни видове медни брадви, между които най-характерни сѫ киркомотикитѣ (двойни брадви), което показва, че България и Унгария презъ медния периодъ сѫ съставлявали една културна область съ земитѣ по долното течение на Дунава; 3) отъ бронзовия периодъ: по-главнитѣ типове отъ развитието на бронзовата брадва (отъ плоската брадва до брадви съ дуло), мечове, между които единъ микенски типъ, сърпове и пр.; 4) отъ халщатския периодъ, по-голѣмата часть отъ материялитѣ произхождатъ отъ некрополи. Между тия материяли стоятъ на първо мѣсто фибулитѣ (по типъ напълно съответствуващи на тоя отъ илирийската область) и други предмети, които сѫ служили за накити, напълно аналогични на тия, намерени въ Босна, Херцеговина, Хърватско, Славония, Австрия, — фактъ, който показва, че презъ първата половина на последното хилядолѣтие тракитѣ и илирийцитѣ сѫ били носители на една и сѫща култура; 5) отъ латенската епоха — фибули, между

които се срѣща главно срѣднолатенскиятъ типъ; отъ фибулитѣ особенъ интересъ заслужва една форма, която стои близо до чертозкия типъ, отъ която до сега нигде другаде извънъ България не е намерена подобна, и вѣроятно представлява вариация отъ италиянската форма. Типични мечове — келтски типъ — конски юзди и шпори, които сѫщо трѣбва да се отдадатъ на келтската култура у насъ. (Келтитѣ презъ III вѣкъ преди Христа дохождатъ на Балканския полуостровъ и стигатъ Мала-Азия. Въ земитѣ на древна Тракия тѣ основаватъ царство съ столица Тиле (Тулово при Казанлъкъ), траяло у насъ отъ 281 до 218 год. пр. Хр.).

II. **Античниятъ отдѣлъ:** старини и художествени произведения отъ класическото гръцко изкуство по Черноморския и Бѣломорския брѣгъ отъ V и IV вѣкъ пр. Хр. (надгробни стели, мраморни и бронзови статуйки, вази, златни украси и пр.); старини, които напомнятъ скитския сгилъ на южна Русия отъ IV вѣкъ пр. Хр.; римски паметници, които сѫ най-многобройно застѫпени въ музея (надгробни релйефни плочи и надписи, голѣми статуи, оброчни каменни релйефи, които илюстриратъ религиозния животъ на мѣстното тракийско население, особено тракийския конникъ, нимфитѣ, Асклепи и Хигия; релйефи на Митра и на други ориенталски божества; гробни находки (много често златни вѣнци и диадеми), единъ златенъ пръстенъ съ тракийски надписъ (до сега изобщо единъ единственъ паметникъ на тракийски езикъ); колесници, намерени въ погребални могили; накити, фибули, керамика; военни дипломи, малки бронзови статуйки на божества отъ гръцкия религиозенъ пантеонъ;

11450/84
ТРАКИЙСКА БИБЛИОТЕКА — СОФИЯ

статуйки отъ теракота; стъклени съдове, оръжия, мраморни и бронзови бюстове-портрети; саркофази, архитектурни фрагменти, (колони, капители, архитрави, фризове, фронтони, касети и пр.)

III. **Срѣдновѣковниятъ отдѣлъ** обгръща паметници и художествени произведения отъ старохристианската, византийската, българската и турската епоха: епиграфски и други исторични материали; архитектурни фрагменти (колони, капители, фризове, плаки и пр.), църковна живопись (мозаики, фрески и икони; миниатюрна — фигурна и орнаментална — украса); низко-релйефна каменна и дървена скулптура (по иконостаси, тронове, киворти, амвони); дребна църковна художествена индустрия (керамика, стъклария, металически — предимно сребърни и златни — съсъди, бродерии); накитни старини и пр.

IV. **Нумизматичниятъ отдѣлъ:** гръцки колониални монети отъ Дакия, Горна и Долна Мизия, Тракия и Македония; също монети отъ тракийски, македонски и скитски царе; римски републикански и императорски монети; византийски, български и сръбски монети. Освенъ това — всички монети, които съ били пренасяни отъ завоеватели и нашественици на български земи. Особено богата е сбирката съ гръцки автономни монети отъ всички градове въ предѣлитѣ на българскитѣ земи, и съ колониални монети, сѣчени въ старитѣ автономни градове. Сбирката притежава голѣмъ брой келтийски монети отъ типа на ония на Филипъ Македонски, Александъръ Велики, островъ Тасосъ, Маронея и др.

V. **Художественият отдѣлъ:** Портретна, патриотична и исторична гравюра и маслена живопись отъ предосвободителната епоха; битова картина, пейзажъ, портретъ, фигурна живопись и голѣми композиции отъ академиченъ, импресионистиченъ и експресионистиченъ стилъ; бюстове и групи скулптурни.

На 1 априлъ 1923 год. Народният музей въ София притежаваше 51,379 старини и художествени произведения, както следва:

I. предисторични	4,648
II. старовѣковни	5.281
III. срѣдновѣковни	2,706
IV. нумизматични	37,942 и
V. художествени	782

Фотографското ателие притежаваше 4121 негативи, 213 диапозитива и 7839 копия въ 36 албума.

Библиотеката се състоеще отъ 3216 тома.

Паралелно съ събирането и съхраняването на археологични и художествено-исторични паметници вървѣше и научното имъ разработване въ специални научни издания на Народния музей.

Първия директоръ В. Добруски издаде единъ томъ „Извѣстия на Народния музей, 1907 год.“ Вторият директоръ Д-ръ Б. Филовъ — две книги „Материали за археологическа карта на България“ съ трудове отъ К. Шкорпилъ и П. Мутафчиевъ; заедно съ делегатитѣ на министерството на Народното просвѣщение въ музейния комитетъ, професоритѣ Йорданъ Ивановъ и Г. Кацаровъ, редактира „Извѣстия на археологическото дружество въ София (отъ 1910 год. насамъ); сжщо и „Материали за историята на София“ (5 книги) съ трудове отъ Г. Кацаровъ, А. Протичъ, А. Ишир-

ковъ, Б. Филовъ, Р. Поповъ и Г. Господиновъ. Д-ръ Б. Филовъ издаде и единъ Отчетъ за Народния музей отъ 1909 год. до 1919 год.

Сегашниятъ директоръ започна редовното издаване Годишникъ на Народния музей съ отчети и научни изследвания на музейния персоналъ (до сега сж излѣзли два тома Годишници за 1921 и 1922 год. Годишникътъ за 1922 год. е подъ печатъ). Готови сж за печатъ книгитѣ: 1) „България въ своето минало" (археологични и художествено-исторически очерци отъ предисторическо време до освобождението на България отъ Г. Кацаровъ, Б. Филовъ, А. Протичъ, Р. Поповъ, Н. Мушмовъ, К. Миятевъ, Ив. Велковъ и А. Грабаръ; 2) „Старохристианското изкуство" отъ Проф. Н. Кондаковъ; 3) „Варварското изкуство" отъ Проф. Н. Кондаковъ; 4) „Тракайски конници изъ Черноморското крайбрѣжие" отъ К. Шкорпилъ; 5) „Монетитѣ на българскитѣ царе" отъ Н. А. Мушмовъ; 6) „Декоративната живопись на Софийския некрополъ отъ К. Миятевъ. Готвятъ се за печатъ: 1) Миниатюрната живопись на Манасиевата хроника отъ Б. Филовъ; 2) Долмени изъ Странджа-планина отъ К. Шкорпилъ; 3) Българската религиозна живопись отъ IX—XIX в. отъ А. Протичъ; 4) Новото изкуство на България отъ А. Протичъ; 5) Предисторичниятъ човѣкъ въ България отъ Р. Поповъ; 6) Старини изъ долината на р. Витъ отъ Ив. Велковъ.

Андрей Протичъ.

БУЮКЪ-ДЖАМИЯ ВЪ СОФИЯ

и нейното мѣсто всрѣдъ източната християнска и мусюлманска архитектура.

България съ нейнитѣ все още подъ чужда власть земи е, както рѣдко друга страна, една съкровищница на паметници и художествени произведения отъ най-разнообразни културни епохи: предисторична и ранноисторична; тракийска, гръцка, „варварска“ и римска; византийска, българска и турска.

Вече по своето географско положение, България съ своитѣ земи е била презъ нѣколко десетки столѣтия една арена на стълкновение на източнитѣ и западни народи и тѣхнитѣ култури. За източнитѣ народи българскитѣ земи сѫ били лесно достѫпни презъ Босфора, Бѣло и Черно море и долното течение на Дунава; западнитѣ народи сѫ държели, въ нашествията си къмъ Изтока, главния пѫть Белградъ—София—Цариградъ и пѫтищата, откриващи имъ се отъ брѣговетѣ на Адриатическо море. И всички народи, било като първи поселници на българскитѣ земи, било като временни нашедственици, било като вѣковни или постоянни господари, сѫ оставили количествено неизброими, а качествено извънредно значителни археологични и художествено-исторични следи отъ своето пребивание.

Тия археологични и художествено-исторични паметници, разрушавани отъ всѣки новъ завоевател, и затрупвани и затова отчасти спасени отъ

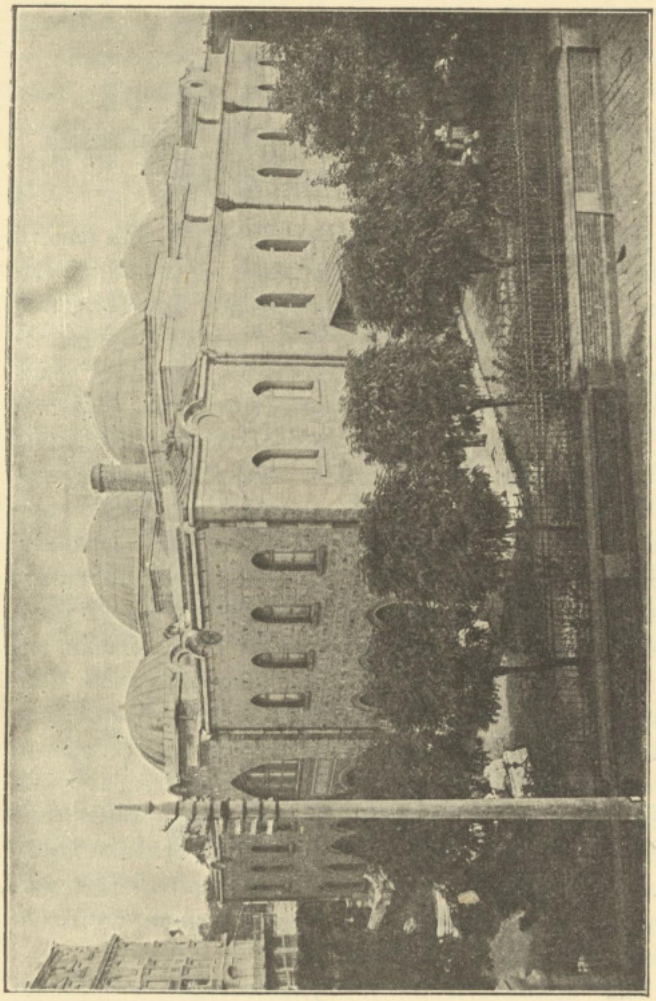

Обр. 1. — Буюкъ джамия (Шехидъ-Мехмедъ — Паша-Джами) въ София. 1494 год.

времето, което е хвърляло тежко и непроницаемо було върху тѣхъ; или пъкъ случайно или преднамерено пощадявани отъ новитѣ господари на българскитѣ земи и запазени поради апатията или грижата на народа, е трѣбвало да бждатъ открити, прибрани и научно проучени, за да станатъ достжпни за българското и общочовѣшко изкуство и наука.

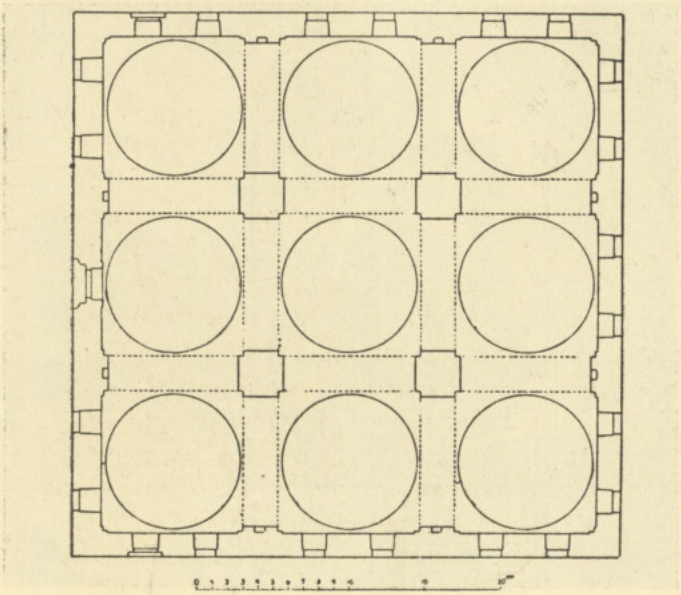

По Калинка

Обр. 2. — Планъ на Буюкъ-джамия въ София.

И даже да допуснемъ, че въ България, въ течение на малкото десетилѣтия, изтекли отъ освобождението насамъ, народътъ ѝ би съзнавалъ напълно огромното и разностранно значение на археологич-

нитѣ и художествено-исторични паметници и издигналъ изъ своята срѣда значително число археолози и художествени историци, все пакъ музейното помѣщение, дето би трѣбвало да бждатъ прибирани, излагани и проучени тия паметници, играе една отъ първостепеннитѣ роли. Тая роля въ България изигра сегашното музейно помѣщение — Буюкъ-джамия въ София.

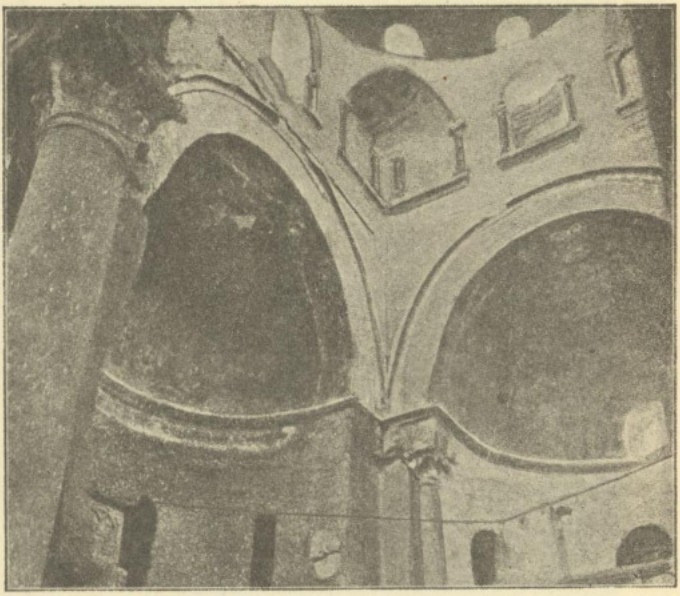

По Стршиговски

Сбр. 3. — Червениятъ монастиръ въ Сохагъ (Египетъ). IV в.

Тази роля на Буюкъ-джамия е толкова по-значителна, защото, когато се създаде у насъ Народниятъ музей и се започна организирането както на тоя музей, тъй и изобщо на археологичното дѣло въ България, нито народътъ ни съзнаваше значението

на археологичнитѣ и художествено-исторични паметници, нито пъкъ разполагаше съ достатъчно брой археолози и художествени-историци. Освенъ това. Буюкъ-джамия, каквито недостатъци и да има, като влажно и студено помѣщение, въ което известни материали се разпадатъ (реставриранитѣ), ръждясватъ (преди всичко желѣзнитѣ) и прогниватъ (тъканитѣ), е — взета сама за себе си — единъ значителенъ, макаръ не стоещъ самъ за себе си паметникъ, който има своето мѣсто въ развитието на източнохристианско и мусюлманско архитектурно изкуство.

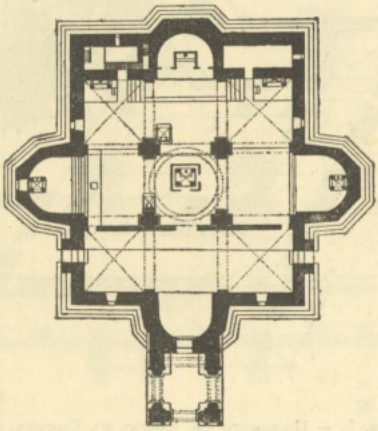

По Диль

Обр. 4. — Планъ на църквата Ечмиадзинъ (Армения). V в.

А на Буюкъ-джамия, като художествено произведение, даже безъ огледъ на услугата направена отъ нея спрямо нашето музейно дѣло, заслужава да се даде онова, що тя има като свое, да ѝ се укаже мѣстото всрѣдъ ней подобнитѣ паметници

и да се установи значението ѝ, въз основа на вложенитѣ въ нея архитектонични проблеми.

Буюкъ-джамия въ София (обр. 1) е една квадратна въ своя основенъ разрѣзъ постройка (обр. 2), всѣка страна на която е 36.30 м. дълга. Това квадратно пространство е разпредѣлено чрезъ четире стълпове и тѣмъ съответствуващи слѣпи стълпове въ околнитѣ стени (по два на всѣка стена) въ деветъ равни квадрати, надъ всѣки отъ които има кубе върху пан-

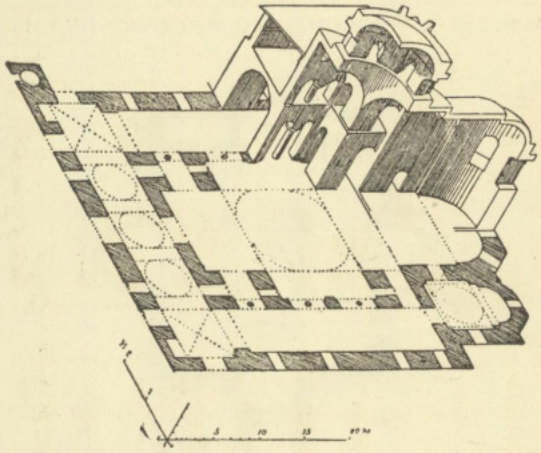

По Шоази

Обр. 5. — Църквата Св. София въ Солунъ. VI в.

дантивъ. Всички кубета сж еднакво голѣми само по диаметъръ. Централнитѣ кубета, които лежатъ надъ дългата ось, по направление С.-З. къмъ Ю.-И., сж издигнати по-високо. Срѣдното кубе се поддържа отъ четире арки върху четире свободни стълпове; четиретѣ кубета отъ лѣво и дѣсно, отпредъ и отзадъ на срѣдното кубе се поддържатъ отъ по три арки и една вградена въ стената арка, а пъкъ четиретѣ

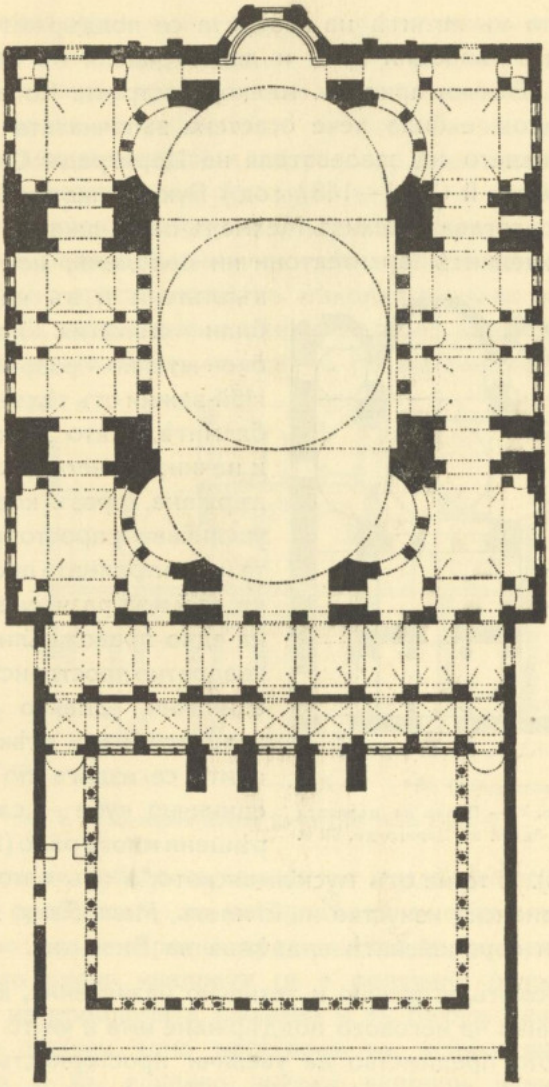

По Салценбергъ

Обр. 6. — Планъ на църквата Св. София въ Цариградъ. VI в.

кубета въ жглитѣ на квадрата се поддържатъ отъ по две свободни арки и две вградени въ стенитѣ арки. Всички арки сж малко заострени. Когато въ 1494 год. е била вече осветена започнатата презъ царуването на завоевателя на Цариградъ Султанъ Мехмедъ II (1451—1487 год.) Буюкъ-джамия, наречена тогава Шехидъ-Мехмедъ-паша-джами, най-значителнитѣ архитектонични проблеми, които сж въплътени и въ нея, сж били столѣтия по-рано окончателно разрѣшени. Най-важни отъ тѣхъ—проблемитѣ, както за кубето и начина на неговото поддържане, чрезъ което се увеличава и просторностьта на централната постройка, тъй и за разчленението на едно правожгълно или квадратно пространство въ единични, еднакво равни квадрати, надъ всѣки отъ които се издига по едно единично кубе — сж разрѣшени много рано (IV—IX вѣкъ). И то не отъ мусюлманското, а отъ източното християнско изкуство на Египетъ, Мала-Азия, Армения и европейскитѣ владѣния на Византия.

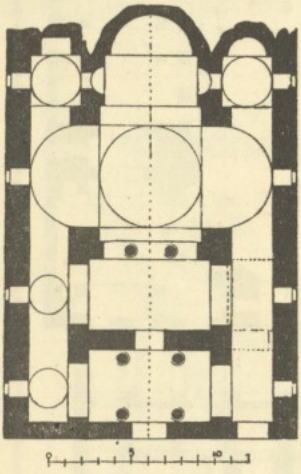

По Диль

Фиг. 7. — Планъ на църквата Св. Андей въ Цариградъ. VII в.

Освенъ естетично и технично назначение, кубето и начина на неговото поддържане има и чисто практичното предимство да увеличи просторностьта на църквата: 1) само въ височина; 2) въ височина и къмъ изтокъ и западъ; 3) въ височина и къмъ северъ и югъ;

4) въ височина и къмъ изтокъ, западъ, северъ и югъ. Тия проблеми е трѣбвало да бѫдатъ напълно разрешени, макаръ хронологично не въ дадения горе редъ, за да се разреши и проблемата за начина на покриване постройки отъ рода на Буюкъ-джамия.

Това разрешение отъ друга страна е трѣбвало да бѫде предшествувано отъ установяване проблемата за разпредѣление на едно правожгълно или квадратно пространство въ нѣколко еднакво равни квадрати, разграничени единъ отъ другъ чрезъ стени или стълпове. Чрезъ съчетание, обединение на про-

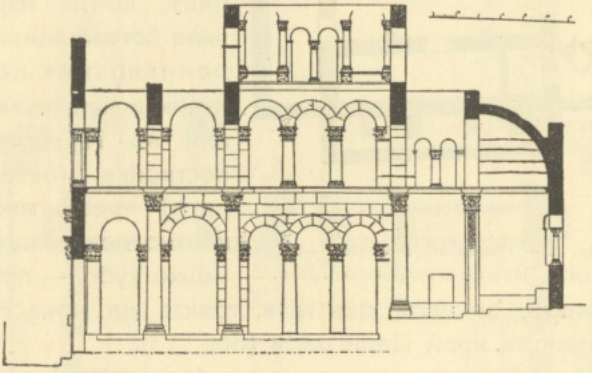

По Страшиговски

Обр. 8. — Църквата Коджа Калеси въ Мала Азия. V в.

блемата за кубето и начина на поддържането му и на проблемата за разпредѣление едно правожгълно или квадратно пространство въ множество еднакво равни квадрати се е получило разрешението на проблемата, вложена и въ Буюкъ-джамия: да се получи едно просторно въ всички направления и съ еднакво високи куполни пунктове помѣщение, което съответствува вече не на единъ

абсолюстиченъ принципъ, въплътенъ и въ централната църковна постройка съ едно голѣмо доминираще кубе (главни примери Св. София на императора Юстинианъ въ Цариградъ отъ VI в. (обр. 6) и Мехмедие (обр. 10) — джамията на завоевателя на Цариградъ Султанъ Мехмедъ II 1451 — 1487 год.), а на единъ демократиченъ принципъ, който изравнява богомолцитѣ въ религиозния домъ (църква или джамия) или въ търговската постройка (безистенитѣ) чрезъ многократно повтаряще се малко кубе, — пръвъ примеръ, за сега, отъ IX в. тракта на монастира Сатирионъ край Цариградъ (обр. 13).

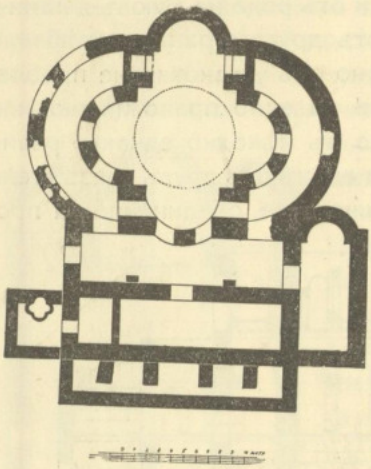

Обр. 9. — Планъ на Червената църква до с. Пастуша (Пловдивско). IX в.

Макаръ построена по-късно (презъ V в.), отколкото египетскитѣ централни църкви, Червения монастиръ и Бѣлия монастиръ (обр. 3 и 11) (и дветѣ въ Сохагъ), Малоазийската Коджа-калеси, (обр. 8), споредъ Стршиговски подъ влиянието на тия две църкви, разрешава извънредно резко проблемата за изтъкване измѣрението въ височина чрезъ кубето — и за извънредното ограничение на измѣрението въ широчина чрезъ разчленение въ триетажна аркада плоскостьта, образуваща се отъ северъ и югъ между стълповетѣ и излизащите отъ тѣхъ арки за

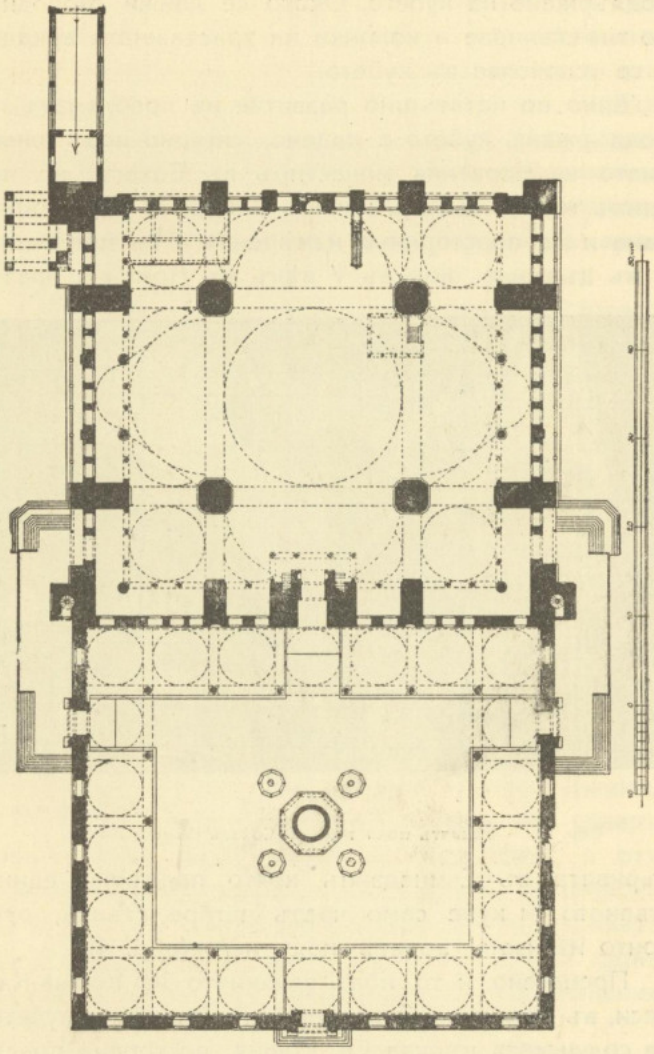

По Гурлитъ

Сбр. 10. — Планъ на джамията Мехмедие въ Цариградъ. 1471—1472.

поддържане на кубето. Окото се движи свободно по тия стълпове и колонки на триетажната аркада и се успокоява въ кубето.

Едно по нататъшно развитие на проблемата за поддържане кубето е дадено, сигурно подъ влиянието на Червения монастиръ въ Сохагъ, но по единъ много по-лекъ начинъ и за това съ натъртване и на просторнитѣ измѣрения и въ широчина и въ дължина, още въ V вѣкъ въ Армения чрезъ

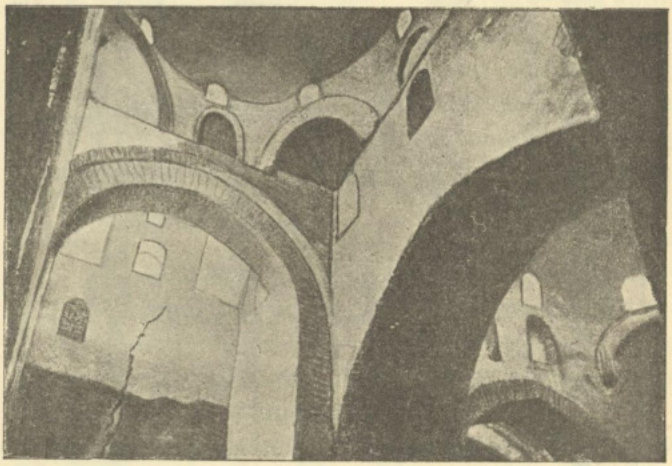

По Сшиговски.

Обр. 11. — Бѣлиятъ монастиръ въ Сохагъ (Египетъ) IV в.

църквата въ Ечмиадзинъ, която поддържа единственото си кубе само чрезъ четире стълпа, отъ които излизатъ аркитѣ подъ него (обр. 4).

Пренесено, и то подъ влиянието на Коджа-Калеси, въ балканскитѣ владения на Византия, кубето на солунската църква Св. София, построена преди цариградската Св. София, се поддържа чрезъ неловка и тежка конструкция на широки арки. Тѣ почи-

ватъ върху едно сложничко съчетание отъ по-дебели или по-тънки стълпове и арки, наредени въ два концентрични правожгълника, на които отъ северъ и югъ сж страничнитѣ кораби, отъ западъ тѣсното предверие, а отъ истокъ предабсиднитѣ правожгълници и тритѣ абсиди (обр. 5). Просторностьта на църквата е увеличена въ височина чрезъ кубето, а въ широчина и дължина чрезъ широкитѣ арки (пояси).

Едно съвършено друго разрешение, отколкото дотогавашнитѣ, било предприето отъ малоазиатския архитектъ Изидоръ, комуто било възложено отъ Юстиниана да построи ново кубе надъ цариградската Св. София (презъ VI вѣкъ). Аркитѣ, върху които почива огромното кубе сж отъ северъ и югъ краища на триетажно разчленени стени (два етажа колонади, третия етажъ — два реда прозорци), а пъкъ аркитѣ отъ истокъ и западъ сж краища на полукубета. Чрезъ тия полукубета отъ истокъ и западъ просторностьта на църквата, увеличена чрезъ кубето въ височина, се увеличава и въ дължина (обр. 6)

Тъкмо обратниятъ случай се срѣща при църквата Св. Андрей отъ VII вѣкъ (Ходжа Мустафа-Джами) въ Цариградъ. Въ нея кубето почива отъ северъ и югъ върху арки-краища на полукубета, а отъ истокъ и западъ върху арки-краища на широки джги. Въ този случай просторностьта на църквата се увеличава не въ дължина, както е при цариградската Св. София, а въ широчина, направление С.-Ю. (обр. 7).

Тия две цариградски църкви — Св. София отъ VI вѣкъ и Св. Андрей отъ VII вѣкъ — подготвиха

на мѣстна почва едно ново разрешение на проблемата за поддържането на кубето и за увеличение просторностьта на църквата и въ височина и къмъ И. З. С. и Ю. Това ново разре-

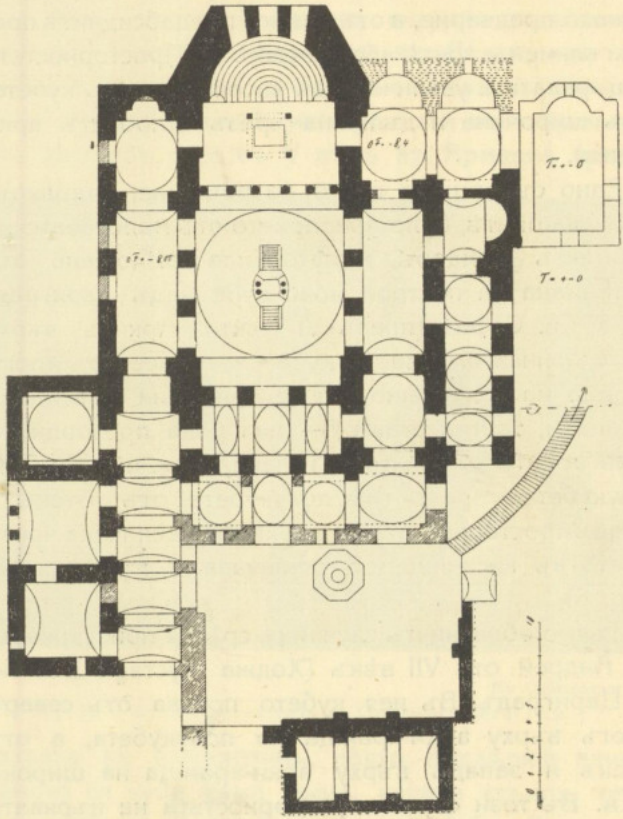

По Ротъ

Обр. 12. — Планъ ва църквата Св. Никола въ Мира. V в.

шение, е било постигнато извънъ Цариградъ много по-рано отколкото въ самия Цариградъ като столица на турцитѣ. Още презъ IV в. въ Сохагъ

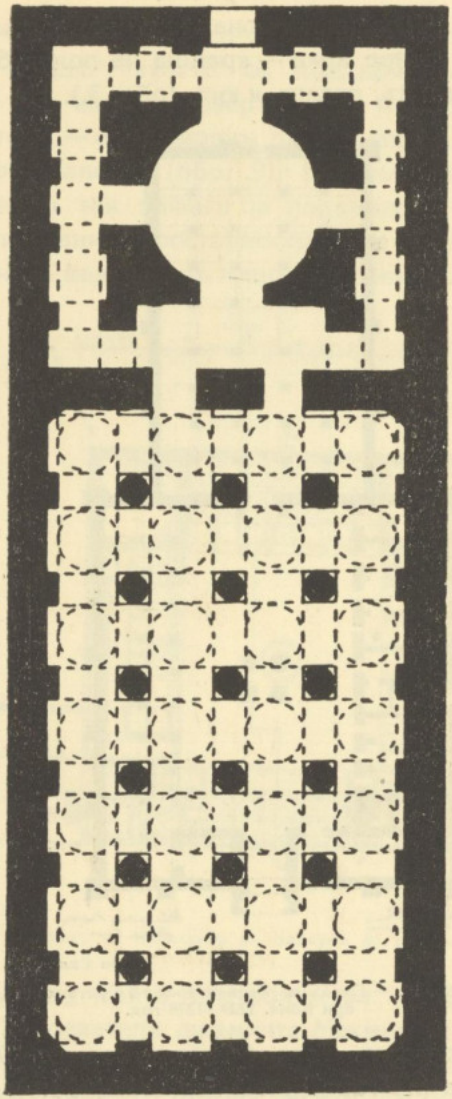

По Леманъ-Хартлебенъ

Обр. 13. — Планъ на Трактa на монастира Сатирионъ край Цариградъ. IX в.

(Египетъ) „Червениятъ монастиръ“ поддържа своето кубе отъ четире арки — краища на полукубета отъ изтокъ, западъ, северъ и югъ (обр. 3.). На Балкан-

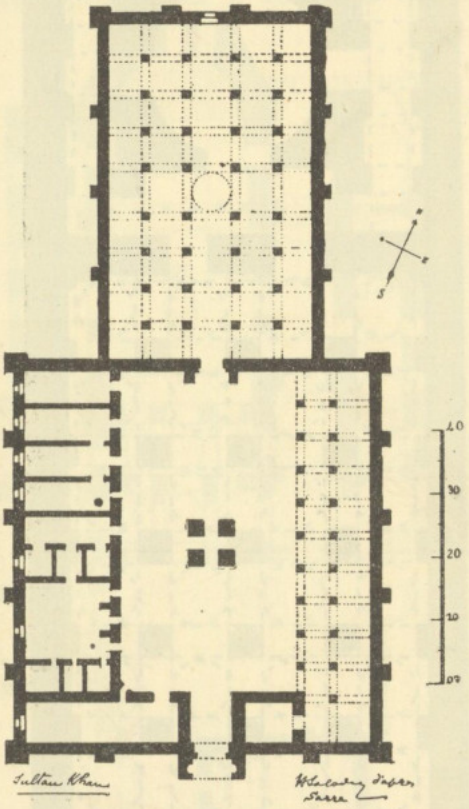

По Саладинъ

Обр. 14. — Планъ на Кервансарая на Султанхана при Коня. 1229—1278 год.

ския полуостровъ това е постигнато въ IX в. въ с. Пастуша (до гара Кричимъ, Пловдивско), въ така наречената „Червена църква“, построена сигурно

отъ тамъ преселенитѣ по-рано арменци. И въ „Червената църква“ кубето се поддържа отъ аркикраища отъ западъ, северъ и югъ на полукубета, а на истокъ — отъ широкъ поясъ надъ предабсидното пространство (обр. 9). Най-съвършено разрешение на тоя начинъ за поддържане кубето и за увеличаване просторностьта на религиозната постройка е дадено отъ малоазиятскиятъ архитектъ

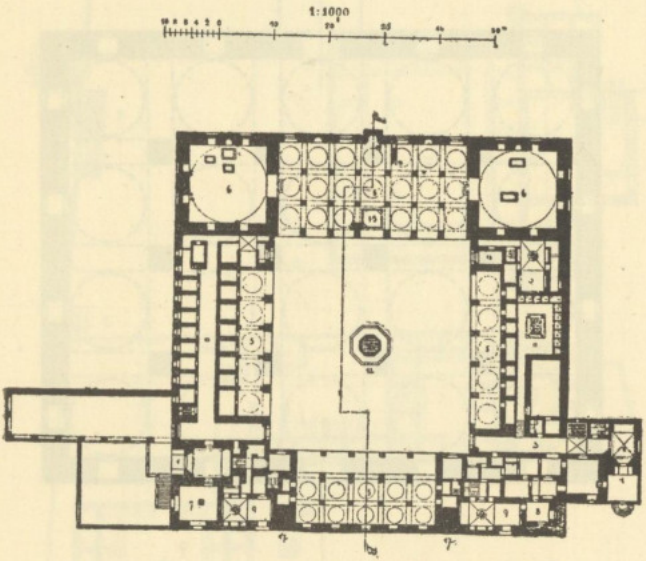

По Саладинъ

Обр. 15. — Планъ на монастиря въ Баркукъ до Каиро. 1393 год.

Христодулосъ, който построилъ за султанъ Мехмедъ II Завоевателя джамията Мехмедие въ Цариградъ (отъ 1471 до 1472 год.). Въ тази джамия аркитѣ, върху които почива кубето, сѫ краища на полукубета и отъ четиретѣ страни на квадратното

пространство, маркирано само съ четире стълпа, дѣлещи цѣлото пространство въ голѣмъ централенъ квадратъ съ съответно голѣмо кубе, въ четире малки квадрати по жглитѣ на общото пространство, върху всѣки отъ които по едно малко кубе, и въ четире правожгълници (между голѣмия

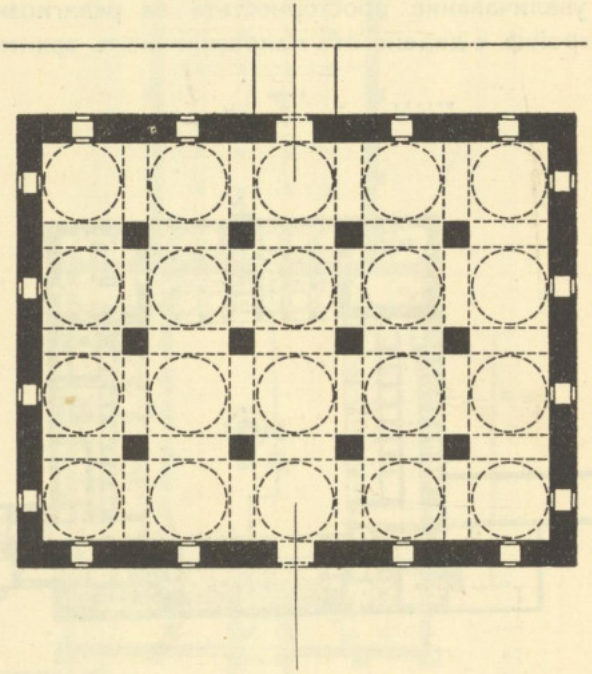

По Гурлитъ

Обр. 16. — Планъ на Сандалъ-безистена въ Цариградъ. 1461 год.

квадратъ и малкитѣ квадрати), надъ всѣки отъ които правожгълници по едно вписано полукубе (обр. 10).

Но не само проблемата за кубето и неговото поддържане бѣ разрешена столѣтия преди да бжде съградена Софийската Буюкъ-Джамия. Сжщото е

и съ проблемата за разграничението на известно пространство чрезъ самостоятелни и тѣмъ съответствуващи слѣпи стълпове въ равни квадрати, всѣки

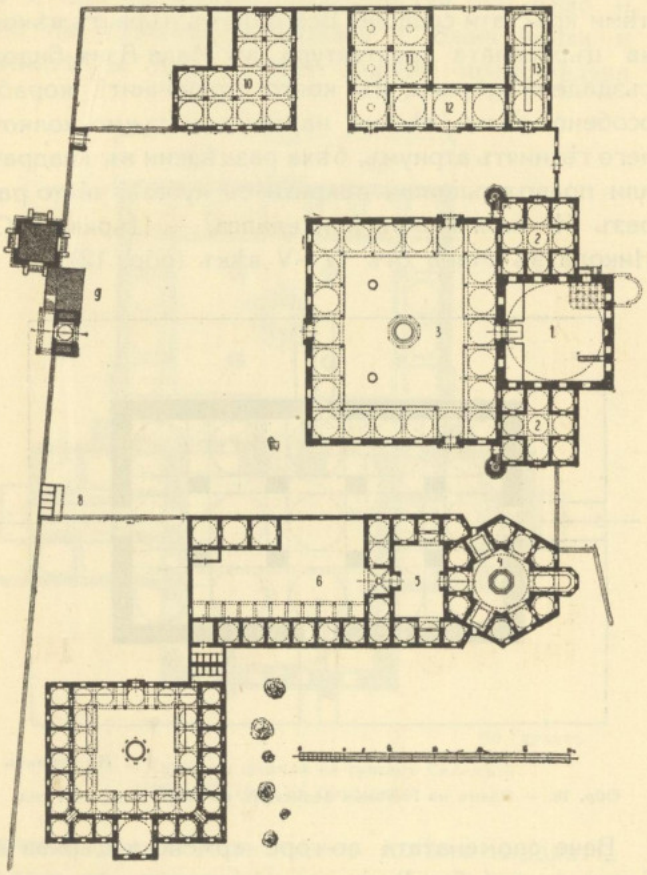

По Гурлитъ

Обр. 17. — Планъ на Баязидие въ Одринъ. 1501—1507 год.

отъ които е покритъ съ отдѣлно и въ своята външность кубе.

Далечнитѣ зачатъци на тази проблема лежатъ може би още въ Бѣлия монастиръ въ Сохагъ (обр. 11), а по-късно въ покриването на страничнитѣ кораби на базиликалнитѣ църкви съ нѣколко еднакво голѣми кръстати сводове. Все още въ първитѣ вѣкове на църковната архитектура, въ Мала-Азия бидоха създадени църкви, въ които страничнитѣ кораби, особено обаче тѣсния нартексъ и тъкмо колкото него тѣсниятъ атриумъ, бѣха раздѣлени въ квадрати или правожгълници, покрити съ кубета, чийто разрезъ бѣ окржжность или елипса, — Църквата Св. Никола въ Мира отъ IV—V вѣкъ (обр. 12).

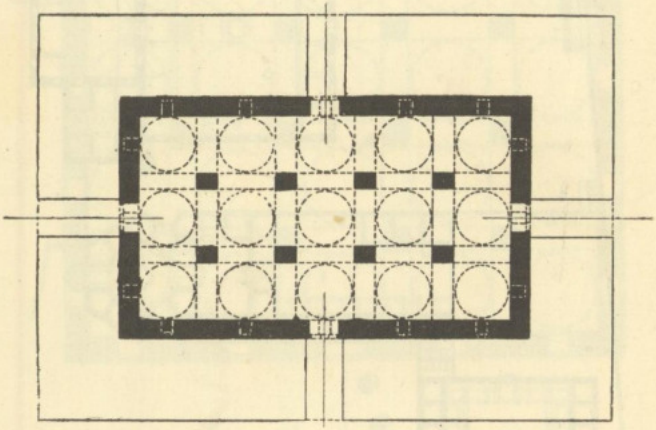

По Гурлитъ

Обр. 18. — Планъ на Голѣмия безистенъ въ Цариградъ. 1461 год.

Вече споменатата по-горе арменска църква въ Ечмиадзинъ (обр. 4), която имà огромно значение за куполната полубазиликална форма и за атонската базилика съ странични — отъ югъ и северъ — конхи, подготвя въ значителна степень разрешението на

проблемата за разграничение чрезъ стълпове едно голѣмо квадратно пространство въ малки, равни единъ на другъ квадрати. Като абстрахираме абсидата и правожгълнитѣ пространства отъ лѣво и дѣсно на абсидата, северната и южна конхи и издаткитѣ за входъ, тази църква представлява

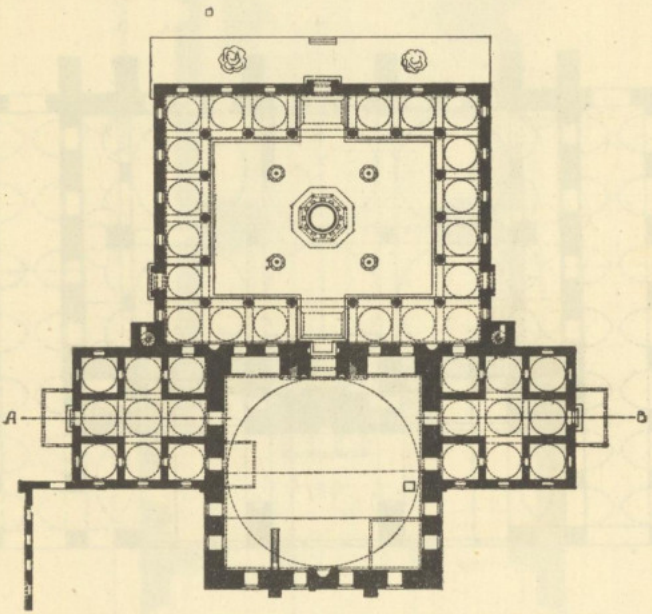

По Гурлитъ

Обр. 19. — Селимие, джамия на султанъ Селимъ II (1568—1572 год.) въ Цариградъ.

въ основния си разрѣзъ единъ голѣмъ квадратъ, раздѣленъ отъ четиретѣ стълпа, които поддържатъ кубето, въ 9 по-малки и еднакво голѣми квадрати, отъ които тия по жглитѣ на постройката сж покрити съ по единъ кръстатъ сводъ (обр. 4).

Вече отъ тази подготовка, още презъ IV—V столѣтие, за разрешението проблемата за разчленение чрезъ стълпове на едно пространство въ по-малки, еднакво голѣми квадрати, отъ които всѣки покритъ съ кубе отъ единъ и сжщи диаметъръ, излиза че тази проблема не е мусюлманска.

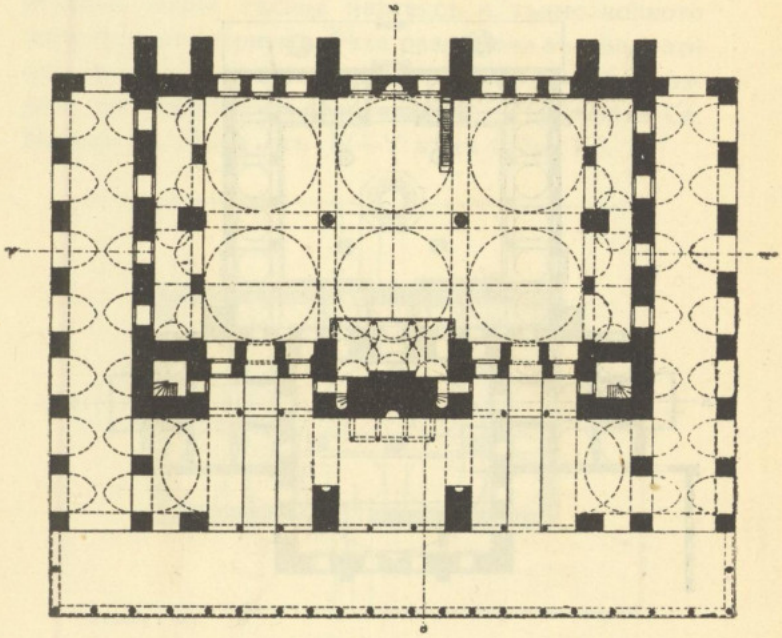

По Гурлитъ

Обр. 20. — Планъ на джамията Пиали Паша въ Цариградъ. 1573 год.

И че тя действително не е такава — за това свидетелствува още повече неотдавна даденото съобщение за монастиря Сатирионъ (обр. 13) при Цариградъ, на равнината Бостанджикъ, тъкмо въ

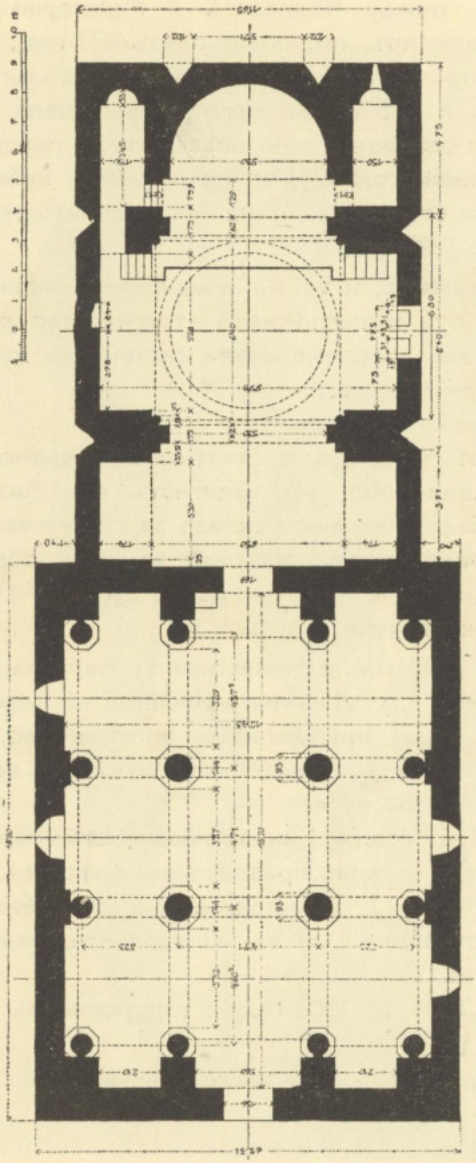

По Сшиговски

Обр. 21. — Планъ на Заматукъ предъ църквата на монастиря Варакири Ванъ (Армения). XVII в.

средата между Айдосдагъ и Мраморно море.[1]) Този монастиръ, построенъ презъ 873 год., има отъ западната си страна единъ трактъ, дължъгъ 25 м., широкъ и 13·5 м. Въ него е разрешена проблемата, да се покрие едно правожгълно пространство чрезъ множество (28) еднакво голѣми кубета, поддържани отъ необходимия брой самостоятелни (18) и слѣпи (22) стълпове.

Единичното, и то въ извънредно рѣдки случаи дадено отъ византийското строителство разрешение на тая проблема, стана система въ мусюлманската архитектура.

Нѣколко примери:

Презъ 1229 год. е построенъ Кервансарая на Султанхана (обр. 14), издигнатъ отъ Ала-ед-дин-Кай-Кобадъ. Неговиятъ складъ за стоки е така сжщо една правожгълна постройка, въ която обаче само централнитѣ четире, но не и другитѣ стълпове, поддържатъ кубе.

Отъ 1393 год. е Монастиря въ Баркукъ, въ Египетъ (обр. 15). Джамията-училище на този монастиръ е едно правожгълно пространство, раздѣлено отъ 12 стълпа на 21 квадрати, надъ всѣки отъ които по едно кубе.

От 1461 год. е Сандалъ-безистенъ (обр. 16) въ Цариградъ — едно правожгълно пространство раздѣлено отъ 12 самостоятелни и съответно число слѣпи стълпове (18) въ 20 квадрати, надъ които 20 кубета.

Отъ 1501 до 1507 год. е построена въ Одринъ

[1]) Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher, Bd. III. Heft 1—2, стр. 103 сл.

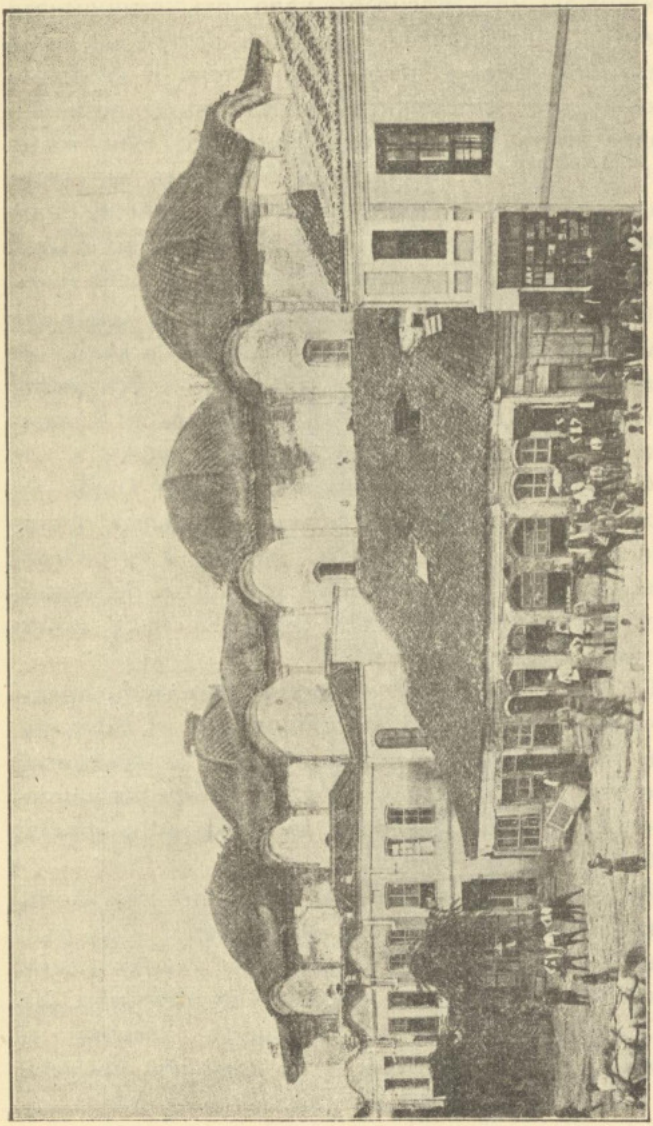

Обр. 22. — Безистенъ въ Ямболѣ. XV в.

Джамия Баязидие (обр. 17), на която училищнитѣ помѣщения (въ дѣсно и лѣво отъ сѫщинската джамия) сѫ квадратни постройки, разграничени не чрезъ стълпове, а чрезъ цѣли стени и свободни арки (подъ централнитѣ кубета) въ 9 по-малки квадрати, надъ всѣки отъ които по едно кубе.

Отъ 1546 год. е Голѣмия безистенъ въ Цариградъ (обр. 18) — правоѫгълно пространство, раздѣлено отъ 8 самостоятелни и 16 слѣпи стълпа въ 15 квадрата, надъ всѣки отъ които по едно кубе.

Отъ времето на Султанъ Селимъ II е джамията Селимие (обр. 19), която има отъ лѣво и дѣсно на сѫщинската джамия по едно квадратно помѣщение, разграничено, сѫщо като въ Баязидие, въ 9 квадрата, надъ всѣки отъ които по едно кубе.

Отъ 1573 год. е джамията на Пиали Паша въ Цариградъ (обр. 20) — едно правоѫгълно пространство, сѫщинската часть на което е разграничена отъ 8 самостоятелни стълпа и необходимитѣ слѣпи стълпове въ 6 квадрата, надъ всѣки отъ които по едно кубе.

От 17. вѣкъ е така наречения Заматукъ предъ църквата на монастиря Варакири Ванъ въ Армения. Този Заматукъ (обр. 21, цифра 4) е квадратно пространство, разграничено чрезъ четире самостоятелни и 8 слѣпи стълпове въ 9 равни квадрати, но безъ кубета (обр. 22).

Интересна постройка е и ямболския безистенъ, която се състои само отъ единъ редъ — въ дължина — еднакво равни квадрати, у които само централния (входния) не е покритъ съ кубе (обр. 23).

Отъ сравнението на основнитѣ планове на Буюкъ.джамия въ София и на даденитѣ примери

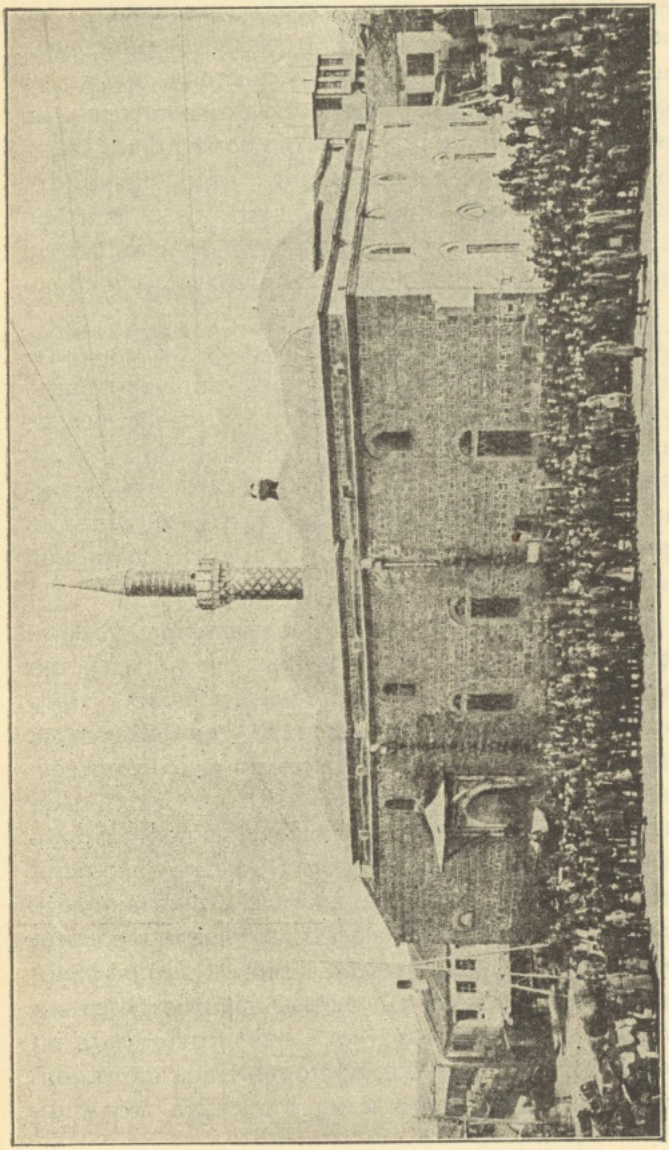

Обр. 23. — Джумая джамия въ Пловдивъ.

(обр. 13—21) става явно, колко прилична, а съ нѣкои отъ тѣхъ и еднаква, е тя съ джамии, училища, църковни пристройки и безистени, при които е разрешена сѫщата проблема: разграничение на едно правоѫгълно или квадратно помѣщение чрезъ най малко стълпове въ квадрати, надъ всѣки отъ които по едно кубе. Тия кубета, които сѫ съ еднакво голѣмъ диаметъръ и сѫ разграничени и въ своята външность едно отъ друго, съставляватъ покрива на цѣлото помѣщение.

Корнелиусъ Гурлитъ, като говори за Сандалъ-безистенъ и Голѣмия безистенъ въ Цариградъ, изрично казва: „Формата на двата безистена се покрива съ тази наЕски-джамия въ Бруса (свършена презъ 1415 год.), Джумая-джамия и Безистена въ Пловдивъ,Ески-джамия и Безистена въ Одринъ, Буюкъ-джамия въ София и други постройки отъ турско произхождение".

Обаче разрѣшението на проблемитѣ за кубето и поддържането му и за разграничение на известно пространство чрезъ самостоятелни стълпове и тѣмъ съответствуващи слѣпи стълпове въ еднакво голѣми квадрати, надъ всѣки отъ които по едно самостоятелно кубе, а сѫщо и еднаквостьта на Буюкъ-джамия въ София съ джамии на Балканския полуостровъ и предна Азия не унищожава художественно-историчната стойность на Буюкъ-джамия. Толкова повече че при нея едно сравнително извънредно голѣмо пространство е разграничено само съ четире самостоятелни стълпа (и тѣмъ съответствуващитѣ слѣпи стълпове) въ 9 квадрата (надъ всѣки отъ които по едно самостоятелно кубе), обстоятелство, което придава и на вѫтрешната и на външната могѫще-

ственость на постройката още повече спокойствие и простота, така необходими за всѣка монументална зграда.

Освенъ това, художествено-историчната стойность на едно произведение — въ случая архитектурно — не се изчерпва само съ това, дали то е първото, което е разрешило, както никое друго по-рано, известна проблема. Подобна постройка въ България има отъ до сега известнитѣ само една — Софийската църква Св. София отъ XII в., въ която източно-християнската куполна базилика е подчинена, макаръ не въ съвършенство, на „свързаната система“ на романския стилъ. Обаче това не говори, че България не притежава единъ извънредно значителенъ брой църкви, които не сж безъ значение за развитието на църковната архитектура изобщо, а не само на българската.

Андрей Протичъ

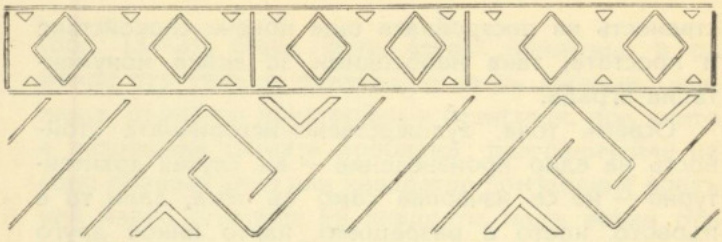

Обр. 24. Инкрустиранъ орнаментъ (счупенъ меандеръ) върху глиненъ съдъ отъ младата каменна епоха.

ПРЕДИСТОРИЧЕНЪ ОТДѢЛЪ

(Лѣвото крило на партера).

Миналото на човѣка отъ появата му върху земята до днесъ има две главни фази: предисторична и исторична. Предисторичната фаза, или както обикновено я именуватъ, предисторична епоха, започва отъ появата на човѣка и трае до времето, когато почватъ да се срѣщатъ първитѣ писмени паметници. Последнитѣ, колкото се отнася до южна Европа, ни разкриватъ миналото на човѣка около 1,000 г. пр. Хр.; а у народитѣ, населяващи сев. Европа, тия паметници се появяватъ много късно следъ Христа, когато тия народи, подъ влиянието на Югъ и Изтокъ, сѫ били засегнати, де по-рано, де покъсно, отъ цивилизацията, и постепенно сѫ влизали въ областьта на писмената култура. До неотдавна знанията за миналото на човѣка се градѣха изключително върху писмени паметници, разкази и предания. Едва въ миналото столѣтие почнаха да се използуватъ произведенията на човѣшката рѫка като източници за знания, благодарение на което се доказа, че човѣшката култура, преминала по пѫтя на развитието си многобройни фази, води началото си отпреди десетки хилядолѣтия; уста-

нови се, по този начинъ, че човѣкъ е сѫществувалъ на земята много по-рано, отколкото се мислѣше до тогава. Презъ този грамаденъ периодъ нашиятъ прадѣдъ отъ слабо и жалко сѫщество, каквото е представялъ въ първитѣ моменти на своето сѫществуване, постепенно е напредвалъ по пѫтя на естествения развой, и става авторъ на редъ открития на своята мисъль и умъ. Голѣми усилия сѫ нуждни за да може човѣкъ да си представи поне отчасти това минало, на което, ако бихме желали да направимъ единъ общъ прегледъ въ рамкитѣ на възможнитѣ подробности, би значело да изпълнимъ една грамадна картина само въ контури.

Историчната фаза на разнитѣ народи не почва въ едно и сѫщо време, затова и тѣхната предисторична епоха не завършва едновременно. Когато жителитѣ на сев. Европа, както и славянскитѣ племена, сѫ стоели на низка степень въ културно отношение; когато тѣ сѫ прекарвали въ горитѣ и се занимавали предимно съ ловъ; когато тѣ не сѫ познавали още употрѣбата на металитѣ и сѫ приготовлявали орѫдията си отъ камъкъ, кремъкъ, кости и рога; най-после когато тѣ едва сѫ умѣели да си строятъ колиби отъ пръти, измазани съ каль, въ това сѫщото време — преди 5—6 хилядолѣтия — въ Египетъ и Вавилонъ сѫ строили вече градове и издигали великолепни паметници, стенитѣ на които сѫ покривали съ писменость и живопись. Писменитѣ паметници на Асирия и Халдея се отнасятъ сѫщо до едно далечно минало. Най-после земитѣ около Срѣдиземно море — Гърция и Италия — сѫ имали вече история, когато жителитѣ на срѣдна и северна Европа сѫ били чужди за всѣка писменость. Даже и днесъ, когато науката и техниката направиха всѣкиму познати успѣхи, има народи, които не познаватъ металитѣ, а си служатъ още съ орѫдия отъ камъкъ; писменостьта е напълно чужда за тѣхъ.

Предисторичнитѣ материали (сѫдове, орѫдия и пр.) сѫ попадали въ човѣшката ржка още въ най-старо време, обаче, за тѣхния произходъ и естество сѫ били давани само куриозни обяснения. До понятието за първобит-

ното състояние на човѣчеството се е дошло едва следъ откритието на новитѣ земи, дето бидоха намерени полудиви племена, които още днесъ се намиратъ на онова низко културно развитие, на каквото сѫ били хората въ Европа преди хилядолѣтия. По такъвъ начинъ, предисторията гради знанията си върху останкитѣ отъ веществената култура на нашия прадѣдъ и върху аналогиитѣ, търсени въ живота на съвременнитѣ примитивни племена. Лопатата на работника изважда отъ недрата на земята строителенъ материалъ, върху който предисторикътъ гради знанията си, а наблюденията върху културата на днесъ живущитѣ полудиви народи оформяватъ окончателно тия знания. Къмъ края на 19. столѣтие, когато изследванията въ областьта на предисторията намериха повече съчувствия, когато числото на ратницитѣ въ тази область значително порастна, предисторията стѫпи въ научния пѫть и се издигна до степень на положителна наука.

Поради географското положение, което заема въ континента страната ни, последната е играла важна роль презъ всички епохи. На пѫть между Западъ и Изтокъ, презъ нея сѫ минали множество народи, други сѫ я завладѣвали за по-кратко или по-дълго време, като сѫ насаждали повече или по-малко културата си, а наредъ съ това сѫ оставили многобройни паметници, свидетели било на тѣхното мирно културно развитие, било като такива на тѣхната завоевателна мощь. Въ който край на отечеството ни да идемъ, ще намеримъ могили и селища, голѣма часть отъ които се отнасятъ къмъ онова дълбоко минало, когато човѣкъ не е познавалъ още писменостьта. Тия паметници, свързани съ живота на човѣка отъ преди много десетки столѣтия пр. Христа, сѫ изобилни въ България — едно богатство, на което много държави биха справедливо завиждали. Въпрѣки това, не само тѣхното проучване, но и събиране и запазване имъ въ музея не датува отъ много време. Нѣкои провинциални музеи, какъвто е напр. „Окржжния музей въ Шуменъ“, много по-рано сѫ почнали да събиратъ предисторични паметници.

Предвидъ голѣмото общо научно значение, което иматъ предисторичнитѣ паметници, управлението на Народния музей откри презъ 1912 г. предисториченъ отдѣлъ, макаръ такъвъ по закона отъ 1909 г. да не се предвиждаше. Уредбата на тоя отдѣлъ биде възложена на Р. Поповъ, за която цѣль, като учитель въ Шуменското педагогическо и образцово училище, бѣше командированъ на занятие въ музея, а после назначенъ за уредникъ на сѫщия отдѣлъ. Благодарение на предприетитѣ разкопки въ разни краища на България, отдѣлътъ бързо нарастна, като въ края на 1922 год. броятъ на събранитѣ паметници надминава 3,000.

До преди десетина години дума за предистория у насъ не ставаше. Много материали преди това сѫ често пропадали, най-вече при разкопки, правени отъ иманяри въ разни пещери и могили. Обаче сѫдбата на находкитѣ е била, въ повечето случаи, незавидна: извадени отъ земята, дето сѫ били запазени съ хиляди години, тѣ сѫ изпитвали силата на търнокопа и лопатата. Много малко предисторични материали, открити отъ иманяри или случайно при извършване на разни землени работи, или при орань, сѫ бивали запазени и сѫ имали по-добра участь. Но много години ще трѣбва да минатъ, до като масата у насъ разбере, че единъ строшенъ глиненъ сѫдъ или ръждивъ металически предметъ въ нѣкои случаи има много по-голѣма стойность, отъ колкото нѣкой лъскавъ сребърен или златенъ предметъ. Следъ като се направиха тукъ-таме разкопки на нѣкои пещери и могили съ научна цель, се видѣ, че въ земята ни се криятъ извънредно ценни паметници, които даватъ възможность да проучимъ миналото на най-старитѣ жители на страната ни и да се запознаемъ съ тѣхното постепенно културно развитие.

Преди да пристѫпимъ къмъ сбиркитѣ на този отдѣлъ, необходимо е да кажемъ нѣколко думи още за предисторичната епоха. Културното развитие на човѣка презъ тази епоха е преминало презъ нѣколко отдѣлни фази. Въ най-старо време човѣкъ не е познавалъ металитѣ. Той си е приготовлявалъ необходимитѣ орѫдия отъ мате-

риали, каквито околната природа е можала да му даде: отъ дърво, кость, рога и камъкъ, между които главна роль е играелъ последниятъ. По-късно той открива медьта и, като материалъ по-траенъ отъ камъка, почва постепенно да го замѣстя. Следъ като се е научилъ вече да плави меднитѣ руди, човѣкъ скоро е дошълъ до откритието на бронза, който почва да изтиква чистата медь, понеже тази сплавь, между другитѣ си качества (блѣсъкъ, по-лесно отливане и пр.), притежава и по-голѣма твърдость, необходима за едно орѫдие или орѫжие, което почти на всѣка крачка е било въ употрѣба.

Най-после нашиятъ прадѣдъ открива желѣзнитѣ руди и изнамѣрва начинитѣ за добиване на желѣзото. Понеже добиването и обработването му е било несравнено по-лесно, отколкото това на бронза, то почва да се предпочита и въ скоро време изтиква отъ употрѣба бронза, който по-нататъкъ служи главно за накитъ, а за направа на орѫдия и орѫжие се употрѣбява вече желѣзо. Споредъ това, предимно какъвъ материалъ е употрѣбявалъ предисторичниятъ човѣкъ за направа на орѫдията си, културата до появяването на писменитѣ паметници, е минала презъ четире главни степени, които отбелѣзватъ толкова отдѣлни епохи, а именно: 1) каменна, 2) медна, 3) бронзова и 4) желѣзна.

За да се запознаемъ съ последователния развой на културата въ предисторическо време у насъ, нуждно е да се спремъ най-напредъ върху образцитѣ, изложени въ шкафъ I и витрини II—V (лѣвата стена на отдѣла), а следъ това да преминемъ върху материалитѣ, изложени въ следващитѣ шкафове.

МЛАДА КАМЕННА ЕПОХА.

ШКАФЪ I.

Материали отъ къмъ края на III-то хилядолѣтие пр. Хр.)

Лѣвата часть на витрината. — Тукъ сѫ изложони нѣколко кременни ядра отъ с. Султанъ (Шуменско), както и такива отъ с. Гюзелже-Аланъ (Раз-

градско). Тия ядра сѫ служили за отцепване на кременни ножове, стъргалки, стрели и пр. Достатъченъ е билъ единъ силенъ ударъ въ края на тѫпата страна на ядрото, за да се получатъ дълги и по-кѫси кременни трески. Дългитѣ кремени трески, безъ по-нататъшна обработка, сѫ служили за ножове. Нѣколко такива екземпляра сѫ изложени въ лѣвата половина на шкафа (картонъ 1992).

Обикновено кѫситѣ трески, чрезъ ретуширане, сѫ били снабдявани съ единъ или два заострени рѫбове (преденъ и заденъ), по този начинъ се получава други видъ орѫдие — стъргалка — употрѣбявана за стържене на кожи и др.

1993. — Представя нѣколко такива стъргалки. До тѣхъ следватъ:

1994. — Върхове за стрели и копия, направени отъ кремъкъ.

1995—2004. — Брадви отъ кремъкъ.

2373. — Бойни топки (метателни орѫдия) отъ кремъкъ и отъ разни скали.

Въ срѣдата на витрината:

2006. — Дълги шилообразни костни орѫдия, най-вѣроятно употрѣбявани за върхове на копия или просто като ками.

1729 и 2005. — Игли отъ кости.

2007. — Шила отъ кости, повечето направени отъ стѫпалнитѣ кости на овца, коза, сърна и говедо.

2009—2012. — Длета, направени отъ лакетнитѣ кости на говедо, чийто естествено заостренъ доленъ край на костьта се е нуждаелъ отъ слабо едно заостряне, за да се получи желаното орѫдие.

Въ дѣсната часть на витрината:

2014—2022. — Чукове отъ еленови рога.

2024. — Пробити костени пластинки, употрѣбявани за нанизъ (накитъ).

За сѫщата цель сѫ служили пробититѣ черупки отъ сърцевидна мида (Cardium), **2025**, както и черупкитѣ

отъ мидата спондилъ (Spondylus), отъ които сѫ били изрѣзвани гривни, мъниста и др. предмети за накити, **2026—2034.**

Както виждаме до тука, материалътъ, който е служилъ на човѣка отъ младата каменна епоха за приготвяне на орѫдия, оръжия и накити, е кремъкъ, камъкъ, кости, рога и черупки. Убитото или заклано животно е било одирано съ помощьта на кременнитѣ ножове. Кожата, изчиствана съ помощьта на стъргалкитѣ, ще послужи за облѣкло. За да си приготви това облѣкло, необходимо презъ зимата, нуждни сѫ били шила и игли, които нашиятъ прадѣдъ е приготовлявалъ отъ коститѣ на убититѣ животни.

Въ дъното на втората лавица (Б), сѫщия шкафъ, сѫ изложени разни предмети отъ кости, шила, върхове за стрели и пр. Наредъ съ тѣхъ сѫ поставени загладени астрагали (Astragalus) и фалаги (Phalangx) отъ овца и говедо, за чието предназначение е трудно да се каже какво е било. До тѣхъ: пробити фалаги, които вѣроятно сѫ служили за пищялки. Следъ това следватъ костени идоли, направени отъ стѫпалнитѣ кости на свиня (**2275**), а непосредствено до тѣхъ — плоски костени идоли (**2260—2274**).

Керамиката, която презъ палеолита е била непозната, се явява характерна за младата каменна епоха. Керамичнитѣ работи, които виждаме въ шкафъ № 1 и както ще видимъ въ колективнитѣ находки по-нататъкъ, представятъ голѣмо разнообразие. Сѫдоветѣ презъ това време, по отношение на орнаменти, форма и начинъ на употрѣба, представятъ сѫщо голѣмо разнообразие.

Имаме сѫдове:

2028—2030. — Съ рисувани орнаменти (лѣво на шкафъ I, лавица А).

2027—2031. — Съ инкрустирани орнаменти (на сѫщото мѣсто).

2033—2034. — Съ релиефни орнаменти (лѣво на шкафа, лавица В).

2036—2037. — Съ врѣзани орнаменти (лѣво на шкафа, лавица Г).

2038—2039. — Безъ орнаменти (лѣво на шкафа, лавица Д). Съ разнитѣ видове орнаменти на глиненитѣ сѫдове, ще се запознаемъ при другитѣ шкафове. Особени форми глинени сѫдове ни представятъ:

2053—2054. — (лавица А въ срѣдата), отъ които вториятъ (**2054**) въ форма на четиреного животно, а първиятъ (**2053**) съ спирални врѣзани орнаменти.

2056. — Сѫдъ съ дупка върху дъното. Служилъ е вѣроятно като фуния. (Лавица Б въ срѣдата).

2060. — Сѫдъ съ дупки по стенитѣ. Употрѣбяванъ за цедилка.

2055. — Сѫдъ съ цицка (пищурка) подъ устата. Въ него е съхранявана течность (вода, млѣко и пр.), изпивана презъ цицката.

2057. — Глинена похлупка за сѫдъ.

Наредъ съ разнитѣ глинени сѫдове, които сѫ служили за ежедневни нужди срещатъ се и такива, които поради незначителнитѣ си размѣри, не могатъ да иматъ практическа употрѣба, а сѫ били предназначени за детски играчки. Такива сѫ: **2042—2052.**

Отъ глина сѫ били приготовлявани разни други предмети, като:

2061. — Тежести за станъ (срѣдата на шкафа, лавица А).

2959. — Прешленъ, който е билъ поставянъ на долния край на вретено, за да може последното да се върти по-силно (срѣдата на шкафа, лавица Б). За сѫщата цель вѣроятно сѫ употрѣбявани нѣкои отъ пробититѣ закржглени фрагменти отъ стенитѣ на сѫдове. (**2062**). (срѣдата на шкафа, лавица А).

2063—2065. — Масички отъ глина. Култови предмети (дѣсно на шкафа, лавица Б).

2066—2089. — (дѣсно на шкафа, лавица А). Разнообразни глинени фигурки, представящи голо човѣшко тѣло въ право или седящо положение. Тия фигурки, които се срѣщатъ навредъ въ Егейската область и въ земитѣ на северъ отъ нея, се смѣтатъ за идоли.

2090—2098. — (дѣсно на шкафа, лавица Б). Глинени фигури, представящи рогатъ добитъкъ. Имали сѫ сѫщо култово значение.

696. — (Предъ витрина II). Глиненъ предметъ въ форма на дебелостененъ съдъ, въ долния край снабденъ съ четире голѣми дупки. Служилъ е вѣроятно като мангалъ.

ВИТРИНА II.

Тукъ съ изложени разни видове каменни орждия, единични находки отъ разни находища изъ България, принадлежащи сжщо къмъ младата каменна (неолитна) епоха.

Въ лѣвия горенъ жгълъ на витрината съ изложени заоблени кварцитни камъни (рѣченъ чакълъ), употрѣбявани за прашки. (Могилата въ с. Султанъ, Поповско).

Следъ това съ подредени орждия, направени отъ разни еруптивни, седиментарни и метаморфни скали, а именно:

А. Брадви въ форма на обущарски калжпъ (Schuhleistenbeil), които се отличаватъ съ това, че едната имъ страна е равна, противоположната — издута и заоблена. Тѣ съ най-стариятъ типъ между брадвитѣ, който типъ характеризува по-старата неолитна епоха. Отъ тѣхъ:

70. — Отъ непознато находище.

130. — Отъ с. Хотница (Търновско).

Б. Плоски каменни брадви:

а) Въ форма на трижгълникъ:

151, 154, 155, 158 и др. Отъ Татаръ-Пазарджикъ.

б) Въ форма на трапецъ:

34. — Отъ с. Татарево.

1821 и пр. — Отъ Каваклийско.

в) Въ форма на трапецоидъ:

35. — Отъ с. Кетенликъ (Леново), Борисовградска околия.

1642. — Отъ Шуменъ.

В. Обли каменни брадви:

64. — Отъ Драгоманъ.

73. — Отъ с. Брѣзово (Пловдивска околия).

647. — Отъ неизвестно находище.

Г. Длета:

258. — Отъ Ямболъ.

Д. Чукове съ дупки:

а) Съ остри чела:

262. — Отъ с. Орманджикъ (Балчишка околия).

б) Съ заоблени чела:

62. — Отъ Македония.
270. — Отъ с. Осиковица (Орханийска околия).
454. — Отъ с. Садина (Поповска околия).
679 и пр. — Отъ с. Акчаръ (Видинска околия).

в) Съ плоски (равни) чела:

49. — Отъ с. Ахмакъ (Разградска околия).
65. — Отъ с. Драгоманъ.
76. — Отъ с. Демирджилии (Сливенска околия).
254. — Отъ Тракия (неизвестно находище).

Е. Боздугани:

260. — Отъ Тракия (неизвестно находище).
446. — Отъ с. Бовъ (Искрешка околия).

Представенитѣ въ витрината каменни орѫдия ни посочватъ две важни техники при обработката на камъка презъ младата каменна епоха. 1) Първата отъ тѣхъ се състои въ шлифоване камъка,—техника, която човѣкъ презъ старата каменна епоха не е познавалъ. Първоначално желаната форма на орѫдието е била дадена чрезъ обчукване, следъ това стенитѣ, рѫбоветѣ и роговетѣ се заглаждатъ чрезъ продължително търкане върху кварцови пѣсъчни плочи, а най-после третата стадия отъ обработката на тия орѫдия се състои въ полиране повърхностьта съ ситенъ пѣсъкъ и вода. Да се приготвятъ такива орѫдия, се е изисквало доста трудъ и време, поради което тѣ сѫ имали голѣма цена за предисторичния човѣкъ, добивали сѫ стойность на монети въ търговията, която, естествено, е ставала чрезъ обмѣна. Техниката, да се оглаждатъ орѫдията, е характерна за младата каменна епоха, поради което последната носи още името епоха на огладения камъкъ.

2) Втора важна техника презъ това време е пробиването на каменнитѣ орѫдия, за да могатъ да бѫдатъ снабдени не вече съ привързани дръжки, а натъкнати въ самото орѫдие. Пробиването е ставало съ кухъ предметъ (кость или рогъ), поставенъ въ движение съ помощьта на единъ лѫкъ, както това е показано на модела, изложенъ предъ витрината. Въ края на цилин-

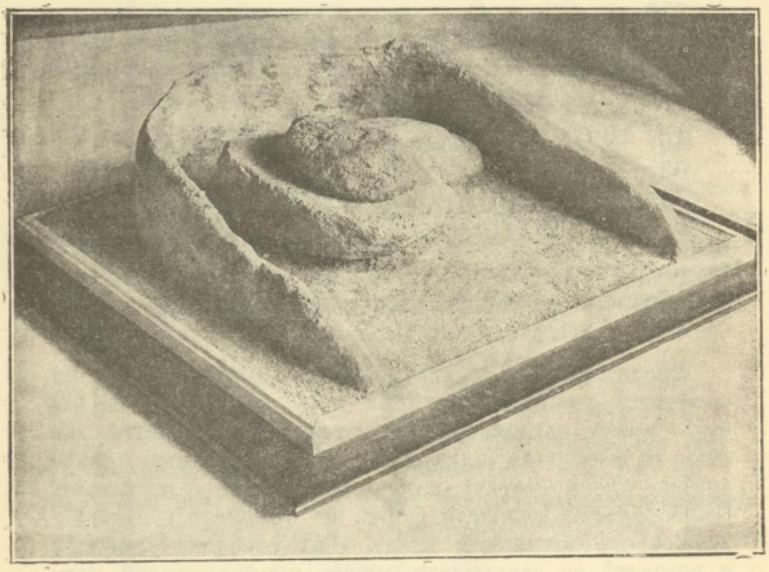

Обр. 25. — Ржчна мелница.

дричния предметъ е поставянъ отъ време на време мокъръ кварцовъ пѣсъкъ, който полека-лека е разяждалъ камъка. Че действително при пробиването на каменнитѣ чукове е употрѣбяванъ кухъ предметъ, ни показватъ най-добре недовършенитѣ чукове (**168, 255, 629, 633** и пр.), както и цилиндричнитѣ камъчета (**1991** и **2483**), които, при пробиване на орѫдията, сѫ оставали вѫтре въ кухия пробивачъ.

Преди да минемъ къмъ по-новитѣ времена, ще кажемъ нѣколко думи и за погребението на мъртвитѣ презъ каменната епоха. Предъ витринитѣ II и III е изложенъ единъ отъ скелетитѣ, намерени въ могилата при гр. Русе. Погребението е ставало така: трупътъ е билъ поставенъ да лежи върху лѣвата страна, и то китката на лѣвата ржка е сложена подъ главата. Дѣсната ржка, превита въ областьта на лакета, е поставена така, че китката стои близо до главата. Краката превити въ колѣното. Изобщо мъртвецътъ е билъ поставенъ въ положение на спящъ човѣкъ. До ржцетѣ му сж сложени два глинени сждa съ рисувани орнаменти, въ плиткия сждъ сж поставени една медна игла за коса и една огърлица отъ кржгли мъниста, изрѣзани отъ черупки. Грижитѣ, положени за мъртвеца, поставенитѣ до трупа и употрѣбявани приживе любими предмети, ясно показватъ, че въ първобитния човѣкъ е била зародена идеята за безсмъртието на душата, съ други думи ималъ е нѣкаква идея за задгробенъ животъ, дето той ще има сжщитѣ нужди, каквито преди да умре.

Въ сжщия редъ, между витрини III и IV, е изложена една първобитна ржчна мелница (Обр. 25), употрѣбявана презъ младата каменна епоха, намерена въ „Коджадерменската могила“ близо до Шуменъ. Тя се състои отъ единъ основенъ конгломератовъ камъкъ, а надъ него втори по-малъкъ за стриване на житото. Около мелничния камъкъ е изградена отъ глина подковообразна ограда, направена съ цель да не се пръска брашното.

Тази мелница, както и другитѣ, изложени въ срѣдата на отдѣла, отъ една страна, овжгленото жито, изложено до Коджадерменската мелница, отъ друга, ясно показватъ, че презъ младата каменна епоха земледѣлието е било познато на нашия прадѣдъ.

Съ разнитѣ други паметници отъ каменната епоха ще се запознаемъ при колективнитѣ находки, изложени въ шкафоветѣ VI—XVIII. Сега нека преминемъ къмъ по-нататъшнитѣ степени отъ развитието на културата у насъ.

МЕДНА ЕПОХА.

(2,100—1,900 год. пр. Христа).

ВИТРИНА III - ЛѢВАТА ПОЛОВИНА.

Медната епоха, като преходъ отъ каменната къмъ бронзовата, дълго време е била оспорвана; днесъ нейното сѫществуване стои вънъ отъ всѣко съмнение. Картината, която ни дава културата презъ медната епоха, сѫществено се различава отъ тая на каменната, както и на следващата бронзова епохи. Презъ медната епоха каменнитѣ орѫдия играятъ още голѣма роль, а наредъ съ тѣхъ биватъ употрѣбявани и такива, направени отъ чиста медь. Къмъ края обаче на тази епоха почватъ да се явяватъ и бронзови орѫдия. Тъй щото, медната епоха стои, тъй да кажемъ, съ единия си кракъ въ каменната, съ другия — въ бронзовата епоха. Споредъ това тази епоха може да се раздѣли на три фази: първата отъ тѣхъ е напълно идентична съ късно каменната епоха. Първитѣ метални орѫдия, направени отъ чиста медь, които се срѣщатъ спорадично въ късно каменната култура, сѫ иннортирани отъ Изтокъ и тѣхната незначителна роль още въ нищо не промѣня неолитичния характеръ на тази култура. Втората фаза се характеризува съ това, че употрѣбата на медьта добива широко разпространение и самитѣ орѫдия почватъ да се правятъ въ Европа. Третата фаза е идентична съ най-старата бронзова епоха. Наредъ съ меднитѣ орѫдия се появяватъ и първитѣ бронзови. Последнитѣ обаче се отличаватъ по съставъ доста много отъ тия на типичната бронзова епоха. Бронзътъ отъ третата медна фаза представя нѣщо срѣдно между чистата медь и типичния бронзъ (10—12% примесъ и 88% медь).

Интензивна и типична медна култура се е развивала въ Египетъ, Мала-Азия, о-въ Кипъръ, Унгария, Швейцария, Испания, Ирландия и пр. Сѫщата култура е доказана и у насъ съ редъ единични находки, изложени въ витрина III, а именно:

39. — Медна кирко-мотика. Находище неизвестно.

72. — Четирержбесто медно длето. Находище неизвестно.

75. — Медна кирко-мотика, отъ с. Кремиковци, Софийско (обр. 26).

78. — Медна сѣкира, отъ с. Демирджилии (Сливенска околия).

80. — Медна сѣкира, отъ Севлиевско.

Анализъ:

Медь . .	91·233%
Калай . .	—
Олово . .	9·096%
Цинкъ .	—
Желѣзо .	0·649%
Всичко .	100·978

115. — Медна кирко-мотика, отъ с. Кирилово (Старозагорско).

Анализъ:

Медь . .	97·370
Калай . .	—
Олово . .	3·566
Цинкъ .	—
Желѣзо .	слѣди
Всичко .	100·936

134. — Медна кирко-мотика, отъ с. Угърчинъ (Ловченска околия).

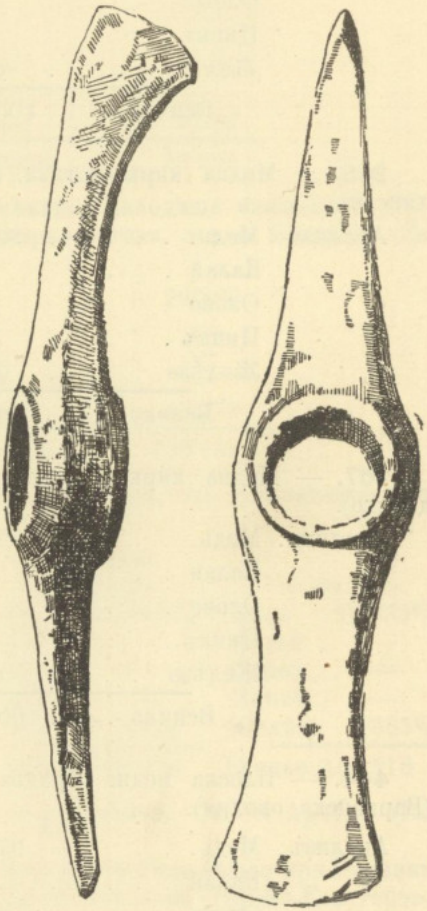

Обр. 26. — Медна кирко-мотика отъ с. Кремиковци

148. — Медна кирко-мотика, отъ с. Горни Тръмбешъ (Горно-Орѣховска околия).

Анализъ: Медь . . . . . 99·894%
Калай . . . . . —
Олово . . . . . —
Цинкъ . . . . . —
Желѣзо . . . . следи
Всичко . . . 100·441

265. — Медна кирко-мотика, отъ с. Пияновци (Видинско).

Анализъ: Медь . . . . . 99·385%
Калай . . . . . —
Олово . . . . . —
Цинкъ . . . . . —
Желѣзо . . . . 0·245%
Всичко . . . 99·630

267. — Медна кирко-мотика, отъ с. Пияновци (Видинско).

Анализъ: Медь . . . . . 99·830%
Калай . . . . . —
Олово . . . . . —
Цинкъ . . . . . —
Желѣзо . . . . . следи
Всичко . . . 100·204

444. — Плоска медна брадва, отъ с. Пашайотъ (Варненска околия).

Анализъ: Медь . . . . . 97·980%
Калай . . . . . —
Олово . . . . . 2·472%
Цинкъ . . . . . —
Желѣзо . . . . следи
Всичко . . . 100·452

562. — Медна кирко-мотика, отъ с. Ново-Село (Видинско).

Анализъ:

Медь	99·110%
Калай	—
Олово	—
Цинкъ	—
Желѣзо	0·097
Всичко	99·207

623. — Медна сѣкира. Находище неизвестно.

635. — Медна кирко-мотика, отъ с. Буковецъ (Софийско).

Анализъ:

Медь	99·885
Калай	—
Олово	—
Цинкъ	—
Желѣзо	0·279
Всичко	100·164

638 а—в. — Медни сѣкири, отъ с. Сливница (Софийско).

Анализъ:

а. (Обр. 27а).		б. (Обр. 28б).		в. (Обр. 28в).	
Медь	100·180%	Медь	99·926%	Медь	99·833%
Калай	—	Калай	—	Калай	—
Олово	—	Олово	—	Олово	—
Цинкъ	—	Цинкъ	—	Цинкъ	—
Желѣзо	следи	Желѣзо	следи	Желѣзо	0·685%
Всичко	100·180	Всичко	99·926	Всичко	100·518

645. — Медна кирко-мотика, отъ с. Арчаръ (Видинско).

681. — Медна сѣкира, отъ Голо-бърдо при Перникъ.

697. — Медно длето, отъ село Горско-Калугерово, (Севлиевска околия).

719. — Медна кирко-мотика, отъ село Лѣва-Рѣка, (Троянско).

1801. — Медна кирко-мотика, отъ с. Ребро (Брѣзнишко).

По форма меднитѣ орѫдия достигатъ голѣмо разнообразие. Между длетата, плоскитѣ и други форми брадви, първо мѣсто заематъ двойнитѣ брадви (кирко-мотики), изложени въ горния лѣвъ край на витрината. Тѣ сѫ типични за втората фаза на медната епоха и често се срѣщатъ въ Унгария (унгарски типъ), Хърватско, Босна, Сърбия и пр., които страни, заедно съ България, сѫ образували презъ тази епоха една културна область. По отношение химичния съставъ на сѣкиритѣ и кирко-мотикитѣ трѣбва да се отбелѣжи фактътъ, че нито единъ отъ анализитѣ не доказва присѫтствието на калаи. Незначителна роль играе само въ нѣколко случаи оловото. Напримеръ, въ плоската медна брадва **№ 444** последното достига 2·472%, въ кирко-мотиката **№ 155** — 3·566%, а въ брадвата **№ 80** — 9·096%.

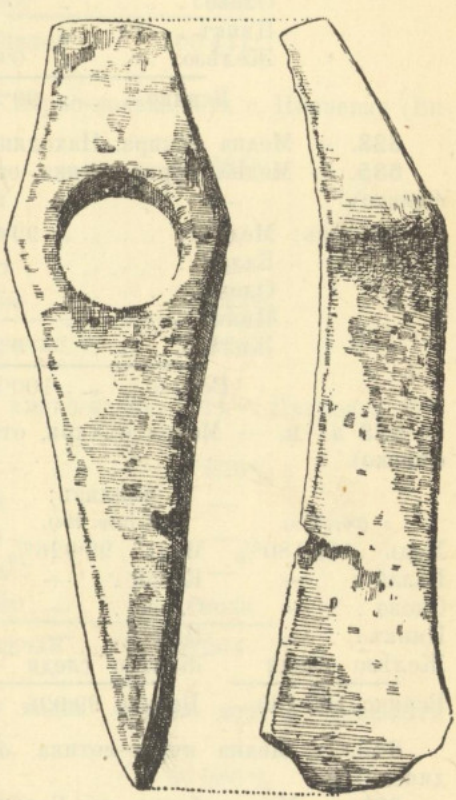

Обр. 27. — Медни сѣкири отъ Сливница.

Възможно е, че оловото въ изтъкнатитѣ три случая нарочно да е поставено въ медьта, за да може послед-

ната по-лесно да се топи; а така сѫщо възможно е присѫтствието на оловото да бѫде случайна работа и да стои въ зависимость отъ чистотата на рудата. Известно е, че почти винаги халкопиритътъ (меденъ сулфидъ), отъ който главно е била получавана медьта, дохожда въ парагинеза съ галенита (оловенъ сулфидъ) и, естествено, при получаването на медьта, известно количество олово ще се промъкне като примесъ, какъвто е случая и съ желѣзото, произходящо отъ желѣзния сулфидъ (пиритъ), който се съдържа както въ самия халкопиритъ, тъй сѫщо дохожда съ него въ парагинеза.

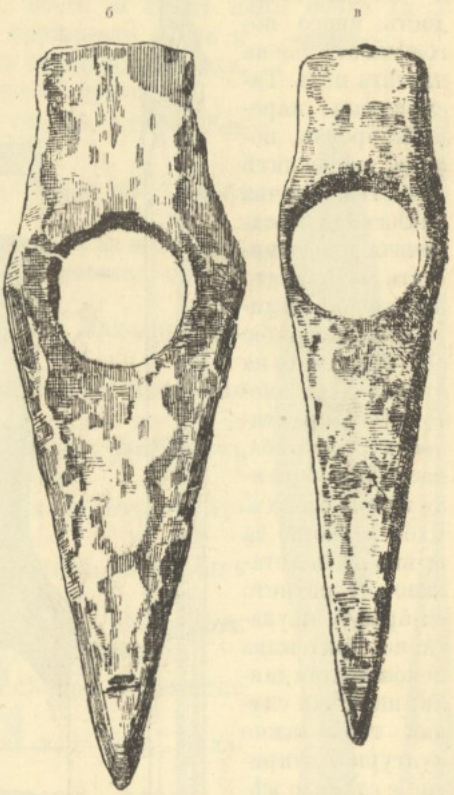

Обр. 28. — Медни сѣкири отъ Сливница.

БРОНЗОВА ЕПОХА

(1,900—1,000 г. пр. Хр.).

ВИТРИНА III — ДѢСНА ПОЛОВИНА.

Съ течение на времето човѣкъ е разбралъ, че ако къмъ медьта се прибави известно количество калай, получава се сплавь, която, освенъ че има по-хубавъ

цвѣтъ, но по-лесно се обработва и добива твърдость много поголѣма отъ тая на чистата медь. Тази сплавь, наречена бронзъ, поради изброенитѣ качества, почва човѣкъ да предпочита предъ чистата медь, която постепенно излиза отъ употрѣба. Съ откритието на бронза и влизането му въ практическа употрѣба, настжпва бронзовата епоха. Где и кога за пръвъ пжть е станало откритието на бронза, науката не притежава положителни данни; на всѣки случай това важно културно откритие е станало нѣкжде въ земитѣ на Изтокъ.

Къмъ тази епоха принадлежатъ предметитѣ, изложени въ дѣсната половина на витрина III, а именно:

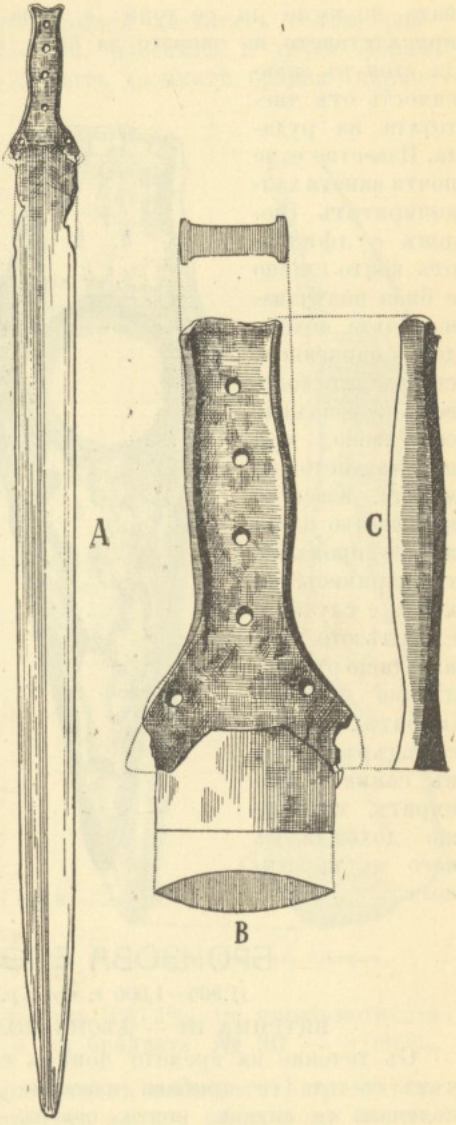

Обр. 29. — Бронзовъ мечъ отъ Бешли.

19. — Бронзова сѣкира отъ Никополъ.

20. — Бронзовъ мечъ отъ с. Бешли, Орѣховско (обр. 29). Новъ типъ оржжие, което за пръвъ пжть почва да се употрѣбява презъ бронзовата епоха и играе важна роль въ следващитѣ епохи, както и въ историческо време.

47. — Бронзова сѣкира отъ с. Есе Беглии (Кавакдийско).

118. — Бронзова сѣкира отъ с. Кладрутъ (Видинско).

131. — Бронзовъ връхъ за копие отъ с. Калакастрово, Севлиевска околия (обр. 30).

132. Бронзова сѣкира. Находище неизвестно.

453. — Бронзова сѣкира. Находище неизвестно.

608 а и **б.** — Бронзови сѣкири отъ с. Флорентинъ (Видинско).

646. — Бронзова кама отъ с. Арчаръ (Видинско).

662. — Плоска бронзова сѣкира отъ с. Фердинандово.

721. — Плоска бронзова сѣкира отъ с. Реджебъ-махале (Провадийско).

979. — Бронзова сѣкира. Неизвестно находище.

1812. — Бронзова кама отъ Бѣла-Слатина.

1936—1939 и **2402—2405.** — Бронзова сѣкира и сърпове, часть отъ колективна находка отъ Русенско.

Наредъ съ разнитѣ предмети отъ бронзовата епоха изложена е и една половина отъ каменъ калжпъ (**27**), употрѣбяванъ за отливане на бронзови сѣкири.

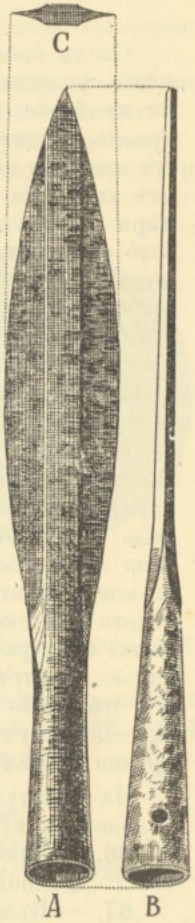

Обр. 30. — Бронзовъ връхъ отъ копие, с. Калакастрово.

Друга часть отъ предметитѣ, отнасящи се къмъ сжщата епоха, сж изложени въ шкафъ XXII.

ПЪРВА ЖЕЛѢЗНА (ХАЛЩАТСКА) ЕПОХА

(1000—500 год. пр. Хр.)

ВИТРИНА IV.

Следъ бронзовата епоха, важна промѣна въ културнитѣ средства на човѣка настжпва следъ откритието на желѣзото. Макаръ този новъ металъ да не е тъй траенъ и красивъ както бронза, но той почва да се дири все повече и повече, а заедно съ това постепено измѣства отъ употрѣба бронза. Причината за това трѣбва да се дири въ факта, че добиването и обработката на желѣзото е било несравнено по-леко. Орѫжията и орѫдията почватъ да се приготовляватъ вече отъ желѣзо, а бронзътъ служи по-нататъкъ главно за накитъ. Съ влизането на желѣзото въ употрѣба, настжпва желѣзната епоха, която обхваща почти цѣлото последно хилядолѣтие пр. Хр. Въ развитието на желѣзната епоха могатъ да се различатъ две фази.

Първата отъ тѣхъ (I-ва желѣзна епоха), която отговаря на първата половина на хилядолѣтието, се характеризува съ това, че бронзътъ още играе завидна роль. Презъ това време въ срѣдна Европа се е развивала една своеобразна култура, за пръвъ пжть следитѣ на която сѫ открити в Халщатъ, (Hallstatt, въ Австрия), отдето е дадено името на епохата халщатска епоха. Тази култура по-късно биде открита и въ земитѣ извънъ Австрия (Босна, Хърватско, Славония, Сърбия и у насъ. По всичко изглежда, че носители на халщатската култура не сѫ били само илирийцитѣ, а и древните траки.

На тази култура принадлежатъ находкитѣ (единични и колективни) изложени въ витрина IV, дето имаме:

66. — Бронзова ладиевидна фибула (безопасна игла) отъ с. Доганово (Кавакдийско).

67. — Възелчеста фибула отъ с. Кишанъ (Одринско).

68. — Масивна бронзова гривна отъ Видинъ.

119 и 120. — Спирални бронзови фибули отъ Видинъ (обр. 31).

123. — Дѫговидна бронзова фибула отъ Видинъ.

126. — Бронзова украса отъ Видинъ.
127. — Спирална гривна отъ Видинъ.
414. — Бронзова фибула отъ с. Прогледъ (Станимашко).
621 а. — Бронзова спирала (Santaleoni). Находище неизвестно.
621 б. — Бронзова фибула. Находище непознато.
630. — Сребърна фибула. Находище непознато.
637. — Масивна бронзова гривна отъ София.
643. — Бронзова фибула отъ с. Бедняково (Чирпанско).

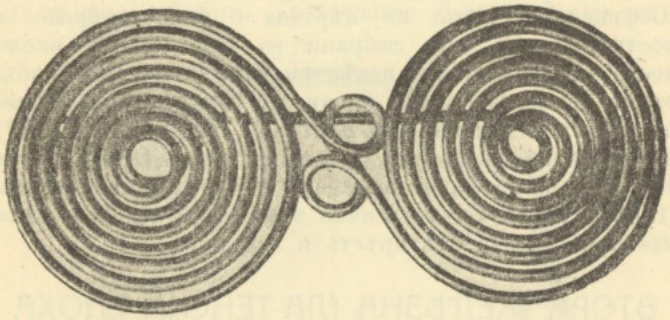

Обр. 31. — Спирална бронзова фибула отъ Видинъ.

650. — Бронзова фибула отъ с. Каравелеръ (Ст.-Загорско).

Отъ една надгробна могила между селата Руска-Бѣла и Моравица (Вратчанско) произлизатъ №№ **652 — 658:**

652—655. — Масивни бронзови гривни.
656. — Бронзова фибула.
657. — Бронзови окови отъ ножница.
658. — Части отъ бронзова спирала.
711. — Бронзова фибула отъ с. Зелени-градъ (Трънско) (обр. 32).

Въ могиленъ гробъ близо при с. Пали-лула (Фердинандско) сж намерени №№ **737—739:**

737. — Масивна бронзова гривна.
738 и 739. — Желѣзни върхове за копия.

1823 и **2460.** — Бронзови върхове за стрели, първитѣ отъ неизвестно мѣстонахождение, вторитѣ отъ Чумаковци (Б.-Слатинско).

1765. — Масивна бронзова гривна отъ с. Хума (Македония).

Други материали отъ сѫщата епоха сѫ изложени въ шкафъ XXI.

Погребението на мъртвитѣ презъ първата желѣзна епоха е ставало по два начина: 1) чрезъ заравяне и 2) чрезъ изгаряне на трупа. Примеръ отъ втория видъ погребение ни представя гроба, изложенъ между витрина IV и V, произходящъ отъ некропола при с. Байлово (Софийско). Тѣлото на мъртвия е било изгорено, а коститѣ следъ това събрани на едно мѣсто, около което е изграденъ отъ недѣлани камъни малъкъ гробъ, отгоре покритъ съ две плочи. До самитѣ кости вѫтре въ гроба е билъ поставенъ плитъкъ глиненъ сѫдъ (**1857**) и една желѣзна фибула (безопасна игла). Отъ дѣсно и отъ лѣво на гроба сѫ поставени по единъ глиненъ сѫдъ (**1856** и **1858**). Следъ всичко това върху гроба е била насипана могила отъ пръсть и камъни.

ВТОРА ЖЕЛѢЗНА (ЛА-ТЕНСКА ЕПОХА

(500—0 год. пр. Хр.)

ВИТРИНА V.

Споредъ даденото понятие за предисторичната епоха, втората желѣзна епоха презъ втората половина на последното хилядолѣтие значително стѣснява границитѣ си, тъй като голѣма часть отъ земитѣ на Европа влизатъ въ областьта на историческата фаза. Още въ края на първата желѣзна епоха въ южна и югоизточна Европа се явява писменостьта, а наредъ съ това полето на научното изследване все повече и повече се завладѣва отъ историка. Втората желѣзна епоха съвпада съ разцвѣта на гърцката цивилизация и завладѣване на изтока отъ елинската духовна мощь, както и съ въздигането на римското владичество. Тракитѣ, населяващи тогава източната половина на Балкански полуостровъ,

естествено сѫ били подъ влиянието на Гърция, особено онія области, граничещи съ тѣхнитѣ колонии. Културата обаче въ вѫтрешностьта на полуострова за дълго време още запазва своя доисториченъ характеръ.

Носителитѣ на ла-тенската култура—келтитѣ—още преди половината на последнето хилядолѣтие пр. Хр. владѣятъ голѣма часть отъ земитѣ на западна Европа. Въ началото на IV-то столѣтие нападатъ северна Италия, а презъ III-то предприематъ походъ къмъ Балкански полуостровъ и Мала-Азия (Галатия). Завладяватъ часть отъ земитѣ на днешна България, основаватъ царство, което сѫществува отъ 281—218 год. Презъ последната година тѣхното владичество бива сломено отъ

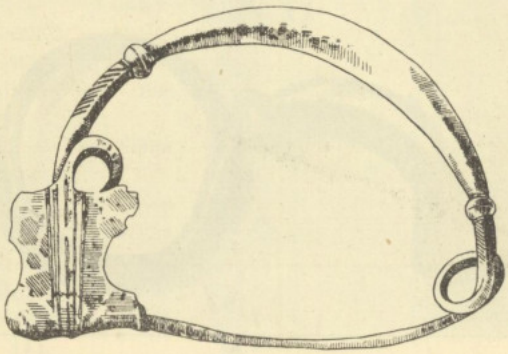

Обр. 32. — Бронзова фибула отъ с. Зеленъ-градъ.

тракитѣ. Естествено е, че отъ това време у насъ, край паметницитѣ отъ Тракийски произходъ, се срѣщатъ и такива, носещи чисто келтийски характеръ. Не сѫ чужди за страната ни сѫщо така паметници съ скито-сарматски характеръ.

По такъвъ начинъ паметницитѣ у насъ отъ V вѣкъ насамъ образуватъ мозайка отъ нѣколко култури, които почти едновремено сѫ се напластявали въ страната ни. Разкопкитѣ на надгробнитѣ могили отъ това време даватъ ценни паметници отъ тази епоха, часть отъ които сѫ поставени въ предисторичния, часть въ Старовѣковния отдѣлъ.

Въ витрина V сѫ изложени нѣколко образци отъ това време, а други, принадлежащи на сѫщата култура, ще видимъ въ шкафъ XX.

23. — Лѫкъ отъ фибула отъ с. Карлуково (Луковитско).

602 и **603.** — Подобенъ типъ фибули отъ неизвестни находища. Тия три фибули, които значително се отличаватъ отъ халщатскитѣ и отъ първитѣ ла-тенски форми, не сѫ намерени другаде, и по всѣка вѣроятность представятъ мѣстна форма, характерна за тракийската култура.

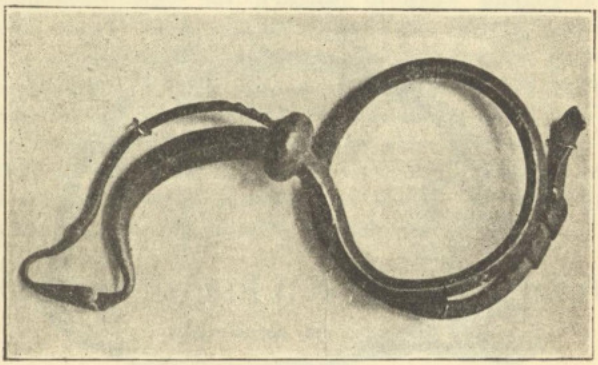

Обр. 33. — Бронзова фибула средно ла-тенски типъ отъ Търновско.

Понеже тѣ стоятъ твърде близко до чертозкия типъ отъ Италия, трѣбва да се датуватъ като късно халщатски, най-много ранно ла-тенски.

659. — Сребърна фибула, сѫщия типъ отъ с. Лесура (Вратчанско).

Отъ единъ могиленъ гробъ по линията Царева-Ливада—Габрово произхождатъ слѣднитѣ два предмети:

666. — Сребърна фибула.

667. — Дъно отъ бронзовъ сѫдъ.

712. — Бронзова фибула срѣдно ла-тенски типъ отъ Търновско (обр. 33).

722. — Бонзова фибула.

Отъ могиленъ гробъ при Троянъ произхождатъ слѣднитѣ предмети: (**723—726**).

723—725. — Желѣзни върхове за копия.

726. — Бронзови фибули.

Въ с. Виноградъ (Горно-Орѣховско), вѣроятно въ могиленъ гробъ, сж били намерени:

727. — Желѣзна конска юзда.

728—729. — Желѣзни върхове за копия.

730. — Желѣзенъ кривъ ножъ (обр. 34).

731. — Желѣзна ножница.

732. — Желѣзна апликация (umbo) на щитъ (обр. 35).

733. — Желѣзна шпора (обр. 36). Шпоритѣ, най-често правени отъ желѣзо, за първъ пжть се явяватъ презъ втората желѣзна епоха и се смѣтатъ за откритие на келтий-

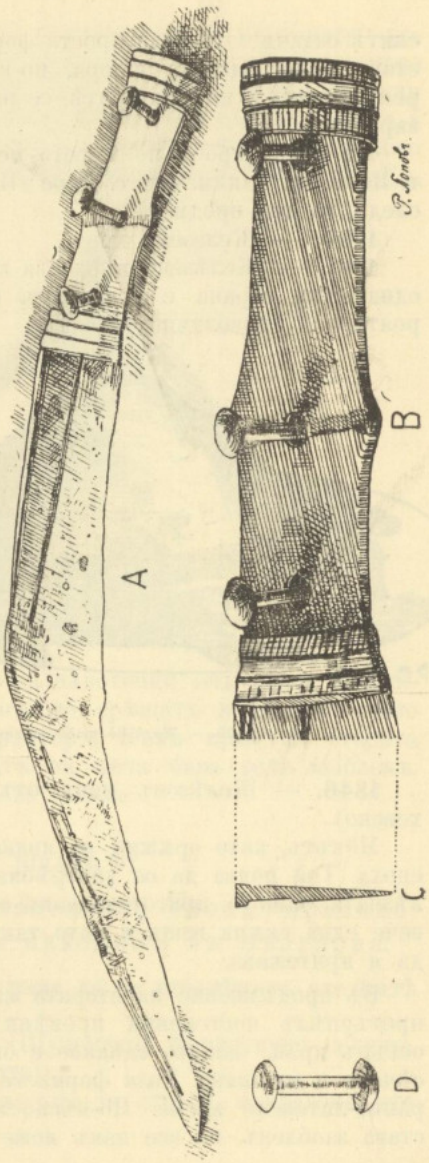

Обр. 34. — Желѣзенъ ножъ с. Виноградъ.

скитѣ ездачи. Отъ тази проста форма, каквато ни представя виноградската шпора, по-късно, въ времето на републиката и императоритѣ, се развиватъ всевъзможни вариации.

Въ единъ гробъ по шосето между селата Борисово и Яйла, на 1 клм. отъ с. Дере (Поповско) сж намерени следнитѣ два предмета:

1790. — Желѣзенъ мечъ.

1791. — Желѣзенъ върхъ за копие (обр. 37). Върху едната му страна е гравиранъ образъ на птица, вѣроятно съ символично значение.

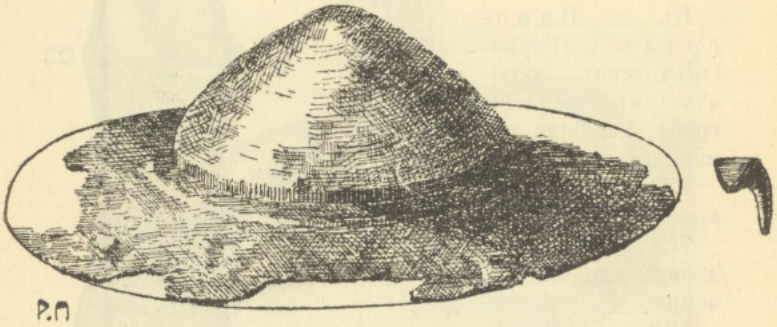

Обр. 35. — Желѣзно щѣво, апликация на щитъ.

1846. — Желѣзенъ мечъ отъ с. Добралево (Орѣховско).

Мечътъ, като оржжие, се явява още въ бронзовата епоха. Той почва да се употрѣбява по-често презъ желѣзната, защото, приготовляванъ отъ желѣзо, не е билъ вече една скжпа вещь и като такава всѣки би могълъ да я притежава.

Въ продължение на втората желѣзна епоха, мечътъ претърпѣлъ постепенни промѣни. Отначало еималъ остъръ край, защото еднакво е билъ употрѣбяванъ за сѣчене и мушкане. Тази форма се явява характерна за ранно-латенско време. По-късно върхътъ малко много става заобленъ, но все пакъ може да се употрѣби и за

мушкане. Подобни сѫ изложенитѣ въ витрината два меча. Тази форма е характерна за срѣдно-латенско време (250—100 г. пр. Хр.), когато келтитѣ сѫ били вече завладѣли часть отъ Балканския полуостровъ, а у насъ образуватъ царство съ столица Тиле (сегашното село Тулово), което сѫществувало до 218 год. пр. Хр.

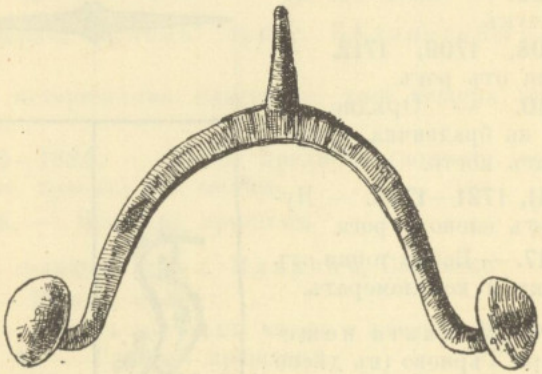

Обр. 36. — Желѣзна шпора с. Виноградъ.

Ето защо наредъ съ паметници отъ чисто тракийски произходъ, у насъ се срѣщатъ и такива, които иматъ келтийски характеръ. Къмъ края на втората желѣзна епоха върхътъ на меча бива вече заобленъ. Така той служи само за сѣчене.

ШКАФЪ VI.

Материали отъ каменната епоха, произхождащи отъ разни находища въ България.

Между тѣхъ заслужава да се отбелѣжатъ следнитѣ находки:

Отъ с. Мадара (Шуменско). Неолитично селище. (въ дѣсно на витрината):

1688—1693. — Върхове за стрели, направени отъ кремъкъ.

1694—1696. — Кръгли стъргалки (Scrapes) отъ кремъкъ.

1697—1700. — Стъргалки отъ кремъкъ съ единъ ржбъ за стържене.

1701—1703. — Ножове отъ кремъкъ.

1704, 1705. — Кременни ядра (Nuclei).

1706. — Часть отъ каменъ чукъ.

1708, 1709, 1712. — Орждия отъ рогъ.

1710. — Орждие въ форма на брадвичка, направено отъ кость.

1711, 1721—1723. — Чукове отъ еленови рога.

1717. — Бойни топки отъ кремъкъ и конгломератъ.

Отъ „Малката пещера“ при Търново (въ дѣсно на витрината):

а) Отъ неолитичния пластъ:

1672. — Дръжка отъ лъжица, направена отъ кость.

1673. — Шило отъ сърнешки рогъ.

1674—1677. — Орждия отъ кремъкъ.

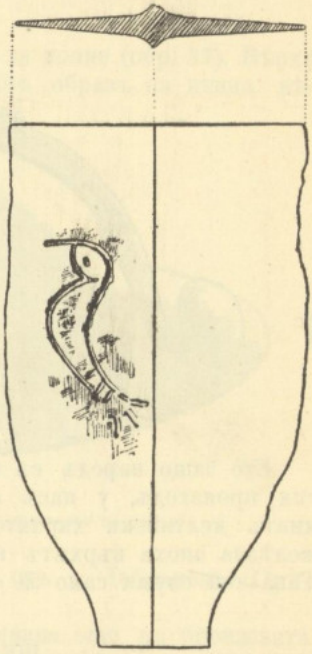

Обр. 37. — Желѣзенъ връхъ за копие отъ с. Дере.

б) Отъ палеолитичния пластъ:

1676 и **1677.** — Кременни върхове за стрела.

1678. — Зжби отъ пещерна мечка (Ursus spelaeus).

Въ най-горния пластъ на пещерата е намерена позлатена бронзова пластинка съ изрѣзани орнаменти (**1686**).

Отъ „Голѣмата пещера“ при Търново (въ дѣсно на витрината):

1666, 1668, 1669. — Орждия отъ кости.

1667. — Оръдия отъ кремъкъ.

1665, 1672. — Оръдия отъ рогъ.

1670 и **1671.** — Прешлени, направени отъ дъната на съдове отъ историческо време, намерени въ найгорния пластъ заедно съ фрагменти отъ римски съдове. Това показва, че пещерата е била обитавана отъ човѣка и въ историческо врѣме.

Пещерата „Лисца“ при с. Бѣляковецъ (Търновско):

Отъ историческия пластъ на тази пещера произхождатъ:

1680—1684. — Разни предмети (ножчета, връхъ за копие, трионъ) отъ желѣзо.

1685. — Бронзовъ пръстенъ.

Отъ селището при с. Илиинци, Софийско:

1. — Каменъ чукъ.

2. — Рѣченъ валутъкъ, ималъ е известна употрѣба.

3 и **4.** — Глинени прешлени.

5. — Шлифована каменна брадва.

6—8. — Глинени съдове.

9—14. — Разни предмети отъ камъкъ, кость и пр.

Отъ могилата до с. Кьосе-Базаргянъ, Шуменско, произхождатъ разни предмети, между които заслужаватъ внимание:

18 в. — Глинени тежести за станъ (Webstuhlgewichte).

18 д. — Брадви отъ кремъкъ.

18 е и **ж.** — Ножове отъ кремъкъ, единъ отъ които съ дръжка, направена отъ еленовъ рогъ.

18 з. — Метателни оръдия отъ кремъкъ.

Части отъ глинени съдове и похлупки, рога отъ елени и пр.

Отъ гара Мездра (Вратчанско):

1839, 1841, 1842, 1845. — Разни типове каменни брадви.

1840. — Ножъ отъ кремъкъ.

Останалитѣ предмети въ този шкафъ представятъ единични находки отъ разни краища на България.

Между тѣхъ заслужава внимание глиненият съдъ **1800** намеренъ въ единъ гробъ при с. Асеново (Никополско), както и кременнитѣ върхове за стрели отъ Патагония, Ю. Америка, които се употрѣбяватъ още днесъ отъ туземното население (**2400, 2401, 2429**).

ШКАФЪ VII.

Находки отъ могилата до Рашевата воденица при Ямболъ. — Млада каменна епоха.

177—192. — Каменни орѫдия (брадви, чукове и длета).

193. — Костени шила.

194—196. — Каменни орѫдия.

197 и **198.** — Орѫдия отъ еленови рога.

199. — Фрагменти отъ дългитѣ кости на говедо или друго едро животно.

200. — Пробитъ свински зѫбъ, употрѣбяванъ за накитъ.

201. — Фрагментъ отъ костено орѫдие, направено отъ стѫпалната кость на тревопасно животно.

202. — Рогъ отъ овца или коза.

203. — Плосъкъ костенъ идолъ.

204 и **205.** — Фрагменти отъ костени орѫдия.

206—213. — Глинени съдове.

214. — Фрагментъ отъ глинено столче.

215—234. — Глинени съдове.

235. — Глиненъ пръстенъ.

236—243. — Глинени съдове.

244. — Глиненъ цилиндриченъ предметъ презъ срѣдата пробитъ.

245—247. — Глинени съдове.

248. — Глинени пръстени.

249—253. — Глинени съдове и фрагменти отъ такива.

268 и **269.** — Глинени съдове.

272—274 а. — Глинени съдове.

275—310. — Глинени съдове.

311 и **312.** — Глинени столчета за поставяне седещи идоли.

313—317. — Разни глинени предмети.

Обр. 38. — Глиненъ идолъ отъ Коджадерменската могила.

318. — Изтритъ и пробитъ астрагалъ (astragalus) отъ овца.

319. — Глинени прешлени.

320 и **321.** — Глинени масички.

322—324. — Глинени предмети въ форма на кръгчета.

325—329. — Тежести за станъ, направени отъ глина.

330—332. — Глинени предмети.

333—350. — Орѫдия отъ камъкъ (чукове, брадви и длета) и фрагменти отъ такива.

351. — Орѫдия отъ кремъкъ (ножове и стъргалки).

352. — Шила отъ кости.

353—358. — Разни орѫдия отъ рога, както и части отъ рога, предназначени за орѫдия.

359. — Глиненъ сѫдъ.

360. — Стъргалки отъ кремъкъ.

ШКАФЪ VIII.

Материали отъ могилитѣ при с. Мечкюръ (Пловдивско). Млада каменна епоха.

361. — Каменно орѫдие.

362—394. — Разни глинени сѫдове.

395 и 396. — Глинени похлупки.

397—401. — Глинени сѫдове.

403—404. — Глинени лъжици.

405—413 и 415. — Глинени сѫдове.

416—418. Глинени тежести за станъ.

419. — Глинени прешлени.

420. — Фрагменти отъ глинени цедилки.

421—426. — Разни каменни орѫдия.

427 и 428. — Каменни брадви.

429—436. — Разни глинени сѫдинки.

438. — Каменна брадвичка.

439. — Графитъ въ форма на конусъ, употрѣбяванъ за орнаментиране на сѫдоветѣ.

440. — Орѫдия отъ рога и кости (шила).

441 и 442. — Каменни орѫдия и фрагменти отъ такива.

455—504. — Глинени сѫдове, разни по форма, величина и орнаменти.

505. — Глинени похлупки съ профилувани рѫбове.

506—523 и 525. — Глинени сѫдове.

524. — Глинени лъжици.

526. — Глинени прешлени.

527. — Часть отъ глинена похлупка и части отъ глинени сѫдове.

528—533. — Разни глинени предмети.

534—537. — Строшени орждѝя отъ еленови рога и рога, предназначени за орждѝя.

538—539. — Шила отъ кости.

540. — Плоски костени идоли.

541. — Орждѝя отъ рога.

542. — Пробити черупки за нанизъ.

543 и **544.** — Орждѝя отъ кремъкъ и части отъ такива.

545—548. — Каменни чукове и брадви.

549. — Каменно орждѝе съ конусообразна форма.

550. — Метателно орждѝе (бойна топка) отъ кварцитъ.

551. — Разни валутъци, употрѣбявани за сѫщата цель.

552. — Стъклени гривни, намерени въ найгорния (историческия) пластъ на могилата.

553. — Фрагменти отъ глинени идоли.

554. — Фрагменти отъ медни игли.

555. — Камъкъ съ вглъбнатина въ срѣдата. Служилъ е като хаванче.

Обр. 39. — Глинени столчета за поставяне седещи идоли отъ Коджадерменската могила.

556. — Пръстеновиденъ глиненъ предметъ — подставка за сѫдъ.

557. — Плоски костени идоли.

ШКАФЪ IX.

Материали отъ разкопкитѣ на могилата Деве-Барганъ при Търново-Сеймень. — Млада-каменна епоха.

Представени сж глинени сждове и фрагменти отъ тажива (892—902, 908, 923, 924), чиито стени сж украсени съ разни орнаменти, между които преобладаватъ инкрустиранитѣ. Наредъ съ сждоветѣ сж изложени:

903. — Глиненъ печатъ за багрене на човѣшко тѣло.

904. — Глинена масичка, отгоре конкавна. Култовъ предметъ.

905. — Глинено столче (I типъ).

906 и 907. — Глинени модели на жилища (колиби). Култови предмети.

909—911. — Крака отъ глинени идоли.

912 а и б. — Глинени идоли.

913 а и б. — Глинени животински фигури.

914. — Глинено столче (II типъ).

915. — Глиненъ прешленъ.

916 а—в. — Глинени лъжици

917. — Глинени мъниста за огърлица.

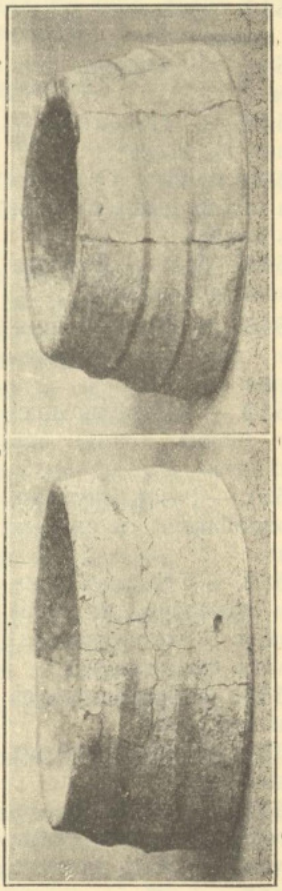

Обр. 40. — Кржги глинени подставки за поставяне тѣснодънни сждове отъ Кодждерменската могила.

918. — Разни глинени прешлени за вретена и накити.

919. — Глиненъ прешленъ.

920. — Глиненъ предметъ, пробитъ презъ срѣдата.

921. — Заоблени и пробити фрагменти отъ глинени съдове.

922. — Глинени тяжести за станъ.

925 и **926.** — Плоски костени идоли.

927. — Костена гладилка отъ стѫпалната кость на говедо.

928. — Костена гладилка отъ ребро.

929. — Костени шила.

930. — Медна брадва.

931. — Медни игли.

932. — Чукъ отъ еленовъ рогъ съ загладена повърхность.

933. — Чукъ отъ еленовъ рогъ съ грапава повърхность.

934. — Връхъ за стрела, направена отъ кремъкъ.

935. — Стъргалки и ножове отъ кремъкъ.

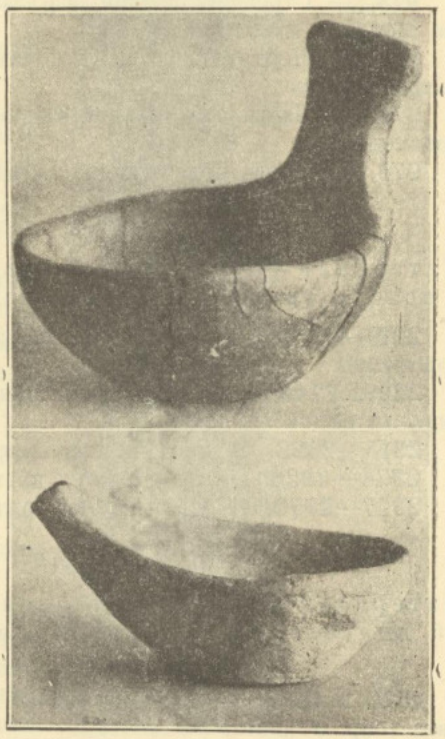

Обр. 41. — Глинени лъжици отъ Коджадермен-ската могила.

936—959. — Разни видове каменни брадви.

960. — Часть отъ каменъ чукъ.

961—964. — Длета отъ камъкъ, между които **962** има калѫпеста форма.

965—967. — Разни орѫдия отъ камъкъ. Употрѣбявани за трошене и стриване на зърна и пр.

968 и **969.** — Прешлени отъ кости. Употрѣбявани за накити.

970. — Пробита черупка отъ сърцевидна мида (Cardium). Служила е за накитъ.

971. — Пробити зѫби съ сѫщото предназначение.

972. — Хромелъ (мелниченъ камъкъ) отъ пѣсъчникъ.

973. — Строшени гривни, изрѣзани отъ черупкитѣ на спондилъ (Spondylus).

974. — Черъ глиненъ сѫдъ, намеренъ заедно съ овѫглено жито.

975. — Части отъ глинени сѫдове съ разни видове орнаменти.

976. — Части отъ глинени цедилки.

ШКАФЪ X.

Материали от могилата въ с. Султанъ (Поповска околия). — Млада каменна епоха.

2219—2250. — Разни глинени сѫдове съ и безъ орнаменти.

2222, 2249, 2251—2253. — Разни фрагменти отъ глинени сѫдове и похлупки.

2315—2323. — Орѫдия отъ кость и рогъ.

2324—2326. — Орѫдия отъ кремъкъ.

2327—2370. — Орѫдия отъ камъкъ.

ШКАФЪ XI—XIII.

Материали отъ „Коджадерменската могила“, 6·5 км. северно отъ гр. Шуменъ. — Млада каменна епоха.

1326 и **1335.** — Глинени идоли и части отъ такива (обр. 37).

1336. — Глинена фигура на животно.

1337 и **1338.** — Глинени фалуси.

1339 и **1346.** — Глинени столчета за поставяне седещи идоли (обр. 39).

1347—1351. — Разни глинени предмети.

1352 и **1353.** — Кръгли глинени подставки за поставяне тѣснодънни сѫдове (обр. 40).

1354. — Глиненъ предметъ.
1355. — Глинени тежести за станъ.
1356—1359. — Глинени лъжици (обр. 40).

1361. — Медна брадва (обр. 42), чийто анализъ дава следния резултатъ:

Медь	99·470
Калай	—
Олово	—
Цинкъ . . .	0·346
Желѣзо . . .	0·226
Сяра	—
	100·042

1362. — Медна игла.

1363—1366. — Глинени модели на колиби (обр 43). Едни снабдени съ входове, други масивни. Имали сж вѣроятно култово назначение.

1368—1370. — Глинени сждове съ разни орнаменти.

При сждоветѣ съ рисувани орнаменти, както отъ тази могила, тъй и отъ другитѣ, различаваме две техники: 1) Въ едни случаи мотивитѣ сж рисувани съ графитъ върху фонъ, какъвто ни представя естествения цвѣтъ на изпечената глина. Въ подобни слу-

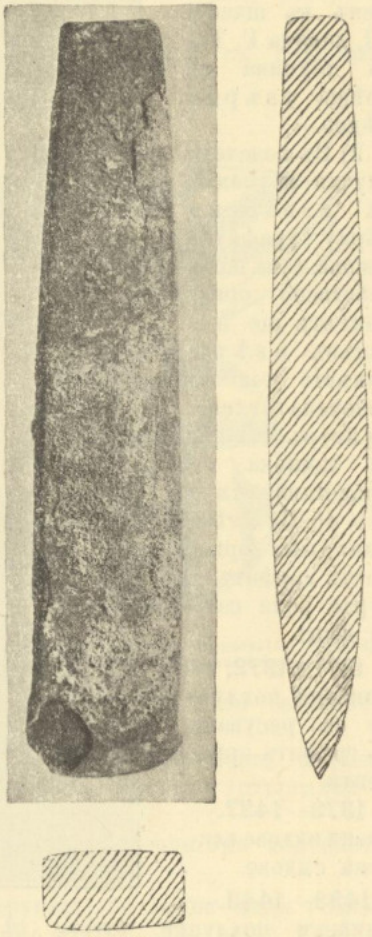

Обр. 42. — Медна брадва отъ Коджадерменската могила.

чаи имаме собствено рисуванъ орнаментъ. Такъвъ съдъ ни представя обр. 44, възстановенъ съдъ и орнаментъ отъ фрагмента, изложенъ въ шкафъ XI, лавица Г. Тази техника се срѣща твърде рѣдко.

2) Въ повечето случаи мотивитѣ съ *извадени върху графитна основа, така щото собствено орнаментътъ ще има такъвъ цвѣтъ, какъвто тоя на изпечената глина. Примеръ отъ тази техника ни представя съда обр. 45. При тѣзи извадени орнаменти графитътъ играе роля само на фонъ.

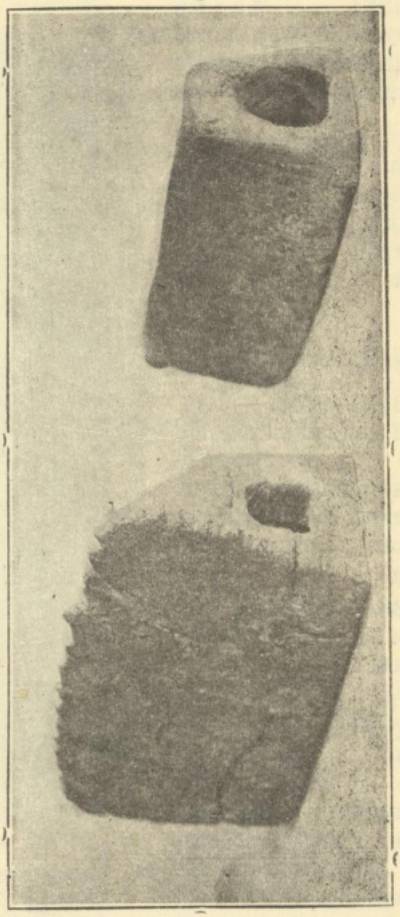

Обр. 43. — Глинени модели за колиби отъ Коджадерменската могила.

1371 и 1372. — Глинени похлупки съ рисувани съ графитъ орнаменти.

1373—1437. — Разни видове глинени съдове.

1438—1443. — Глинени похлупки, отгоре съ рисувани орнаменти.

1444—1480. — Глинени съдове и фрагменти отъ такива. Между тѣхъ има такива, които поради незна-

чителнитѣ си размѣри, не могатъ да иматъ практическа употрѣба. Най-вѣроятно, тѣ сѫ служили като детски играчки.

1481 и 1482. — Глинени предмети, чиято употрѣба е проблематична.

1483. — Фрагментъ отъ похлупка съ релиефни триѫгълни орнаменти.

1484. — Глиненъ сѫдъ.

1489. — Похлупка, отгоре украсена съ инкрустирани спирали.

1494—1503. — Разни форми каменни брадвички.

1504. — Каменно длето.

1505. — Фрагментъ отъ каменна брадва.

1506—1508 — Каменни чукове.

1509—1516. — Разни костени орѫдия (шила и пр.).

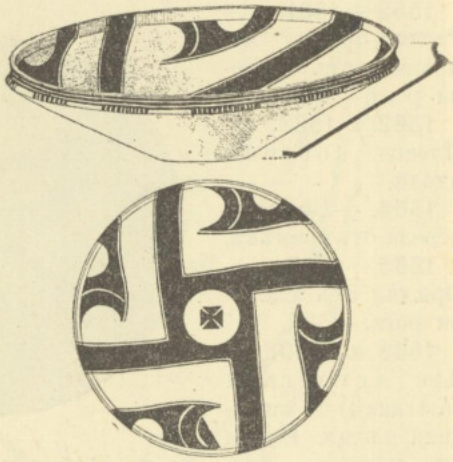

Обр. 44. — Глиненъ сѫдъ съ рисуванъ орнаментъ отъ Коджадерменската могила.

1517. — Връхъ отъ сърнешки рогъ, употрѣбенъ вѣроятно за връхъ на стрела.

1518—1530. — Разни орѫдия отъ кости и рога.

1531—1534. — Орѫдия отъ кремъкъ (стъргалки и ножове).

1535. — Части отъ гривни, изрѣзани отъ черупката на мида (Spondylus).

1536. — Пробита черупка отъ речна мида (Unio). Служила за нанизъ.

1537. — Черупки отъ сърцевидна мида (Cardium). Служили за сѫщата цель.

1538. — Кременни топки, употрѣбявани като оржжие

1539. — Лимонитна топка.

1540 и **1541.** — Кременни стъргалки.

1542—1545. — Кременни ядра (Nuclei), отъ които сж приготовлявани кременнитѣ орждия (ножове, стъргалки и пр.).

1646—1548. — Кременни брадви.

1549. — Глинени изпечени топки.

1550 и **1551.** — Чукове отъ еленови рога.

1552—1561. — Разни орждия направени отъ еленови рога.

1562 и **1563.** — Плоски костени идоли.

1564. — Връхъ за стрела отъ кремъкъ.

1565—1567. — Орждия отъ еленови рога.

1568 и **1569.** — Два астрагали (Astragali) съ загладени площи. Имали сж нѣкаква употрѣба.

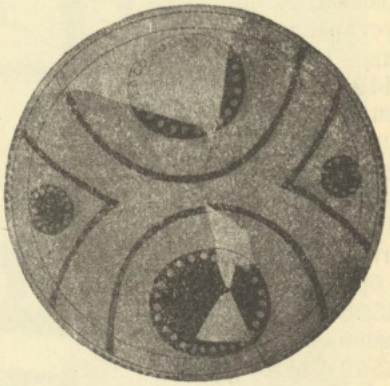

Обр. 45. — Глиненъ сждъ съ рисуванъ орнаментъ отъ Коджадерменската могила.

1571. — Дръжка за ножъ, направена отъ връхъ на еленовъ рогъ.

1572. — Орждие отъ камъкъ.

1573. — Глиненъ прешленъ.

1574—1580. — Разни предмети отъ кремъкъ, кость, камъкъ и глина.

1581. — Часть отъ глиненъ сждъ, чиито стени отвжтре сж покрити съ графитна каша, употрѣбявана за боядисване на сждове.

1582—1588. — Разни кременни орждия (ножове и стъргалки).

1589. — Накитъ, направенъ отъ мъниста, представящи пробити плодове отъ растението Lithospermum officinale (обр. 46).

1590. — Плоски кръгли мъниста отъ глина.

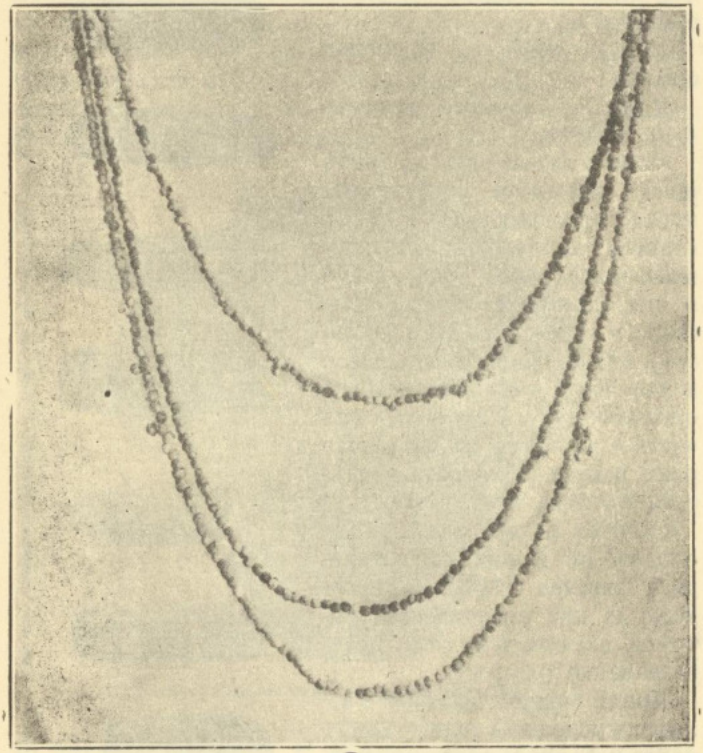

Обр. 46. — Мъниста отъ плодоветѣ на Lithospermum отъ Коджадерменската могила.

1591. — Продълговати мъниста, изрѣзани отъ черупкитѣ на мида, вѣроятно Spondylis.

1592. — Накитъ отъ мъниста, направени отъ глина.

1593. — Накитъ отъ мъниста, направени отъ глина и такива изрѣзани отъ черупки.

1594. — Мъниста, направени отъ рогъ и астрагали (обр. 47).

1595. — Накитъ отъ мъниста, изрѣзани отъ плодове.

1596—1605. — Фрагменти отъ глинени съдове съ разни орнаменти.

1606 и **1607.** — Кременни оръдия.

1608. — Фрагменти отъ глинени цедилки.

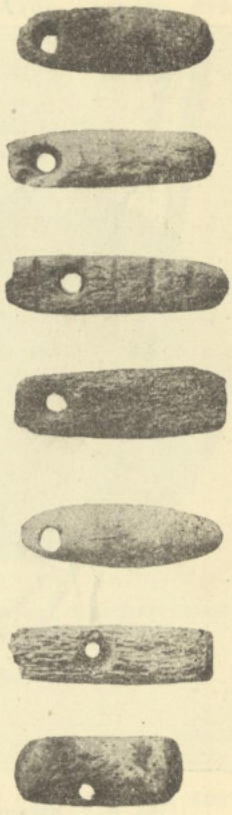

Обр. 47. — Мъниста отъ рогъ и кость отъ Коджадерменската могила.

Освенъ изложенитѣ въ тритѣ шкафа предмети, отъ същата могила произхождатъ голѣмитѣ глинени съдове, поставени надъ шкафоветѣ (**1490—1492**), както и тия, изложени предъ тѣхъ (**1485** и **1486**). Тия последнитѣ (обр. 48) привличатъ внимание, както по формата, така и по орнаментитѣ. Издутата имъ часть е украсена съ инкрустирани волути, а долната боядисана съ бѣла и червена боя.

Особенъ интересъ заслужава съдътъ въ форма на четирего животно (**1360**), който не може да има практическа употрѣба, а е ималъ култово предназначение (обр. 49).

Предъ същитѣ шкафове е изложенъ моделъ на колиба (**1367**), който несъмнено представя култовъ предметъ (обр. 50). Стенитѣ на колибата сж украсени съ врѣзанъ и отпосле инкрустиранъ орнаментъ, представенъ на обр. 51.

Който е запознатъ що годе съ живота на днешнитѣ първобитни народи, знае, че отношенията между живитѣ и мъртвитѣ съвсемъ не е такова, каквото е у насъ.

Като вѣрватъ, че душата не изчезва, а продължава да живѣе и по-нататъкъ съ сѫщитѣ нужди, каквито има живиятъ човѣкъ, поставятъ при погребението до трупа на мъртвия разни предмети (сѫдове, орѫдия, орѫжия, накити и пр.), отъ които той се е ползувалъ приживе. Погребватъ по сѫщитѣ съображения жената и слугитѣ заедно съ мъртвия. По-нататъкъ, понеже последниятъ ще има нужда и отъ жилище, погребватъ го или близо

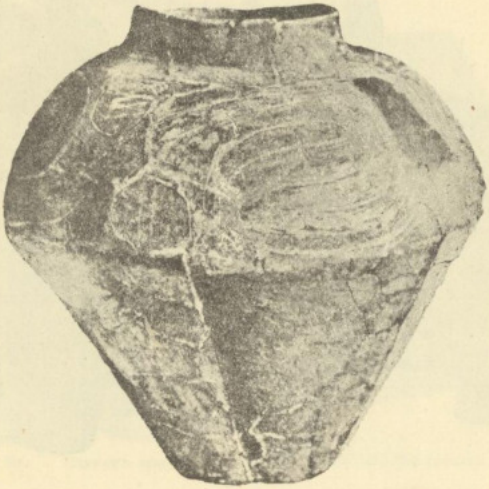

Обр. 48. — Глиненъ сѫдъ отъ Коджадерменската могила.

до сѫщата, дето той е живѣлъ или даже въ самата нея. Клемъ счита обичая да се погребватъ мъртвитѣ въ собствените имъ жилища за първоначаленъ начинъ на погребение у всички американски племена. Вайцъ говори за подобни обичаи и въ нѣкои африкански племена: догомейци, фулахи, хотентоти и др. Такива обичаи сѫ наблюдавани сѫщо въ Азия, Австралия и островетѣ на Тихия океанъ. Отъ тукъ става ясно, че обичаятъ, който иматъ днесъ живущитѣ полукултурни племена, е сѫществувалъ въ Европа още въ предисторично време. Отъ разкопкитѣ на могилитѣ у насъ

ясно личи, че мъртвитѣ сѫ били погребвани близо до самитѣ жилища.

Има обаче случаи у нѣкои живущи племена, когато вмѣсто да погребватъ мъртвия въ жилището, тѣ го закопаватъ по-далечъ отъ него, а върху гроба поставятъ моделъ на самото жилище. Нѣма съмнение, че моде-

Обр. 49. — Глиненъ съдъ въ форма на животно отъ Коджадерменската могила.

литѣ отъ колиби, които намираме въ Деневата и Коджадерменската могили стоятъ въ тѣсна връска съ подобенъ обичай у нашия прадѣдъ.

ШКАФЪ XIV И XV.

Материали отъ Деневата могила, при с. Салманово, Преславска околия. — Млада каменна епоха.

983—1008. — Разни форми глинени съдове съ рисувани, инкрустирани, релиефни, врѣзани и др. орнаменти. Между тѣхъ особенъ интересъ представятъ:

995. — Глиненъ сѫдъ въ форма на животинска глава.

1000. — Глиненъ сѫдъ, чийто стени сѫ украсени съ инкрустирани волути (обр. 52).

1001. — Глиненъ сѫдъ, върху стенитѣ на който пластично сѫ представени две брадви и два кръга (слънце), имащи символично значение, въ свръска съ култа на брадвата и слънцето.

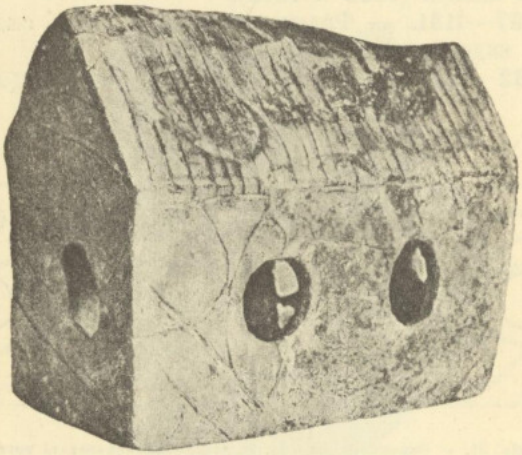

Обр. 50. — Глиненъ моделъ на колиба отъ Коджадерменската могила.

1015—1030. — Глинени сѫдове съ разни форми и орнаменти.

1040 и **1041 а** и **в**. — Крака отъ глинени идоли.

1042 и **1043.** — Животински фигури отъ глина.

1044—1046. — Разни глинени предмети съ неизвестно предназначение.

1049. — Малъкъ глиненъ прешленъ за вретено.

1050. — Заоблени и пробити фрагменти отъ глинени сѫдове, които сѫ имали известно предназначение: отчасти като прешлени за вретена, отчасти като мъниста за накитъ и пр.

1053—1061. — Глинени сѫдове.

1062—1083. — Разни малки съдинки, голѣма часть отъ които не могатъ да иматъ практическа употрѣба, а сж служили за детски играчки.

1084—1090. — Глинени похлупки съ инкрустирани орнаменти.

1091—1093. Глинени съдове.

1094—1096. — Цилиндрични крачета отъ глинени съдове, аналогични на тия изложени надъ и предъ същия шкафъ (**1009** и **1010**).

1097—1131. — Фрагменти отъ глинени съдове съ разни видове орнаменти.

1132—1135. — Глинени модели на колиби (обр. 53).

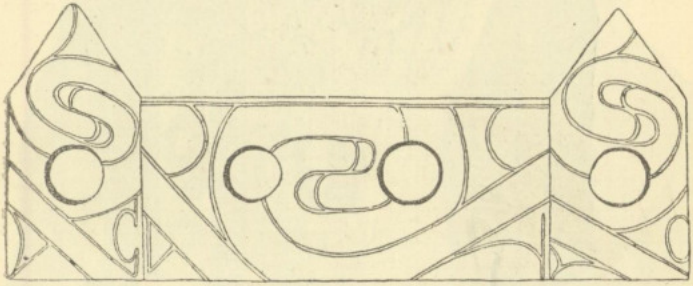

Обр. 51. — Орнаментъ отъ обр. 50 отъ Коджадерменската могила.

1136 и **1137.** — Каменни длета.

1138—1175. — Разни видове каменни брадви и части отъ такива.

1176—1181. — Каменни чукове, строшени.

1182. — Боздуганъ отъ камъкъ.

1183—1186. — Разни каменни орждия.

1187—1190. — Длета, направени отъ лакътнитѣ кости на говедо.

1191. — Астрагали (Astragali) отъ говедо съ загладени плоскости. Имали сж известна употрѣба.

1192—1266. — Разни видове орждия, направени отъ кость и рога.

1267—1270. — Плоски костени идоли.

1271 и **1272.** — Предмети за накитъ, направени отъ кость и рогъ.

1273 и **1274.** — Части отъ плоски костени идоли.

1275. — Часть отъ вѫдица, направена отъ кость.

1276. — Предметъ за накитъ, направенъ отъ кость.

1277. — Пробити черупки отъ сърдцевидна мида (Cardium), употрѣбявани за накитъ.

1278. — Строшени гривни, изрѣзани отъ черупкитѣ на мида (Spodilus).

Обр. 52. — Глинен съдъ, чийто стени сѫ окрасени съ инкрустирани волути отъ Денева могила.

1279—1282. — Орѫдия (ножове и стъргалки) отъ кремъкъ.

1283 и **1284.** — Дръжки за каменни брадви.

1285—1312. — Разни видове орѫдия (чукове и брадви) отъ еленови рога.

1313. — Върхове отъ еленови рога съ начало на пробиване.

1314 и **1315.** — Върхове отъ еленови рога, предназначени за орѫдия.

1316. — Орѫдие отъ еленовъ рогъ.

1317. — Каменна брадвичка.

1318. — Глиненъ предметъ въ форма на кубъ.

1319—1321. — Глинени сѫдинки.

1325. — Два идола, направени отъ стѫпалнитѣ кости на свиня.

Отъ сѫщата могила произхождатъ глиненитѣ сѫдове, поставени надъ шкафоветѣ (XIV и XV), както и предъ тѣхъ (**1009** и **1010**, обр. 54). Тѣ иматъ цилиндрична форма, отвънъ украсени съ инкрустирани орнаменти, а отдолу снабдени съ кухо краче. Така направени, тия сѫдове едва ли сѫ служили за практическа употрѣба, най-вѣроятно имали сѫ култово назначение. Поради неустойчивостьта имъ, трѣбва да се предположи, че кухото краче е било поставено върху колъ, забитъ въ земята.

Обр. 53. — Модели на глинени колиби отъ Дѣвева могила.

На етажерката между шкафоветѣ XV и XVI сѫ изложени отъ сѫщата могила:

983 и **1007.** — Глинени сѫдове.

1028 и **1084.** — Глинени похлупки.

1047 и **1048** (най-отгоре на етажерката). — Глинени прешлени за рибарски мрежи.

ШКАФЪ XVI.

Въ витрината на шкафа. Материали отъ Денѐвата могила.

1030—1033. — Глинени похлупки съ инкрустирани орнаменти върху перваза.

1035. — Глиненъ сѫдъ въ форма на призма, върху дъното съ две дупки. Стените украсени съ инкрустиранъ орнаментъ и боядисани съ червена боя (обр. 55). Ималъ е културно предназначение.

1036—1039. — Глинени печати (пинтадери, обр. 56) употрѣбявани за боядисване на тѣлото съ минерална боя (оха).

1051 и **1052.** — Глинени похлупки, отгоре украсени съ инкрустиранъ орнаментъ.

ШКАФЪ XVII. ЛѢВАТА ПОЛОВИНА.

Материали отъ пещерата „Моровица“ при с. Гложене (Тетевенско). Млада каменна епоха.

748—758. — Глинени сѫдове съ и безъ орнаменти, между които преобладаватъ такива съ врѣзани и вдълбани орнаменти.

759—761. — Глинени мъниста.

762. — Фрагменти отъ глинени цедилки.

763. — Фрагментъ отъ глиненъ идолъ.

764—767. — Фрагменти отъ глинени сѫдове.

768—769. — Орѫдия отъ кремъкъ и фрагменти отъ такива.

770. — Игла за коса, върху единия край на която е изрѣзана вѣроятно сърнешка глава.

771. — Игла отъ кость.

772. — Пробита фаланга отъ говедо или еленъ, служила е за пищялка.

773. — Шило направено отъ рогъ.

774. — Кука отъ рогъ.

775 и 776. — Върхове отъ еленови рога, предназначени за орждия.

777. — Хромелъ отъ сиенитъ.

778. — Рѣчни валутъци съ следи отъ употрѣба.

779. — Медно орждие.

781. — Връхъ за копие, намеренъ въ дилувиалния пластъ (палеолитъ).

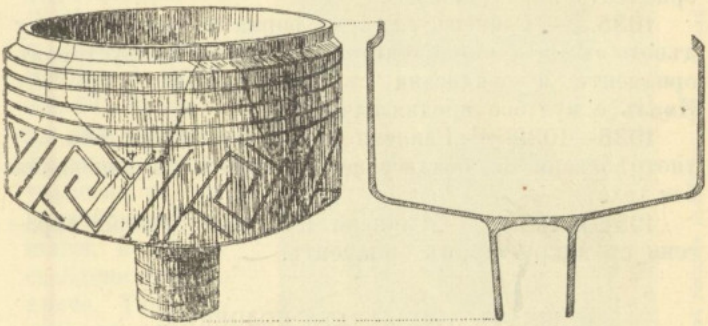

Обр. 54. — Глиненъ сждъ и неговъ профилъ (надлъженъ разрѣзъ) отъ Денева могила.

782. — Връхъ за стрела, намеренъ сжщо въ дилувиалния пластъ (палеолитъ).

783. — Кременни орждия (стъргалки и ножове).

784. — Орждие отъ рогъ въ форма на кука.

785—786. — Шила отъ кости.

787. — Пробита фаланга отъ говедо. Служила е за пищялка.

788 и 789. — Костени шила, употрѣбявани вѣроятно за върхове на копия.

Останкитѣ отъ тази пещера значително се отличаватъ отъ материалитѣ произходящи отъ селищнитѣ могили. Очевидно тукъ имаме работа съ съвсемъ друга културна степень, която още не е достатъчно проучена

у насъ. Въ сжщия шкафъ долу сж изложени кости отъ пещерна мечка (Ursus spelaeus) и пещерна хиена (Hyaena spelaea), произходящи отъ дилувиалния пластъ.

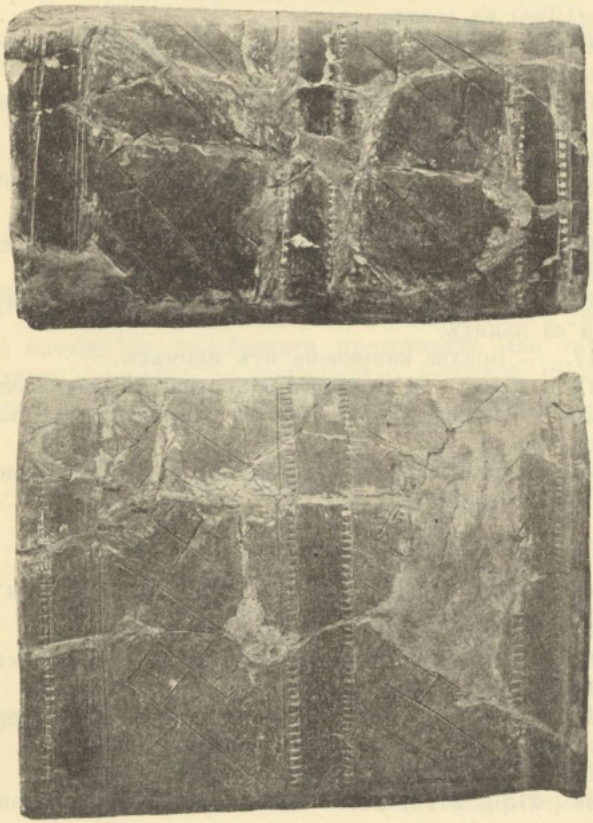

Обр. 55. — Глиненъ сждъ въ форма на призма отъ Денова могила.

ДѢСНАТА ПОЛОВИНА НА СЖЩИЯ ШКАФЪ.

Материали отъ могилата при гр. Русе, близо до захарната фабрика.

1876. — Идолъ отъ стжпалнитѣ кости на свиня.
1877. — Кракъ отъ глиненъ идолъ.

1878—1899. — Глинени съдове и похлупки за такива.

1900. — Недовършено каменно оръдие.

1901 и 1902. — Глинени тежести за станъ.

1903. — Костено длето, направено отъ лакътнитѣ кости (Ulna) на говедо.

1904. — Харпунъ, направенъ отъ еленовъ рогъ. Служелъ е за ловене на риба.

1905. — Глиненъ съдъ, стенитѣ отвънъ украсени съ отвесни къмъ дъното релиефни бразди.

1909. — Каменна брадва.

1910—1912. — Плоски костени идоли.

1913 и 1914. — Глинени идоли.

1915. — Фрагментъ отъ кухъ глиненъ предметъ съ релиефно изображение на животинска глава.

1916. — Костено кръгче, пробито въ срѣдата. Служило е за накитъ.

1917. — Брадва направена отъ кремъкъ.

1918 и 1919. — Стъргалки направени отъ кремъкъ.

1920. — Глиненъ предметъ въ форма на продълговати мъниста.

Къмъ сжщата находка принадлежи и гробътъ, изложенъ предъ витрина II и III.

ШКАФЪ XVIII.

Материали отъ могилата при с. Султанъ (Поповско). Млада каменна епоха.

2202. — Глиненъ моделъ на колиба.

2213. — Медна игла за коса.

2215 и 2216. — Малки съдинки, снабдени съ пробити дръжки.

2218. — Мазилки отъ стенитѣ на жилище.

2128—2150, 2176, 2180—2183. — Глинени съдове съ и безъ орнаменти.

2151—2172. — Глинени похлупки за съдове.

2169, 2173, 2174, 2177—2180, 2189, 2191—2214, 2223, 2254, 2256—2259. — Разни глинени предмети.

Въ сжщия шкафъ сж изложени разни оръдия отъ кости, кремъкъ, камъкъ и пр., напълно еднакви съ тия отъ другитѣ могили.

ШКАФЪ XIX.

Материали отъ могилитѣ при с. Кирилово (Старозагорско), отъ с. Костиево (Пловдивско) и с. Кара-Арнаутъ (Разградско).

А. Материали отъ могилата въ с. Св. Кирилово. Лѣвата половина на шкафа.

801—806. — Глинени сѫдове, между които интересна форма ни представя първиятъ отъ тѣхъ, снабденъ съ обла дръжка, пробита въ горния край, и шийка, значително удължена отпредъ.

807. — Малки глинени сѫдинки.

808 и 809. — Глинени лъжици.

810 и 811. — Глинени масички съ изображения на очи. Вотивни предмети.

812—821. — Глинени сѫдове, снабдени съ дръжки. По начина на изработката представятъ две техники. Еднитѣ отъ тѣхъ сѫ по-грижливо работени съ гладки стени и орнаменти, другитѣ сѫ груба направа.

822—825. — Глинени идоли.

826—828. — Разни глинени предмети.

829. — Глинени прешлени.

830. — Прешленъ отъ кость.

831. — Пробита черупка, употрѣбявана за накитъ.

832. — Фрегментъ отъ глинена цедилка.

833. — Малка глинена сѫдинка.

834 и 835. — Глинени тежести за станъ, едната отъ тѣхъ съ изображение на сфастика.

836—849. — Разни каменни орѫдия (брадви и чукове).

850. — Прешленъ отъ камъкъ.

851 а-с. — Рѣчни валутъци съ следи отъ употрѣба.

852. — Фрагментъ отъ сѫдъ, инкрустиранъ съ червена боя.

853. — Пробити и заоблени фрагменти отъ глинени сѫдове.

854. — Орѫдия отъ кремъкъ.

855, 856 и 858. — Медни игли.

857. — Меденъ връхъ за копие.

859 и 860. — Костени шила.

Б. Материали отъ могилата при с. Ко̀стиево (Пловдивско). Дѣсната половина на шкафа.

568—583. — Разни видове глинени съдове.

584 а. — Глинена похлупка.

585 и 586. — Глинени подставки.

587. — Глинена масичка съ врѣзани орнаменти.

588 а-в. — Каменни орѫдия [чукове (**а** и **в**) и длета (**б**)].

589. — Глинени прешлени.

590. — Костени шила.

591. — Орѫдия отъ кремъкъ.

592. — Малки глинени съдинки (детски играчки).

593. — Глава отъ глиненъ идолъ.

594. — Глинени предмети.

595. — Глиненъ съдъ.

Въ най-горния слой на могилата съ намерени слѣднитѣ предмети отъ историческо време.

596. — Мънисто отъ стъкло.

597, — Бронзови гривни.

598. — Стъклени гривни.

599. — Части отъ желѣзенъ ножъ.

С. Материали отъ могилата при с. Кара-Арнаутъ (Разградско). Въ дѣсната половина на шкафа, долнитѣ две лавици.

1921—1923. — Медни игли.

1924—1932. — Разни глинени съдове и части отъ такива.

1933. — Глиненъ предметъ.

1934. — Глиненъ предметъ въ форма на човѣшко стъпало, вѣроятно съ вотивно значение.

1935. — Каменна брадвичка.

Материалитѣ отъ Ямболъ, Мечкуръ, Костиево, Св. Кирилово, Султанъ, Коджа-дерменъ, Салманово, Русе, Кара-Арнаутъ и пр. произхождатъ, както казахме, отъ могили. Не всички могили, обаче, съ каквито странатa ни е богата, съдържатъ подобни паметници. Такива трѣбва да диримъ въ тѣй наречените „плоски“ или „селищни могили“, които се отличаватъ по това,

че иматъ форма на пресѣченъ конусъ, т. е. отгоре съ равни или почти равни, отъ дето имъ е дадено името

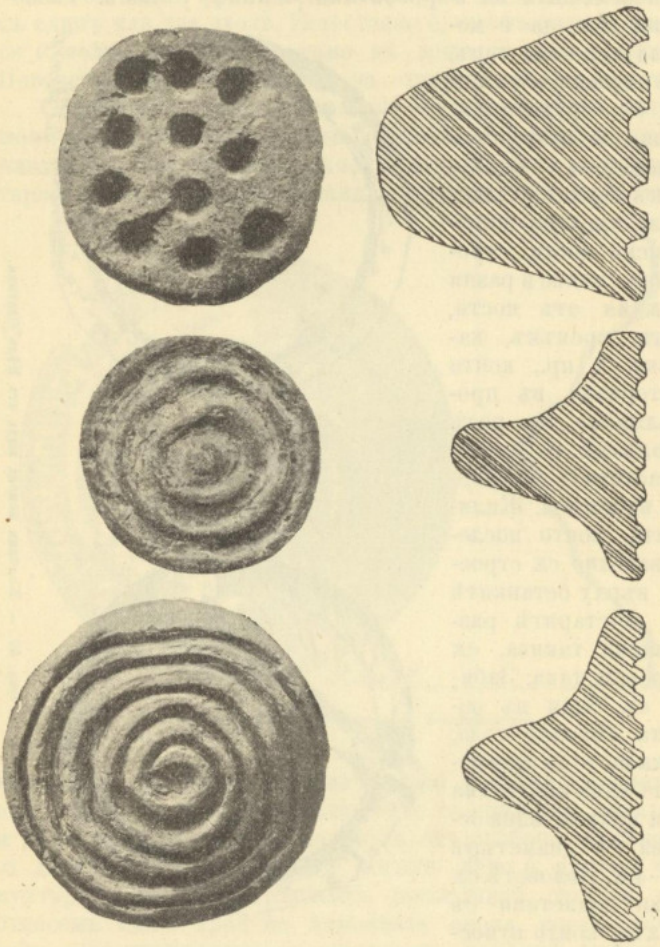

Обр. 56. — Глинени печати (пинтадери) отъ Денева могила.

плоски могили. Последнитѣ още се характерезуватъ съ това, че иматъ голѣма основа съ диаметъръ 60—100 м., а понѣкога и повече, а височината имъ се колебае

обикновено между 5—10 м. Този типъ могили наричаме още селищни, защото тѣ представятъ останки отъ селищата на първобитния човѣкъ у насъ. Разкопана коя да е могила отъ този типъ, ще ни разкрие останки отъ срутени жилища и натрупанъ грамаденъ боклученъ насипъ отъ пепель, вѫглени, животински кости, строшени сѫдове и разни орѫдия отъ кости, рога, кремъкъ, камъкъ и пр., който материалъ въ продължение на редъ столѣтия се е напластявалъ въ форма на могила. Жилищата, които последователно сѫ строени върху останкитѣ на по-старитѣ разрушени такива, сѫ строени така: Забити сѫ били въ земята нѣколко кола, така щото да заграждатъ една квадратна или правоѫгълна основа съ диаметъръ 3—4 м. Коловетѣ сѫ били изплетени съ пръти, които отпосле биватъ отвънъ и отвѫтре измазани съ глина, размесена съ слама. Мазилки отъ стенитѣ на такива колиби сѫ изложени между шкафоветѣ XV и XVI. Що се отнася

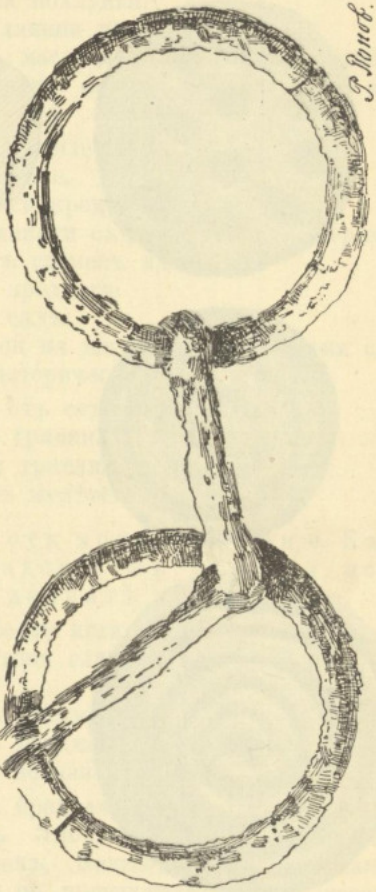

Обр. 57. — Желѣзна коплеска кама отъ Вѣла Слатина.

до формата, която сѫ имали тия жилища, идея могатъ да ни дадатъ глиненитѣ модели на колиби, обр. 43, 50 и 53.

Тѣ сѫ имали фронтоненъ покривъ и сѫ били снабдени съ единъ или два входа. Естествено е, че отъ тия жилища се е ползувалъ човѣкъ само въ лошо и зимно време. Повечето той е прекарвалъ на открито край селището.

Общиятъ прегледъ, направенъ на материалитѣ, изложени въ отдѣла, ясно показва, че плоскитѣ могили съхраняватъ въ себе си една и сѫща култура, която се характеризува съ следнитѣ останки: орѫдия отъ кремъкъ,

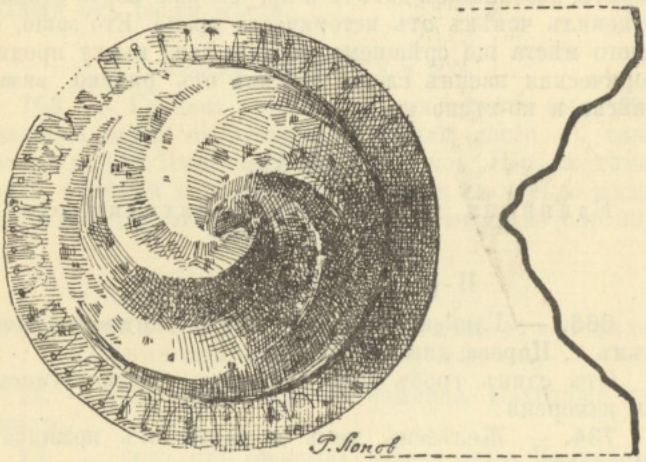

Обр. 58. — Бронзовъ фадеръ отъ Бѣла Слатина.

камъкъ, костъ, рогъ, глинени сѫдове и разни предмети отъ глина. Въ всички могили обаче се срѣщатъ, макаръ и рѣдко, медни орѫдия, които сѫ отъ особено значение за датуването на селищнитѣ могили. Ясно е, прочее, че културата, която съхраняватъ последнитѣ, трѣбва да отнесемъ къмъ края на каменната епоха, когато почватъ вече спорадично да се явяватъ първитѣ метални предмети, направени отъ чиста медь. Възможно е този типъ селища да продължаватъ и по-късно презъ бронзовата епоха, но останки отъ това време още не сѫ

открити, освенъ една бронзова вѫдица отъ „Севри-тепе“ (Шуменско), изложена въ шкафъ XXII и то като случайна находка.

Много отъ селищнитѣ могили по-късно, въ историческо време, сѫ били използувани за некрополи, или за нови поселища; за това често пѫти въ най-горнитѣ пластове на такива могили се срѣщатъ гробове и културни останки отъ разни епохи. Това е било твърде естествено, като имаме предвидъ, че предисторичниятъ човѣкъ е избиралъ мѣста за селища край водитѣ, горитѣ, изобилни съ дивечъ и пр. условия, които еднакво е ценилъ човѣкъ отъ историческо време. Ето защо, на много мѣста ще срѣщнемъ могили, дето върху предисторическия насипъ следва такъвъ отъ римско, византийско и по-късно време.

ШКАФЪ XX.

Единични и колективни находки отъ разни мѣста.

II-ра желѣзна епоха.

665. — Глиненъ сѫдъ отъ единъ могиленъ гробъ къмъ с. Царева ливада (Габровско).

Отъ единъ гробъ при с. Попица (Бѣлославинско) сѫ намерени:

734. — Желѣзенъ мечъ и части отъ ножницата на сѫщия.

735. — Желѣзенъ връхъ на копие.

736. Часть отъ желѣзна юзда.

1805. — Желѣзна юзда, намерена въ землището на Бѣла Слатина.

1847. — Желѣзна вилица, намерена край брѣга на р. Панега, близо до Червенъ Брѣгъ.

Отъ надгробнитѣ могили (съ трупоизгаряне) при Бѣла Слатина произхождатъ следнитѣ предмети:

1848 — 1849. — Желѣзни конски юзди (обр. 57).

1850 — 1851. — Желѣзни халки отъ конско снаряжение.

1852. — Бронзови фалери (обр. 58).

1853. — Части отъ бронзовъ предметъ, който, както и фалеритѣ, сж повредени отъ огъня при изгаряне на мъртвеца.

1854. — Изгорени човѣшки кости.

1855. — Вита бронзова гривна отъ историческо време, намерена въ гробъ открытъ плитко въ насипа на сжщата могила.

Въ долната лавица на шкафа сж изложени разни върхове за копия и части отъ криви ножове, произходящи отъ разни мѣста.

МЕЖДУ ШКАФЪ XX и XXI.

743. — Глинена урна съ четири дръжки (обр. 59). Изкопана пълна съ изгорени човѣшки кости въ една могила при с. Паша-кьой (Казанлъшко). II-ра желѣзна епоха. Стенитѣ ѝ отвънъ сж украсени съ четире живогински фигури, които иматъ символично значение (обр. 60).

ШКАФЪ XXI.

Колективни и единични находки отъ I-ватa желѣзна (халщатска) епоха.

21. — Бронзови окови отъ ножница. Находище непознато.

22. — Лжкъ отъ бронзова фибула отъ с. Карлуково (Луковитска околия).

121 и **122.** — Бронзови гривни отъ Видинъ.

124 и **125.** — Бронзови обкови отъ ножница отъ Видинъ.

615. — Сребърни фибули (Дупнишко).

658. — Часги отъ бронзови спирали (Sanlalioni) намерени между селата Руска-Бѣла и Моравица.

Отъ Гевгели (Македония) произхождатъ:

790. — Бронзова фигурка на пгица, употрѣбявана за украшение.

791 и **792.** — Масивни бронзови сждинки, употрѣбявани за украса.

793—798. — Разни бронзови предмети.
799. — Лжкъ отъ дѫговидна бронзова фибула.
862. — Сребърна фибула отъ с. Арчаръ (Видинско).
977. — Сѫщо. Находище непознато.
980. — Части отъ сребърни фибули отъ с. Александрово (Бѣлоградчишко).

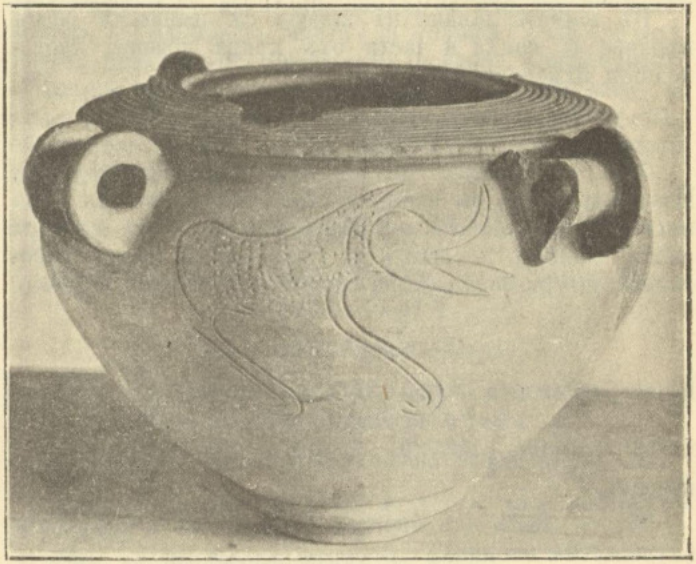

Обр. 59. — Глинена урна съ четири дръжки отъ с. Паша кьой (Казанлъшко).

Отъ единъ гробъ при с. Букри (Битолско) произхождатъ № № **1614—1624.**
1614. — Бронзова фибула.
1615—1622. — Масивни бронзови гривни.
1623. — Бронзови предмети.
1624. — Части отъ глиненъ сѫдъ.
Отъ Серско, близо чифлика Тефикъ бей, произлизатъ № № **1754—1764.**
1754—1756. — Разни бронзови предмети.
1757—1764. — Разни дѫговидни бронзови фибули.

Отъ разни находища:

1766. — Спирална бронзова гривна.

1803. — Дѫговидна бронзова фибула съ две спирали (примки). Находище непознато.

1804. — Сребърна фибула. Находище непознато.

Отъ некропола при с. Байлово (Софийско) произхождатъ №№ **1806—1810, 1813, 1814.**

1806. — Дѫговидна желѣзна фибула.

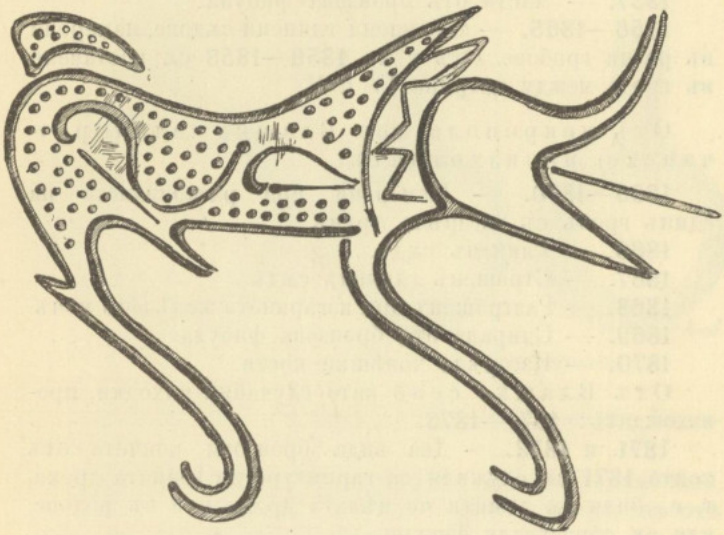

Обр. 60. — Орнаментъ на урна № 743 (обр. 59).

1807. — Дѫговидна желѣзна фибула, късна форма.

1808. — Желѣзни пластинки.

1809 и **1810.** — Спирални бронови пръстени.

1811. — Лѫкъ отъ шарпирана бронзова фибула. Находище непознато.

1813. — Желѣзенъ върхъ за копие отъ с. Байлово (Софийско).

1814. — Желѣзенъ мечъ отъ с. Байлово.

1825. — Бронзови предмети за окачане (обр. 61). Между селата Кошава и Ясенъ (Видинско).

Отъ некропола при с. Байлово произхождатъ №№: **1826—1837, 1856—1865.**

1826. — Желѣзенъ връхъ за копие.

1827—1832. — Разни желѣзни предмети (ножче, пластинки и цеви).

1833. — Части отъ желѣзенъ мечъ.

1834—1836. — Разни желѣзни предмети (халки и пр.).

1837. — Части отъ бронзова фибула.

1856—1865. — Строшени глинени съдове, намерени въ разни гробове. Отъ тѣхъ **1856—1858** съ поставени въ гроба между витрина IV и V.

Отъ некропола при Влашко село (Вратчанско) произхождатъ:

1866—1870. — Намерени при разкопването на единъ гробъ съ изгорѣлъ трупъ.

1866. — Глиненъ съдъ.

1867. — Строшенъ глиненъ съдъ.

1868. — Разтрошенъ при изгарянето желѣзенъ мечъ.

1869. — Спирала отъ бронзова фибула.

1870. — Изгорѣли човѣшки кости.

Отъ Влашко село като случайни находки, произхождатъ: **1871—1873.**

1871. и **1872.** — Два вида бронзови копчета отъ които **1871** съ служили за гарнитура на горната дреха, т. е., били съ зашити по цѣлата дреха или въ редове, или съ образували фигури.

1873. — Части отъ три вида спирали.

Отъ разни находища:

1874. — Бронзова каничка за украшение. Орѣховско.

1875. — Бронзови предмети за украшение. Находище непознато.

Отъ Влашко село (Вратчанско), произхождатъ слѣднитѣ случайни находки: **1942—1946, 1948—1954, 1956—1971, 1973—1986, 1988—1991.**

1942—1945. — Джговидни бронзови фибули. (Влашко село).

1946. — Бронзовъ предметъ. Влашко село.

1947. — Дѫговидна бронзова фибула. с. Долна-Кремена (Вратчанско).

1948. — Спирална бронзова гривна. Влашко село.

1949—1954. — Разни бронзови предмети.

1955. — Бронзова гривна. с. Каленъ (Вратчанско).

1956. — Бронзови предмети за окачане (накитъ). Влашко село.

1957—1959. Разни бронзови копчета. Влашко село.

1960. — Бронзова гривна. Влашко село.

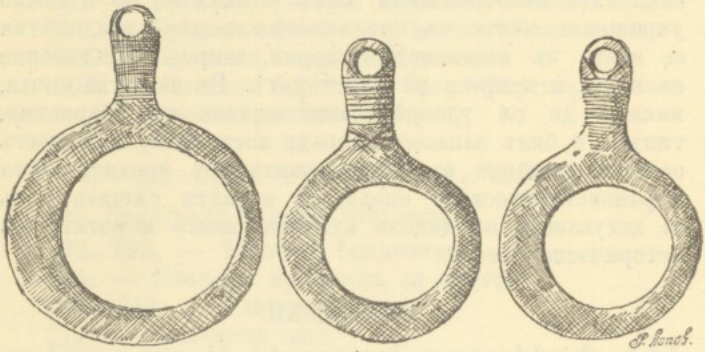

Обр. 61. — Бронзови предмети за окачане, отъ Видинско.

1961—1966. — Лѫкове отъ бронзови фибули. Влашко село.

1967—1970. — Разни бронзови спирали. Влашко село.

1971. — Спирална бронзова гривна, направена отъ плосъкъ телъ. Влашко село.

1972. — Бронзовъ сегментъ отъ коланъ. с. Каленъ (Вратчанско).

1973. — Бронзовъ предметъ въ форма на жаба. Влашко село.

1974. — Бронзова фибула. Късна халщатска форма. Влашко село.

1975—1977. — Лѫкове отъ бронзови фибули, сѫщия типъ. Влашко село.

1978. — Бронзова халка, вѣроятно обеца. Влашко село.

1979. — Бронзовъ спиралевъ пръстенъ. Влашко село.

1980. — Бронзовъ предметъ, вѣроятно часть отъ игла за коса. Влашко село.

1981. — Спирална бронзова гривна. Влашко село.

1982. — Кривъ желѣзенъ ножъ. Влашко село.

1983 и 1984. — Желѣзни върхове за копия. Влашко село.

1985. — Строшено желѣзно ножче. Влашко село.

Фибулитѣ, употрѣбявани за закопчване на дрехитѣ въ предисторическо и римско време, представятъ не само една необходимость къмъ облѣклото, но и важно украшение, което, въ продължение на две хилядолѣтия се явява въ всевъзможни форми, широко приложение на вкуса и каприза на майсторитѣ. Въ известна епоха, макаръ да сж употрѣбявани всевъзможни вариации, типътъ е билъ запазенъ, поради което фибулитѣ иматъ особено значение въ хронологията. Въ предисторията и раноисторическата епоха тѣ играятъ сжщата роль за датуването на дадена култура, както монетитѣ въ историческо време.

ШКАФЪ XXII.

Лѣвата половина на шкафа. Материали отъ бронзовата епоха.

74. — Бронзово орждие отъ с. Урумъ-Кьой (Бургазка околия).

77. — Бронзова сѣкира. Ловчанско.

81. — Бронзова сѣкира, намерена въ една пещера при с. Одоровци (Трънска околия).

84—86. — Бронзови сѣкири отъ неизвестно находище.

87—114. — Колективна находка отъ разни сѣкири. с. Горско-Косово (Севлиевска околия).

159. — Бронзова сѣкира. Находище неизвестно.

445 и 447. — Бронзови сѣкири. с. Горско-Сливово (Севлиевска околия).

612 а и б. — Бронзови сѣкири. с. Гулянци (Никополска околия).

616. — Бронзовъ мечъ (микенски типъ). с. Карагларе (Панагюрска околия).

617. — Бронзовъ връхъ за копие отъ сѫщото находище.

639. — Бронзови сѣкири, унгарски типъ. Молдава.

649. — Бронзова сѣкира. Стара-Загора.

651. — Бронзова гривна. Находище непознато.

681. — Бронзова сѣкира. Голо-Бърдо при Перникъ.

717. — Бронзова сѣкира. Находище непознато.

718. — Бронзова сѣкира. Дупнишко.

720. — Бронзова сѣкира. Находище непознато.

747. — Бронзова фигура на еленъ. Севлиевско.

1611. — Бронзова вѫдица. Шуменско.

1802. — Вотивна бронзова сѣкира (bipenis). с. Семчиново (Татаръ-Пазарджишка околия).

Въ дѣсната половина на шкафа:

Отъ Виноградъ (Горно-Орѣховско):

702, 703. — Каменни брадвички.

704. — Глиненъ прешленъ за вретено.

705—710. — Глинени сѫдове.

Тукъ сѫ изложени още:

42. — Фрагментъ отъ глиненъ сѫдъ, отвънъ украсенъ съ орнаментъ отъ волути и пр., между които личи схематично изображение на човѣшки образъ, у който главата има трихгълна форма, рѫцетѣ съ по три пръста и пр. Намеренъ при постройката на шосето Т.-Пазарджикъ за Ели-дере.

742. — Мраморенъ идолъ отъ Ново-Загорско. Този типъ идоли изобилствуватъ въ земитѣ на Егейската область. Нашиятъ идолъ посочва за една тѣсна връзка, която е сѫществувала между тая область и земитѣ, лежещи на северъ отъ нея. За сѫщата връзка говорятъ така сѫщо глиненитѣ и костенитѣ идоли, които, както видѣхме изобилствуватъ въ могилитѣ у насъ.

Уредникъ: **Рафаелъ Поповъ.**

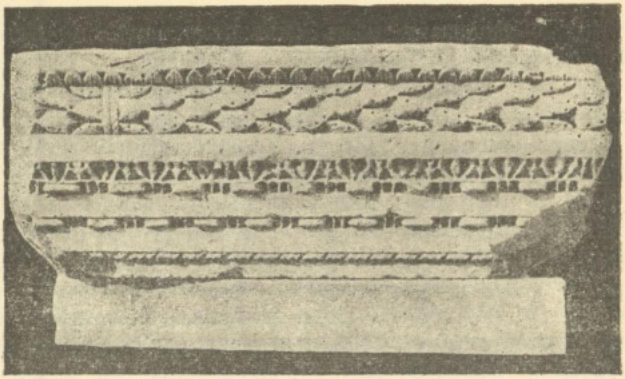

Обр. 62. — Архитравъ, отъ Никюпъ — Nicopolis ad Istrum.

СТАРОВѢКОВЕНЪ ОТДѢЛЪ

Сбиркитѣ отъ старовѣковния отдѣлъ заематъ почти по-голѣмата часть отъ пространнитѣ зали на джамията-музей. Въ отдѣлни витрини въ галериитѣ сѫ помѣстени дребнитѣ художествени предмети отъ различенъ материалъ, а една голѣма часть отъ каменнитѣ паметници, по нѣмане на мѣсто, сѫ изложени въ двора. Тия сбирки сѫ нарастнали бързо чрезъ разкопки въ Никюпъ, Гигенъ, Глава-Панега и др.; чрезъ прибиране разпръснатитѣ паметници изъ всички краища на България; чрезъ откупуване, и сега броя на всички предмети отъ старовѣковната сбирка надминава цифрата 5000.

Сбиркитѣ обематъ предмети отъ ранно-историчната епоха у насъ (каквито сѫ голѣмитѣ бронзови съдове, още подъ микенско влияние, дребнитѣ находки отъ тракийски могили); отъ ранното гръцко изкуство, открити главно по Черноморското ни крайбрѣжие и отъ времето на римското владичество. Тѣзи най-разнообразни материали говорятъ за културата на племена, минали

презъ нашитѣ земи, трайни паметници за своето изкуство, за своя домашенъ битъ. По тѣзи паметници ние можемъ да проследимъ развитието на римскитѣ провинции, на отдѣлни цвѣтущи градове, да вникнемъ въ обществения и интименъ животъ, и да наблюдаваме и тѣхния упадъкъ. Отъ тѣхъ учимъ за устройството на пѫтищата, за търговскитѣ сношения, за дипломатически мисии и др. Всѣко по-важно събитие отъ общественъ или частенъ характеръ е увѣковѣчавано въ камъка или бронза и всѣки такъвъ паметникъ унищоженъ е една откѫсната и захвърлена страница отъ свѣтовната история.

Гръцко-римската култура въ българскитѣ земи е дошла по два пѫтя. Отъ къмъ Черноморското крайбрѣжие и Тракия — гръцката култура, отъ къмъ Далматинскитѣ брѣгове — римската култура. По отдѣлни находки можемъ до нѣкѫде да разграничимъ това влияние. Между гръцкитѣ колонии по брѣга на Черно море, които сѫ служили като центъръ на старо-гръцкото изкуство въ България, първо мѣсто, споредъ известнитѣ до сега паметници, заема Аполония (Созополъ). Този градъ, основанъ отъ милетчани още къмъ края на VII вѣкъ пр. Хр., се намиралъ въ тѣсни търговски връзки съ главнитѣ ионически центрове на Мала Азия и на Егейското море. Ето защо всички паметници отъ тукъ носятъ ионически характеръ. Съ време техниката и формитѣ се промѣнятъ, но ние виждаме, че макаръ и колониитѣ по крайбрѣжието да били доста отдалечени отъ Гърция, изкуството въ тѣхъ се развива свободно, безъ да претърпи подъ влиянието на мѣстнитѣ условия нѣкои особени промѣни. За ранното гръцко влияние въ днешна България допринесли походитѣ на Филипъ Македонски въ Тракия и походитѣ на Александъръ Велики къмъ Дунава. За това влияние въ вѫтрешността на страната свидетелствуватъ находкитѣ отъ Панагюрище, Брѣзово, Бендяково, Радювене, произходящи отъ IV—III в. пр. Хр.

Римската култура, както навсѣкѫде, така и у насъ, се насажда отъ легионитѣ, които се рекрутирали отна-

чало предимно отъ Италия. Около първоначалнитѣ тѣхни военни лагери се образуватъ по-сетне цвѣтущи селища, населени отначало съ колонисти, които донесли съ себе си и културата на своята родина.

Чувството къмъ изкуство и нуждата отъ него било толкозъ разпространено въ римския свѣтъ по времето на императоритѣ, че ние съ сегашнитѣ си модерни схващания, какво изкуството е създадено само за обществени сбирки и най-вече за сравнително малъкъ кржгъ хора, мжчно можемъ да си представимъ една картина за положението въ онова време. Разкопкитѣ въ Помпеи ни показаха съ колко много художествени произведения сж били украсени и най-проститѣ частни кжщи. Но ние не трѣбва да отиваме толкозъ далечъ. Трѣбва да погледнемъ развалинитѣ въ Никополъ, стария градъ Nicopolis ad Istrum, основанъ отъ императоръ Траянъ въ 106 г. сл. Хр., Гигенъ (Oescus), Арчаръ (Ratiaria), трѣбва да погледнемъ и нашитѣ сбирки отъ бронзови украси и статуйки. Останкитѣ отъ монументални постройки въ развалинитѣ на горнитѣ градища очудватъ и до днесъ пжтника, а прибранитѣ паметници въ музея свидетелствуватъ за архитектурата, за изкуството, които сж се развивали и цъвтѣли по онова време въ нашитѣ градове. Релиефи и статуи, най-вече на императори, на тѣхни близки и на висши държавни служители, сж красили обикновено площадитѣ, храмоветѣ, общественитѣ и частни дворци, а за обикновенитѣ жилища сж се фабрикували споредъ обстоятелствата копия отъ гипсъ или глина.

Художницитѣ или майсторитѣ отначало сж дошли тукъ отъ другаде, но съ време и у насъ израстватъ и се възпитаватъ въ това направление и духъ цѣли поколения, — създава се една традиция. Копия отъ прочути творения, направени отъ глина или бронзъ се продавали на ефтини цени, създала се цѣла търговия. Често това не сж били прости копия, но само подражания, които въ известни отношения носятъ отпечатъка на нѣщо самостойно, индивидуално, нѣщо съвсемъ ново. По такъвъ начинъ сж произлѣзли многобройни худо-

жествени произведения, които пълнятъ днесъ музеитѣ, частнитѣ сбирки, за които обикновено не се знае нито кое време сѫ правени, нито кой ги е правилъ. Разцвѣта на това пластично изкуство у насъ съвпада съ времето на Траяна и Хадриана (98—117 г. сл. Хр.), когато романизуването на долнодунавскитѣ провинции достига най-голѣмата си интензивность.

Когато се говори за изкуство не трѣбва да се пропустне и архитектурата, която се развила при общественитѣ постройки, при дворцитѣ и храмоветѣ. Това, което сѫ извършили римлянитѣ въ архитектурата е дѣло за очудване. При разнообразнитѣ нужди на тѣхнитѣ градски и държавни отношения, тѣ сѫ съумѣвали винаги да намерятъ подходящитѣ форми, да съединятъ постройката на сводове съ постройката на колонади и да постигнатъ единъ задоволителенъ успѣхъ въ художествено отношение. Въ това направление тѣ надминаватъ своитѣ учители — гърцитѣ и за всички времена стоятъ като примѣръ въ архитектоническото изкуство. Античниятъ отдѣлъ притежава едно значително количество архитектурни фрагменти (обр. 62).

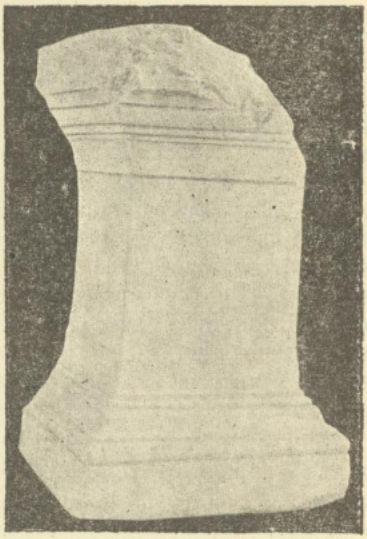

Обр. 63. — Подставка на статуя, отъ Никюпъ.

Освенъ художествени произведения сбиркитѣ съдържатъ и едно огромно количество надписи. Тѣ се различаватъ по езикъ, стилъ, епоха, направа и съдържание. По съдържание различаваме нѣколко групи надписи:

религиозни, почетни, надгробни, пътни колони, обществени актове.

Почетнитѣ сж се издигали въ честь на императоритѣ, на тѣхнитѣ замѣсници и висши чиновници, върху подставкитѣ на статуитѣ (обр. 63), обществени сгради, храмове, издигнати въ честь на владѣтеля. Последователно сж заличавани имената на Гета и Александъръ Северъ следъ смъртьта имъ (обр. 63).

Религиозни паметници имаме предимно върху жертвеници, посветени на различни божества, вотивни плочки и статуи.

Голѣмъ е броятъ и на надгробнитѣ надписи. Старитѣ надгробни плочи въ Гърция сж кѫси по съдържание; върху тѣхъ се е указвало само името на умрѣлия и баща му като напр. Ἀνθεστήριος Ἀρτεμιδώρου (Антестери, синъ на Артемидора). По-късно, VI—V в., почватъ да изобразяватъ умрѣлия въ любимото му занятие, (жена прави тоалета си, друга се забавлява съ детето си (Радва), Анаксандъръ си играе съ кучето). Тѣзи сцени сж отъ живота и нищо не напомня за смъртьта. Въ релиефи почватъ да се изобразяватъ и любимитѣ предмети на умрѣлия, които споредъ обичая се слагали въ гроба му.

По-късно (IV в. пр. Хр.) се явяватъ изображенията на така нареченото погребално угощение (coena funebris) върху надгробнитѣ плочи. Умрѣлиятъ е представенъ като херой, полулегналъ, съ вѣнецъ въ рѫката; до него жена му седнала, съ покривало на главата, предъ тѣхъ сложена маса съ угощения — това е жертвата, която живитѣ имъ поднасятъ. Близкитѣ, които тукъ поднасятъ почитьта си и нахранватъ умрѣлитѣ сж изобразени по-малки (обр. 64).

Презъ римската епоха, начиная отъ императоръ Августъ, надгробнитѣ паметници се измѣнятъ. Сега тѣ представятъ посвещение на подземнитѣ богове (Dis Manibus — D. M., Θεοῖς Καταχθονιοῖς). Тукъ подробно се указва името, презимето и произхода на умрѣлия, неговото занятие, възрастьта и прослуженитѣ години, ако е войникъ. Ако гробницата е семейна, изброяватъ

се всички членове на семейството. На края се споменува лицето, което издига паметника, приветствуватъ се живитѣ, а по нѣкога подъ страхъ на глоба се запрѣщава да се ограбва гроба или да се погребва друго лице въ него. Тѣзи паметници сж различни по форма: мавзолеи, въ видъ на жертвеници и плочи, повече или по-малко украсени съ релиефи. На първо мѣсто сж бюстоветѣ на умрѣлитѣ, тракийския конникъ, Атисъ (отъ култа на Кибела), змията, символъ на земята, бръшлянъ и гроздове, свързани съ култа и мистериитѣ на Диониса.

Обр. 64. — Плоча съ погребално угощение, отъ Тракия.

Обществени актове имаме помалко. Най-добре сж запазени четиретѣ декрета върху мраморния блокъ **5781** (въ залата предъ стѣлбитѣ отъ дѣсно), дето се говори за заслугитѣ на нѣкои личности спрямо гр. Абдера, заради което ги издигнали въ длъжность проксени като имъ дали редъ привилегии: почетни мѣста въ храма и театъра и право за износъ на храни за свое употрѣбление.

Римлянитѣ твърде много се грижели за своитѣ пжтища, които свързвали отдалеченитѣ краища на огромната държава. Още отъ рано (при Гракхитѣ) тѣ почватъ да означаватъ разстоянието отъ единъ градъ

до другъ, като поставятъ камъни, въ видъ на колони (сега наречени милиарни или пѫтни колони). На тѣхъ отначало се указвали само милитѣ, напр. M. P. CLV. После се споменува името на императора и неговия замѣстникъ презъ царуването на който се е поправилъ или направилъ пѫтьтъ и е издигната колоната. Върху нѣкои пѫтни колони намираме името на града, отдето почва броенето. Често пѫти обаче самата цифра липсва. У насъ нѣкои отъ тѣзи колони сѫ съ гръцки и латински надписи.

За предметитѣ отъ други групи, за разнитѣ божества и пр. по-надолу, при тѣхното изброяване въ водача.

Отдѣление II.

ВИТРИНА XXXIII.

Бронзови сѫдове (кратери, амфори и др.) отъ микенски произходъ, вѣроятно VI в. пр. Хр.

ВИТРИНА XXIV.

Дребни предмети отъ сѫщата находка. За отбелѣзване сѫ шлемътъ **29**, сребърниятъ рогъ **73**, дветѣ бронзови огледала **56** и **36 б** и разнообразнитѣ сребърни игли.

ВИТРИНА XXV.

Сребърни позлатени апликации отъ с. Галиче (Орѣховско), сарматски произходъ, вѣроятно IV в. пр. Хр. Характерна е апликацията **5876** съ изображение на богиня съ птици отъ дветѣ страни, както и **5877** съ конникъ. Въ сѫщата витрина сѫ изложени предмети отъ могилна находка до с. Брѣзово (Пловдивско). Кофата е типична за времето отъ IV до III в. пр. Хр., когато трѣбва да се датиратъ и другитѣ предмети.

ВИТРИНА XXVI.

Бронзови украси отъ колесница и конски снаряжения, намерени въ могилата Чаталъ-тепе до Ямболъ. **2580.** — Две групи съ по два пантера върху двуколни

колички. Външнитѣ страни на колелетата сѫ украсени съ маски съ шлемъ на главата. **2572.** — Два бронзови бюста на козли върху дървени дръжки. **2595.** — Разноцвѣтни зърна отъ нанизъ. **2570.** — Две еднообразни бронзови плочки, орнаментирани съ фигуритѣ на Атина и Херакълъ.

ВИТРИНА XXVII.

Бронзови украси отъ сѫщата находка. **2006 а, б.** — Два бронзови навършника въ видъ на предна часть на корабъ. **1961, 1962.** — Кентаври. **1985 а, б.** — Лежащи пантери. **1957.** — Бронзова фигура на гладиаторъ. **2001.** — Бронзова тенекийка, посребрена, съ два бюста на вакханки. **1979.** — Бронзовъ бюстъ на Силенъ. **1977 а, б.** — Бюстове на вакханки. **1976.** — Бронзовъ бюстъ на Ниоба. **1964.** — Бронзови украси съ жълтъ, синь и зеленъ емайлъ.

ДО СЕВЕРНАТА ВРАТА

Голѣма надгробна плоча съ бюстоветѣ на мѫжъ и жена. Римски произходъ, вѣроятно II в. сл. Хр. **2640, 3946.** — Старинни кюпове, които сѫ служили както и до днесъ за запазване зимнина, масла, вино и др.

СРѢЩУ ВИТРИНИ XXIV И XXV.

5316. — Фрагменти отъ каменни касети отъ римски мавзолей при с. Лѫжане (Ловчанско). **2276.** — Надписъ отъ Никюпъ, поставенъ въ честь на Юлия Домна, съпруга на Септими Северъ (193—211 г. сл. Хр.). **2670.** — Архитравъ (надстълбие) отъ храмъ на Афродита, отъ Пловдивъ. **2627.** — Архитравъ, украсенъ съ волски глави, свързани съ гирланди.

ПОДСТАВКА А.

Северна страна. — **1175.** — Мраморна статуя на Аполонъ, отъ Ст.-Загора, счупена. **729.** — Плоча отъ Туркмишли (Чирпанско), съ единъ списъкъ на членове на дружество за пируване съ закрилникъ Асклепи. **5789.** — Часть отъ надгробна плоча съ погребално угощение.

Южна страна. — **1445.** — Подставка съ статуя на Аполонъ отъ Гигенъ, не особено художествено изработена. **702.** — Паметникъ посветенъ на бога Сабазия, почитанъ въ Сердика като Κύριος Ἀθυπαρηνός. Сабазий се почиталъ по планински върхове, които най-напредъ се озаряватъ отъ слънчевитѣ лжчи. Въ неговия култъ главно мѣсто заема змията. **1926.** — Пжтна колона отъ времето на Хадриана (117—138 г.), употрѣбена по-късно (383—392 г.), въ времето на римскитѣ императори Валентинианъ, Теодосий и Аркадий. Намерена въ с. Ашаатъ (Добричко).

2275. — Архитравъ отъ колонада въ Nicopolis ad Istrum отъ времето на Комода (180—192 г.). Върху архитрава сж изложени разни капители и единъ малъкъ реликварий (**5947**) отъ с. Синитево (Т.-Пазарджишко). На края **6039.** — Статуя на лъвъ отъ гробница въ Арчаръ.

ПОДСТАВКА Б.

2629. — Каменна касета отъ храмъ въ Пловдивъ. **3150.** — Колона отъ храмъ на Аполонъ, отъ село Диниклий (Харманлийско). **2259.** — Подставка съ статуя, отъ с. Клиседжикъ (Пещерско). **3203.** — Горна часть отъ надгробенъ паметникъ съ гений на смъртьта и два лъва, отъ Арчаръ. **2604.** — Голѣма плоча съ латински и гръцки надписъ отъ времето на римския императоръ Маркъ Аврели (161—180 г.) за възстановяването на крепостнитѣ стени около Пловдивъ.

СРѢЩУ ПОДСТАВКА Б.

733. — Голѣма гранитна плоча съ надписъ за основаването на тържището (emporium) Pizos въ 202/203 година сл. Хр. въ времето на римския императоръ Септими Северъ. Този паметникъ опредѣля точно мѣстото на често споменавания въ римскитѣ итинерарий градъ Pizos. Надписътъ съдържа отначало декрета за основаването на тържището, следъ това, въ четире колони, имената на преселницитѣ и селата, отъ които сж дошли тѣ въ новото тържище и най-после нареждания на легата отъ Тракия Сицини Кларъ относи-

телно организацията на тържището. Намеренъ при село Чакарларъ (Чирпанско). — Отъ дветѣ страни голѣми пѫтни колони. **3329.** — Отъ времето на Гордиана III (238—244 г.), побитъ отъ града Marcianopolis, сега Девня и **1831** отъ времето на Хадриана (117—138 г.). Колоната е поставена въ 124 г. сл. Хр. Намерена въ Айтоскитѣ лѫджи (Aquae calidae). **1436.** — Надгробенъ паметникъ отъ с. Чеканчево (Софийско), характеренъ за римското провинциално изкуство въ IV в. сл. Хр.

Обр. 65. — Частъ отъ мозаика отъ олтара на църквата Св. София.

СРѢЩУ ВХОДА

2459. — Трако-римска боева колесница отъ III—IV вѣкъ сл. Хр., намерена въ Дукова могила до Перущица. Дървенитѣ части сѫ нови.

Отдѣление III.

451. — Часть отъ мозайка, намерена въ олтара на църквата св. София (обр. 65).

Античнитѣ паметници до стената сѫ повечето надгробни плочи, жертвеници, статуи и др. **726.** — Граниченъ камъкъ отъ с. Яйкезли, старата колония Deultum, основана отъ Веспасианъ (69—79 г.) за ветеранитѣ отъ VIII легионъ.

МЕЖДУ ЖЕЛѢЗНИТѢ КОЛОНИ

224. — Шхтна колона отъ времето на римския императоръ Филипъ Арабина (244—249 г.) отъ старото градище Meldia при Драгоманъ. **305.** — Надгробенъ паметникъ на семейството Випсания, намеренъ въ село Горско-Косово. **2307.** — Плоча, украсена съ акротерий и съ издълбано долапче, посветена на тракийското божество Дабатопей, — произхожда отъ с. Аптаатъ, Добричко. Надъ тѣзи паметници сѫ изложени надгробни паметници принадлежащи къмъ една особена група семейни надгробни паметници, които се срѣщатъ главно въ южна Македония. Цѣлото почти поле е заето отъ образитѣ на погребанитѣ и то винаги само отъ тѣхнитѣ бюстове, както това се е налагало отъ низката форма на плочитѣ. Изключение правятъ фигуритѣ на децата, които като по-малки, се даватъ въ цѣлъ ръстъ (обр. 66). Релиефитѣ показватъ едно стремление къмъ реализъмъ и сѫ характерни за мѣстното изкуство презъ късноримската епоха.

ДО ЮЖНАТА ВРАТА

1166. — Подставка отъ Стара Загора съ релиефъ на Херакълъ съ керинитския еленъ, единъ отъ неговитѣ дванадесеть подвизи. До него грададна надгробна плоча отъ Пловдивъ.

3926. — Жертвеникъ отъ с. Кара Орманъ, снабденъ съ релиефи отъ четиретѣ страни. Жертвеникътъ билъ посветенъ на Аврели Аристенета, който билъ архимистъ на нѣкое религиозно дружество отъ мисти. Тѣзи сдружения сѫ били въ свързка съ дионисовия култъ.

СРѢЩУ ПРОЗОРЕЦА

1303, 2641, 738. — Старинни кюпове. **1080.** — Жертвеникъ отъ Никюпъ съ изображения на волски глави — символъ на жертвоприношението.

ПОДСТАВКА В.

3339. — Голѣма плоча съ тракийски конникъ, отъ Девня. **547.** — Подставка отъ статуя отъ времето на

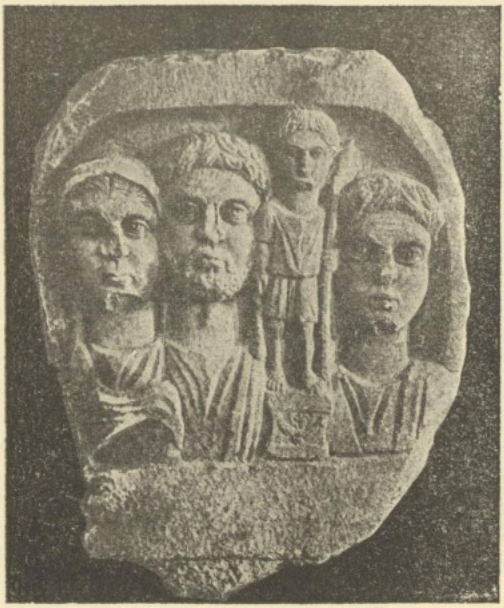

Обр. 66. — Надгробна плоча, отъ Пиперово.

Антонинъ Пий (139—161 г.). **229.** — Жертвеникъ, посветенъ на Зевсъ и Хера отъ младия Гай, синъ на Асклепияда, въ знакъ на признателность. Намеренъ въ Царибродско. **2174.** — Жертвеникъ отъ с. Реселецъ, посветенъ на Юпитеръ, най-добриятъ, най-великиятъ. **2911.** — Жертвеникъ отъ с. Бѣжаново (Луковитско),

посветенъ на Аполонъ. **2601.** — Жертвеникъ отъ Пловдивъ съ релиефъ на Ганимедъ и орела. Поради хубостьта му, Зевсъ грабналъ Ганимеда чрезъ единъ орелъ и го направилъ свой любимецъ и виночерпецъ. **5782.** — Надгробна плоча съ тракийски конникъ въ фронтона; въ полето надъ него шесть фигурки въ два реда.

ПОДСТАВКА Г.

5303—5314. — Части отъ саркофагъ, части отъ статуи и касети отъ римския мавзолей при с. Лѫжане (Ловчанско).

ВИСОКА ПОДСТАВКА І.

Плочкитѣ върху тази подставка произхождатъ отъ светилището на Асклепи (Ескулапа) до Глава Панега. Изворътъ на Глава Панега е прочутъ въ цѣла България. Той се славилъ съ лѣковитостьта си още въ римско време, а може би и по-рано. Тукъ наблизо билъ и асклепиона — храмъ на Асклепи и при него лѣчебница, подъ надзора на асклепиади — жреци на бога Асклепий и сѫщевременно лѣкари. При извора дохождали болни отъ разни краища, чакъ отъ Кюстендилъ (Paulalia), както се вижда отъ намеренитѣ релиефни изображения, поднасяни като оброчни дарове отъ поклонницитѣ въ знакъ на благодарность. При всичко, че светилището било посветено на Асклепи, но тамъ се почитали и други божества като Артемида, Силванъ, Афродита, тритѣ нимфи, тракийския конникъ. Асклепи се изобразява обикновено като любезенъ, умно гледащъ мѫжъ, правъ, съ разголени гърди. Като отличителенъ знакъ той носи тояга, около която се увива змия. Хигия, която се изобразява до него, се счита за негова дъщеря. Малкиятъ богъ на оздравяването, Телесфоръ, изобразяванъ заедно съ Асклепи и Хигия като момченце, завито въ дълъгъ и широкъ клашникъ съ качулка, е вѣроятно божество отъ тракийски произходъ. Една особеность на релиефитѣ съ Асклепи е, че въ много отъ тѣхъ се изобразява бога съ яйце въ дѣсната ржка, което подава на змията (обр. 67). Яйцето се

считало за символъ на зачатие и зародишъ, отъ него произлѣзълъ цѣлиятъ свѣтъ и всичко живо въ него. То било символъ на надежда и животъ. Нѣкои надписи именуватъ почитанитѣ тукъ божества, главно Асклепи и тракийския конникъ съ мѣстния прѣкоръ, произведенъ отъ мѣстното название на извора на Глава Панега — Салдобисенъ, Салдокеленъ.

Обр. 67. — Плочка съ изображение на Асклепия и Хигия, отъ Златна Панега.

Западна страна. — **3739** долу. — Релиефъ на Асклепи, самъ. Главата на змията тѣсно се допира до яйцето, което Асклепи държи между показалеца и палеца на дѣсната ржка. **3769.** — Релиефъ на Асклепи, Хигия и Телесфоръ, **3771.** — Сжщо. **3868.** Горе въ жгъла. — Плочка съ релиефъ на тракийски конникъ, посветена на Асклепи Салдокеленъ отъ Маркианъ, синъ на Дионисa отъ Пауталия (Кюстендилъ). **3905.** Срѣдата, лѣво. — Плочка съ релиефъ на Афродита, до нея

Ерось, голъ държи съ дветѣ си рѫце тоалетна кутия съ отворена захлупка.

Източната страна на поставката. — **3436.** Въ срѣдата. — Статуйка на Асклепи и Телесфоръ. Хигия отчупена. **3414, 3401, 3406, 3415, 3418, 3425.** — По-голѣми плочки съ релиефи на тракийския конникъ. **3430** въ центъра. — Плочка съ релиефъ на Асклепи, Хигия и Телесфоръ, посветена на Силванъ и Диана отъ Коцей Приска, тесарий т. е. такъвъ, който съобщавалъ заповедитѣ на военния началникъ, написани на дъсчица. **3431** долу. — Мраморна плочка съ релиефъ на тритѣ божества. Ясно личи паницата, отъ която Хигия храни змията, и яйцето, което държи Асклепи въ дѣсната рѫка. Плочката била поставена отъ Диний, синъ на Потамонъ, управитель на една градска часть. Тукъ той се нарича εἰρηνολογῶν, почетна длъжность, която била възлагана на видни лица и имала за цель надзора върху обществения редъ и нравственостьта.

Отдѣление IV.

ПОДСТАВКА Д.

3979. — Голѣма каменна ваза, намерена при Лѣсковецъ, оброченъ даръ на богъ-херой, чието име е отчупено.

ПОДСТАВКА Е.

Северна и западна страна. — **403.** — Голѣма плоча съ релиефъ на тракийски конникъ отъ Ново село (Сливенско). **2400.** — Подставка отъ Никюпъ. **1184.** — Жертвеникъ отъ Стара Загора (Augusta Traiana), посветенъ на Зевсъ Капитолийски. Върху тѣхъ нѣколко каменни чутури.

ПОДСТАВКА Ж.

Източната страна. **461.** — Жертвеникъ отъ село Клисура, Берковско. **1507.** — Жертвеникъ отъ село Горно Косово, старото градище и тържище Пирета, посветенъ на Юпитеръ Долихенски отъ жрецътъ Аврели отъ сирийскиятъ градъ Антиохия. Този прѣкоръ е получилъ сирийскиятъ богъ Баалъ, отъждест-

венъ съ Юпитера, Doliche, въ областьта Комагена, дето билъ единъ отъ неговитѣ храмове. Въ втората половина на II в. сл. Хр. култътъ на този източенъ богъ, разнесенъ отъ сирийскитѣ преселници, търговци и войници, се разпространилъ изъ провинциитѣ на римската империя. Въ надписитѣ богътъ се нарича Iupiter Maximus Dolichenus.

ДО СТЕНАТА

507. — Надгробна плоча отъ с. Бѣшли на ветеранъ отъ V македонски легионъ. **147.** — Надгробна плоча отъ Фердинандъ на Аврели Кресценсъ, Винценция и дъщеря имъ съ тѣхнитѣ релиефи.

ПОДСТАВКА 3.

929. — Плоча съ релиефъ отъ дветѣ страни. Отъ едната страна тритѣ нимфи и Зевсъ, който е отчупенъ, а отъ другата — Аполонъ — конникъ. Намерена въ Ново-село (Сливенско).

5040. — Части отъ похлупакъ на саркофагъ, намеренъ въ с. Лѫжане (Ловчанско) съ изображения на подвизитѣ на Херакълъ и тракийския конникъ (обр. 68).

ВИСОКА ПОДСТАВКА II.

Западна страна. — Тукъ сѫ изложени оброчни плочки съ изображение на тритѣ нимфи отъ светилището при с. Саладиново, до самия брѣгъ на Марица. Култътъ на нимфитѣ (сегашнитѣ самодиви, самовили) билъ твърде много разпространенъ въ България, което се вижда отъ многото находки. Само въ горното светилище сѫ били намерени 95 подобни плочки. Нимфитѣ се изобразяватъ като млади, леко облѣчени жени. Тѣ обитавали изворитѣ, кладенцитѣ и рѣкитѣ и въплъщавали въ себе си животворящата сила на водата. Въ нѣкои отъ надписитѣ отъ светилището нимфитѣ носятъ прѣкора Бурдапени, произведенъ отъ името на селото Бурдапа, при което се намирало светилището. За отбелѣзване сѫ **1792** въ срѣдата. — Тритѣ нимфи, голи; срѣдната

нимфа е обхванала съ ржцетѣ си другитѣ две. Голѣма черупка отъ мида образува единъ видъ осенка задъ главата ѝ. Долу се виждатъ две прекатурени урни,

Обр. 68. — Похлупакъ на саркофагъ, отъ Лжжане.

изъ които тече вода и единъ свѣтилникъ (обр. 69). **1795**. По долу. — Тритѣ нимфи танцуватъ. На дѣсно отъ тѣхъ Аполонъ, правъ, съ кждрава коса и мантия,

съ лѣвата ржка се подпира на лирата, а съ дѣсната държи жертвената паница. **1635.** Долу, срѣдата. — Тритѣ нимфи заедно съ Зевсъ и Хера. Една отъ най-хубавитѣ плочки е **968** — третиятъ редъ, лѣво — съ релиефъ на тритѣ грации. Крайната лѣва фигура издига дѣсната си ржка, въ която държи класъ. Долу въ жгъла се вижда повалена урна, изъ която изтича вода; върху урната седналъ гений, съ запалена факла (гения на

Обр. 69. — Плочка съ изображение на тритѣ нимфи, отъ Саладиново.

живота). Въ дѣсния жгълъ другъ гений, съ кръстосани крака и съ наведена глава. Съ дветѣ си ржце държи факла, опрѣна въ земята съ запалениия край (гения на смъртьта, — Genius mortis). Пожертвуватель е Хераисъ, собствено име на жена.

Източна страна. — Оброчни плочки на разни божества, отъ разни краища на България. I редъ: **283.** — Плочка отъ Гор. Лозенъ съ Зевсъ и Хера, между тѣхъ орелъ. **2021.** — Плочка съ образа на Хера,

въ дѣсно отъ нея паунъ. Намерена въ Стъкленъ. **3338.** — Оброчна плочка отъ Шуменъ съ Зевсъ въ срѣдата, Атина отъ лѣво, съ копие, щитъ и шлемъ, Хера отъ дѣсно. Между Зевсъ и Атина орелъ. Дѣсно отъ Хера женска фигура. II редъ: **228.** — Статуйка на Немезида, намерена въ Царибродско. IV редъ: **470, 442.** — Плочки съ релиефъ на Хермесъ или Меркури съ атрибутитѣ му — кесия въ дѣсната ржка и кадуцей въ лѣвата. **64** Въ срѣдата. — Мраморна плоча отъ София съ дионисова сцена. Въ срѣдата Дионисъ. Около дѣсната му ржка змия, неговъ атрибутъ като богъ на плодородието. На дѣсно отъ Диониса сатиръ, а до него Панъ съ гега, води за рогата козелъ. Въ лѣво отъ Дионисъ пантерата. Задъ нея силенъ и вакханка. Горе се вижда Еросъ, голъ. Втората преграда съ изображения е отчупена. Дионисъ билъ единъ отъ главнитѣ богове на тракитѣ. При тракийскитѣ племена беси и сатри, които успѣли да запазятъ по-дълго своята независимость, се намирало светилището на Диониса. То се намирало, споредъ Херодотъ, на най-високия връхъ на Родопитѣ. Тукъ е имало оракулъ по подобие на този въ Делфи. Александръ Велики посетилъ светилището въ похода си противъ трибалитѣ. Виното, излѣто отъ него върху жертвеника се запалило и пламъкътъ достигналъ дори до небето. По-сетне идвалъ тукъ и бащата на Августа, Октавианъ, да се допитва за сждбата на сина си. Дионисъ се почиталъ не само като богъ на лозята, виното и плодородието, но и като богъ на вдъхновението и пророчеството, причинявано отъ упоителната сила на виното. **3337.** — Плоча отъ Ески-Джумайско съ релиефъ на „Великия богъ Дарзала“. Той билъ почитанъ въ Одесосъ, сегашна Варна, и билъ отъждествяванъ съ Плутона и като дарителъ на богатствата, скрити въ земнитѣ недра, се охарактеризиралъ съ рога на изобилието. **1531.** — Плочка отъ Пловдивъ съ Дионисова сцена. Въ долната преграда е представенъ гроздоберъ.

ВИСОКА ПОДСТАВКА III.

Източна страна. — Оброчни плочки на разни божества. I редъ: **3838.** — Плочка отъ Павликени съ

релиефъ на Немезида, неумоломита богиня на справедливото наказание и отмъщение, която по заслуга възнаграждава човѣка съ щастие или нещастие. Богинята е права, съ везни въ дѣсната и аршинъ въ лѣвата ржка. До краката ѝ колело. **771.** — Плоча съ подобенъ релиефъ, но освенъ горнитѣ атрибути тукъ е изобразенъ и грифона. Немезида е наречена въ надписа адрастейа — неминуема. **3823.** — Палада Атина съ Виктория въ дѣсната ржка. II редъ: **108.** — Плоча съ релиефъ на два конника единъ срѣщу другъ, подъ тѣхъ лежащи мжжки фигури. Между тѣхъ трапеза съ риба. Подъ този релиефъ изображение на две фигури, които държатъ разпъната кожа предъ колѣничилъ човѣкъ. Отъ дветѣ страни фигури на животни. Твърде рѣдки и ценни наметници, които иматъ връзка съ източни култове. IV редъ: **3127.** — Плоча съ релиефъ на Диоскуритѣ отъ с. Башикарово. Долу: **5359.** — Фрагментъ отъ плоча отъ с. Ковачица (Берковско) съ изображение на Меркури, яхналъ на козелъ. **4710.** — Оброченъ релиефъ на Херакълъ отъ Мадара. Изображенията сѫ раздѣлени на две полета. Въ горното поле Херакълъ, голъ, брадатъ, лежи върху лъвска кожа подъ едно дърво, около което се овива змия. На дървото сѫ окачени лжкътъ и колчанътъ съ стрелитѣ. Въ лѣвата ржка кривакътъ, въ дѣсната чаша съ две дръжки (кантаръ), въ която трима души му наливатъ вино и вода. На една плочка въ края на релиефа сѫ представени тритѣ нимфи. Подъ Херакълъ сѫ изобразени нѣколко животни, които символизиратъ неговитѣ подвизи: лернейската хидра съ деветь глави, еримантейскиятъ глиганъ, конь или кошута, стимфалските птици. Въ долното поле единъ бикъ, предъ него дискъ и изправена тояга, два коня, два вола и на края фигура съ фригийска шапка и дигнати нагоре ржце (обр. 70). **4006.** — Плочка съ изображение на рѣченъ богъ, намерена въ с. Куртово Конаре.

Западната страна. — **447.** — Хубава голѣма плоча съ изображение на Артемида съ лжкъ. **3692.** — Горе, дѣсно: Плочка съ изображение на тройната Хеката.

II редъ: **64.** — Плочка съ изображение на Кибела, седнала на престолъ, отъ дветѣ страни се подаватъ бюстоветѣ на два лъва, символи на силата и властьта на богинята. Кибела била богиня на земята, лозарството и земледѣлието. Като основателка на крепости и градове тя се изобразява често съ зѫбеста корона на главата.

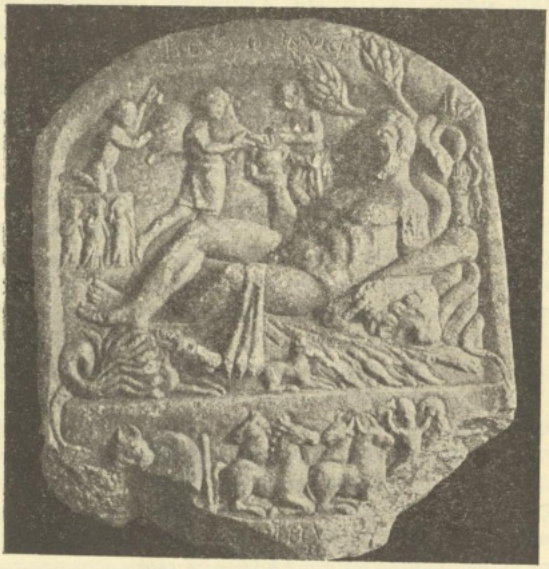

Обр. 70. — Релиефъ на Херакълъ отъ Мадара.

2371. — Плочка отъ Добричъ съ изображение на Епона, между два коня, които се зобятъ отъ нея. Епона се считала за покровителка на конетѣ, мулетата и на коневъдството въобще. Култътъ на тази богиня има келтийски произходъ. **1088.** — отломъкъ отъ Никюпъ съ релиефъ на рѣчния богъ Нилъ.

ПЛОЧКИ СЪ ТРАКИЙСКИ КОННИЦИ

Култътъ на тракийския конникъ е оставилъ най-голѣми следи въ нашитѣ мѣста. Само въ музея се пазятъ по-

вече отъ четиристотинѣ плочки съ изображението на този богъ-херой. Релиефитѣ сѫ обикновено тънки каменни плочки, съ малки размѣри. Релиефнитѣ изображения не сѫ винаги старателно изработени, нѣкои отъ тѣхъ сѫ само начертани. Мѣстонахождението на плочитѣ е различно, често се намиратъ въ светилищата, посветени на други божества. Имаме и по-голѣми находки съ релиефа на това божество. Така отъ Кара-агачъ (Анхиалско) имаме 70 плочки, отъ Акча-кайракъ (Кърджалийско) 35, отъ Ново-село 28, отъ Куртъ-бунаръ (Чирпанско) 17, отъ Баткунъ 10 и др. Отъ 78 плочки съ релиефи на тракийски конникъ, намерени въ светилището на Асклепи до Глава-Панега, 31 сѫ посветени на Асклепи, 39 сѫ изрично посветени на хероя или сѫ безъ надписи.

Конникътъ се представя обикновено на дѣсно, съ копие въ дѣсната ръка, предъ него олтаръ и едно дърво, около което се овива змия. Понѣкога предъ конника стои една женска фигура. Подъ коня се явяватъ често куче или глиганъ, или двете заедно, лъвъ, който напада бикъ. Обикновеното изображение е куче да преследва глиганъ. Освѣнъ фигуритѣ предъ коня, понѣкога се явява мѫжка фигура задъ него, която държи опашката на коня. Въ нѣкои релиефи има подъ изображението другъ поясъ съ сцени отъ борба на животни: поваленъ бикъ, нападнатъ отъ лъвъ, мечка, захапана отъ лъвъ, елень, преследванъ отъ мечка (обр. 71), конникътъ се изобразява съ юношеско лице, обърнатъ къмъ зрителя, рѣдко брадатъ. Той е облѣченъ въ кѫса дреха и вѣеща се назадъ хламида. Тракиецътъ, който обичалъ войната, лова и коневъдството, представлявалъ и главния си богъ като конникъ. Въобще, както доказватъ многобройнитѣ находки, конятъ е билъ свещено животно въ Тракия.

ПОДСТАВКА И.

2632. — Голѣма статуя на тракийски конникъ, намерена въ с. Караагачъ (Пловдивско). Конникътъ облѣченъ въ кѫсъ хитонъ, стегнатъ презъ кръста съ поясъ.

Хламидата, закопчана на дѣсното му рамо, се развѣва отъ плещитѣ му. Косата му е низко причесена, лицето брадато, краката въ низки тракийски обувки. Лѣвата ржка държи юзда, а дѣсната е вдигната въ замахъ, за да удари вѣроятно съ копие единъ лъвъ. Конътъ е отъ дребна, мѣстна порода. Лицето на конника има

Обр. 71. — Плочка съ изображение на тракийски конникъ.

индивидуални черти и твърде вѣроятно е, че тая статуя представя почетенъ или надгробенъ паметникъ на нѣкой тракийски първенецъ отъ III—IV в. сл. Хр. (обр. 72).

ПОДСТАВКА К.

302. — Камъкъ съ провѣрителни мѣрки за вмѣстимость, употрѣбяванъ въ римско време, намеренъ въ гради-

щето при с. Гор. Косово. Въ горната часть на камъка сѫ издълбани мѣркитѣ въ два реда; тѣ се увеличаватъ постепенно и при долния имъ край е отбелѣзано името на всѣка мѣрка по отдѣлно. Този паметникъ има голѣмъ научен интересъ.

Обр. 72. — Статуя на тракийски конникъ, отъ Караагачъ (Пловдивско).

2674. — Въ ъгъла, до стената: надгробна плоча отъ с. Чумаковци на тракиеца Зиа Диний, началникъ на попренския обозъ въ Долна Мизия (IV в. сл. Хр.).

ИЗГОЧНА СТЕНА

Тракийски конници отъ с. Диникли. Въ това село, както показватъ намерените плочки, е имало светилище на героя-конникъ или на Аполонъ.

364. — Колона съ надписъ отъ Шуменъ, съдържащъ споменъ за война на едно българско племе въ IX в. сл. Хр.

СЕВЕРНА СТЕНА.

Тракийски конници отъ с. Люблинъ (Попозско). Намерени заедно 17 плочки въ единъ дворъ, дето били открити и стари зидове, вѣроятно развалини отъ светилище.

Конници отъ Куртъ-бунаръ (Чирпанско), изкопани прѣзъ 1897 год. до една могила край селото. Всички конници сж безъ надписи и грубо изработени.

Конници отъ Акча-кайракъ (Кърджалийско). Намерени въ едно старо градище.

Конници отъ Алипашиново (Чирпанско).

Обр. 73. — Надгробна плоча, отъ Хърлецъ (Орѣховско).

Конници отъ Караагачъ (Анхиалско). Намерени при върха „Бакаджика", въ развалинитѣ на старо светилище.

Конници отъ Ново-село, въ Родопитѣ (Пловдивско). Намерени въ една пещера, наредени въ ниши.

До колоната, въ мгъла две статуи на Приапъ, богъ на плодородието. **812.** — Плоча съ релиефъ на Херакълъ и Артемида отъ с. Козлуджа (Харманлийско). **366 (1404).** — Голѣма колона съ сведения за военнитѣ походи на българитѣ противъ Византия около Одринъ и Пловдивъ въ първата половина на IX в. Намерена въ Абоба.

1280. — Голѣма престолна плоча отъ жертвеникъ, посветена на тракийския богъ Medyzeus. **1149.** — Колона отъ Арчаръ съ надписъ: Кай Юли Секундъ награденъ съ декурионалски знакове (почетенъ членъ на градския съвѣтъ) подарилъ приживѣ 2 хиляди денари на занаятчийското дружество. **3340.** — Надгробна плоча отъ с. Хърлецъ (Орѣховско) на Юли Сатури, волноотпущеникъ, по произхождение германецъ (хедуецъ), служилъ въ кавалерийското отдѣление (ala Capitonis), наречено по името на нѣкой си Capito. Споредъ надписа той живѣлъ 80 год. и служилъ 35 год. Втората половина на I в. сл. Хр. (обр. 73).

Отдѣление V.

522. — Саркофагъ отъ Арчаръ. Съ изящнитѣ си пропорции, разнообразието и доброто изпълнение на релиефнитѣ орнаменти този саркофагъ е единъ отъ най-важнитѣ паметници на античното скулптурално изкуство въ България (обр. 74).

Дѣсно горе. **2652.** — Отломъкъ отъ плоча, намерена въ Пловдивъ, съ релиефъ на Еросъ, крилатъ, опъва своя лъкъ. Въ мгъла **746.** — Надгробна плоча отъ село Реселецъ на ветеранъ отъ XX легионъ. Този надписъ единъ отъ най-старитѣ римски паметници въ България. **1654.** — Барелиефъ отъ Гигенъ съ Дионисий съ чаша въ ржка, до него танцуваща вакханка, между тѣхъ пантерата. **3540.** — Отломъкъ отъ похлупакъ на саркофагъ съ релиефъ на морско животно, върху

него седнала гола нереида. Долу дѣсно плава Ерось. Надъ барелиефа сѫ изобразени и други животни. **3530.** — Лѣва половина отъ плоча съ изображения на древнитѣ богове: горе Сатурнъ и Солъ (слънцето), подъ

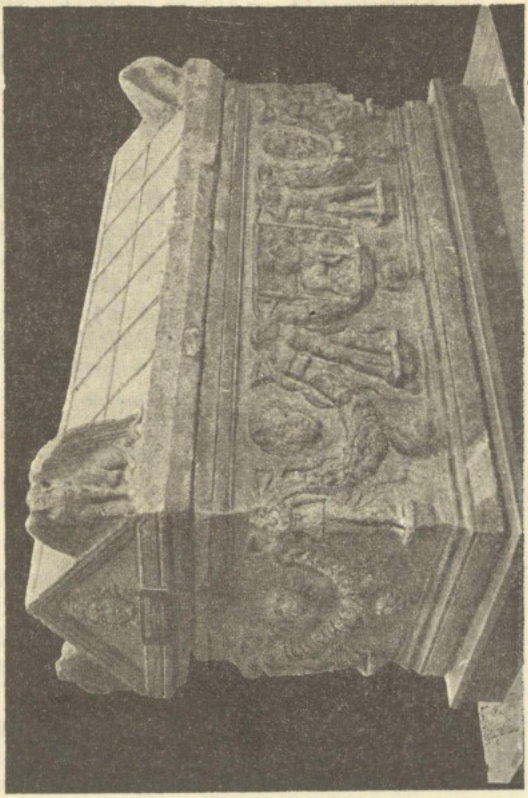

Обр. 74. — Саркофагъ, отъ Аркаръ.

тѣхъ Меркури и Марсъ, въ долното поле Диоскуритѣ. Плочата произхожда отъ Варна. **31.** — Надписъ отъ времето на Антонинъ Пий — 155 г. сл. Хр., съдържащъ списъкъ на войници отъ едно отдѣление (vexillatio) на XI Клавдиевъ легионъ въ римската крепость castra et

civitas Montanensium (сега Фердинандъ). **1168.** — Плоча отъ Ст. Загора съ релиефъ на борецъ съ насочено копие срѣщу пантера.

Цѣлиятъ почти горенъ редъ заематъ плочки съ релиефа на Митра. Култътъ на персийския богъ Митра, който почналъ да прониква въ западната Римска империя въ времето на Флавиитѣ, се разпространилъ извънредно много въ II и III в. Покрай християнството този култъ има най-голѣмо значение за западния свѣтъ. Митра е старъ индоирански богъ. Той билъ разнасянъ въ римската империя главно отъ войската. Въ Долна Мизия той билъ пренесенъ отъ ориенталски войници, именно въ времето на Траяна, когато била струпана тамъ войска за борбитѣ противъ дакитѣ. Отъ Мизия тоя култъ проникналъ на югъ въ Тракия. Надписитѣ и образитѣ сѫ главниятъ изворъ за запознаване съ религията на Митра. Най-често Митра е представенъ какъ улавя съ лѣвата си ржка ноздритѣ на бика, който тича на дѣсно или вече лежи на земята (обр. 75) той наблѣга колѣното си върху гърба му, а съ дѣсната си ржка мушка широкъ ножъ въ шията му; едно куче е скокнало къмъ раната. Кръвьта, която изтича, се ближе отъ змия, а единъ скорпионъ е захапалъ мѫдетѣ му. По-нагоре е кацнала врана или лети къмъ бога. Около единъ сѫдъ се движатъ лъвъ и змия. Отъ дветѣ страни на тая сцена стоятъ факлоносци (дадофори), момчета, едното съ вдигната, другото съ наведена факла.

Следъ раждането си Митра най-напредъ се борилъ съ бога на слънцето, когото победилъ и съ когото сключилъ съюзъ, като му подалъ ржка и му турилъ лѫчиста корона на главата. Най-важната авантюра на Митра била борбата му съ бика, първото живо сѫщество, създадено отъ Оромазда. Митра го надвилъ и го затворилъ въ една пещера, но бикътъ избѣгалъ отъ нея. Тогава богътъ на слънцето пращ врапата да извѣсти на Митра да убие бика. Отъ тѣлото на умиращия бикъ произлязли всички растения и билки. Лошиятъ духъ изпраща скорпиона и змията да попречатъ на чудния произходъ на нѣщата, но напразно.

Кучето запазва душата му, която се възнася въ небеснитѣ сфери и става богъ-покровитель на стадата. На вѣрующитѣ се предписвало нравствена чистота, въздържание, борба съ собственитѣ си страсти. Почитателитѣ на Митра трѣбвало да се борятъ съ злото, съ лошитѣ

Обр. 75. — Плоча съ изображение на Митра, отъ Сухиндолъ.

духове на Ахримана, въ която задача обаче Митра имъ помагалъ; той винаги бдѣлъ, винаги билъ готовъ да помага и винаги побеждавалъ. Затова въ надписитѣ се нарича invictus, insuperabilis. Свещенодействието се извършвало въ подземни пещери, дето се намервали образитѣ на бикобиеца Митра. Почитателитѣ му образували община, дето нѣмало разлика между господари

и роби, бедни и богати. Всички били равни, всички се подлагали на еднакви правила.

Въ кгъла. **5735, 489, 2246, 1443.** — Статуи.

До входа. **2100.** — Подставка отъ статуя на Луций Елиа, синъ на Комода. Той носѣлъ отначало името на баща си, но се преименувалъ, когато въ 136 год. билъ осиновенъ отъ императора Хадриана. Хадрианъ много обичалъ Луций Елиа и заповѣдалъ да се издигнатъ навсѣкжде статуи въ негова честь. Такава статуя билъ поставилъ и съветътъ и народътъ на градъ Nicopolis ad Istrum (Никюпъ), който носилъ почетното име Ulpia, като градъ, основанъ отъ Траяна.

На срѣща. **2101.** — Подставка отъ статуя отъ Никюпъ на императоръ Гордианъ III (238—244 г.). **2618, 1214, 1704.** — Статуи на римлянки.

1921. — Колосална мраморна статуя на жена, отъ Гигенъ. Статуята принадлежи къмъ най-голѣмитѣ скулптури отъ антично врѣме. По всѣка вѣроятность тя представлява богинята Деметра. По художествената си изработка статуята принадлежи на I в. сл. Хр.

1189 и **1186.** — Два четвъртити стълба отъ Стара-Загора съ релиефи на гладиатори. Между тѣхъ: **2116.** — Голѣма плоча отъ Никюпъ, съ изображение на Меркури, Юнона, Юпитеръ, Минерва и Херакълъ. **1588.** — Релиефъ отъ Девня на Аполонъ. Произхожда отъ втората половина на II в. сл. Хр.

Въ кгъла хубаво изработенъ и добре запазенъ мраморенъ надгробенъ паметникъ отъ Гигенъ, издигнатъ на Маркъ Тици, единъ отъ първенцитѣ на Colonia Ulpia Oescus. Поменатиятъ Маркъ Тици изпълнявалъ два пѫти високата длъжность на едного отъ двамата duumviri. Тѣ били председатели въ сената на колонията. Като flamen perpetuus той представлявалъ божествения култъ на императора, като praefectus saltus управлявалъ мери и гори, а като patrefonus fabrorum билъ покровитель на занаятчийското сдружение въ колонията.

2453. — Пѫтна колона отъ с. Кадиево (Пловдивско), отъ времето на Гордианъ III (238—244), по-

бита отъ Филипополисъ, най-свѣтлиятъ и славенъ градъ на Тракийската провинция, на 12 мили далечъ. На това разтояние се намирала станцията Tugugerum, близо при Кричимъ. **1199, 1554.** — Коринтски капители, поставени върху пѫтнитѣ колони.

Отдѣление VI

727. — Надгробна плоча на Анаксандъръ, намерена въ Созополъ, старата Аполония, единъ отъ най-ценнитѣ археологически паметници на музея (обр. 76). Релиефътъ представя мѫжъ правъ, загънатъ съ мантия и обърнатъ на дѣсно, като съ лѣвата рѫка се подпира на дълга тояга, а съ дѣсната подава овчи кракъ на кучето си, което се изправя да го поеме. Върху празното мѣсто надъ изображението, гръцки надписъ въ стихове, който гласи: „Тукъ почива Анаксандъръ, мѫжъ най-отличенъ между гражданитѣ, който въ безукоризненъ животъ дочака смъртния си часъ“. За неговото високо социално положение свидетелствува дългата тояга, която у старитѣ гърци често е служила като знакъ на особено гражданско достоинство. Релиефътъ се датира къмъ края на VI в. пр. Хр.

Дѣсно: Статуята на Еросъ отъ Никюпъ. Еросъ, богъ на любовьта е изобразенъ като крилатъ младежъ, правъ и съвсемъ голъ. Статуята се датира отъ срѣдата на второто столѣтие сл. Хр. Вѣроятно тя е копие отъ произведение на Праксителя.

502. — Хубава мраморна статуйка на Атина Палада, безъ глава и рѫце, отъ Гигенъ.

Въ мѣстата сѫ изложени доста плочки съ изображение на така нареченото погребално угощение (coena funebris), за което говорихме въ началото. Тѣзи озображения, както споменахме, се явяватъ къмъ IV в. пр. Хр. върху надгробнитѣ плочи.

До стената: **2751.** — Надгробна плоча отъ Варна. Заслужава да се отбелѣжи, че този който използува повторно гроба, се заплашва въ надписа съ 250 денари глоба въ полза на държавното съкровище и сѫщо толкова въ полза на града Одесосъ. **2532.** — Надгробна

плоча отъ с. Равда до Месемврия съ релиефъ на една жена, седнала, въ дългъ препасанъ хитонъ и наметната мантия. Върху колѣнетѣ си държи малко детенце, като му подава едно птиче. Предъ жената стои нейната слугиня въ характерното за робинитѣ облѣкло — дългъ непрепасанъ хитонъ, съ дълги ръкави и забрадка на главата. Върху корниза се намира надписъ: Каликрита, дъщеря на Хипарха". Този важенъ паметникъ на античното изкуство може да се датира къмъ края на V в. пр. Хр. **5781.** — Четвъртитъ мраморенъ стълбъ отъ Абдера (Тракия) съ четири декрета за указване почести по заслуги къмъ града.

757. — Торзо отъ хубава мраморна статуйка на Асклепи. **752.** – Торзо отъ статуйка на Диониса. **753.** — Торзо отъ

Обр. 76. — Надгробна плоча на Анаксандра, отъ Созополъ.

статуйка на Панъ. Горнитѣ статуйки произхождатъ отъ Балчикъ, старият Dionysopolis и по своята изработка принадлежатъ къмъ IV в. пр. Хр.

До вратата: **1920.** — Хубаво запазена статуя на римлянинъ отъ Гигенъ.

Подъ стълбитѣ: **3531.** — Плоча съ изображение на четире гладиатори, намерена въ Варна.

Обр. 77. — Торсо отъ статуя на Дионисъ, отъ Балчикъ.

1386. — Плоча отъ Балчикъ съ сцена отъ гладиаторска борба. Отгоре цѣлъ редъ глави отъ статуи, намерени въ разни крайща на България. За отбелѣзване: **1613.** — Статуйка на Силенъ. **2118.** — Статуйка на Хипносъ (съньтъ) или Танатосъ (смъртьта) намерена въ Девня.

Лѣво отъ входа: — Повечето надгробни плочи отъ нашето Черноморско крайбрѣжие, датиращи отъ V—IV в. пр. Хр.

Въ кѫла: **1200.** — Почетенъ надписъ, поставенъ отъ Дионисополисъ въ честь на Акорнионъ, синъ на Диониса, който като жрецъ и общественъ дѣецъ много заслужилъ на родния си градъ, особено като посланикъ до Буревиста, царь на гетитѣ, заселени въ Добруджа около 50 год. пр. Хр. **1385.** — Мраморна плоча отъ Балчикъ съ релиефъ на четире танцуващи женски фигури. Плочата е вѣроятно отъ III в. пр. Хр. **756.** — Торзо отъ статуя на императоръ, намерена въ Балчикъ.

Обр. 78. — Плоча отъ гробница, отъ Тракия.

751. — Торзо отъ статуя на Диониса (обр. 77). **5767.** — Плоча отъ гробница, IV в. пр. Хр. отъ Тракия (обр. 78).

Лѣво отъ стълбитѣ: **2612.** — Малка статуйка на жена, безъ глава, намерена въ Пловдивъ.

Подъ стълбитѣ, както и на другата страна, сѫ изложени глави отъ статуи.

Въ долния редъ: **3520.** — Горна лѣва часть отъ плоча, посветена на великия богъ Дерзелатъ съ списъкъ на ефеби. Ефебията билъ държавенъ институтъ, който се грижилъ за военното възпитание на младежьта.

Надписътъ е отъ 238 г. сл. Хр. **2221.** — Отломъкъ отъ плоча отъ с. Марковица (Н.-Назарско), съ сцена отъ жертвоприношение. Жрецъ, облѣченъ въ тога, държи дѣсната си рѫка подъ жертвеника, надъ който гори огънь. Задъ жреца бикъ, украсенъ съ жертвенъ поясъ.

Въ картинната галерия.

(За отдѣление VII и VIII и желѣзната галерия срв. Срѣдновѣковенъ отдѣлъ).

ВИТРИНА XXVIII.

Долния редъ. — Хубави бронзови кани, отъ различни мѣста въ България, повечето отъ Тракия,

Обр. 79. — Бронзова хидрия, отъ Месемврия.

принадлежащи къмъ III в. пр. Хр. **4810.** — Голѣмъ бронзовъ самоваръ и бронзова лампа (**4834**) отъ покъсно време (VI в.), намерени заедно въ единъ глиненъ

кюпъ въ Ст.-Загора. **5039.** — Бронзова ваза (хидрия) съ прикрепенъ релиефъ малко повреденъ, който представя грабването на Орития (мъглата) отъ Бореасъ (северниятъ вѣтъръ). Хидрията датира отъ IV в. пр. Хр. Намерена въ една гробница въ Месемврия (обр. 79).

Въ горния редъ сж изложени малкото хубави керамични сждове отъ нашето Черноморско крайбрѣжие, датиращи почти всички отъ преди Христа.

Отъ дветѣ страни на вратата. **1923.** — Кракъ отъ бронзова статуя на римски императоръ, отъ Гигенъ. **1497.** — Глава отъ бронзова статуя на императоръ Гордианъ III (238—244 г. сл. Хр.), намерена въ Никюпъ (обр. 80).

ВИТРИНА XXIX.

Различни бронзови украси, най-вече римски кандила. **2994, 6027, 1911.** — Въ срѣдата малки плочки съ релиефни изображения на много фигурки, които иматъ по всѣка вѣроятность връзка съ нѣкой източенъ култъ. **930.** — Бронзово кандилце въ видъ на човѣшки кракъ, върху чието капаче играе крилатъ купидонъ съ лебедъ.

ВИТРИНА XXX.

Витрина св. София. Стъкленици, стъклени гривни, пръстени, останки отъ платове и др. старини, намерени въ некропола (гробницитѣ) при църквата св. София, както и въ самата църква.

Стъкленицитѣ въ горнитѣ два реда сж отъ различни краища на България.

Стъклото било познато още въ Сирия и Египетъ. Перли отъ стъкло се явяватъ вече къмъ III хилядолѣтие пр. Хр. въ египетски гробове. Правенето на стъклени сждове датира отъ по-късно време и изглежда да е почнало къмъ края на II хилядолѣтие. Нѣколко столѣтия по-късно намираме между асирийски пемятници и стъклени парчета съ Соломонови мждрости. Финикийцитѣ изглежда да сж търгували повечето съ стъклото, отколкото да го фабрикуватъ. Стъклото отъ

това време е непрозрачно, но хората сѫ вече разбирали да му придаватъ различни цвѣтове.

Къмъ края на римската република въ срѣдна и долна Италия се явяватъ много стъклени фабрики, обаче тѣ били рѫководени главно отъ сирийски и алексан-

Обр. 80. — Глава отъ статуя на Гордианъ III, отъ Никюпъ.

дрийски работници. Въ първитѣ години на императоритѣ се явява вече прозрачното, воднозеленото или водносиньото стъкло, което наводнява цѣлия ориентъ, Италия, Галия, Германия и почва да се фабрикува навсѣкѫде.

ВИТРИНА XII.

(Срв. Срѣдновѣковенъ отдѣлъ).

ВИТРИНА XXXI.

Римски бронзови фибули. Това сѫ голѣми игли за закопчаване на дрехитѣ, нѣщо подобно на днешнитѣ безопасни игли. Всички отдѣлни части на фибулитѣ съ течение на времето претърпяватъ разнообразни измѣнения, така че всѣко столѣтие създава свои собствени форми, които служатъ по тоя начинъ като най-добъръ хронологически признакъ за археолога.

Изложени сѫ нѣколко сребърни орнаментирани и неорнаментирани тасове, сребърни лъжици. **1824.** — Сребърна чаша безъ подставка съ външна обвивка, украсена съ лаврови клончета, съ листа и плодове, отчасти позлатена. Чашата е намерена въ с. Дол. Раковецъ (Радомирско). За обелѣзване е и сребърната цилиндрична кутийка, въ видъ на малка будка, съ изображения на Дионисъ, Марсъ, Херакълъ, Зевсъ и Хера. **2750.** — Римски сребърепъ тасъ, дръжката украсена съ глави на делфини, фигура на заекъ, фигура на глиганъ, лъвъ, коза и най-горе маска на медуза. Намерена въ с. Дол. Бешовица (Врачанско). **4548.** — Римска сребърна табла, намерена въ единъ гробъ въ Гигенъ. **5848—5872.** — Сребърни предмети отъ находка до с. Базауртъ (Добричко).

ВИТРИНА XXXII.

Римски военни дипломи. Когато римскитѣ войници, зачислени въ редоветѣ на помощнитѣ войски (auxilia) или въ войската въобще, навършели срока на военната служба, императорътъ ги надарявалъ съ извѣстни права и привилегии. За тая цель се издавалъ декретъ, който съдържалъ между другото и пълния списъкъ на войницитѣ отъ отдѣлнитѣ войскови части, надарени съ тия права. Този декретъ, написанъ върху бронзови плочи, се съхранявалъ въ опредѣленото за това мѣсто въ Римъ.

Всѣки заинтересуванъ войникъ ималъ право да си вземе преписъ отъ този декретъ, дето било означено името на войника, неговия чинъ и войсковата часть,

въ която служилъ и тѣзи преписи се казватъ военни дипломи, наречени така по външната си форма. Тѣ се състоятъ отъ две бронзови плочки, склопени една върху

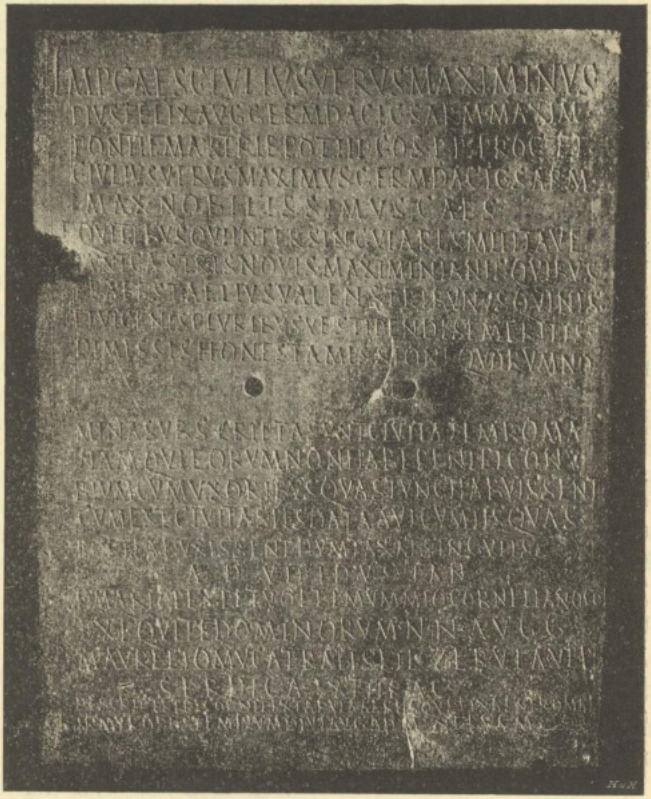

Обр. 81. — Военна диплома отъ римскитѣ императори Максимина и Максима отъ 7 януарий 237 год. сл. Хр., отъ Продановци (Самоковско).

друга като корици и свързани съ телъ. Това сж най-важнитѣ източници за военната история на римската империя, както и за историята на провинциитѣ, които сж принадлежали къмъ нея (обр. 81).

Най-добре сж запазени **49** — отъ римския императоръ Домицианъ отъ 82 г. сл. Хр., намерена въ с. Дебелецъ (Търновско) и диплома **6063**—отъ времето на Веспасиана

Обр. 82. — Обратната страна на дипломата обр. 81.

(69—79 г.), намерена въ гр. Фердинандъ. Тукъ сж изложени сжщо единъ монетенъ печатъ отъ времето на Филипъ II (359—336 г. пр. Хр.). Намеренъ до с. Садовецъ (Луковитско) и два печата отъ Августа — единъ наме-

ренъ въ римското градище до Враца, другиятъ въ с. Диканя (Радомирско).

Въ сѫщата витрина е изложено римското съкровище отъ с. Николаево (Плевенско), заровено по всѣка вѣроятность презъ 248 год. сл. Хр., сѫдейки по намеренитѣ монети заедно съ украситѣ.

ВИТРИНА XXXIII.

Малка черна витринка, съ предмети, купени и подарени на Народния музей отъ г. Оскаръ Шехтеръ. **5966.** — Бронзова статуйка на Аполонъ — конникъ. **5967—68.** — Златни пръстени. **5969.** — Златенъ сфинскъ и златна монета, Келтийски произходъ, сечени по подражение на Филипови монети, III в. пр. Хр. Тѣзи монети сѫ извѣстни подъ името Geryones назовани по триглавия великанъ Geryones който падналъ въ борба съ Херакълъ и до скоро бѣха непознати.

ВИТРИНА XXXIV.

Златни напизи, пръстени, гривни, украси и други. Нанизитѣ произхождатъ повечето отъ Арачръ, старата Ratiaria. Интересенъ е златниятъ вѣнецъ, намеренъ въ една тракийска могила до с. Рахманларе (Пловдивско), вѣроятно отъ IV в. пр. Хр. **5217.** — Златенъ пръстенъ отъ с. Езерово (Борисовградско) съ единствения до сега познатъ тракийски надписъ. **38.** — Сребъренъ ритонъ отъ Варненско. **3747—49.** — Сребърни медалиони (обр. 83). **5747.** — Златна диадема отъ Тракия.

Въ другата половина на витрината сѫ изложени геми и камеи, събирани отъ разни мѣста. Гемитѣ сѫ съ вдълбнати изрѣзани образи, камеитѣ — съ издигнати. Гемитѣ сѫ служили, турени въ пръстени, като печати, а камеитѣ винаги като украшения. Като материалъ за гемитѣ се употрѣбявали полублагородни камъни, особено карнеолъ, аметистъ, ясписъ, ахатъ, хиацинтъ, по рѣдко кристалъ и диамантъ.

Най-старитѣ геми и сѫщевременно камеи сѫ египетскитѣ скарабеи. Въ класическо време това изкуство достига до голѣмъ разцвѣтъ, особено въ времето на

Праксителя, на Александъръ Велики. Римъ поема това наследство отъ древностьта и отъ времето на императоритѣ притежаваме най-голѣмитѣ камеи, отличаващи се съ многото си фигури. Християнството удря и на гемитѣ своя отпечатъкъ; византийскитѣ геми и камеи сѫ посветени изключително на култа на християнскитѣ светци и на императора. Въ източна Европа презъ време на великото преселение на народитѣ това изкуство съвсемъ замира.

Обр. 83. — Сребъренъ медалионъ, отъ Тракия.

ВИТРИНА XXXV.

Разни бронзови статуйки и части отъ сѫдове, намерени въ последнитѣ години. **5978.** — Глиненъ рогъ отъ една гробница при с. Рила, I в. сл. Хр. **6046.** — Дръжка отъ бронзова кофа, вѣроятно III в. пр. Хр., намерена съ други предмети въ с. Фердинандово (Харманлийско). Другитѣ бронзови статуйки въ дѣсната половина на витрината произхождатъ отъ колективна находка въ с. Гор. Воденъ (Станимашко).

ВИТРИНА XXXVI.

Бронзови статуйки на разни божества.

Западна страна. **5896.** — Бронзова статуйка на Херакълъ отъ IV—III в. пр. Хр. Около него сѫ изложени други малки статуйки на Херакълъ въ разни положения.

1672, 1376, 5122, 2018, 3187. — Статуйки на Палада Атина. **6, 1687.** — Статуйки на Фортуна, богиня на щастието. **1565** и другитѣ наредъ — бюстове — апликации.

Въ горния редъ: — повечето статуйки на Венера (Афродита).

Източната страна долу: **4200.** — Бюстъ на Атина съ халка за окачване, намеренъ въ Стъкленъ. **2767.** — Фрагментъ отъ бронзова статуйка въ тога, произходяща отъ Тракия. **951.** — Бюстъ на негъръ, отъ Ново село (Троянско). Три бронзови статуйки на Виктория.

Горния редъ: **1735.** — Епона (келтийско божество), отъ с. Калугерово (Севлиевско). **212, 1227, 1894, 1689** и другитѣ помежду и около тѣхъ статуйки на Аполона. **3217.** — И около него статуйки на Зевсъ.

ВИТРИНА XXXVII.

2904. — Бронзова статуйка на Аполонъ отъ Стара Загора. IV в. пр. Хр. (обр. 84). **2000.** — Бронзова статуйка на Аполонъ, седналъ, намерена въ могилата Чаталъ-тепе до Ямболъ, III в. пр. Хр. **314.** — Атласъ, приклекналъ, съ дигнати нагоре рѫце, е придържалъ земното кълбо. Намерена въ Пловдивъ. **4017 а.** — Бронзова статуйка на свиня, отъ Шейново. До него **2016, 2017.** — Глави на орелъ, отъ Свиленградъ.

Горния редъ въ центъра: **234.** — Хермесъ (Меркури), отъ Враца. **2692.** — Еросъ (Купидонъ) отъ Арчаръ. **3265.** — Орелъ съ отворени крила, вѣроятно украса отъ бронзова колесница. Намерена въ с. Татарево (Чирпанско). Около него малки статуйки на кончета.

Западната страна, долу хубава бронзова статуйка на Марсъ, богъ на войната, съ инкрустирани сребърни украси по гърдитѣ. **4066.** — Бронзовъ бюстъ

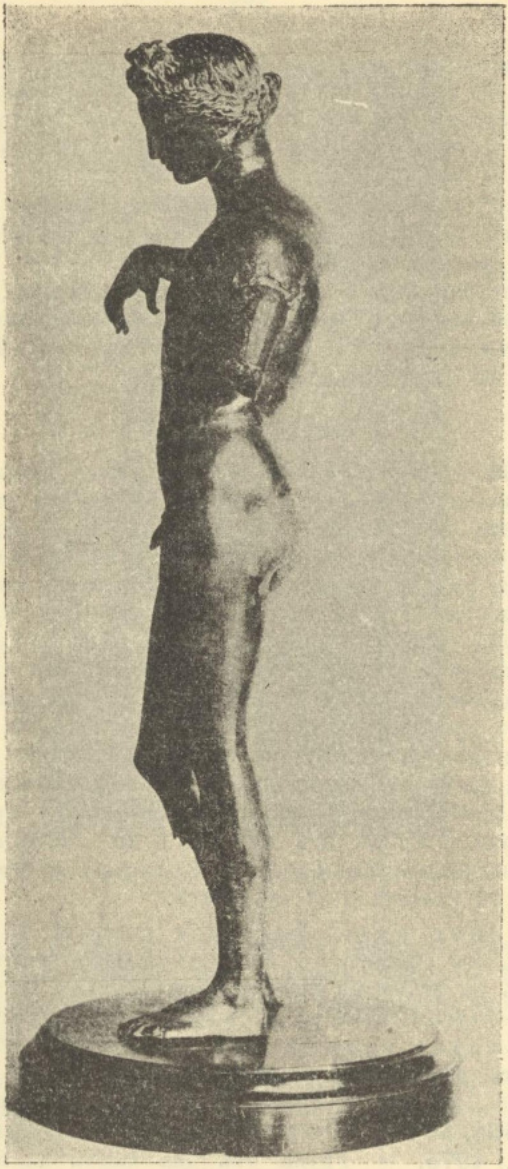

Обр. 84. — Бронзова статуя на Аполонъ, отъ Ст.-Загора.

на Силенъ. **338.** — Бронзовъ бюстъ-апликация на вакханка, съ небрида презъ рамото и листа наоколо. Отъ двете страни **335 а** и **335 б** бюстове на вакханки съ геги и чаши въ ржцете. Бронзова статуйка на Диана, отъ II в. пр. Хр.

Горния редъ: **414.** — Бронзова статуйка на пантера, отъ Пловдивъ. Около нея бронзови фигурки на бикъ, орелъ, мишка, маймуна — всички отъ разни краища на България. **695.** — Римски жрецъ принася жертва, отъ Врачанско. До него бюстъ на вакханка, два бюста на жреци и тритонъ. **1702, 1762, 2880, 2157, 2161.** — Марсъ въ разни положения.

ВИТРИНА XXXVIII.

5736. — Глинена статуйка на Артемида (Диана), тичаща, една отъ най-хубавите статуйки въобще отъ този родъ. Намерена въ Тракия (обр. 85). **1570.** — Мраморна група на Адонисъ и Афродита, отъ Варна. По между тѣхъ се подава крилатъ Еросъ. Вѣроятно копие отъ творение на Праксителя, III—II в. пр. Хр. Намерена въ Варна. Наредъ съ изложени и малкото хубаво запазени статуйки отъ теракота. Това съ глинени статуйки, принадлежащи на IV—III в. пр. Хр., намирани повечето въ гробове. Изобразяватъ се обикновено женски фигури, стоешкомъ, или въ седнало положение, съ плисирани дрехи, съ сламени шапки, и снабдени съ вѣтрила. Други изображения представятъ сцени отъ кржга на Афродита и Еросъ, отъ Дионисъ и др. Даже въ много по-късно време тѣзи фигурки си оставатъ любимо украшение за кжщата и за гробоветѣ.

Горния редъ: Бюстове и статуйки на силени, сатири, на Приапъ — богъ на плодородието. Тукъ наредъ съ изложени бронзови статуйки на гладиатори. **2016.** — Отъ Свиленградъ, съ голѣмъ четвъртитъ щитъ.

Западна страна: **64 б.** — Мраморна група на Дионисъ съ Панъ, Сатиръ и пантера, отъ София. **4960.** — Бюстъ на Атина, отъ с. Мартенъ (Русенско). **565, 566, 564.** — Гипсови статуйки на Афродита, отъ Варна. **4075.** — Група отъ два бюста на мжжъ и

Обр. 85. — Статуйка на Артемида (теракота) отъ Тракия.

жена, II в. сл. Хр., отъ Павликени. **4094.** — Мраморна статуйка на Аполонъ отъ Дипикли. **5922.** — Мраморенъ бюстъ, вѣроятно на нѣкой императоръ, намеренъ въ Novae (Свищовъ).

Горния редъ: **1755, 120 б, 2043, 2040.** — Бронзови статуйки на Дионисъ. Въ сѫщия редъ бюстове на вакханки.

Подставката.

1726. — Мраморна статуйка на бикъ, намерена въ Пловдивъ.

ВИТРИНА XXXIX.

4235. — Могилна находка отъ с. Бедняково (Чирпанско), произходяща отъ IV в. пр. Хр.

Гробни находки отъ могилата Мраморъ до с. Мечка (Панагюрско), датиращи къмъ IV—III в. пр. Хр.

3305, 51. — Плочки съ релиефи на богъ Митра. Мраморна статуйка на Меркури върху овенъ, единственията познатъ ни въ скулптурата типъ отъ този родъ. Намеренъ въ с. Мламолово (Дупнишко). **5006.** — Глинено конче, поставено върху колелета, отъ с. Галово (Орѣховско). Мраморна статуйка на лъвъ.

Въ двора

Около музея сж изложени надгробни паметници, подставки отъ статуи, колони, капители, саркофази, архитрави, събирани отъ всички краища на страната, най-вече отъ Nicopolis ad Istrum, Ratiaria, Oescus и др.

Предъ входа на музея **2265, 2267** два полукржга, архитрави отъ надгробни паметници, намерени въ Никюпъ.

Уредникъ: **Д-ръ Ив. Велковъ.**

Обр. 86. — Мадарски конникъ.

СРѢДНОВѢКОВЕНЪ ОТДѢЛЪ

Срѣдновѣковниятъ отдѣлъ представя специално за насъ, българитѣ, една сбирка отъ капитално значение. Той е хранилище на всички онѣзи паметници, които илюстриратъ миналото на българскитѣ земи отъ времената на древното християнство та дори до нашето възраждане. При липсата на достатъчно литературни известия за културния животъ на балканското население и частно за българитѣ, паметницитѣ въ този отдѣлъ добиватъ въ това отношение почти единствено право на културни свидетели чието събиране, проучване и запазване се налага като върховенъ дългъ на българската археологична и художествено-исторична наука.

Като строго обособенъ отдѣлъ (отъ 1908 г.), който по нищо не отстжпва отъ своитѣ по-стари събратя въ музея, срѣдновѣковниятъ отдѣлъ нарастна презъ последнитѣ 14 години съ още около 1300 предмета, събирани направо отъ музея чрезъ разкопки или откупване отъ частни лица. Това бързо разрастване на срѣдновѣковната сбирка наложи и едно по-системно организиране, което даде въ резултатъ четире по-малки под-

раздѣления на отдѣла: епиграфика, архитектурна пластична орнаментика, дребна художествена индустрия и, най-после, религиозна живопись.

Епиграфичното отдѣление обема надписи, които се отнасятъ до историкообществения или частенъ животъ на балканското население. Тукъ сж прибрани множество старохристиански — латински и гръцки — надгробни надписи отъ София; прочутитѣ Омортагови надписи, които увѣковѣчаватъ исторически събития или паметьта на неговитѣ починали вождове; български надписи отъ времето на Михаилъ Асѣнь (Батошевски надписъ), Иванъ Александъръ (Търновски и Джбилински), Страцимиръ Видински, а много и отъ епохата на турското робство.

Разкопкитѣ въ Абоба, Преславъ, Хисара (Пловдивско), Месемврия, Пирдопско, Търново и пр., както и случайни единични находки обогатиха архитектурно-скулптурното отдѣление съ великолепни мраморни капители въ теодосиански стилъ (V—VI в.), византийски кубически капители, олтарни прегради съ скулптирана орнаментика, старохристиански подови мозайки, та дори и съ образци отъ ония художествени форми, които аспаруховитѣ българи сж донесли съ себе си отъ своята азиатска родина (Мадарски конникъ, единъ капителъ отъ Нова Загора). Последнитѣ паметници сж особенно ценни за насъ, защото показватъ, че българитѣ сж дошли на Балкана съ своя готова култура, която открива много общи черти съ високата култура на срѣдноазиатскитѣ народи. Това обстоятелство трѣбва силно да се подчертае, защото и по-късно, когато византийското изкуство е било не само въ своя упадъкъ, но и разцвѣтъ, българитѣ никога не сж прекжсвали своитѣ културно-икономически връзки съ предна Азия, чрезъ която култура тѣ сж влияели до известна степень и върху самата Византия.

Най-богато и най-разновидно е отдѣлението, което съдържа издѣлия на дребно-художествената индустрия. Маса старохристиански, византийски и български накити красноречиво говорятъ за нѣкогашния художественъ вкусъ и мода; стотина палестински кръстове, груба и

евтина занаятчийска работа, намерени на разни мѣста въ България, показватъ, че поклоничеството въ светитѣ земи води началото си още отъ VII—VIII в.; фрагменти отъ глинени съдове, намерени въ Патлейна (Преславско) и произходящи отъ IX в., ни потвърдяватъ културнитѣ отношения на българитѣ съ Изтока, а орнаментиката на множество сребърни съдове, ковани повече въ България, ни доказватъ за лишенъ пѫть тия връзки, чрезъ които се настанили у насъ звѣриннитѣ орнаментални форми отначало въ ржкописитѣ, а по-късно, следъ известенъ застой, и въ предметитѣ за лична употрѣба.

Най-важно, обаче, въ културно-историческо отношение си остава четвъртото отдѣление — религиозната живопись, която у насъ начева съ старохристианскитѣ гробници въ София отъ IV—VI в. и завършва съ малкитѣ, полусрутени селски църквици, строени презъ турското владичество. Изглежда, че въ тоя дългъ периодъ отъ време живописьта е служела предимно на религиозни цели и никога не е оставала незасегната отъ чужди влияния. Самото разпространение на християнството въ Сердика изглежда, че се дължи ако не на сироегипетски мисионери, то на близкостоящи, които донесли съ себе си и готови художествени форми за гробнична украса. Съ узаконяването обаче по-късно на новата религия отъ Бориса вратитѣ на България се отворили за византийско влияние, което трае въ своитѣ главни черти до XIII в. (живописьта въ Бояна), макаръ и презъ това време да се откриватъ нѣкои чисто източни черти (Св. Четиридесеть мжченици — Търново). Послѣднитѣ ставатъ все повече и повече презъ XIV в., когато турцитѣ откжснаха България отъ Византия, но отъ това време насамъ българската църковна живопись започва да черпи нови художествени форми отъ възраждащето се италианско изкуство (Беренде, Земенъ, Поганово и пр.). Въ резбарската орнаментика на църковнитѣ иконостаси (Поганово, Търново, Самоковъ, Дебъръ и пр.) сж отразени влияния на всички стилове следъ Ренесанса.

За да илюстрира по-добрѣ историята на българската живопись, срѣдновѣковниятъ отдѣлъ въ последнитѣ 20

години се погрижи да се сдобие съ копия отъ всички по-характерни църковни фрески. Така той притежава вече около 150 такива акварели или маслени екземпляри, а наредъ съ тѣхъ и множество оригинални икони на дъска, разбира се по-нови, но важни не само въ иконографично отношение, но и поради това, че тѣ сѫ дѣло на чисто български зографски школи, които дори и въ XIV в. сѫ си служили съ примитивнитѣ средства на древността.

СРѢДНОВѢКОВНО ИЗКУСТВО

Изкуството на срѣднитѣ вѣкове, което замѣсти незадоволяващата вече психическитѣ нужди на новия свѣтъ хеленистична култура, включва въ себе си историческитѣ и духовни прояви на народи, които следъ дълго затишие или тепърва сега стжпиха на свѣтовната арена. Характеръть на това изкуство се обуславя главно отъ факторитѣ за неговото създаване, между които на първо мѣсто стоятъ християнството и великото преселение на народитѣ. Християнството се яви да замѣсти безжизнения религиозенъ синкратизъмъ на стария свѣтъ съ нови идеи, въ чиято подкладка се коренятъ дълбоки економически и психически причини. Надъ възгледа за човѣка като центъръ на вселената и надъ красивата, всеподчиняваща форма, новата религия постави новъ мирогледъ, въ основата на който се откроява старата ориенталска философия за обективния миръ, която поставя последниятъ на почвата на свърхпознанието. Съ това той изгубва своята предишна стойность, формата отстжпва мѣсто на съдържанието, което занапредъ става главния двигатель при ориентировката, целитѣ и задачитѣ на изкуството. Християнството се роди въ източнитѣ провинции на Римската империя и, като всѣка религиозна проява, то трѣбваше да легне въ основата и на новото изкуство. Но както християнството не изникна като спонтанно явление въ историята на човѣшката религия, така и неговото изкуство не се създаде изъ фантазията на първитѣ Христови последователи. То израстна на една почва, дето отдавна бѣха хвърлени семената на източна и западна култура; отъ тѣхъ новия християнинъ използва само това, което бѣше съобразно съ новитѣ религиозни възгледи и художествени вкусове.

Отъ тукъ нататъкъ въ формацията на това изкуство отъ сѫществено значение се явяватъ великитѣ свѣтовни промѣни, които въ историята на човѣчеството изиграха сѫщата роля, каквато християнството имá да изпълни въ областьта на духовния животъ. Културнитѣ сокове на Елада бѣха отдавна пресъхнали, могѫществото на Римъ — сломено. Старинтъ културенъ елементъ бѣше замѣненъ отъ варварския, който се указа въ политическо и културно отношение не по-малко животоспособенъ отъ предшественика си. Римъ остана да живѣе като старецъ, опиянен отъ миналото си величие, безъ, обаче, последното да дѣйствува подражателно на народитѣ, които се настаниха въ предишнитѣ му владѣния. Тѣ донесоха съ себе си нови художествени форми съ солидни основи за бѫдаще развитие. Въ V в. Теодорихъ въздигна въ своя столица Равена, която лежи току до стенитѣ на Римъ, и я украси съ монументални паметници, въ които Римъ не даде почти никакъвъ дѣлъ. Единъ вѣкъ преди това източната Римска империя бѣше вече напълно варваризирана и опита на Константинъ Велики, чрезъ пренасяне на множество стари художествени произведения, да поведе изкуството на новата си столица и държава по отъпкания пѫть, не даде желанитѣ резултати. Елементитѣ, върху които израстна тая държава, се явиха строго обособени и въ политическо, и въ духовно отношение дотолкова, че бѣха въ състояние да се налагатъ, а не да възприематъ онова, което е било чуждо на психическитѣ имъ нужди. По такъвъ начинъ надъ развалинитѣ на античното изкуство се изгради нова сграда, която стана хранилище на всички онѣзи прояви изъ областьта на духовния животъ, които отличаватъ срѣдновѣковието.

Съобразно съ факторитѣ, които създадоха това ново изкуство, последното се нарича обикновено християнско или срѣдновѣковно. И двете понятия, обаче, трѣбва да се разбиратъ въ най-широкъ смисълъ, защото иначе тѣ не биха могли да включатъ въ себе си неговия обширенъ ръстъ. Тѣ се допълватъ и обясняватъ взаимно и не могатъ да сѫществуватъ едно безъ друго и поради

това, че по време тѣ не се покриватъ: изкуството е християнско, защото то има въ основата си християнската религиозна мисъль и християнски естетически възгледи, които му придаватъ характеръ диаметрално противоположенъ на античното изкуство. Не трѣбва, обаче да се забравя, че голѣмъ приносъ въ този обликъ на християнското изкуство иматъ и не християнскитѣ елементи, предимно семитскитѣ и срѣдноазиатскитѣ, които пъкъ отъ своя страна, не спадайки къмъ християнството, принадлежатъ къмъ срѣдновѣковието.

Но тъй като казанитѣ фактори не стжпватъ едновременно въ историята на това изкуство, то и неговото развитие може да се проследи въ два, почти строго разграничени въ чисто формално отношение, периода — старохристиански и сжщински срѣдновѣковенъ, които пъкъ отъ своя страна се подраздѣлятъ териториално на източно и западно старохристианско и срѣдновѣковно изкуство.

Старохристианското изкуство започва своето сжществувание заедно съ новата религия и проживѣ единъ дълъгъ периодъ отъ петь вѣка. Неговиятъ край се отнася къмъ епохата на Юстиниана, когато и за източната Римска империя настжпва епоха на силенъ политически и духовенъ подемъ. Отъ Юстиниана насамъ изкуството добива официаленъ характеръ и се поставя въ услуга на императорския дворецъ и официалната държавна църква. Но покрай това въ далечнитѣ югоизточни провинции на империята се запазватъ старитѣ художествени форми като народно изкуство съ старохристиански или мѣстенъ характеръ, който се проявява най-много въ дребнохудожественитѣ предмети, предназначени повече за лична употрѣба. Тѣзи две течения сжществуватъ успоредно едно до друго презъ VI, VII и VIII в. и иматъ огромно значение при създаването на по-късното, сжщинското срѣдновѣковно изкуство.

Въ основата на старохристианското изкуство лежатъ, преди всичко, хеленистичнитѣ художествени традиции на Изтока. Въ формално отношение дори е мжчно да се постави рѣзка граница между изкуството на антич-

ния миръ и това на новата религия, на която бѣше сѫдено да пусне първитѣ си корени тъкмо тамъ, дѣто художественитѣ вкусове имаха задъ себе си една дълга и пълна съ традиции история. Ето защо първитѣ християни охотно сѫ възприемали въ своето изкуство стари митологически и орнаментални сюжети, стига тѣ да не сѫ били въ противорѣчие и несъобразни съ тѣхната религия. Борбата между двата свѣта продължава и до IV в., когато въ Римъ се издига мавзолея на Св. Констанца, украсенъ съ мозаична живопись отъ такъвъ характеръ, че дълго време той се е смѣталъ отъ ученитѣ за езически паметникъ. Но между това, все подъ сѣнката на старитѣ форми, християнството започнало да изработва и свое изкуство, първитѣ крачки на което се отнасятъ въ областьта на вѫтрешното съдържание и подбора на сюжетитѣ. Редомъ съ митологическитѣ сюжети и орнаментални мотиви се появяватъ исторически или алегорични сцени отъ стария и новия заветъ. На безличната декоративна форма се противопоставя единъ дълбокъ символизъмъ, който въ сѫщность е и основния характеренъ белегъ на старохристианското изкуство. Цельта на изкуството става дидактична, неговитѣ произведения сѫ насочени да говорятъ на душата на човѣка, спасението на която е единствената цель и смисъль на земния животъ. Но заедно съ това и всичко земно изгубва своето предишно значение, обективниятъ миръ се схваща като преходна форма, която въ изкуството служи само като средство. Абстрактната мисъль и трансцендентниятъ мирогледъ довеждатъ до форми, които стоятъ далечъ отъ античното изкуство.

За създаването на своеобразния старохристиански стилъ, както и за оформяване характера на новото изкуство отъ голѣмо значение се явява прекомѣрното развитие на източното монашество съ неговитѣ аскетични тенденции. Монастиритѣ ставатъ гнѣзда на духовна култура и даватъ рѣшителенъ тонъ върху старохристианската архитектура, живопись и дребно художество. Тѣхното значение се засилва особено много презъ втората половина на първото хилядолѣтие, когато

на историческата сцена започва да се чувствува доста осезателно и надмощието на източния, варварски елементъ.

Великото преселение на народитѣ внесе жива струя въ художествения животъ на Европа, а край източнитѣ граници на Византия се издигнаха новитѣ монархии на сасанидитѣ и халифитѣ, пословични съ своя монархически абсолютизъмъ и ориенталски разкошъ, които довеДоха до едно луксозно, чисто дворцово изкуство. Постояннията контактъ на Византия съ източнитѣ народи, нейната ориентализация въ етнографско, политическо и културно отношение, източният произходъ и връзки на голѣма часть отъ нейнитѣ императори, — всичкотова наложи типиченъ отпечатъкъ върху характера на предишното християнско изкуство въ източната Римска империя. Ориенталскиятъ разкошъ се пренася въ столицата, дето варварското става модно и търсено отъ най-висшитѣ кржгове. Платове и накити, самия начинъ на животъ, религиозни учения и художествени форми нахлуватъ отъ всички страни въ Цариградъ, а покрай това се засилва въ дворцовитѣ срѣди и интересътъ къмъ античната култура и образованость. Всичко това се поглъща отъ многоезичния градъ, асимилира се, предава му се изтънченъ дворцовъ характеръ, за да се поднесе въ готовъ видъ за по-нататъшно разпространение къмъ западъ. Отъ аскетично или символистично християнско изкуството стана дворцово, декоративно. Архитектура, живопись и дребно художество добиватъ монументаленъ и блѣскавъ характеръ, за постигането на който не се щадятъ никакви средства. Императоритѣ се надварятъ въ създаването на все по-великолепни и по-грандиозни паметници въ столицата и провинцията, та по такъвъ начинъ въ Византия се натрупва презъ течение на вѣковетѣ грамаденъ запасъ отъ художествени произведения, отъ които, за съжаление, само малка часть е уцѣлѣла, за да служи днесъ като свидетель за онова изкуство, което, въ тѣсна смисъль на думата, се нарича *византийско*.

Понятието „византийско изкуство“, обаче, не трѣбва да се отъждествява съ понятието „източно-европейско

изкуство“, макаръ и голѣма часть отъ последното да спада териториално къмъ Византийската държава. Наистина едното и другото лежатъ приблизително на еднакви основи, а освенъ това и цариградското, сѫщинското византийско изкуство, не е оставало безъ влияние върху провинциалното, но не трѣбва да се оставятъ на страна и националнитѣ особености и творчески заложби на народитѣ, които сѫ култивирали това изкуство. Източно-европейското изкуство израстна въ столицата и дворцовитѣ срѣди при условия, които не се покриваха напълно съ тѣзи въ провинциитѣ или съседнитѣ държави. Къмъ другитѣ фактори тукъ се намѣсва и националниятъ индивидуалитетъ, който налага своеобразенъ печатъ върху народното творчество, независимо каква история и произходъ има то.

Съобразно съ това и източно-европейското изкуство може да се раздѣли на толкова клона, колкото народи и племена сѫ го култивирали. Покрай византийско може да се говори още за малоазиатско, арменско, сирийско, коптско, италианско, гръцко, българско, руско, сръбско, влашко и др. изкуства, които иматъ еднакви общи черти, но различенъ националенъ характеръ.

Срѣдновѣковното изкуство въ българскитѣ и прилежащитѣ наоколо земи може да се проследи още отъ първитѣ вѣкове на християнството. То започва своето сѫществуване успоредно съ римското изкуство още съ въвеждането на новата религия, която то следва отъ нейната източна родина. Заедно съ християнството тукъ сѫ били пренесени неговитѣ художествени форми, които постепено печелятъ почва и измѣстятъ по-старото изкуство. Само така може да се обясни източния характеръ на новото изкуство, въпрѣки силната романизация на полуострова.

Политическитѣ бури на Балканския полуостровъ сѫ оставили незасегнати твърде малко паметници отъ най-старата епоха, а и това, което е достигнало до насъ, ни се представя въ фрагментаренъ видъ, който допуща разнообразни предположения за истинския обликъ на старохристианското изкуство. Най-зле стои въпросътъ

съ архитектурнитѣ паметници. Като се изключи църквата св. Георги въ София, която собствено се отнася къмъ предхристианската епоха, у насъ не е запазенъ нито единъ цѣлостенъ архитектуренъ паметникъ отъ първитѣ 4—5 вѣка сл. Христа. Съществуването на такива се разбира само по себе си, а освенъ това ние притежаваме и литературни известия, които не оставятъ никакво съмнение въ това, че първитѣ християни съ имали свои храмове. Разкопкитѣ, които се предприеха въ последнитѣ години изъ разни мѣста въ страната, откриха архитектурни паметници, които принадлежатъ на Юстиниановата и следващитѣ епохи и съдържатъ елементи, които говорятъ повече за влияние на малоазиатската сводова или куполна базилика, отколкото за така наречената хеленистична базилика, открита само като отдѣлни случаи въ нейни основи. За архитектурната украса на тѣзи църкви свидетелствуватъ части отъ мозаична подова настилка, архитектурни детайли отъ мраморъ или другъ материалъ, капители отъ колони, плочи отъ олтарни, амвонни или др. огради, орнаментирани въ плоска релиефна рѣзба съ геометрични или животински мотиви.

Празнотата по отношение на архитектурнитѣ паметници се попълва до известна степень отъ старохристианската живопись, която е запазена въ нѣколко гробници отъ IV—VI в. на Софийския некрополъ около църквата св. София. Тази декоративна живопись е толкова по-интересна, че отразява въ себе си най-интимнитѣ религиозни възгледи и мисли за спасението на душата у първитѣ християни. Еднаква по вѫтрешно съдържание и назначение съ живописьта на Римскитѣ катакомби, тя се различава отъ нея въ формално отношение, тъй като предпочита повече орнаментално-символичнитѣ мотиви предъ фигурнитѣ. Но съ това тя се сближава съ гръцкоизточнитѣ паметници, отъ които е заела и много орнаментални форми.

Софийскиятъ некрополъ ни дава и нѣколко произведения на дребното художество, но тѣ съ тъй малко, че не може съ положителность да се установи въ какво

отношение се намиратъ тѣ съ останалитѣ подобни паметници. Не може сѫщо да се каже дали тѣ сѫ мѣстна или пренесена отвънъ работа.

Срѣдновѣковното изкуство презъ втората половина на първото хилядолѣтие е застѫпено сѫщо така съ ограниченъ брой паметници. Къмъ споменатитѣ вече художествени произведения отъ и следъ Юстиниановата епоха трѣбва да се прибави Червената църква при Перущица (Пловдивско), която ни открива своеобразна, наподобяваща на староарменскитѣ църкви архитектурна форма. За църковнитѣ постройки на Бориса, Симеона, Петра и Самуила ни даватъ представа развалинитѣ въ Патлейна (Преславско), Преспа и др. заедно съ изящно орнаментиранитѣ олтарни плочи отъ Преславъ. Освенъ нѣколкото фрагмента отъ Червената църква при Перущица, която произхожда отъ VIII—IX в., никоя друга църква не е запазила поне следи отъ ранна живопись, която е била приета официално отъ българската държава още отъ времето на Бориса. Не е мѫчно, обаче, да си съставимъ представа за характера на тая живопись. Нейната история е аналогична съ историята на старохристианската живопись въ българскитѣ земи. Християнството, макаръ и отдавна разпространено изъ широкитѣ маси на държавата, е било лишено отъ прѣката закрила на мѣстната държавна власть и по необходимость е търсѣло подкрепата на съседната Византия. Въ религиозно отношение народътъ е живѣлъ живота на своитѣ съвѣрници отъ Византия, която му е доставяла и необходимата духовна храна. Борбитѣ на иконоборци и иконопочитатели ще да сѫ намерили може би и тукъ далеченъ отгласъ, а това не е останало безъ влияние върху мѣстното изкуство. Въ всѣки случай източното влияние въ неговото развитие не ще да се е прекѫсвало, тъй като керамичните фрагменти отъ IX в., които сѫ намерени при църквата въ Патлейна, показватъ много ясно заемки отъ изкуство, което е стояло въ близки отношения съ изкуството на предна Азия.

Но редомъ съ чистото християнско изкуство презъ първото българско царство вирѣе и се задържа за

дълго време, указвайки, разбира се своето влияние, и изкуството на варварския, хуно-български елементъ, който се яви на Балканския полуостровъ съ оформенъ художественъ вкусъ и готови, отговарящи на психиката на полуномадитѣ българи художествени форми. Живѣли въ съседство съ южнорускитѣ и срѣдноазиатски народи, свързани съ тѣхъ чрезъ кръвно родство и имащи еднакъвъ съ тѣхъ битъ, българитѣ не сѫ могли да създадатъ и възприематъ друго изкуство освенъ това на съседитѣ си. Широката, необятна степь, трудниятъ животъ, постоянната борба съ съседни племена, диви звѣрове и природни стихии, съзнанието за необятността и непобедимостьта на природата създали единъ художественъ мирогледъ, който намерилъ естетическо задоволство въ абстрактната и чудовищна животинска форма, извлѣчена повече изъ царството на фантазията. Паметницитѣ на това старобългарско изкуство сѫ сѫщо така рѣдки, но достатъчно характерни за да изпѫкне още на пръвъ погледъ разликата между тѣхъ и тѣзи на едновременното християнско изкуство: Дворцитѣ въ Абоба стоятъ като уникумъ въ българската архитектура и по основенъ планъ наподобяватъ на сасанидскитѣ дворци, а старобългарското съкровище (IX в.), открито презъ 1799 г. въ Наги-сентъ-Миклошъ (Унгария), сега въ Виенския музей, и нѣколко архитектурни фрагменга, намерени изъ разни мѣста въ България, говорятъ най-добре за звѣринния стилъ у старитѣ българи.

Бързата славянизация на българитѣ, издигането на християнството въ държавна и единна религия и засилването на византийското влияние въ България презъ двувѣковното робство, ограничиха, но не задушиха напълно старото изкуство на аспаруховитѣ потомци. Ориенталскиятъ елементъ остана да живѣе въ недрата на народната душа, за да се прояви съ по-голѣма сила въ книжовната и архитектурна орнаментика на второто българско царство. Неговата чудовищна звѣринна и арабескна плетеница, преработена по български вкусъ отъ сирийски и малоазиатски мотиви стои като че ли отдѣлно отъ българското дворцово монументално изкуство презъ XIII и XIV в.

Последното, макаръ че има и много общи черти съ византийското, все пакъ се развива по своеобразенъ пѫть, който не минава направо презъ Цариградъ. Нито една отъ църквитѣ не може да се сближи съ цариградската архитектура. Тѣмъ липсва грандиозностьта въ основния планъ, размѣритѣ и изпълнението. Срѣщу това въ Търново ние намираме много по-скромни църквици съ една архитектурна орнаменталность, която, освенъ въ Месемврия, се срѣща въ църквитѣ на Гърция и Македония. Декоративниятъ маниеръ да се оживяватъ външнитѣ плоскости съ разноцвѣтни глинени тръбички и геометрични фигури отъ пластове или единични тухли се е развилъ въ гръцко-българската архитектура може би пакъ подъ влияние на ориента, който въ случая е засегналъ извънредно малко и то по-късно (XI в.) паметницитѣ въ византийската столица. Още по-скромна е българската провинциална църковна архитектура. Като се изключатъ съседнитѣ до Македония области, дето все още се строятъ малки, но китни по външность църквици (с. Баня, Бобошево — Дупнишко, Спасовица —Кюстендилско), на всѣкѫде другаде намираме съвсемъ малки и скромни църквици (Берендe, Земенъ, Лютибродъ, Лѫджене и пр.) повече съ правоѫгълникъ въ основния си планъ и полуцилиндриченъ сводъ за покривъ.

Разликитѣ, които се откриватъ въ стила и изпълнението между търновската и провинциалната българска архитектура се наблюдаватъ най-добре въ областьта на монументалната живопись. Незначителнитѣ остатъци отъ стенопись въ Търново (Св. Четиредесеть мѫченици и църквицитѣ на Трапезица) се допълватъ отъ отлично запазената стенопись въ Боянската църква, която произхожда сѫщо така отъ XIII в. (1259). Това сѫ произведения на българското „дворцово“ изкуство, по характеръ и стилъ наподобяващи византийскитѣ стенописни паметници отъ XIII в., но ползуващи се въ съдържание и форма съ гръцко-източни, а дори и западни средства. Но между това тукъ „византийскиятъ“ стенописенъ стилъ започва да преминава къмъ живописна картина съ известни натуралистически зачатъци, — еле-

менти, които лѣгатъ въ основата на българската живопись презъ XIV и XV в., за да се създадатъ паметници, които съ право могатъ да се нарекатъ чисто български. Стенописитѣ въ Земенския монастиръ (XIV в.), Беренде (XIV в.), Лютибродъ (XIV в.), Драгалевци (XV в.), Кремиковци (XV в.), св. Георги въ София (XIV в.), Поганово (1500 г.) израстватъ на мѣстна самостойна почва и голѣма часть отъ тѣхъ — въ епоха, когато сѫщинското византийско и „дворцово“ българско изкуство вече не сѫществуваха. Вследствие на това тѣ сѫ самобитни произведения на мѣстни художници, които сѫ дали най-широкъ изразъ на българския националенъ духъ и като такива трѣбва да бѫдатъ най-високо цѣнени. Предишното разпредѣление на сюжетитѣ претърпява нова преработка, която поставя на преденъ планъ Христовитѣ страсти; въ самитѣ композиции се вмъкватъ нови, непознати на византийската иконография елементи; плоскостната иконна трактовка се разколебава, суровата симетричность и условна постановка на фигуритѣ и аксесоаритѣ отстѫпватъ мѣсто на живописния — натуралистиченъ маниеръ, който търси дълбочина и реализъмъ въ картината и въ това отношение Поганово отива толкова далече, че наподобява италианския Ренесансъ.

Въ областьта на орнаментиката, покрай звѣринно — плетеничнитѣ мотиви въ ржкописитѣ, започватъ да се явяватъ на произведенията отъ художествената индустрия типични арабескни форми. На прочутитѣ икони въ Охридъ, Бачково и Месемврия, на рѣзбарскитѣ издѣлия (Хрелйови врати и тронъ, Слепчански врати и пр.) се настанява гѫстата плетеница, комбинирана съ звѣринни мотиви, които, обаче, не сѫ органически свързани съ нея. Това арабско-исламско влияние върху българското изкуство, започнало още презъ второто българско царство, се засилва най-много съ промѣната на политическите условия на Балканския полуостровъ. Българската държава престана да сѫществува въ 1393 год., а 50—60 години следъ това угасна и онази искра, която бѣше останала да блѣщука при брѣговете на Босфора. „Ре-

несансътъ“ на Палеолозитѣ не засегна значително България, защото между нея и Цариградъ отдавна се бѣха вмъкнали турцитѣ. Българскитѣ книжовници и художници се пръснаха изъ по-свободнитѣ съседни земи и изкуството въ България остана да живѣе съ старитѣ традиции, къмъ които се прибави и чисто народниятъ елементъ, за да изникнатъ споменатитѣ вече паметници въ Земенъ, Беренде, Кремиковци, Драгалевци и Погановo. Съ тѣхъ се завършва и вториятъ периодъ на българското изкуство.

Третиятъ периодъ започва приблизително съ началото на XVI в., когато за българския народъ настжпиха сжщинскитѣ дни на черно робство. Традициитѣ съ старото минало сж скжсани, творческитѣ сили отпадатъ, просвѣтата и културата поддържатъ нерадостенъ животъ, подхранванъ отъ произведенията на Влашко, Русия и Западъ дотолкова, доколкото му е нужно да не угасне съвсемъ. Въ художествено отношение народътъ е оставенъ самъ на себе си или на волята на чужди политически и религиозни господари. Църковната архитектура се упростява до крайность. Нѣкогашнитѣ китни църквици потъватъ наполовина въ земята, вънкашностьта имъ се лишава отъ всѣкаква украса, за да се не дразни религиозното чувство на завоевателитѣ. Всичкото останало изкуство се съсрѣдоточава въ вжтрешностьта на църквата и се поставя напълно въ нейна услуга. Живописьта, като се изключатъ по-къснитѣ паметници отъ края на XVII и XVIII в., които сж плодъ повече на занаятчийско творчество, се представя отъ редъ паметници въ иконописенъ схематически стилъ (ц. Св. Петъръ и Павелъ — Търново, Арбанаси, Курилово, Бачково, Месемврия и пр.), който се наблюдава въобще и на самитѣ икони отъ сжщата епоха, докато по-къснитѣ отъ последнитѣ страдатъ отъ сжщитѣ недостатжци, каквито сж присжщи и на стенописитѣ.

За смѣтка на живописьта добива широко разпространение художествената индустрия, която изработва въ областьта на рѣзбарството, везбата и торевтиката забелѣжителни произведения, които покрай фигурнитѣ

украси, поразяватъ съ богатството и разнообразието на орнаменталнитѣ мотиви, заемани съ еднакво усърдие и отъ Истокъ, и отъ Западъ, но преработвани всѣкога съобразно съ мѣстния народенъ духъ и вкусъ.

Въ тѣзи именно произведения, скрити отъ окото на владѣтеля, поробеният българинъ е излѣлъ всичкитѣ свои творчески заложби, изразилъ всичката си измѫчена душа, която презъ робството въ никоя друга область не е могла да се прояви напълно. Но затова пъкъ това изкуство носи и печата на самото робство. То не смѣе да покаже открито своитѣ красоти, а ги съчетава въ миниатюренъ видъ на дребнитѣ предмети и само внимателното взиране може да ни открие онова богатство отъ орнаментални мотиви и изящни форми, които издигатъ българското изкуство на завидна висота.

Отдѣление VII.

Съдържа: епиграфични материали—латински, гръцки, български и турски, наредени покрай стенитѣ и по срѣдата на залата; два шкафа съ срѣдновѣковни оржжия, два шкафа съ срѣдновѣковни мечове, 4 витрини съ находки отъ разкопкитѣ на Трапезица и Царевецъ въ Търново презъ 1900 г.; фрески и маслени копия отъ фрески въ църквата при с. Беренде (Царибродско) отъ XIV в.

НАДПИСИ

(отъ входа къмъ лѣво).

638. — Гръцки надписъ на колона отъ варовникъ (в. 1·45, диам. 0·91 м.). Отъ с. Сюлеманъ-кьой (Новопазарско). IX в. (814 г.) Повреденъ.

„Великиятъ хапъ Омортагъ пожела да има миръ съ гърцитѣ чрезъ послания до императора. И изпрати пратеници; въ първата година отъ царуването (му) тѣ сключиха договоръ за 30 години. Първата отъ четиретѣ (?) статии: относно старата граница нека бѫде оная отъ Девелтъ и до рѣка . . . . . и между дветѣ рѣки до . . . . . мостъ, и между Балзена и Агатоники, а после и къмъ Константция и къмъ Макроливада и до . . . . планина; до тамъ биде прокарана пограничната линия. Втората (статия): относно славянитѣ, които се намираха подъ императора въ планинитѣ, защото тѣ бѣха (тамъ) по-рано, когато стана нападението, и относно другитѣ славяни, които не сѫ поданици на хана въ крайбрѣжната область, императорътъ ще ги повърне въ обмѣна за заловенитѣ пленници—християни: за турмарси, спатарии и комити по . . . . (души), а за простия народъ—човѣкъ за човѣкъ; по два вола за заловенитѣ въ крепоститѣ, ако тѣ бѫдатъ разпуснати по селата; ако нѣкой стратегъ е избѣгалъ . . . “.

639. — Гръцки надписъ на мраморна колона (в. 2. 29, диам. 0.54 м.). Отъ Шуменско. IX в. Съдържа името на крепостта Димотика.

313. — Български възпоминателенъ надписъ на гранитна плоча (в. 2.15 ш. 0·83 д. 0·16). Отъ с. Вълчидръмъ (Ломско). 1684 г.

365. — Гръцки надписъ на мраморна полуколона (в. 1.28, диам. 0·37). Отъ с. Абоба. IX в. Повреденъ.

643. — Гръцки надписъ на мраморна колона (в. 64, диам. 0.31). Отъ с. Суютли (Новопазарско). IX в. Повреденъ.

„Велики ханъ Омортагъ. — Осланъ багатуръ багаинъ бѣше мой вѣренъ човѣкъ и като се разболѣ, почина".

624. — Гръцки надписъ на мраморна колона (в. 1·45, диам. 0.65). Отъ Провадия. IX в.

„Велики ханъ Омортагъ. Окоршъ копанъ стана мой вѣренъ човѣкъ и като се отправи на война, удави се въ рѣка Днепъръ. Той бѣше отъ рода Чакагаръ".

645. — Гръцки надписъ на мраморна колона (в. 1.83, диам. 0.50). Отъ Абоба. X в. съдържа името на крепостьта Аркадиополъ.

644. — Гръцки надписъ на колона отъ варовникъ (в. 0.29, диам. 0.34). Отъ с. Могила (Новопазарско). IX в. Повреденъ.

„ . . . анъ бѣше мой вѣренъ човѣкъ и като се разболѣ, почина. Той бѣше отъ рода Ерагаръ".

411. — Гръцки надписъ на мрам. колона (в. 1.25, диам. 0.37). Отъ с. Шабла (Балчишко). Горната часть липсва.

366. — Гръцки надписъ на гранитна колона (в. 2.52, диам. 0.46). Отъ с. Абоба. IX в. Съдържа исторически сведения за царуването на Омортагъ и Маламиръ. Силно повреденъ.

363. — Гръцки надписъ на мрам. колона. (в. 1.59, диам. 0.48). Отъ с. Абоба. X в. Съдържа името на крепостьта Вурдизъ.

642. — Гръцки надписъ на мрам. колона (в. 1.33, диам. 0.41). Отъ с. Насѫрли (Шуменско). IX в. Повреденъ.

„Велики ханъ Маламиръ. Чепа боготворъ боила бѣше колобъръ и мой вѣренъ човѣкъ и като се разболѣ, почина. Ханътъ постави паметникъ за негово възпоминание".

1210. — Подставка на свещникъ съ български надписъ. Часть от мраморна колона. (в. 27, диам. 19 см.). Отъ с. Кремиковци (Софийско). XV в. Съдържа сведения за похода на маджарскитѣ войски противъ турцитѣ въ 1492 год.

646. — Гръцки надписъ на мрам. колона (в. 90·5, ш. 54 см.). Отъ с. Абоба, IX в. Издълбано името на крепостьта Скутари.

641. — Гръцки надписъ на мраморна колона (в. 1·25, диам. 0.32 м.). Отъ с. Суютли (Новопазарско). IX в.

„Велики ханъ Омортагъ. Колобъръ . . . Зургу колобъръ беше мой вѣренъ човѣкъ и умрѣ вънъ (отъ държавата)".

623. — Сѫщо, (в. 1.04, диам. ок. 1 м.). Отъ Ески-Джумая. IX в. Силно повреденъ. Съдържа исторически сведения.

1090. — Сѫщо, на варовниковъ блокъ (в. 41, ш. 64.5, деб. 37). Неизвестно мѣстонаходище. Споменава за възобновяването на крепость.

647. — Сѫщо, на мрам. колона (в. 95, диам. 45 см.) Отъ с. Долни-Илиджикъ (Шуменско). X в. Съдържа името на крепостьта Виза.

640. — Сѫщо, (в. 1.68, диам. 0.39 м.). Отъ с. Абоба. IX в.

„Велики ханъ Омортагъ. Охсунъ жупанъ тарканъ бѣше мой вѣренъ човѣкъ и умрѣ на война. Родътъ му бѣше Киригиръ".

648. — Сѫщо, (в. 92, диам. 43 см.). Отъ с. Абоба. X в. Съдържа началнитѣ букви отъ името на крепость, вѣроятно Созополъ.

ПОКРАЙ СЕВЕРНАТА СТЕНА

Изложени старохристиански гръцки и латински надписи — епитафии отъ IV—VI в. Повечето отъ тѣхъ сѫ намерени въ София, а има пренесени и отъ с. Абоба, Варна, Св. Врачъ (Мелнишко) и пр. По-старитѣ отъ тѣхъ се отличаватъ съ скромното си съдържание: „† Тукъ е положенъ диаконъ Димитрий“ (**187**), „† Тукъ почива девица Мария“ (**302**) и пр. Въ по-къснитѣ надгробни плочи (**2055**) се даватъ и сведения за живота, званието, възрастьта и пр. на покойника: „† Що бързашъ? Научи се да мрешъ и благоволи да узнаешъ кой е въ гроба. Генолонъ му е името, който съ своята почтена старость и следъ дългъ безупреченъ животъ, изпълнявайки достойно службата нумерарий (ковчежникъ) на военната рота на илирийцитѣ, по волята на Христа биде погребанъ тукъ въ месецъ октомврий, индиктионъ втори“.

ПОКРАЙ ИЗТОЧНАТА СТЕНА

Продължаватъ старохристиански и по-късни латински и гръцки епитафии и турски възпоминателни надписи отъ разни постройки.

1091. — Гръцки надписъ на мраморна плоча (раздробена (в. 32·5, шир. 57 см.). Неизвестно местонахождище. IV—VI в. Плочата е отъ подножието на голѣмъ кръстъ, за който се говори въ надписа.

1728. — Надгробна плоча съ български надписъ. Пѣсъчникъ (в. 1.18, ш. 0,55 м.). Отъ Видинско. XIV в. Покойникътъ живѣлъ въ времето на царь Срацимиръ Видински.

1510. — Гръцки надписъ на надгробна плоча отъ мраморъ на нѣкоя знатна госпожа (в. 1.18, ш. 0.65 м.) Отъ църквата при Елешничка Баня. VI в.

ПО ПРОЗОРЦИТѢ

Срѣдновѣковни желѣзни плетени ризници за защита на тѣлото отъ ударъ на мечъ и стрели. Намерени изъ разни мѣста въ България.

ЖИВОПИСЬ.

Копия и оригинали на цѣлия стенописъ въ малката църквица при с. Беренде (Царибродско). XIV в.

276. — Надписъ до главата (заличена) на Иоанъ Асѣнь II надъ вратата на църквата.

Іѡанъ асѣнь въ ѯа ѣа бл҃говѣрнь цр҃ь и самодрѫжць всѣмъ Блъгаромъ.

277. — Фреска (копие). — Св. Убрусъ — Главата на Христосъ, отпечатана на кърпа. Масл. бои, платно, 0.43 × 0.89 м.

278. — Сжщо. — Св. Диаконъ Романъ Сладкопѣвецъ въ цѣлъ ръстъ, диаконски одежи. Въ едната ржка кандилница, въ другата дарохранителница. Масл. бои. Платно. 1.52 × 0.85 м.

325. — Сжщо. — Тайната вечеря, Омиване на нозетѣ, Молитва въ Гетсиманъ, Предателство на Юда и седемь бюстови образа на светци въ медалиони. (Св. Козма, Св. Дамианъ (?), Св. Ананий (?), Св. Азарея (?), Св. Смаилъ, Св. Иоакимъ, Св. Анна (?)). Масл. бои. Платно. 1.50 × 2.63 м.

279. — Сжщо. — Св. Диаконъ Евплосъ. Както № 278. Масл. бои. Платно. 1.45 × 0.80 м.

280. — Сжщо. — Христосъ „Недрѣманое око“ лежи на бѣло легло съ подпрѣна на ржка глава и скръстени нозе. На страна обяснителенъ надписъ. Масл. бои. Платно 0.61 × 0.68 м.

281. — Сжщо. — Деисусъ или Моление на Богородица и Иоанъ Предтеча за спасението на човѣчеството. Въ срѣдата Христосъ. Доколѣнни фигури. Масл. бои. Платно. 1.05 × 1.32 м.

326. — Сжщо. — Архангелъ Гавриилъ (Часть отъ композицията Благовещение). Фигура въ цѣлъ ръстъ, въ ходъ къмъ дѣсно. Едната ржка благославя, другата държи „мѣрило“. Масл. бои. Платно. 1.20 × 0 80 м.

318. — Сжщо. — Успение на Св. Богородица. Композиция въ обикновена схема: Богородица лежи въ срѣдата на смъртно легло. Наоколо оплакващи я апостоли, а отзадъ Христосъ съ душата на Богородица, представена като повито дете. Масл. бои. Платно. 1.44 × 2.64 м.

327. — Сѫщо. — Богородица, стояща предъ тронъ (часть отъ композицията Благовещение). — Срв. 326. Масл. бои. Платно. 1.20 × 0.80 м.

320. — Сѫщо. — Архангелъ Михаилъ. Поясна фигура въ изящни, удължени пропорции. Въ лѣвата ржка дарохранителница. Масл. бои. Платно. 0.80 × 0.80 м.

319. — Сѫщо. — Св. Константинъ и Св. Елена. Фигури въ пъленъ ръстъ. Масл. бои. Платно. 1.53 × 0.86 м.

321. — Сѫщо. — Св. Василий Велики, Св. Атанасий, Св. Григорий и Св. Иоанъ Златоустъ. Фигури въ цѣлъ ръстъ, бѣло долно облѣкло и пъстри фелони. Масл. бои. Платно. 1.45 × 2.25 м.

322. — Сѫщо. — Св. Кирилъ Философъ Александрийски. Фигура въ цѣлъ ръстъ съ удължени пропорции на тѣлото. Масл. бои. Платно. 1.54 × 0·59 м.

323. — Сѫщо. — Св. Теодоръ Стратилатъ, Св. Димитрий и Св. Георги. Фигури въ цѣлъ ръстъ, en face. Долната часть повредена. Военно облѣкло и въоржжение. Масл. бои. Платно. 1.18 × 1.50 м.

324. — Сѫщо. — Неизвестни светци (3) и Св. Николай. Фигури en face, запазени до колѣнетѣ. Масл. бои. Платно. 1.67 × 1.74 м.

435. — Сѫщо. — Сѫдъ у Пилата. Масл. бои. Платно. 1.02 × 0.94 м.

436. — Сѫщо. — Поругание Христово. Масл. бои. Платно. 1.02 × 0.94 м.

437. — Сѫщо. — Бюстовъ иконенъ образъ на апостолъ Петъръ en face. Масл. бои. Платно. 1.35 × 1.10 м.

438. — Сѫщо. — Кръстниятъ пѫть на Христа. Масл. бои. Платно. 1.02 × 0.80 м.

439. — Сѫщо. — Погребение Христово. Масл. бои. Платно. 1.02 × 0.87 м.

1973. — Фреска (оригиналъ). — Омиване на позетѣ. Срв. № 325. Стенна мазилка. 1.00 × 0.95 м.

1974. — Сѫщо. — Св. Алексий, человѣкъ Божи. Фигура въ цѣлъ ръстъ. Повредена. Стенна мазилка. 1.40 × 0.55 м.

1975. — Сѫщо. — Молитва въ Гетсиманъ. Срв. № 325. Стенна мазилка. 1.00 × 1.00 м.

1976. — Сѫщо. — Тайната вечеря. Срв. № 325. Стенна мазилка. 1.00 × 1.00 м.

ВЪ СРѢДАТА НА ЗАЛАТА

Български надписи:

1859—1867. — Фрагменти отъ мраморъ и тухла съ следи отъ надписи. Отъ разкопкитѣ въ Търново презъ 1900 год. XII—XIV в.

431. — Гипсовъ отпечатъкъ отъ надписъ, намеренъ презъ 1918 при с. Балши (Албания). IX в. Преводъ: Покръсти се въ Христа българскиятъ князъ Борисъ, преименованъ Михаилъ, съ дадения му отъ Бога народъ, въ лѣто 6374 (865—866 г.).

407. — Надписъ на надгробна мраморна плоча (само лѣвата половина) на една неизвестна родственица на царь Иоанъ Александъръ. Отъ Търново. XIV в.

120. — Надписъ на пѣсъчникъ, зазиданъ въ стената на магерницата въ Погановския монастиръ. Отбелѣзана е годината 1562, месеца и слънчевия кржгъ.

129. — Часть отъ гранитна колона. Отъ църквата въ с. Скрино (Дупнишко). XIV—XV в. Надписъ: **Колѣновъ кѫпикъ кнѧзъ ѡ крѣѵнна.**

565. — Плоча отъ варовикъ. Отъ Шуменско. 1411 г. Възпоменателенъ надписъ за изграждането на църква, посветена на Св. Богородица. Въ долната половина монахъ Стилианъ отбелѣзва годината 1411 и моли опрощаване на грѣховетѣ си.

1517. — Надгробенъ мрам. кръстъ на нѣкой Павелъ, синъ попъ Стояновъ отъ с. Бѣлово, умрѣлъ въ 1784 г. Отъ с. Момина Клисура (Пазарджишко).

555. — Груба плоча отъ Ямболъ. Поставена въ 1357 г. предъ града Дѫбилинъ (Ямболъ) отъ родственикъ на царь Иоанъ Александъръ, господинъ Шишманъ. На долната половина е написано проклятие за онзи, който посмѣе да разруши или вземе плочата.

556. — Мраморна плоча (34.5 × 83 см.). Отъ Т. Пазарджикъ. Възпоминателенъ надписъ за изграждането на нѣкой мостъ:

„Съгради се презъ царствуванието на великия господарь, Султанъ Ахмедъ, който воюваше тогава на Западъ. Това бѣше въ година 1693. Меижаръ бѣше Никола Караманлията“.

118. — Мраморна плоча (два кѫса, непълна). Отъ с. Батошево (Севлиевско). 1246—1251 год. Възпоменателенъ надписъ за съграждане на единъ храмъ (монастиръ) при с. Батошево (Севлиевско):

„† . . . . . съ Божия милость патриархъ на всички бъл(гари, въ днитѣ на) моето архиерейство (изсѣ)кохъ съ Божия помощь гората въ тази пустиня и построихъ (този храмъ (въ) името на Пречиста Богородица Маторска и въ (името на светого ев)ангелиста Иоана Богослова; призовахъ вели(кия Михаилъ Ас)ѣнь, синъ на великия царь Асѣнь, и внукъ на стария (царь Асѣнь) . . . . този монастиръ не само до този единственъ, но и по . . . . . на царскитѣ монастири. И като прие съ любовь (голѣма, дойде Мих)аилъ царь и подари на монастира село (Батош)ово, Витенъ и Рибаре. (Великиятъ) царь Михаилъ или другитѣ бѫдащи следъ него царе да (му) даватъ (?) дарения. И самъ царь Михаилъ ктиторъ и бѫдащитѣ царе . . .“

Гипсовъ отливъкъ отъ скала при с. Карагуй (Плѣвенско) съ рисунки на звѣрове и хора, повече отъ битовъ характеръ.

ШКАФЪ IX_1 И IX_2.

Срѣдновѣковни оржжия и предмети отъ военно снаряжение: стрели, копия, халебарди, боздугани, ножове, шлемове, желѣзни обувки, шпори и пр. произходящи отъ разни времена и разни мѣста изъ България.

ШКАФЪ II И IV.

Разновидни желѣзни мечове, повечето отъ XV и XVI в., намерени единично или съ други предмети изъ разни мѣста.

ВИТРИНА I ЛѢВО.

Дребни предмети, произходящи отъ XIII и XIV в., намерени при разкопкитѣ презъ 1900 г. на Трапезица и Царевецъ въ Търново. Между обецитѣ, пръстенитѣ и пр. по своята художествена изработка заслужаватъ интересъ:

1808. — Медни позлатени пластинки отъ обкова на малка икона (по рамката). Орнаментирани съ мрежа отъ ромбоиди съ по една лилия въ срѣдата. Мрежата се прекѫсва отъ образитѣ на светци, изящно изработени.

1809. — Фрагментъ отъ релиефъ на слонова кость съ изображение на композицията „Успение Богородично“. Запазена само часть отъ рамката и най-крайнитѣ фигури. Изящна художествена изработка отъ XIII в.

1814. — Кръгла иконка отъ бѣла глина (диам. 3·5 см.) съ бюстовъ образъ на архангелъ Михаилъ, държащъ сфера.

Обр. 87. — Мраморна преградна плоча, отъ Преславъ.

ВИТРИНА I ДѢСНО.

Сѫщо находки отъ Трапезица и Царевецъ. XIII и XIV в. Бронзови части отъ полиелеи, кръстове, копчета и пр.

ВИТРИНА III ЛѢВО.

Стѣнописни и мозаични кѫсове отъ Трапезица:

1805. — Часть отъ лице на светецъ. Запазени очитѣ, носа и устата. XII—XIII в.

Обр. 88. — Мраморенъ бюстъ на Христосъ, отъ Мехмечъ-кьой.

1803. — Часть отъ фигура въ сцена отъ живота на нѣкой мѫченикъ. Запазена глава въ профилъ и протегната напредъ рѫка. XII—XIII в.

Останалитѣ стенописни фрагменти сѫ части отъ надписи, които се изписватъ по свитъцитѣ на светцитѣ.

Мозаичнитѣ фрагменти произхождатъ отъ църквица № 5 на Трапезица (XII—XIII в.) и представятъ части отъ лице, облѣкло и фонъ. Изработени сѫ отъ смалтови, златни стъклени и каменни кубчета, сложени върху мазилка отъ варь и мраморенъ прахъ.

ВИТРИНА III ДѢСНО.

Керамични съдове отъ Трапезица, намерени сѫщо при разкопкитѣ презъ 1900 година. Произхождатъ отъ XIII—XIV в.

Два полиелея дървени, единиятъ (**929**) отъ Влашко село (Врачанско), другиятъ (**930**) отъ Старо село (Врачанско). XVIII—XIX в. Съставени отъ малки плочки, украсени съ рѣзба и иконни образи на апостоли и пророци.

Обр. 89. — Мраморна плоча съ стилизиранъ образъ на животно, отъ Солунско.

Отдѣление VIII.

Съдържа паметници на декоративна пластика и архитектурни детайли отъ V до XIII—XIV в. Фрески и копия отъ фрески отъ Търновскитѣ църкви Св. Петъръ и Павелъ (XIV—XVI в.), Св. Петка (XVII в.) и Св. Димитъръ (XVII в.).

Въ лѣво отъ входа край стѣната: дребни фрагменти отъ капители, кемпфери, колонки и пр. отъ VI до X—XII в. Намерени на разни мѣста.

ПОКРАЙ ИЗТОЧНАТА СТЕНА

Подобни фрагменти, подставки на огнища въ форма на лежащъ стилизиранъ овенъ, капители и пр.

1755. — Часть отъ мраморна стенна колонка. На едната страна слабо релиефенъ геометриченъ орнаментъ. Отъ Дрѣново. XI—XII в.

1756. — Мраморенъ стененъ капителъ. На лицевата страна кръстъ, вписанъ въ вѣнецъ. Отъ дветѣ страни на кръста — акантови листа. Отъ Дрѣново. XI—XII в.

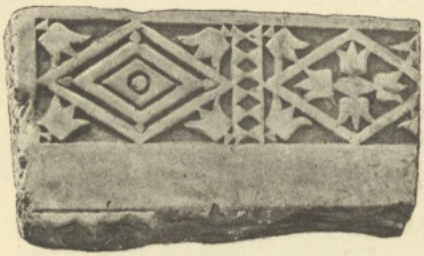

Обр. 90. — Мраморна преградна плоча, отъ Месемврия.

1757. — Часть отъ мрам. фризъ. Представенъ е символистиченъ кръстъ съ две птици на рамената му, а отъ страни по едно митично животно. Отъ Дрѣново. XI—XII в.

1758. — Часть отъ мрам. карнизъ, украсенъ съ единъ грифонъ и геометриченъ орнаментъ. Отъ Дрѣново. XI—XII в.

1759. — Часть отъ нѣкакъвъ архитектуренъ детайлъ, украсенъ съ силно подрѣзани, почти ажурни растителни мотиви. Отъ Дрѣново. XI—XII в.

НА ПРЕГРАДАТА

1752. — Статуйка на лъвъ. Отъ с. Макри на Бѣло море. Произходъ неопредѣленъ.

369, 371, 372, 374, 376 и 377. — Мраморни плочи отъ ограда на олтаръ или амвонъ въ нѣкоя отъ църк-

витѣ на стария Преславъ. Украсени съ растителни и геометрични мотиви въ плоска рѣзба. Отъ Преславъ. IX—X в. (обр. 87).

317. — Часть отъ шиферна плоча съ изображение на свирачка на флейта. Гола женска фигура съ неправилни пропорции. Грубо изпълнение. Отъ Новозагорско. VII—VIII в. (?)

1092. — Христосъ Вседържитель. Бюстовъ образъ въ плосъкъ релиефъ, изработенъ на мраморна плоча (фонътъ отчупенъ). Главата липсва. Отъ с. Мехмечъкьой (Бургазко) (обр. 88).

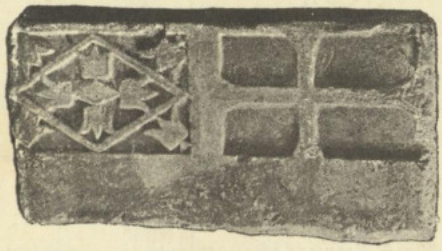

Обр. 91. — Обратната страна на плочата отъ обр. 90.

1040. — Мраморенъ фрагментъ отъ фигура (?) Едната страна на плочата леко изпъкнала. По срѣдата ивица съ релиефенъ кръстъ, наоколо кръгчета съ по единъ кръстъ въ всѣко едно. Отъ Мехмечъ-кьой (Бургазко). XII—XIII в.

1105. — Часть отъ мраморенъ стълпъ (пиластеръ), едната страна на който е орнаментирана съ отвесенъ редъ четирелистни розетки. Отъ с. Мехмечъ-кьой (Бургазко). XII—XIII в.

168. — Часть отъ капителъ на колонка. Мраморъ. Орнаментиранъ съ 4 акантови листа. Отъ София. VI-VIII в.

1564. — Подобенъ капителъ отъ Еленската базилика при Пирдопъ. VI в.

1049. — Часть отъ капителъ, коринтски типъ, украсенъ съ 4 акантови листа съ слабо наведени върхове,

между тѣхъ образи на херувими. Неизвестно мѣстонаходище.

1333. — Мраморна плоча съ релйефенъ образъ на лъвъ или пантера, трактованъ орнаментално. Отъ Солунско. Произходъ неопредѣленъ (обр. 89).

1490. — Плоча отъ ограда орнаментирана отъ двете страни съ растителни и геометрични мотиви. Отъ Месемврия. XIII—XIV в. (обр. 90 и 91).

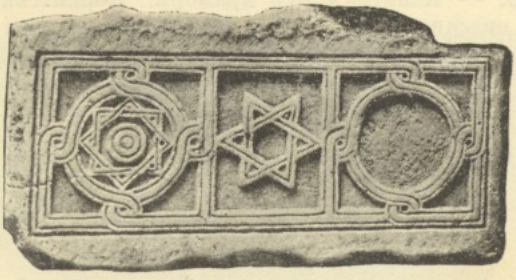

Обр. 92. — Мраморна преградна плоча отъ Месемврия.

1486. — Сжщо. Орнаментирана съ скачени кржгове, изпълнени съ розети и др. мотиви. Отъ Месемврия. XIII—XIV в. (обр. 92).

КРАЙ ЗАПАДНАТА СТЕНА

Находки отъ разкопкитѣ на Еленската базилика при Пирдопъ — преградни плочи отъ амвонъ съ енергична профилировка и геометрични фигури. VI в.

ВЪ СРѢДАТА НА ЗАЛАГА

Горенъ редъ — капители:

1599, 1600, 1601, 1602. — Теодосиански капители отъ проконески мраморъ. Изящна и художествена изработка. Отлично запазени. Отъ с. Марянъ и Блъсковци (Еленско). V—VI в.

1603. — Капителъ отъ едрозърнесть мраморъ. Тѣлото обвито съ единъ редъ (8) акантови листа, пла-

стични и силно нарѣзани съ зѫбци. Отъ с. Гьозекенъ (Варненско). V—VI в.

1489. — Кемпферъ отъ мраморъ съ трапецовидна форма. Стенитѣ орнаментирани съ растителни мотиви. Отъ Месемврия. X—XII в. (обр. 93).

472. — Капителъ отъ пѣсъчникъ съ трапецовидна форма. По стенитѣ кръстове между две вейки. Отъ София. VI—VII в.

1050. — Капителъ отъ мраморъ. Коринтски типъ. Тѣлото опасано съ 8 силно нарѣзани акантови листа въ два пояса. Мѣстонаходище и произходъ неизвестни.

Обр. 93. — Мраморенъ кемпферъ отъ Месемврия.

316. — Капителъ отъ варовникъ. Трапецовидна форма съ дѫгови рѫбове. Изображения въ низъкъ релиефъ на еднорогъ, паунъ и катерица. Отъ Новозагорско. VII—VIII в. (обр. 94).

543. — Капителъ отъ мраморъ. Трапецовидна форма съ висока плоска рѣзба. Орнаментиранъ съ широки акантови листа. Отъ с. Кирилово (Преславско). IX—X в.

649, 654, 655. — Капители отъ мраморъ. Отъ Абоба. IX—X в.

385, 387. — Капители отъ нѣкоя Преславска църква. Отъ Преславъ. IX—X в.

Доленъ редъ. — Преградни плочи.

852—856. — Плочи отъ червеникавъ шиферъ. Орнаментирани само отъ едната страна съ звѣринни, стилизирани мотиви: лъвъ въ скокъ къмъ лѣво, два пиещи отъ фонтанъ пауна, хералдиченъ двуглавъ орелъ и грифонъ въ скокъ къмъ дѣсно, — всички орнаментално трактовани въ плосъкъ релиефъ. Отъ Стара Загора. XI—XII в. (обр. 95 и 96).

Обр. 94. — Капителъ отъ Новозагорско.

1038. — Часть отъ ограда на амвонъ. Пѣсъчникъ. Отъ София. VI—VII в.

1721. — Надгробна плоча отъ мраморъ на нѣкой Панайотъ Курдопаму, починалъ на 17 августъ, 1801 г. Надъ надписа е представено въ низъкъ релиефъ Разпятие Христово.

1055. — Мраморна плоча отъ ограда на хоръ, орнаментирана съ голѣма четирилистна розета и по-малки палметки въ низъкъ релиефъ. Отъ старохристианската базилика въ с. Хисаръ (Пловдивско). VI в. (обр. 96).

1056. — Сжщо. На лицевата страна три вписани единъ въ другъ ромба съ палметки по върховетѣ. На

обратната страна кръстъ. Отъ с. Хисаръ (Пловдивско). VI в. (обр. 98).

1057. — Сѫщо. На лицевата страна, между два кръста е представенъ голѣмъ кржгъ съ радиално поставени сърдцевидни фигури въ него (обр. 99). На обратната страна дискъ съ кръстъ. Отъ с. Хисаръ (Пловдивско). VI в.

Фрески (по стенитѣ отъ лѣво къмъ дѣсно):

393. — Копие отъ фреска. Преображение Господне. Христосъ на два низки върха, въ кржгълъ ореолъ. Отъ

Обр. 95. — Шиферна преградна плоча, отъ Ст.-Загора.

дветѣ страни Илия и Мойсей съ протегнати рѫце. На преденъ планъ Петъръ, Йоанъ и Йаковъ. Отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново. Масл. бои. Платно. 2.10×1.40 м. XVI в.

392. — Сѫщо. Деисусъ. Богородица и Йоанъ Предтеча въ моление отъ дветѣ страни на Христа (обр. 100). Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 2.10×1.69 м. XIV в.

387. — Сѫщо. Св. Стефанъ Нови, Св. Никола и Св. Арсений Велики. Фигури въ цѣлъ ръстъ, en face, съ

свитъци въ рѫка. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 2.10×1.70 м. XVI в.

380. — Сѫщо. — Св. Йоанъ Рилски. Старецъ, въ цѣлъ ръстъ, en face. Въ едната рѫка мѫченически кръстъ, въ другата — отворенъ свитъкъ. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 1.63×0.77 м. XVI в. (обр. 101).

381. — Сѫщо. — Св. Козма. Срѣдна възрасть, en face. Държи лъжица и кутийка съ цѣрове. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 1.36×0.74 м. XVI в.

Обр. 96. — Шиферна преградна плоча, отъ Ст.-Загора.

382. — Сѫщо. — Св. Герасимъ. Старецъ, въ цѣлъ ръстъ, en face. Въ рѫцетѣ свитъкъ. Отлѣво малка фигура на лъвъ. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 1.44×0.70 м. XVI в.

388. — Сѫщо. — Св. Симеонъ Стълпникъ, св. Харитонъ Изповѣдникъ, Св. Варлаамъ, Св. Йоасафъ, синъ Авенировъ и св. Йоаникий. Фигури въ цѣлъ ръстъ. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 2.94×1.64 м. XVI в.

385. — Сѫщо. — Св. Плакида, Св. Евстратий, Св. Авксентий и Св. Евгений. Фигури въ цѣлъ ръстъ

подъ аркада. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 1.38×2.10 м. XVI в.

2077. — Фреска (оригиналъ). — Св. Германъ Велики и Св. Григорий Богословъ. Фрагментъ отъ апсидната стенопись на сѫщата църква. Стенна мазилка. 1.35×1.26 м. XVI в.

1508. — Дървена икона Св. Богородица „Милующа“ съ Исусъ Христосъ. 58×42 см. Самоковска школа. Отъ Самоковско. 1850 г.

Обр. 97. — Мраморна преградна плоча, отъ с. Хисаръ.

1178. — Дървена икона Св. Богородица „Небесна царица“, въ рѣзбарска рамка. 65.5×43.5 см. Отъ с. Клисура (Берковско). XIX в. Притежание на нѣкой архимандритъ Антимъ.

2078. — Фреска (оригиналъ). — Ветхозаветни патриарси Симеонъ, Юда, Яковъ, Асиръ и Вениаминъ. Два реда бюстове въ медалиони. Фрагментъ отъ апсидната стенопись въ църквата Св. Петъръ и Павелъ (Търново). Стенна мазилка. 1.70×1.16. XVI в.

2079. — Сѫщо. — Останалата часть отъ ветхозаветни патриарси — Леви, Йосифъ, Нафталимъ и Гадъ —

въ апсидата на сѫщата църква. Стенна мазилка. 1.75×1.16. XVI в.

2080. — Сѫщо. — Видение на ап. Павелъ по пѫтя за Дамаскъ. Фрагментъ. Отъ сѫщата църква. Стенна мазилка. 0.75×0.95 м. XVI в.

2088. — Сѫщо. — Св. Теодоръ Стратилатъ. Фигура въ цѣлъ ръстъ, военно облѣкло. Отъ църквата Св. Петка (Параскева) въ Търново. Стенна мазилка. 0.85× 0.51 м. XVII в.

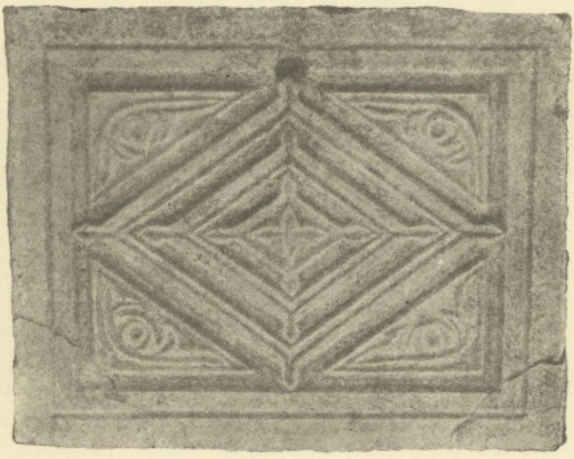

Обр. 98. — Мраморна преградна плоча, отъ с. Хисаръ.

2089. — Сѫщо. — Два светителя (неизвестни). Фрагментъ, безъ главитѣ. Отъ църквата Св. Петка (Параскева) въ Търново. Стенна мазилка. 1.78×1.34. XVII в.

2076. — Сѫщо. — Св. Мардарий и неизвестенъ светецъ. Фрагментъ. Фигуритѣ, запазени само до гърдитѣ, поставени подъ аркада. Отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново. Стенна мазилка. 0.76×0.45 м. XVI в.

386. — Копие отъ фреска. — Часть отъ родословното дърво на Исуса: бюстоветѣ на Праведни Мелхи-

седекъ, Заръ и Ровоамъ въ растителни завои. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 0.59×0.98 м. XVI в.

2081. — Фреска (оригиналъ). — Успение на Богородица. Фрагментъ отъ подробна композиция. Отъ сѫщата църква. Стенна мазилка. 2.17×1.45 м. XVI в. (обр. 102).

399. — Копие отъ фреска. — Св. Ананий и неизвестенъ светецъ. Бюстови образи отъ втората живопись на църквата Св. Димитъръ въ Търново. Масл. бои. Платно. 0.68×0.36 м. XVII в.

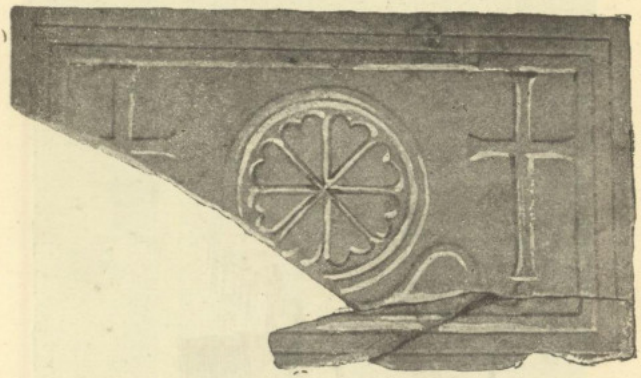

Обр. 99. — Мраморна преградна плоча, отъ с. Хисаръ.

2083. — Фреска (оригиналъ). — Заседание на VI Вселенски Съборъ въ Цариградъ. На тронъ седи византийския императоръ Константинъ V съ своитѣ тѣлохранители. Предъ него светителитѣ, а на страна — еретицитѣ. Отгоре 5 реда обяснителенъ надписъ. Отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново. Стенна мазилка. 2.85×1.45. XVI в.

389. — Копие отъ фреска. — Св. Исаакъ Сиринъ, старецъ въ цѣлъ ръстъ, en face. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 1.64×0.75 м. XVI в.

2087. — Фреска (оригиналъ). — Св. Параскева съ сцени отъ житието ѝ. Отъ църквата Св. Петка (Параскева) въ Търново. Стенна мазилка. 1.05×0·52 м. XVII в.

384. — Копие отъ фреска. — Св. Св. Петъръ и Павелъ въ цѣлъ ръстъ, като образъ на земната църква, държащи нейния символъ. Отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново. Масл. бои. Платно. 1.54×0.74 м. XVI в.

Обр. 100. — Деисусъ, отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново.

2082. — Фреска (оригиналъ). — Погребение Христово. Фрагментъ (десната часть отъ композицията). Отъ сѫщата църква. Стенна мазилка. 1.24×1.11 м. XVI в.

398. — Копие отъ фреска. — Заседанието на VII Вселенски съборъ въ Никея. Композиция както 2083. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 2.20×1.53 м. XVI в.

Обр. 101. — Св. Йоанъ Рилски, отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново.

2086. — Фреска (оригиналъ). — Сретение Господне и часть отъ Рождество Христово. Отъ църквата Св. Петка (Параскева) въ Търново. Стенна мазилка. 1.47×1.12 м. XVII в.

397. — Копие отъ фреска. — Заседанието на V Вселенски съборъ въ Цариградъ. Отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново. Масл. бои. Платно. 1.53×1.90 м. XVI в.

Обр. 102. — Успѣние Богородици, отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново.

2085. — Фреска (оригиналъ). — Изцѣление на слѣпия, Беседа съ Самарянката и Св. Паилъ, Св. Нонъ, Св. Силвестъръ и Св. Анеилъ въ медалиони. Отъ църквата Св. Петка (Параскева) въ Търново. Стенна мазилка. 1.21×1.20 м. XVI в.

396. — Копие отъ фреска. — Заседанието на IV Вселенски съборъ въ Халкедонъ. Отъ църквата Св. Пе-

търъ и Павелъ въ Търново. Масл. бои. Платно. 1.53×2.10 м. XVI в.

2084. — Фреска (оригиналъ). — Омиване на нозетѣ. Фрагментъ отъ композиция въ сѫщата църква. Стенна мазилка. 2.11×1.21 м. XIV в.

395. — Копие отъ фреска. — Заседанието на III Вселенски съборъ въ Ефесъ. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 1.50×2.05 м. XVI в.

2074. — Фреска (оригиналъ). — Св. Димитрианъ, св. Романъ пѣвецъ и св. Филипъ. Фигури въ цѣлъ ръстъ подъ аркада. Отъ сѫщата църква. Стенна мазилка. 1.07×1.77. XVI в.

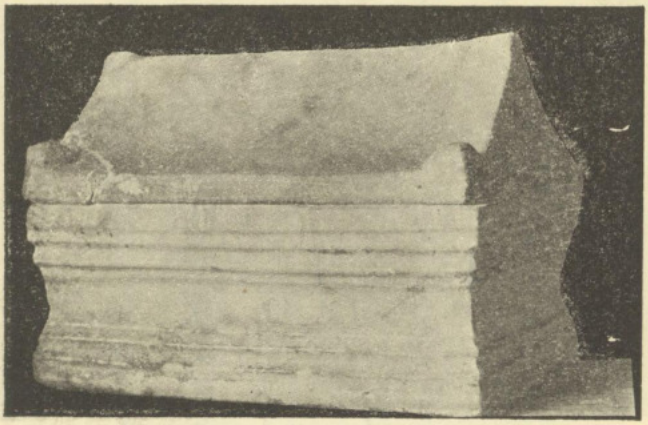

Обр. 103. — Саркофагъ за св. мощи.

394. — Копие отъ фреска. — Заседание на I Вселенски съборъ въ Никея. Огъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 1.50×1.42 м. XVI в.

2075. — Фреска (оригиналъ).— Св. Сава, св. Иларионъ Велики и Теодоси. Фигури въ цѣлъ ръсть (запазени до коленетѣ). Отъ сѫщата църква. Стенна мазилка. 1.01×1.41 м. XVI в.

ПРОЗОРЦИ

1) една желѣзна плетена ризница; две щампи за печатане на икони; четире каменни саркофагчета за

Обр. 104. — Ктиторка Доя, отъ Земенския монастиръ.

св. мощи, произхождащи отъ стари църкви (намерени подъ олтара) (обр. 103); 2) две щампи за икони.

НАДЪ ЗАЛАТА

Бронзовъ полилей, подаренъ на Марковия монастиръ при Скопйе отъ Прилѣпския владетель Вълкашинъ, бащ ı на Крали Марка. Отъ Марковия монастиръ. XIV в.

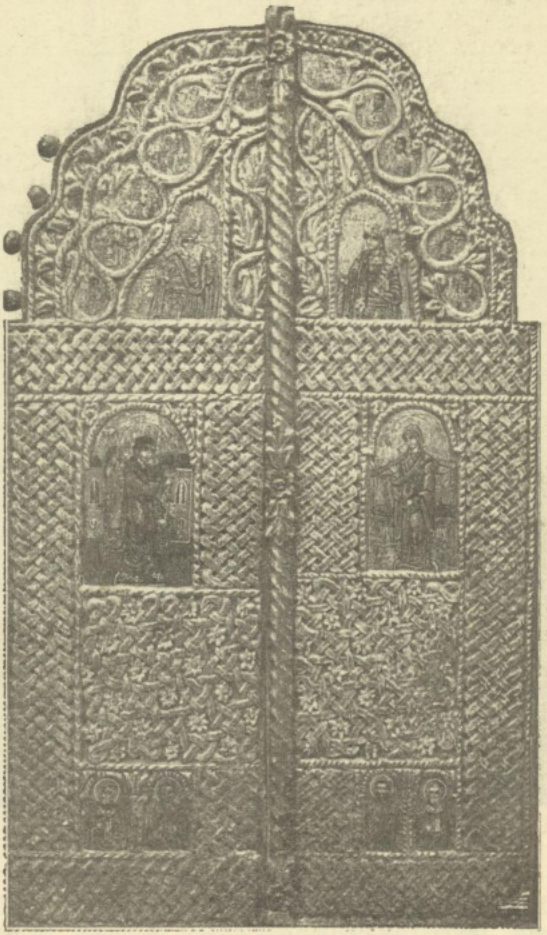

Обр. 105. — Царски двери, отъ с. Боженица.

Желѣзната галерия.

Съдържа копия отъ фрески, икони, предмети на художествена индустрия, ржкописи и пр.

Обр. 106. — Икона Св. Богородица, отъ Месемврия.

СРѢЩУ СТЪЛБАТА

„Мадарски конникъ". Гипсовъ отливъкъ отъ конника, представящъ нѣкой български вождъ, изрѣзанъ на отвесна скала при с. Мадара (Шуменско). VIII–IX в. (обр. 86).

ВЪ ГАЛЕРИЯТА, ОТЪ СТЪЛБАТА КЪМЪ ДЕСНО

1175. — Рѣзбарски царски двери отъ с. Боженица (Орханийско), орнаментирани съ решетъчна плетеница. XVI в. (обр. 105).

419. — Копие отъ фреска. — Ктиторитѣ на Земенския монастиръ Деянъ и Доя, характерни съ реалния си костюмъ. Отъ сжщия монастиръ. XIV в. Масл. бои. Платно. 1.40×1.24 м. (обр. 104).

1479. — Икона св. св. Петъръ и Павелъ, държащи моделъ на църквата. Отъ църквата Петъръ и Павелъ въ Търново. 1709 г.

1478. — Икона Христосъ Вседържитель седящъ на тронъ, отъ сжщата църква. XVII—XVIII в.

421. — Копие отъ фреска. — Евхаристия (причастие на апостолитѣ). Отъ Земенския монастиръ. Масл. бои. Платно. 2.50×1.50 м. XIV в.

125. — Икона св. Богородица съ Христосъ. Отъ XIV в., но живописьта подновена. На обковата гръцки надписъ: „Въ царуването на благочестивия великъ царь Йоанъ Александъръ и сина му благочестивия царь Михаилъ Асень отъ любовь и благочестие положихъ това украшение, направено отъ злато и сребро върху тази отъ всички почитана и света икона на св. Богородица. Въ година 1342. И азъ, прелюбими вуйка на всевисочайшия царь Йоанъ Александъръ, възобновихъ почитания отъ всички свети храмъ на преблагословената Богородица Милостива. И подарихъ на сжщата обитель евангелие съ украса, сребърна кадилница, завеса, одежди везани съ злато,

Обр. 107. — Фризъ на иконостасъ, отъ Месемврия.

епитрахилъ съ бисеръ, дискосъ, потиръ, сребърна звездица, 2 наржкавници везани съ злато, ..., 6 орара и др. предмети отъ злато и сребро и книги. Ако нѣкой отнеме нѣщо отъ тѣхъ, да наследи проклятията на 318 свети отци, сждбата му да бжде като сждбата на Юда, билъ той патриархъ, митрополитъ, държавенъ глава или кой да е другъ“ (обр. 106).

Обр. 108. — Икона Исусъ Христосъ Вседържитель, отъ Търново.

1513. — Икона Христосъ Вседържитель, седящъ на тронъ и благославящъ. Отъ Месемврия. 1604 год.

1483. — Иконостасенъ фризъ съ образитѣ на апостолитѣ и евангелиститѣ. Въ срѣдата Деисусъ. отъ Месемврия, XVI—XVII в. (обр. 107).

2057. — Двустранна икона. На едната страна — Видение на пророцитѣ Изекиилъ и Авакумъ, на другата — Богородица и св. Йоанъ Богословъ. Отъ Погановския монастиръ. XV—XVI в.

ВИТРИНА VI.

Фрагменти отъ керамични сѫдове, намерени при разкопкитѣ въ Патлейна (Преславско). IX в.

2098—2112. — Фрагменти отъ керамични сѫдове отъ Месемврия. XII—XIV в.

Бронзови (отчасти позлатени) фибули (игли за закопчаване на дрехата), Меровийски типъ. Употрѣбявани презъ IV—VII в.

Находки отъ разкопкитѣ на църквата въ с. Клисе-кьой (Пирдопско): стъклени и бронзови гривни, обеци, пръстени и пр.

291. — Глинена старохристианска лампичка. Отъ Еленската базилика при Пирдопъ. VI в.

Камънчета-печати отъ пръстени, съдържащи само имена и година. Отъ разни мѣста. XVII—XIX в.

Разни находки отъ разкопкитѣ на Еленската базилика при Пирдопъ, произхождащи отъ разни времена.

1480. — Икона св. Богородица седяща на тронъ съ младенецъ на лѣвата рѫка. Отъ църквата св. Петъръ и Павелъ въ Търново. XVII—XVIII в.

1481. — Царски двери отъ иконостаса на сѫщата църква. Рѣзбарска работа отъ XVII—XVIII в.

Обр. 109. — Фризъ на иконостасъ, отъ с. Лютаково.

121. — Икона св. Йоанъ Богословъ. Отъ Погановския монастиръ. Подарена отъ нѣкой си ктиторъ Стоянъ. XVII—XVIII в.

1472. — Икона Христосъ Вседържитель съ апостолитѣ, въ рѣзбарска рамка. Отъ църквата св. Богородица въ Търново. XVII в. (обр. 108).

917. — Икона на Богородица съ светци (Йоанъ Рилски, Харалампи, Пантелеймонъ, Мелетий, Димитрий и пр.). Отъ старата църква св. Богородица въ София. XVIII—XIX в.

ВИТРИНА VII.

247—249. — Миниатюри, представящи трима евангелисти. Отъ ржкописно евангелие въ Пчинския монастиръ (Македония). XVI—XVII в.

241. — Часть отъ ржкописъ съ „Деянията на апостолитѣ“, съ красива заставка предъ текста. Отъ Кратовско. XVI в.

244. — Часть отъ ржкописно евангелие, украсено съ заставки. Отъ Лѣсновския монастиръ (Македония). XVI в.

356. — Ржкописно евангелие на кожа, украсено съ изящни заставки въ византийски стилъ. XIV в. Неизвестно мѣстонаходище.

99. — Ржкописенъ миней на кожа, украсенъ съ заставки и заглавки. Отъ Габровско. XIII—XIV в.

710. — Корици отъ евангелие съ металически пластинки. Отъ Щипско. 1696 год.

151. — Сжщо. — Дървени корици, обковани съ бронзови позлатени пластинки. Мѣстонаходище неизвестно. XVII—XVIII в.

705. — Сжщо. — Корицитѣ обвити съ червено кадифе. По сребърнитѣ пластинки следи отъ емайлъ. Неизвестно мѣстонаходище. XVII—XVIII в.

944. — Дървена рѣзбарска икона, представяща Разпятието. Наоколо литургически текстъ. Неизвестно мѣстонаходище. XVIII в.

420. — Копие отъ фреска. — Св. Йоакимъ Сарандапорски. Запазена отъ пояса нагоре. Отъ Земенския монастиръ. Масл. бои. Платно. 1·18 × 0·81 м. XIV в.

422. — Сѫщо. — Св. Йоанъ Рилски. Доколѣненъ образъ. Отъ сѫщия монастиръ. Масл. бои. Платно. 1·18 × 0·86 м. XIV в.

1173 и 1174. — Две части отъ фризъ на иконостасъ, украсени съ рѣзбарски арки на вити колонки. Подъ аркитѣ иконни образи: Деисусъ и апостоли. Отъ с. Лютаково (Орханийско). XVII в. (обр. 109).

950. — Икона Св. Богородица съ младенеца въ рѣзбарска рамка съ бюстови образи на пророцитѣ. Отъ Враца. XVII в.

949. — Икона Ис. Христосъ въ рѣзбарска рамка както 950, но съ образитѣ на апостолитѣ. Отъ Враца. 1699 год. (обр. 110).

948. — Икона Св. Николай Чудотворецъ въ рамка отъ сцени изъ живота му. Отъ Враца. XVII в.

ВИТРИНА VII.

Иконки, диптихи и триптихи отъ бронзъ съ и безъ емайлъ; печати отъ разни църкви и монастири; иконки отъ дърво — рѣзбарски и рисувани. Всички събрани отъ разни мѣста. Произхождатъ отъ XIV до XVIII в. — **2146.** — Просфорникъ съ негативенъ образъ на Св. Георги. Отъ Щипъ. XIX в.

1470. — Икона Св. Георги съ 12 сцени отъ житието му. Отъ църквата Св. Богородица въ Търново. 1689 година.

951. — Икона Св. Йоанъ Предтеча съ сцени изъ житието му. Отъ Враца. XVII в.

122. — Поменикъ на българскитѣ царе и йеромонаситѣ на Погановския монастиръ, преписанъ на дървенъ триптихъ отъ по-старъ оригиналъ. Отъ Погановския монастиръ. XVII в. (обр. 111).

1514. — Дървенъ триптихъ, на който сѫ написани имена на Месемврийскитѣ йереи и първенци. Отъ Месемврия. XVII в.

328. — Копие отъ фреска, представяща една ктиторка съ дъщеря и. Интересна по своя реаленъ костюмъ. Отъ църквата Св. Николай въ с. Калотино (Царибродско). XV—XVI в.

1498. — Икона Св. Христофоръ съ кучешка глава. Отъ Мелнишко. XVIII—XIX в.

1770. — Икона Св. Св. Петъръ и Павелъ, държащи църквата. Мѣстонаходище неизвѣстно. 1681 г.

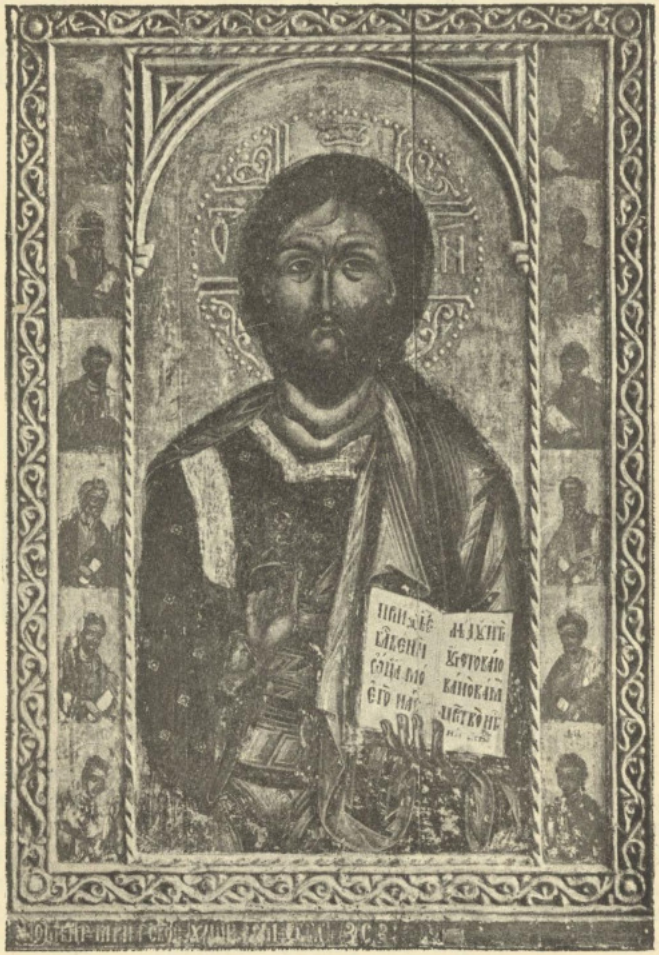

Обр. 110. — Икона Исусъ Христосъ, отъ Враца.

ВИТРИНА X.

Сребърни тасове, нѣкои отъ тѣхъ съ позлата. По тѣхъ сж представени образи на светци или статуйки на лежащъ еленъ, а стенитѣ имъ сж орнаментирани съ растителни или звѣринни мотиви въ арабско-персийски стилъ. Отъ разни мѣста. XII-XVIII в.

172. — Сребъренъ кованъ кръстъ, работенъ въ Чипровци. На едната страна образа на Св. Николай, на другата — Разпятието. XVI—XVII в. Столчето е по-стара работа.

Обр. 111. — Поменикъ на българскитѣ царе, отъ Погановския монастиръ.

329. — Копие отъ фреска, представяща три възрастни ктитора и три деца при нозетѣ имъ. Интересна по реалното предаване на облѣклата. Отъ църквата Св. Николай въ с. Калотино (Царибродско). XV—XVI в.

1774. — Икона Богородица Одигитрия. Старо произведение, реставрирано презъ 1521 г. (?)

1773. — Икона Богородица, стояща, съ Христосъ, който стои на малко столче. Отъ 1703 г.

1772. — Икона Ис. Христосъ Вседържитель въ архиерейски дрехи (Христосъ — Великъ Архиерей). Отъ 1703 год.

1771. — Икона на Йоанъ Предтеча, благославящъ и държащъ кръстъ и свитъкъ. Отъ XVII.

Обр. 112. — Икона отъ Трѣвненската школа, XVIII в.

ВИТРИНА XI.

Кръстове и иконки на седефъ отъ разни мѣста на България. XVII—XIX в.

1195. — Сребърна обкова отъ корици на евангелие съ Възкресение Христово и образитѣ на евангели-

ститѣ. Наоколо растителни мотиви въ западенъ стилъ. XVIII—XIX в.

1196. — Сребърна кутия за мощи, украсена съ растителни орнаменти въ западенъ стилъ и образи на светци (Св. Козма и Св. Дамианъ). Мѣстонаходище неизвестно. XVIII—XIX в.

1769. — Икона Св. Николай Чудотворецъ съ евангелие, благославящъ. Поясно изображение. 1683 г.

919. — Икона Св. Георги. Самоковска школа. Отъ старата църква Св. Богородица въ София. XIX в.

127. — Икона Исусъ Христосъ благославящъ. Въ лѣвата рѫка отворено евангелие. Трѣвненска школа. Отъ с. Радоилъ (Самоковско). Рисувалъ иконописецъ папа Витанъ. 1798 год. (обр. 112).

1515. — Икона Св. Христофоръ, представенъ въ цѣлъ ръстъ, съ кучешка глава. Наоколо сцени отъ житието му. Отъ с. Емине (Анхиалско). 1815 г.

ВИТРИНА V.

486. — Старохристианска бронзова лампа съ кръстъ. Отъ с. Арчаръ (Видинско). V—VI в.

630. — Сѫщо. — Неизвестно мѣстонаходище. IV-V в.

916. — Сѫщо. — Отъ с. Германъ (Софийско). V-VI в.

1240. — Сѫщо. — Отъ „Калето“ при с. Голѣмо село (Казанлъшко). V—VI в.

Бронзови и желѣзни старохристиански и срѣдновѣковни кръстове, намерени на разни мѣста въ България.

Бронзови кръстове съ гравирани или релиефни изображения на Разпятие, Богородица, Евангелисти, Архангели и светци, донесени въ България отъ Изтокъ, главно отъ Йерусалимъ презъ VI—XIV в.

Каменни калъпи за отливане на кръстчета, медалиони и пр.

415. — Копие отъ фреска, представяща три свети воина. Запазена само долната часть. Отъ църквата въ с. Червенъ (Русенско). Масл. бои. Платно. 1.80×1.52 м. XIII—XIV в.

575. — Копие отъ фреска. — Въведение на Пресвета Богородица. Отъ Боянската църква. Масл. бои. Платно. 1.62×3.00 м.

Обр. 113. — Севастократоръ Калоянъ и жена му Десислава, отъ Боянската църква.

924. — Икона на Св. Николай Нови, Св. Георги Нови и арх. Михаилъ. Трѣвненска школа. Отъ старата църква Св. Богородица въ София. XIX в.

416. — Копие отъ фреска, представяща стоящъ светецъ (запазена само долната часть). Отъ църквата въ с. Червенъ (Русенско). Масл. бои. Платно. 1.17×0.60 м. XIII—XIV в.

576. — Копие отъ фреска. — Св. Евстратий. Отъ Боянската църква. Масл. бои. Платно. 1.63×0.76 м. 1259 г.

578. — Сжщо. — Възкресение Христово (Сѫществие въ ада). Отъ сжщата църква. Масл. бои. Платно. 1.38×1.35 м. 1259 г.

579. — Сжщо. — Севастократоръ Калоянъ и Десислава. Отъ сжщата църква. Масл. бои. Платно. 1.60×1.30 м. 1259 г. (обр. 113).

580. — Сжщо. — Царь Константинъ Асень и царица Ирина. Отъ сжщата църква. Масл. бои. Платно. 1.75×1.17 м. 1259 г. (обр. 114).

581. — Сжщо. — Разпятие Христово. Отъ сжщата църква. Масл. бои. Платно. 1.40×1.10 м. 1259 г. (обр. 115).

1476. — Икона Успение на Пресвета Богородица. Отъ църквата Св. Богородица въ Търново. XVIII—XIX в

1473. — Икона София — Премѫдрость Божия. Копие отъ едноименната икона отъ XVIII в. въ Киевската катедрала Св. София. Отъ църквата Св. Богородица въ Търново. XIX в.

588. — Копие отъ фреска. — Св. Йоанъ Рилски. Отъ Боянската църква. Масл. бои. Платно. 1.74×0.54 м. 1259 год.

585. — Сжщо. — Св. Теодоръ Тиронъ, Св. Димитрий и Св. Георги. Отъ сжщата църква. Масл. бои. Платно. 0.98×1.59 м. 1259 г.

584. — Сжщо. — Св. Константинъ (часть), Св. Елена и двама неизвестни светци. Отъ сжщата църква. Масл. бои. Платно. 0.97×1.59 м. 1259 г.

583. — Сжщо. — Кръстниятъ пѫть. Отъ сжщата църква. Масл. бои. Платно. 1.37×0.77 м. 1259 г.

1522. — Икона Съборъ на апостолитѣ. Отъ с. Акаланъ. 1842 г.

1217. — Икона Първи Вселенски съборъ. Отъ Т. Пазарджикъ. XVIII в., но преписана отчасти презъ XIX в

947. — Икона на Исусъ Христосъ въ рѣзбарска рамка. Отъ църквата Св. Николай въ Враца XVII—XVIII в.

Обр. 114. — Константинъ Асенъ и царица Ирина, отъ Боянската църква.

582. — Копие отъ фреска. — Св. Варвара. Отъ Боянската църква. Масл. бои. Платно. 1.94×0.96 м. 1259 г.

2091. — Фреска (оригиналъ). — Бюстовъ образъ на Исусъ Христосъ. (Типъ—Вседържатель). Стенна мазилка. 0.96×0.76 м. Отъ сѫщата църква. XV—XVI в.

Обр. 115. — Разпятие Христово, отъ Боянската църква.

1926. — Рѣзбарски иконостасъ отъ дърво. Запазени само горнитѣ му части, царскитѣ двери и две отъ иконитѣ въ страни отъ тѣхъ. Най-стариятъ въ България паметникъ отъ този родъ. Отъ Погановския монастиръ. 1620 г.

586. — Копие отъ фреска. — Св. Неделя. Отъ Боянската църква. Масл. бои. Платно. 1.92×0.94 м. 1259 год.

Обр. 116. — Христосъ Благодѣтель, отъ Боянската църква.

2090. — Фреска (оригиналъ). — Бюстовъ образъ на Св. Георги (фрагментъ). Отъ сѫщата църква. Стенна мазилка. 0.86×0.56 м. XV—XVI в.

131. — Икона Св. Николай Чудотворецъ съ сцени отъ живота му. Отъ сѫщата църква. XVIII в.

577. — Копие отъ фреска. — Св. Тодоръ Стратилатъ. Отъ сѫщата църква. Масл. бои. Платно. 1.62×0.58 м. 1259 г.

923. — Икона Св. Хараламии, поясно изображение. Отъ старата църква Св. Богородица въ София. XVIII в.

587. — Копие отъ фреска.—Тайната вечеря. Отъ Боянската църква. Масл. бои. Платно. 1.03×2.03 м. 1259 г.

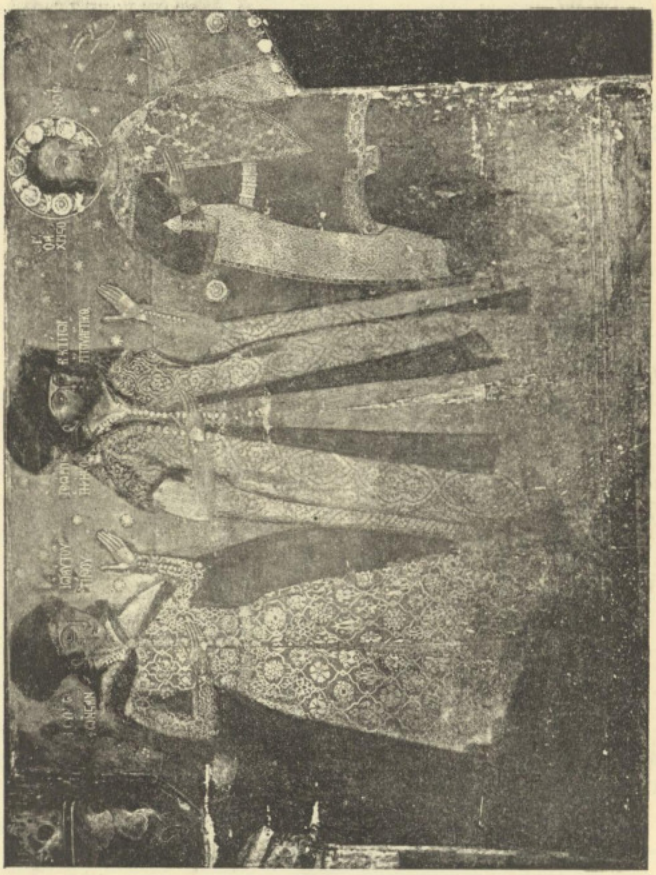

Обр. 117. — Кътори, отъ Бачковския монастиръ.

922. — Икона Св. Николай Чудотворецъ, седящъ на тронъ. Наоколо рѣзбарска рамка въ видъ на арка. Отъ старата църква Св. Богородица въ София. XVIII в.

589. — Копие отъ надписъ въ Боянската църква. Масл. бои. Платно. 0.58×0.76 м. 1259 г. Въ надписа

се споменава Севастократоръ Калоянъ (вж. № 579) братовчедъ на царя и внукъ на сръбския краль Св. Стефанъ, като ктиторъ. Църквата била изписана при царь Константинъ Асеня въ 1259 г.

921. — Икона Св. Спиридонъ, седящъ на тронъ. Въ рѣзбарска рамка. Отъ старата църква Св. Богородица въ София. XIX в.

270. — Копие отъ фреска — Христосъ Евергетъ (Благодѣтель). Отъ Боянската църква. Масл. бои. Платно. 1.82×0.83 м. 1259 г. (обр. 116).

1471. — Икона Благовещение. Отъ църквата Св. Богородица въ Търново. XVII в.

1339. — Икона Св. Николай Чудотворецъ, седящъ на тронъ. Отъ с. Каликратия. XIX в.

1161. — Икона Св. Николай Чудотворецъ, правъ, en face. Надъ раменетѣ му образитѣ на Исусъ Христосъ и Богородица. Рисувалъ иконописецъ Георги Кръстевъ. XIX в.

Обр. 118. — Ктитори, отъ Кремиковския монастиръ.

591. — Копие отъ фреска. — Евхаристия (Причастие на апостолитѣ). Отъ църквата Св. Николай въ с. Мало-Малово (Софийско). Масл. бои. Платно. XVI—XVII в.

413. Копие отъ фреска. — Ктитори Георги и синъ му Константинъ, цариградски велможи, съ средствата на които била изписана нартиката на църквата въ Бачковския монастиръ. Отъ сжщия монастиръ. Масл. бои. Платно. 2.06×1.92 м. 1643 год. (обр. 117).

417. — Копие отъ фреска. — Ктитори Радивой, жена му, двете имъ умрѣли деца, софийския митрополитъ и единъ светецъ. Отъ Кремиковския монастиръ. 1493 г. (обр. 118).

418. — Сѫщо. — Св. Артемий и Св. Никита. Бюстови образи въ медалиони. Отъ сѫщия монастиръ. Масл. бои. Платно. 0.49×0.93 м. 1493 г.

413. — Сѫщо. — Образъ на царь Йоанъ Александъръ. Отъ Бачковския монастиръ. Масл. бои. Платно. XIV в.

126. — Икона Св. Николай Чудотворецъ, Трѣвненска школа. Отъ с. Радоилъ (Самоковско). Рис. иконописецъ Симеонъ отъ Трѣвна. XVIII в. (обр. 119).

402. — Копие отъ фреска. — Два воина. (Запазени само въ долнитѣ части). Отъ църква № 13 на Трапезица (Търново). Масл. бои. Платно. 1.37×1.48 м. — XII—XIII в.

404. — Сѫщо. — Два воина (запазени само въ долнитѣ части). Отъ сѫщата църква и време. Масл. бои. Платно. 0.83×1.53 м.

401. Сѫщо. — Три фигури въ далматики (царски облѣкла) Фрагментъ. Отъ църква № 11 на Трапезица (Търново). Масл. бои. Платно. 0.97×1.19 м. XII—XIII в.

405. — Сѫщо. — Войнъ (Главата липсва). Отъ църква № 13 на Трапезица (Търново). Масл. бои. Платно. 1.36×0.94 м. XII—XIII в.

400. — Сѫщо. — Войнъ съ щитъ, на който е изобразенъ лъвъ (запазенъ отъ пояса на долу). Отъ църква № 10 на Трапезица (Търново). Масл. бои. Платно. 0.82×0.95 м. XII—XIII в.

406. — Сѫщо. — Войнъ (липсва само часть отъ главата). Отъ църква № 13 на Трапезица (Търново). Масл. бои. Платно. 1.37×0·70 м. XII—XIII в.

332. — Сѫщо. — Ветхозаветна троица (три ангела у Авраама). Запазена само долната частъ на композицията. Отъ църквата Св. Четиредесеть мѫченици въ Търново. Масл. бои. Платно. 1.00×1.60 м. 1230 г.

331. — Сѫщо. — Сънь на Якова. Отъ сѫщата църква и сѫщото време. Масл. бои. Платно. 1.19×1.00 м.

330. — Сжщо. — Св. Анна — Доилка. Поясно изображение. Отъ сжщата църква и сжщото време. Масл. бои. Платно. 0.72×0.95 м.

Обр. 119. Икона отъ Трѣвненска школа, XVIII в.

403. — Сжщо. Войнъ, запазенъ отъ плещитѣ надолу. Отъ църква № 13 на Трапезица (Търново). Масл. бои. Платно. 1.41×0.54 м. XII—XIII в.

410. — Сжщо. Две фигури въ царски одежди. Запазени само въ долнитѣ части. Отъ църква № 14 на Трапезица (Търново). Масл. бои. Платно. 0.97×0.97 м. XII—XIII в.

411. — Сѫщо. Три фигури въ богати одежди. Запазени само въ долнитѣ части. Отъ сѫщата църква и сѫщото време. Масл. бои. Платно. 1.39×2.07 м.

408. — Сѫщо. Два воина. Запазени само въ долнитѣ части. Отъ църквата № 13 на Трапезица (Търново). Масл. бои. 0.85×1.65 м. XII—XIII в.

407. — Сѫщо. Войнъ. Запазена отъ гърдитѣ надолу. Отъ сѫщата църква и сѫщото време. Масл. бои. Платно. 1.50×0.74 м.

274. — Сѫщо. Фризъ отъ четире светци: св. Антимъ, св. Евмений, св. Григорий и св. Спиридонъ, отъ Драгалевския монастиръ. Масл. бои. Платно. 0.76×1.05 м 1476 год.

429. — Сѫщо. Св. Йоанъ Рилски. Фигура въ цѣлъ ръстъ. Отъ сѫщия монастиръ и сѫщото време. Масл. бои. Платно.

272. — Сѫщо. Ктитори: три мѫжки и една женска фигури въ цѣлъ ръстъ. Силно повредени. Отъ сѫщия монастиръ и сѫщото време. Масл. бои. Платно. 1.43×1.92 м. (обр. 120).

275. — Сѫщо. Фризъ отъ медалиони съ бюстови образи на петима светци: св. Мина, св. Викторъ, св. Викентий, св. Яковъ Персинъ и св. Сергий. Отъ сѫщия монастиръ и сѫщото време. Масл. бои. Платно. 0.42×1.83 м.

428. — Сѫщо фризъ отъ три светци (срв. **274**): св. Евтимий, св. Дометианъ и св. Мелентий. Отъ сѫщия монастиръ и сѫщото време. Масл. бои. Платно.

271. — Сѫщо. Св. Зоасимъ причастява Мария Египетска. Отъ сѫщия монастиръ и сѫщото време. Масл. бои. Платно. 1.42×0.92 м.

1429 и **1430.** — Две икони съ господски празници. Отъ Софийско, XIX в.

273. — Копие отъ фреска. Фризъ отъ четире светци (срв. **274**, **428**): св. Атанасий, св. Дионисий, св. Йоанъ Милостивий и св. Силвестъръ. Отъ Драгалевския монастиръ. Масл. бои. Платно. 0.82×1.13 м. 1476 год.

426. — Сѫщо. Ктиторъ и Йоанъ Предтеча, държащи моделъ на църква. Отъ църквата Рождество

Христово въ с. Арбанаси (Търновско). Масл. бои. Платно. 0.91×0.78 м. XVII в.

425. — Сѫщо. Сцена изъ акатиста на Богородица. Отъ сѫщата църква и сѫщото време. Масл. бои. Платно. 1.05×1.18 м.

427. — Сѫщо. Ктиторъ съ детето си. Отъ сѫщата църква и сѫщото време. Масл. бои. Платно. 0.98×0.93 м.

423. — Сѫщо. Св. Екатерина и св. Варвара. Отъ сѫщата църква и сѫщото време. Масл. бои. Платно. 1.56×1.13 м.

1345. — Икона Исусъ Христосъ „Царь Царствующихъ", седящъ на тронъ, съ евангелие на колѣното. Мѣстонаходище неизвестно. 1704 год.

753 а, б. — Два нарѫкавника на нѣкой си свещенникъ Леонтарий. Червена копринена материя съ везани изображения на арх. Гавриилъ и Богородица (Благовещение). Отъ Станимака. 1683 год.

Обр. 120. — Ктитори отъ Драгалевския монастиръ.

1148. — Архиерейски набедреникъ отъ червена копринена материя съ везано изображение на Преображение. Отъ Битоля. Последно притежание на Пелагонийския митрополитъ Григорий († 1906), произхожда отъ 1727 год.

440. — Антиминсъ отъ ленена материя, осветенъ отъ Пелагонийския митрополитъ Иосифъ за нѣкоя църква св. Димитрий въ Битолско. 1727 год.

757. — Покривка за потиръ съ образа на Исусъ Христосъ-Великъ Иерей. Копринена материя съ везба. Мѣстонаходище неизвѣстно. XVIII в.

1619. — Завеса отъ царски двери на иконостасъ съ везано изображение на Благовещение. Отъ с. Чифликъ (Пехчевско). 1735 г.

1278. — Плащаница. Копринена материя съ везано изображение на Погребение Христово. Отъ Атонъ. XVIII в.

721. — Набедреникъ отъ копринена материя съ везано изображение на Възкресение Христово (Съшествие въ ада). Отъ София. 1636 год.

2003 и 2004. — Два наръкавника съ везани изображения на Евхаристия и Исусъ Христосъ-Великъ Иерей между апостолите Петъръ и Павелъ. Отъ Македония. XVII—XVIII в.

774. — Набедреникъ съ везани образи на четирмата евангелисти и Исусъ Христосъ-Великъ Иерей, седещъ на тронъ. Отъ с. Кокрино (Дупнишко). XVIII в.

2260. — Фреска (оригиналъ), представяща часть отъ фигури. Отъ червенита църква при с. Перущица (Пловдивско). VIII—IX в.

2261. — Фреска (оригиналъ), представяща ангелъ. Запазена само главата. Отъ сѫщата църква. VIII—IX в.

333. — Копие отъ фреска — фрагментъ отъ композицията Св. Четиредесеть мѫченици. Отъ църквата въ с. Водоча (Струмишко). Масл. бои. Платно. 1.08×1.82 м. XIV в.

Въ салона.

ВИТРИНА XII.

Съдържа златни и позлатени напрестолни и нагръдни кръстове, украсени съ филигранъ и разноцвѣтни стъкла и разни накити отъ благороденъ металъ, произхождащи отъ разни времена. Между тѣхъ по-интересни сѫ:

Сребърни плетени гривни отъ XIV в.

Торкви (огърлици), отъ с. Лесичево (Пазарджишко), с. Курило (Софийско), с. Шереметъ (Провадийско).

487. — Златенъ енколпионъ, украсенъ съ емайлъ. На едната страна е представена Богородица-Застѫпница въ високъ релийефъ. Изящна византийска работа отъ XIII в.

430. — Златно медалйонче съ емайловъ образъ на Св. Акепсимасъ. Отлична византийска работа отъ XII в.

1936. — Сребърна диадема съ емайлирани пластинки. Отъ Берковско, XVI—XVII в.

1935. — Две емайлирани гривни отъ сѫщата находка и сѫщото време.

Старохристиански пръстени.

Златни пръстени на български боляри отъ XIII и XIV в., намерени въ гробоветѣ въ църквата Св. София.

886. — Златенъ пръстенъ на нѣкой си Петъръ, виночерпецъ и братовчедъ на нѣкой български царь. Намеренъ въ басейна на Айтоскитѣ бани. XIII—XIV в.

Уредникъ: **Д-ръ Кр. Миятевъ.**

Обр. 121. — Сребърна монета отъ Ив. Асѣнъ II.

НУМИЗМАТИЧЕНЪ ОТДѢЛЪ

Класификация на нумизматиката

Нумизматиката е наука за проучване на старитѣ монети и тая наука датира отъ XVI вѣкъ.

Нумизматиката се подраздѣля на четире дѣла: 1) гръцка 2) римска 3) византийска и 4) срѣдновѣковна. Гръцката нумизматика обгръща първитѣ монети въ свѣта, сѣчени въ началото на VII в. пр. Хр. и свършва до къмъ 269 год. пр. Хр. Въ тази година сж сѣчени първитѣ сребърни римски монети и отъ тогава почва ерата на римската нумизматика, която се подраздѣля на републиканска и императорска. Епохата на републиканската нумизматика свършва до 15 год. пр. Хр. и отъ тогава начева ерата на императорската, която свършва до времето на византийския императоръ Анастаси I (491—518 г.) сл. Хр. Византийската нумизматика начева отъ времето на императоръ Анастаси I и свършва съ превземането на Цариградъ отъ турцитѣ—1453 г. Срѣдновѣковната нумизматика обаче начева отъ XIII в. и свършва до половината на XV в. Монетитѣ, сѣчени слѣдъ тази дата и до наши дни, се наричатъ модерни.

ВИТРИНА I.

Таврически Херсонесъ

Намира се на пролива на западния брѣгъ на Кимерейския босфоръ, който съединява Черно съ Азовско море.

Пантикапея (сега Керчъ въ Русия). — Сребърни и бронзови монети отъ началото на IV в. пр. Хр.

Сребърнитѣ на лицето си иматъ глава на Аполона, на опакото — колчанъ и лъкъ. Тѣ сж рѣдки и ценни, хубазъ стилъ.

Бронзовитѣ на лицето иматъ Сатиръ съ брѣшлянов вѣнецъ и кози уши, на опакото — лъвска глава съ зинали уста, долу риба, главната търговия на града. Отъ сжщитѣ монети има на опакото съ волска глава, грифонъ, бюстъ на грифонъ, личи пегасъ; други съ делфинъ, лъкъ и стрела, или шапкитѣ на диоскуритѣ и рогъ на изобилие, триножникъ или звезда. Обикновени.

Сарматия (въ Русия)

Олбия (сега с. Партино на р. Букъ, Херсонска губерния въ Русия). — Автономи бронзови монети отъ III—I в. пр. Хр. На лицето глава съ бичи рогове на рѣчния богъ Бористенисъ, на Херакла, Аполона, Деметра, Сола (слънцето) и пр., други съ колело съ четире спици. На опакото преобладава лъкъ въ колчанъ, орелъ кълвещъ делфинъ, лира, два конски бюста, или делфинъ. Поради голѣмата търговия, която града вършелъ съ риба още отъ най-старо време били излѣни бронзови плочици въ форма на делфини, които служили за монети и имали стойностьта на известно количество риба. Тѣзи плочици сж рѣдки, другитѣ монети обикновени.

Музеятъ притежава и една твърде рѣдка сребърна монета отъ римския императоръ Антонинъ Пий (138—161 г.).

Дакия

Изобразена е провинцията Дакия между орелъ и лъвъ и латинскитѣ цифри V и XIII, номера на двата легиона, квартирущи въ Дакия въ III вѣкъ сл. Хр. Орелътъ е знакъ на V легионъ, а лъвътъ — на XIII легионъ. Сѣчени сж само бронзови монети отъ римскитѣ императори отъ Филипа Арабъ (244—249 г.) до Галиена (253—268 г.).

Горна Мизия

Виминациумъ (градище до с. Косталацъ, Сърбия). — Главния типъ представя жена (Мизия) права между бикъ, знакъ на VII легионъ и лъвъ, знакъ на IV легионъ. Монети отъ Гордиана III (238—244) до Валериана (253—259). Обикновени.

Долна Мизия

Калатисъ (сега Мангалия въ Добруджа). — Сѣчени сж малки сребърни монети и множество типове бронзови. Сребърнитѣ монети на лицето иматъ главата на Хераклa, считанъ основатель на града, на опакото — лжкъ въ колчанъ, кривакъ и класъ. Класътъ е билъ главна емблема на града. Бронзовитѣ монети иматъ на лицето си глави на разни божества, и на опакото — разни божества, понѣкога животни, а често и Диоскуритѣ на коне. Сѣчени сж сребърни тетрадрахми отъ типа на Александровитѣ съ класъ на опакото, подъ престола на Зевса и златни монети отъ типа на Лизимаховитѣ. Тѣ сж отъ хубавъ стилъ, художествена изработка. Отъ римскитѣ императори известни сж бронзови монети отъ Нерона (54—68 г. сл. Хр.) до Филипа Арабъ (244—249 г.), съ разнообразни изображения.

Дионизополъ (сега Балчикъ). — Автономни бронзови монети още отъ III в. пр. Хр. Типове разнообразни върху лицето главата на Диониса, считанъ основатель и покровитель на града и за това последниятъ носѣлъ неговото име. Сребърни монети отъ типа на Александровитѣ тетрадрахми, отъ които особено значение иматъ сѣченитѣ въ времето на легата Леонтискъ, съ гроздъ срѣща се често и върху бронзовитѣ монети, като емблема на града и атрибутъ на Диониса. Бронзови монети отъ римскитѣ императори отъ Антонина Пия (138—161 г.) до Гордиана III (238—244 г.) съ изображения представящи разни мѣстни божества.

Истъръ (градище до с. Кара-Насуфъ, Добруджа). — Сребърни и бронзови монети. Главниятъ типъ на сребърнитѣ монети представя на лицето две младежки глави

обърнати противоположно, а на опакото — орелъ, който кълве делфина, върху който е кацналъ. Двѣтѣ глави се тълкуватъ като алегория на два противоположни вѣтрове или на изгрѣвъ и заходъ слънце. Орелътъ и делфинътъ представятъ градскиятъ гербъ. Обикновени монети. Бронзовитѣ монети иматъ на лицето глави на разни божества, на опакото преобладава орелътъ, който кълве делфинъ. Тѣ сѫ по-рѣдки отъ сребърнитѣ.

Въ Истъръ е сѣкълъ и Лизимахъ (тракийски царь) златни монети отъ хубавъ стилъ и рѣдки.

Римскитѣ императори отъ Адриана (117—138 г.) до Гордиана III (238—244 г.) сѫ сѣкли тукъ монети съ разни мѣстни божества.

Одесосъ (сега Варна). — Около 200 год. пр. Хр. сѣчени сѫ голѣми сребърни монети (тетрадрахми), върху лицето брадата глава на Великия богъ, покровитель на града, на опакото — сѫщия богъ правъ, съ патера и рогъ на изобилие, емблема на плодородието въ Варненско. Отличаватъ се съ особенна художественность и рѣдкость. Сѣчени сѫ и бронзови автономни монети съ разнообразни типове, между които преобладава морско или рѣчно божество, полулегнало, държащe рогъ на изобилие или кормило. Има сребърни монети отъ типа на Александровитѣ, а сѫщо и златни отъ типа на Лизимаховитѣ. И еднитѣ и другитѣ сѫ рѣдки. Сѣчени сѫ бронзови монети отъ римскитѣ императори отъ Домициана (81—96 г.) до Гордиана III, съ мѣстно значение.

ВИТРИНА II.

Маркианополъ (развалини при с. Девня, Варненско). — Известни сѫ бронзови монети отъ Адриана (117—138 г.) до Филипа Арабъ (244—249 г.). Представени сѫ почти всички гръцки божества. По-интереснитѣ отъ тѣхъ: върху монетитѣ отъ Септими Севера е представенъ Аполонъ Ликейски, застаналъ правъ, голъ, дѣсната рѫка вдигната надъ главата, въ лѣвата държи лѫкъ и подпира се на дънеръ, около който е увита змия. Предполага се, че въ града е имало подобна статуя, която е послужила за образецъ на монет-

нитѣ типове. Отъ времето на Филипа синъ и Сараписъ има монети съ Хермесъ голъ, наведенъ на лѣво гледа на дѣсно, дѣсниятъ кракъ върху овнешка глава, съ дѣсната рѫка вързва сандала си; между краката, костенурка, отзадъ дънеръ. Предполага се, че и отъ тази статуя въ града е имало копие, което е послужило за моделъ на монетитѣ.

Божества съ мѣстно значение сѫ представени по монетитѣ отъ Макрина и Диадумениана: рѣчно божество полуголо, полулегнало, подпрѣно на повалена урна, отъ която се излива вода, държи тръсть или цвѣте. Сѫщо отъ мѣстно значение е и божеството върху монетитѣ отъ сѫщитѣ императори, което седнало на скала, държи тръстика и цвѣте. Това божество е планинско. Мѣстно значение иматъ и всички постройки (храмове, триумфални арки, градски порти и пр.) представени по сѫщитѣ и други монети. Нѣкои отъ постройкитѣ сѫ свързани съ спомена за посѣщението на града отъ нѣкой римски императоръ (монети отъ Каракала, съ знамена, между тѣхъ подставка или жертвеникъ, върху него кацналъ орелъ).

ВИТРИНА III.

Nicopolis ad Istrum (градище до с. Никюпъ, Търновско). — Отъ Антонина Пий (138—161 г.) до Гордиана III. Най-голѣмиятъ разцвѣтъ градътъ достигналъ по времето на Септими Северъ (193—211 г.), който сѣкълъ най-много монети. Изображенията почти на всичи гръцки божества. Много отъ тѣхъ заимствувани отъ статуитѣ, които се намирали изъ града. Изображения и съ мѣстно значение. Между тѣхъ Ника (Победата), чието име носи града. Върху монетитѣ отъ Септими Севера тя е представена крилата, права, подпрѣна на колона държи палмовъ клонъ, или пъкъ въ едната рѫка вѣнецъ, въ другата палма. Върху монетитѣ отъ Елагабала е представенъ Балканътъ (Стара-Планина), като младежъ въ мантия или голъ, съ ловджийски обувки и дълго копие, седналъ върху скала, понѣкога обрасла съ гора; при скалата ловджийска сцена (мечка

преследва еленъ). Често пѫти личи името на Стара-Планина Αἷμος. Представено е и рѣчно божество полулегнало (Дунавъ или Янтра).

ВИТРИНА IV.

Томи (сега Кюстенджа въ Добруджа). — Бронзови автономни монети още около II—I в. пр. Хр., съ разнообразни типове, по които преобладаватъ класъ, символъ на плодородието въ Добруджа, звезди, атрибути на Диоскуритѣ, главнитѣ божества въ Томи и др. Сѣчени сѫ и златни монети отъ типа на Лизимаховитѣ, не особено художествени, но рѣдки.

Римскитѣ императори сѫ сѣкли бронзови монети отъ Августа (33 г. пр. 14 г. сл. Хр.) до Филипа Арабъ. Особено усилено е сѣченето при Гордиана. Между божествата, които се срѣщатъ върху монетитѣ често се срѣщатъ Диоскуритѣ на коне (при Калигула), или полулегнали съ звезди надъ главитѣ имъ и често държатъ патери (при Пертинаксъ); тѣзи божества имали официаленъ култъ въ Томи. Отъ мѣстно значение е изображението на Тихе (Щастието) съ крепостна корона или калатосъ на главата, седнала или права, понѣкога стѫпила на божеството представяще Понтосъ — Черноморе (при Септ. Севера). Това изображение е заето навѣрно отъ статуя въ града.

ВИТРИНА V.

Тракия

Абдера (градище до с. Булустра, при Порто-Лагосъ, на Бѣло-море). — Главенъ типъ на монетитѣ е грифонъ. Това животно служило за гербъ на жителитѣ отъ гр. Теосъ въ Мала-Азия, които при преселването имъ, подъ натиска на перситѣ, колонизирали Абдера и запазили своя гербъ върху монетитѣ. Монети съ добъръ стилъ и ценни. Покровитель на града се считалъ Аполонъ, затова върху монетитѣ често се срѣща неговата глава. Навѣрно и култътъ на Артемида е билъ официаленъ и въ този градъ е имало нейна статуя права,

държаща лавровъ клонъ и лѫкъ, до нея еленъ, който иска да захапе отъ клона. Тази статуя е послужила за образецъ за нѣкои сребърни монети. — Бронзовитѣ автономни монети иматъ на лицето предимно главата на Аполона и на други божества (Дионисa, Хермеса и др.). На опакото грифонъ и надписъ. Тѣ сѫ обикновени монети. — Монети и отъ римскитѣ императори, отъ Нерона (37—68 г. сл. Хр.) до Антонина Пий (138—161 г.); тѣ иматъ на лицето и опакото само глави на императоритѣ и тѣхнитѣ предшественици. Тѣзи монети сѫ рѣдки.

Е н о с ъ (до устието на р. Марица). — Въ половината на V в. пр. Хр. сѫ сѣчени сребърни монети, голѣми и малки, сѫщо и бронзови. Голѣмитѣ сребърни монети сѫ отъ тънко изкуство и хубавъ стилъ, затова сѫ ценни. На лицето иматъ главата на Хермеса, съ или безъ шапка. Този богъ се счита за покровитель на града и изразитель на силно развитата търговия на този градъ въ старо време. На опакото надписъ и козелъ — гербъ на града. Бронзови монети сѫ сѣчени въ ограничено количество. И върху тѣзи монети на лицето преобладава главата на Хермеса, а на опакото — кадуцей, неговъ атрибутъ. И тѣзи монети сѫ рѣдки. Лизимахъ е сѣкълъ сребърни тетрадрахми въ Еносъ, които сѫ рѣдки.

А н х и а л о (сега Палекастро до Анхиало). — Псевдоавтономни бронзови монети отъ времето на римскитѣ императори, както и монети съ имената на императоритѣ отъ Адриана (117—138 год.) до Гордиана III (238—244 г.). Има много монетни типове. Отъ тѣхъ по-интересни сѫ тия съ мѣстно значение. Върху монетитѣ отъ Каракала, Гета и Гордиана сѫ представени маси, върху тѣхъ ваза, награденъ даръ. (Въ този градъ сѫ ставали праздненства, придружавани съ игри и борби). Въ времето на Гордиана сѫ сѣчени монети съ борецъ голъ, въ едната ржка вѣнецъ, въ другата палма. Отъ това се вижда, че Гордианъ е посѣтилъ града и въ негова честь били устройвани тържества.

А п о л о н и я (сега Созополъ). — Сребърни монети още въ половината на V в. пр. Хр. Тѣзи монети се отли-

чаватъ съ особена художествена изработка и сѫ рѣдки и ценни. На лицето е представена главата на Аполона, който се счита за митически основатель на града. На опакото котва и ракъ, морски атрибути. Бронзовитѣ автономни монети, съ малки изключения, иматъ почти сѫщитѣ типове. Отъ римскитѣ императори има бронзови монети отъ Домициана (81—96 г.) до Гордиана III. По-главнитѣ изображения по тѣхъ сѫ: разперенъ орелъ, опитващъ се да клъвне змия, храмове, които сѫществували въ града.

Византе (сега Родосто). — Само бронзови автономни монети, на лицето съ главитѣ на Дионисa, Деметра, Атина, на опакото надписъ, триножникъ, гроздъ, кукумявка и ваза съ две дръжки. Рѣдки монети.

Кипсела (сега Ипсела). — Бронзови монети още въ V в. пр. Хр. съ главенъ типъ чаша за вино съ две дръжки. Рѣдки монети.

Бизия (столица на тракийскитѣ царе, сега Виза). — Известни сѫ само бронзови автономни монети, съ главитѣ на Зевсъ, Дионисъ и Хермесъ. Отъ римскитѣ императори има бронзови монети, отъ Адриана до Филипа Арабъ (244—249 г.), съ разни гръцки божества отъ мѣстно значение. Внимание заслужаватъ два медалиона отъ Филипа баща. Върху единия Победата и Филипъ, които заедно крепятъ трофей, до последния седнали двама пленника. Върху другия медалионъ триумфална арка, отгоре й статуи, въ срѣдата императорътъ въ колесница, отстрани по единъ войникъ. Това показва, че въ града имало подобни паметници, издигнати въ честь на посѣщението града отъ този императоръ.

Византионъ (сега Цариградъ). — Сребърни и бронзови монети автономни. Сребърнитѣ иматъ хубавъ стилъ. Главното изображение върху лицето бизонъ, подъ него делфинъ. Бронзовитѣ монети за главенъ типъ иматъ морски божества и морски атрибути, като корабъ, делфинъ и др. Златни монети отъ типа на Лизимаховитѣ, полуварварска работа и не рѣдки, съ тризѫбецъ подъ престола на богинята Атина, представена на опакото.

Римски монети се приписватъ още отъ Калигула (37—41 г. сл. Хр.) до Галиена (253—268) г. Рѣдки но безъ особно значение.

Кабиле (градище при Таушанъ-тепе, до Ямболъ).— Монети отъ III в. пр. Хр. еднообразни. На лицето глава на Артемида, главна тракийска богиня, на опакото сѫщата богиня съ колчанъ съ стрели, до нея еленъ, нейнъ атрибутъ (навѣрно култътъ на тази богиня е билъ официаленъ въ този градъ). Рѣдки монети.

ВИТРИНА VI.

Деултумъ (градище до с. Якезли, Бургаско). — Само бронзови императорски монети съ латински надписи (всички други градове сѫ сѣкли монети съ гръцки надписи). На този градъ се приписватъ монети отъ времето на Траяна (98—117 г.), обаче въ нашата сбирка тѣ почватъ отъ Юлия Домна, жена на Сеп. Севера (193—211 г.) Изображенията сѫ многобройни, твърде разнообразни и интересни. Особено внимание заслужава една монета отъ Транквилина, жена на Гордиана. Върху тая монета е представена Бакхантка полугола, застанала върху ритонъ, отъ който тече вино; тя е пияна и се подпира на Диониса, който прикрепяйки я, държи гроздъ. Дионисъ съ единия си кракъ стѫпилъ върху повалена урна, изъ която се излива вода, сливаща се съ виното. Интересни сѫ и тритѣ Грации, голи, прегърнати, които се срѣщатъ при нѣколко императори (при Севера Александъръ, Юлия Мамея и Филипа баща). Това доказва, че въ града култътъ на Грациитѣ е билъ официаленъ, като покровителки на плодородието и влагата.

Адрианополъ (сега Одринъ).—Псевдоавтономни римски бронзови монети. По лицето главно, главата на Херакла и на опакото — фигурата на Херакла въ разни положения при извършване подвизитѣ. Заслужава внимание една отъ тѣзи монети съ два голи Ероса, които си играятъ съ кривака на Херакла.

Сѣченето на монети въ този градъ се отнася въ времето на Адриана (117—138 г.), обаче музеятъ при-

тежава монети отъ Антонина Пий (138—161 г.) до Гордиана III. Върху монетитѣ се срѣщатъ почти всички гръцки божества. Има и изображения отъ мѣстно значение: градската богиня права, въ дѣсната рѫка държи скиптъръ, а въ лѣвата — рогъ на изобилие, пригърнала голо дѣтенце (при Гордиана); при Каракала тя е представена седнала, съ крепостна корона на главата, въ дѣсната рѫка държи статуя на Победата, а въ лѣвата — рогъ на изобилие. При Гета е представена горска богиня (навѣрно Рила, отъ която извира р. Марица), седнала на скала, предъ нея застаналъ Аполонъ съ патера въ дѣсната рѫка и клонче въ лѣвата, долу въ отрѣза е означена рѣка, навѣрно Марица. При Гордиана е представено интересно изображение отъ мѣстно значение. То представя жена (Евридика), права, между двама мѫже (Орфей и Хермесъ) които гледатъ къмъ нея. И тримата се държатъ подъ рѫка; мѫжътъ, който е въ лѣво държи патера; отъ дветѣ страни въ полето и долу въ отрѣза, по едно малко рѣчно божество, които представятъ тритѣ рѣки на подземния свѣтъ. Отъ мѣстно значение сѫ и всички постройки, като храмове, театри, порти и др. Въ Адрианополъ официаленъ култъ е имала Артемида, отъ тракитѣ наричана Бендида, главно тѣхно божество. Въ нейна честъ въ този градъ били издигнати храмове, както това се доказва отъ монетитѣ, съ храмове съ нейната статуя.

ВИТРИНА VII.

Маронея (сега Марония, край Бѣло море). — Сребърни монети още отъ VI в. пр. Хр. Маронейското вино е било прочуто по цѣлото тракийско крайбрѣжие, лозарството тамъ е било развито до висока степень. Това ни доказва рекламата чрезъ сребърнитѣ Маронейски монети, които на лицето си иматъ конь, а на опакото лозовъ пънъ съ гроздове. Споредъ една стара Маронейска традиция, виното било изобретение на Марона, синъ на Еванта и внукъ на Диониса. И отъ това се вижда, какъвъ свещенъ култъ е имало лозарството въ този градъ и какъ е било то рекламирано. Коньтъ,

изобразенъ върху тетрадрахмитѣ, означавалъ тѣхната стойность. По-малкитѣ монети иматъ само предната половина на конь, или две малки монети били равни на стойността на единъ конь. Тетрадрахмитѣ отъ Маронея сѫ хубавъ стилъ, съ вѣрни анатомически схващания на коня и затова сѫ ценни. Втори периодъ на монеторѣзане: сребърни тетрадрахми, на лицето е главата на Дионисa, покровитель на града, а на опакото — Дионисъ голъ, правъ, държи две страги и гроздъ. Художествено тѣ стоятъ по-долу отъ другитѣ, и сѫ твърде обикновени. Отъ сѫщия типъ има и бронзови монети, всичкитѣ съ гроздъ или лоза, атрибути на града. Златни и сребърни монети отъ типа на Александровитѣ. Еднитѣ и другитѣ на опакото съ гроздъ. Златнитѣ сѫ рѣдки.

Сребърни монети отъ типа на Лизимаховитѣ съ гроздъ на опакото. Рѣдки монети. Императорски монети се приписватъ отъ Нерона (54—68 г. сл. Хр.) до Волузиана (251—253 г.), съ известни прекѫсвания. Музеятъ притежава монети отъ Адриана (117—138 г.), Домна и Каракала (198—217 г.). Императорскитѣ монети сѫ рѣдки, макаръ и не отъ особено значение.

Месемврия на Черно море. — Сребърнитѣ тетрадрахми сѫ голѣма рѣдкость. Музеятъ не притежава до сега отъ тѣхъ, а само отъ малкитѣ монети на този градъ. Еднитѣ и другитѣ на лицето съ шлемъ, който е билъ гербъ на града, на опакото — спици отъ колело и съкратенъ надписъ. Бронзови автономни монети, нѣкои отъ сѫщия типъ, както сребърнитѣ, други на лицето съ женска глава, на опакото — Атина съ шлемъ, права, хвърля копие и държи щитъ. Голѣмъ брой сребърни тетрадрахми отъ типа на Алесандровитѣ. Тѣхната главна характеристика е шлемъ въ полето на опакото. Императорски монети се приписватъ на този градъ отъ Адриана до Филипа, най-много монети отъ времето на Гордиана, следъ женидбата му (лицето съ главитѣ на Гордиана и жена му Транквилина). Сѫщото и за монетитѣ на Филипа, върху лицето неговата глава и тази на жена му Отацилия. Доста много монети има

съ образа на сина му Филипа, като цезаръ, който билъ подъ покровителството на бога Сараписъ, затова главитѣ и на двамата сѫ представени върху монетитѣ. Изображенията върху императорскитѣ монети представятъ гръцки и мѣстни божества, безъ особено значение.

Месемврия на Бѣло море. — Само бронзови монети автономни и то само единъ типъ. Отъ тѣзи монети се вижда, че култа на Диониса въ този градъ билъ официаленъ и лозарството тамъ е било силно развито. На лицето главата на Диониса, увѣнчана съ бръшляновъ вѣнецъ, на опакото — гроздъ. Рѣдки монети.

Nicopolis ad Mestum (сега Исарлъкъ до Неврокопъ). — Само бронзови монети отъ Комода (176—192 г.) до Гега (209—212 год.), твърде обикновени типове, макаръ и рѣдки. Образитѣ сѫ най-обикновени гръцки божества.

Пауталия (сега Кюстендилъ). — Псевдоавтономни монети отъ времето на римскитѣ императори и такива съ името на императоритѣ. Изглежда, че този градъ е почналъ да сѣче монети въ времето на Антонина Пий (138—161 г.), като продължилъ до Елагабала (218—222 г.). Типоветѣ сѫ разнообразни, между които и нѣкои съ мѣстно значение, тѣ сѫ и най-интереснитѣ. Въ свръзка съ топлитѣ извори е представенъ почти при всички императори Асклепи съ змийска тояга, като покровитель на тѣзи извори и богъ на здравето. При Септими Севера, Асклепи е представенъ какъ преглежда единъ болникъ на легло. Интересна е и друга една сцена, представена върху една, за жалость, зле запазена монета отъ Юлия Домна. Тамъ рѣчно божество (Струма) полулегнало, дѣсната ржка сложена върху корабъ, съ лѣвия лакъть подпрѣнъ на повалена урна, отъ която се излива вода; задъ божеството и отгоре вита лоза съ гроздове, долу въ отрѣза нива съ класове. Предъ божеството дете посѣга да откѫсне гроздъ, до него надписъ на гръцки „гроздъ“; друго при краката на божеството е нарамило торба и надъ него другъ над-

писъ „сребро“; трето въ нивата бере житни класове и до него трети надписъ „класъ“; четвърто протяга рѫце къмъ водата що тече изъ урната и надъ него четвърти надписъ „злато“, а наоколо името на града. Тѣзи изображения представятъ плодородието на областьта и златото и среброто, което събирали въ старо време по р. Струма. Подобни монети има и отъ Каракала. Само рѣчни божества, безъ пояснения, има и при Каракала, Гета и др. императори.

ВИТРИНА VIII.

Перинтосъ (сега Ерегли, край Мраморно море). — Сребърни и бронзови автономни монети още въ IV в. пр. Хр., малки и рѣдки. На лицето глава на Флора, на опакото — два конски бюста противоположно слѣпени. Митически основатель на града се считалъ Херакълъ и затова върху повечето отъ автономнитѣ монети на лицето неговата глава, на опакото, често пѫти — кривакътъ му и разни други божества, животни и атрибути. — Златни и сребърни монети отъ типа на Александровитѣ. Еднитѣ и другитѣ рѣдки. Отъ римскитѣ императори монетитѣ почватъ отъ Клавди I (41—54 г.) до Галиена (253—268 г.) — Единъ отъ градоветѣ въ Тракия, въ който сѫ сѣчени най-много бронзови медалиони, е Перинтъ; върху тѣхъ най-често е представенъ Херакълъ въ разни положения при извършване на подвизитѣ. Той е представенъ и въ храмъ (доказателство, че неговиятъ култъ въ този градъ е билъ официаленъ и въ негова честь тамъ е билъ издигнатъ храмъ). Заслужава внимание медалионътъ отъ времето на Каракала, покровитель на Херакловия култъ въ града. — Върху този медалионъ на опакото императорътъ правъ, въ дѣсницата копие, съ лѣвата рѫка поема ябълки, които му подава Херакълъ. Въ срѣдата разпаленъ жертвеникъ. Върху другъ медалионъ отъ сѫщия императоръ, императорътъ правъ, въ мантия, държи свитъкъ, предъ него дете протяга рѫце къмъ него, въ дѣсно храмъ и вѫтре седнало божество; подъ храма глиганъ.

Сѫщо и въ времето на Елагабала сѫ сѣчени доста медалиони съ разнообразни изображения и главно съ

образа на Херакла, какъ той принася жертва предъ разпаленъ жертвеникъ, а отгоре лети орелъ, или какъ Херакълъ е натисналъ еленъ съ дѣсното си колѣно и пр.

Въ Перинтъ ставали състезания; това личи и отъ монетитѣ (на Северъ Александра, Гета и др.), върху които има маса, отгоре й ваза и палми, награди за спечелившитѣ победата въ борбитѣ.

Филипополисъ, по името на своя основатель — Филипъ II Македонски — (сега Пловдивъ). — Отъ римскитѣ императори псевдоавтономни монети и съ името на императоритѣ, отъ Домициана (81—96 г.), — монети съ латински и гръцки надписи — до Елагабала. Монети съ разнообразни типове, — най-интересни сѫ ония съ мѣстно значение. При Адриана и Антонина Пия монети, съ рѣчно божество (Марица) полулегнало предъ него градската богиня съ патера и жезълъ. Отъ мѣстно значение сѫ монетитѣ отъ Каракала съ маси, вази и палми — награденъ даръ. Тъй наречените Александрийски и Питийски игри, занемарени отъ дълго време, били подновени отъ Каракала по случай посещението му на Филипополъ въ 214 год. Върху единъ медалионъ трима голи борци; срѣднитѣ двама съ вдигнати дѣсни рѫце, лѣвитѣ спуснати, срѣдниятъ борецъ разкраченъ, потопва дѣсна рѫка въ сѫдъ съ масло, крепенъ съ лѣвата му рѫка. Сѫщо и отдѣлни борци получили вѣнецъ и палма, или отивайки съ протегната дѣсна рѫка, за да получатъ спечелената награда. Има и другъ рѣдъкъ и интересенъ типъ отъ времето на Гета. Той представя тракийския пѣвецъ Орфей, седналъ на една скала, свири съ лира; около него разни звѣрове и птици го слушатъ. Върху друга монета отъ Гета взаимното съгласие и единодушие на градскиятъ сенатъ съ народа представено като мѫжъ и жена, които си подаватъ рѫка, до тѣхъ надписъ на гръцки „Народъ и Сенатъ“.

Плотинополисъ (сега Градище до Димотика). — Монети отъ Антонинъ Пий (138—161 в.) — съ прекъсвания до Каракала (198—217 г.). Представени сѫ гръцки божества, безъ мѣстно значение.

Селимбрия (сега Селиврия край Мраморно море).— Сребърни и бронзови автономни монети още въ IV в. пр. Хр., съ главенъ атрибутъ на града пѣтелъ. Рѣдки монети. Сребърни тетрадрахми отъ типа на Александровитѣ, съ отличителенъ знакъ пѣтелъ. Рѣдки монети.

ВИТРИНА IX.

Сердика (сега София). — Сѣченето монети почва отъ Маркъ Аврели (161—180 г.) до Галиена (253—268 г.). Най-много отъ Каракала, навѣрно поради пѫтуването му изъ Тракия въ 214 г., когато е посетилъ и този градъ. Най-интереснитѣ типове отъ този императоръ сѫ съ храмоветѣ на Асклепия, построени въ гора, навѣрно тамъ, дето се откриха основи на баня (до Александровската болница). Тѣзи храмове сѫ въ свръзка съ топлитѣ извори, които извиратъ отъ Витоша. Интересна е и една монета отъ Юлия Домна, съ главата на градската богиня, съ крепостна корона. (Както тази глава, тъй и храмоветѣ днесъ служатъ за гербъ на града София). Следъ закриването на автономнитѣ монетарници, въ времето на Галиена въ Мизия и Тракия, само въ Сердика е била основана римската монетарница, която е сѣкла златни, сребърни и бронзови монети съ латински надписи. Обаче тѣзи монети нѣматъ мѣстно историческо значение, понеже тѣхнитѣ изображения сѫ изключително конвенционално римски.

Августа-Траяна (сега Стара-Загора). — Отъ римскитѣ императори псевдоавтономни монети и съ името на императоритѣ, отъ Маркъ Аврели (161—180 г.) до Галиена (253—268 г.); най-интереснитѣ типове сѫ ония съ старата крепость, гората съ балкана и долу рѣчно божество (Тунджа), полулегнало (при М. Аврелия и Каракала); двуетажнитѣ храмове по монетитѣ на Каракала и Гета, посветени главно на Артемида, която имала, навѣрно, официаленъ култъ въ града и други мѣстни тракийски божества, като Кибела, седнала на тронъ между два лъва (при Луци Веръ), Деметра права предъ жертвеникъ, държи класове и факла (при С. Севера); Дионисъ съ чаша и тирсъ (при сѫщия) и пр.

ВИТРИНА X.

Траянополисъ (градище до гр. Фере, Одринско).— Приписватъ се монети още отъ времето на Траяна (98—117 г.), обаче музеятъ притежава отъ Антонинъ Пий до Елагабалъ (218—222 г.). Изглежда, Каракала е посетилъ и Траянополъ (монети съ образа на този императоръ, застаналъ предъ трофей, съ двама плѣнника, императорътъ рита единия съ кракъ). Друга монета представя сѫщия императоръ да принася жертва и държи скиптръ. Друго забелѣжително изображение върху монета отъ Сеп. Севера, съ рѣчно божество, полулегнало, предъ него тритѣ Грации, прегърнати. Грациитѣ се срѣщатъ и върху монети отъ Каракала.

Топиросъ (въ долното течение на р. Места, на с.-з. отъ Абдера). — Монети отъ Антонинъ Пий (138—161 г.) до Гета (209—212 г.). Култътъ на Херакла въ Топиръ ще да е билъ официаленъ, понеже най-много се срѣща неговото изображение върху монетитѣ. Херакалъ седналъ на почивка на скала, държи кривакъ (Антонинъ Пий, Домна, Каракала и Гета). Често и рѣчно божество, полулегнало, държи тръстъ, рогъ на изобилие, или клонче, опрѣнъ на повалена урна, отъ която се излива вода (Л. Веръ, Гета).

Кардия. — Бронзови монети доста рѣдки. (Музеятъ до сега не притежава сребърни монети). Бронзовитѣ на лицето съ глава на Деметра, на Персефона, на Зевса, лъвска глава и др., а на опакото — лъвъ, ечмичено зърно и класъ. Сребърни монети отъ типа на Александровитѣ. И тѣ рѣдки.

Егоспотами. — Само бронзови монети още въ V в. пр. Хр. Главенъ типъ козата, емблема на града. Монети рѣдки.

Алопеконесосъ. — Само бронзови монети още въ IV в. пр. Хр. Главенъ типъ чаша за вино съ две дръжки и гроздъ, или лисица. Рѣдки монети.

Тракийски Херсонесъ (полуостровъ до Дарданелския протокъ). — Сребърни и бронзови автономни монети още въ V в. пр. Хр. Главниятъ типъ е лъвски

бюстъ съ глава извита назадъ. Монети обикновени, много се срѣщатъ у насъ.

Цела. — Най-старитѣ монети на този градъ сѫ златнитѣ и сребърни отъ типа на Александровитѣ, на опакото съ рогъ на изобилие, гербъ на града. Отъ римскитѣ императори има бронзови монети отъ Адриана (117—138 г.) до Галиена (253—268 г.). Еднитѣ и другитѣ рѣдки, музеятъ има много малко екземпляри.

Критоте. — Бронзови монети рѣдки — на лицето, глава на Атина или на Аполона, на опакото — вѣнецъ отъ класове и ечемичено зърно.

Елеосъ (сега Елесъ-Бурунъ). — Сребърни и бронзови монети. Еднитѣ и другитѣ сѫ рѣдки и ценни. Сребърнитѣ на лицето съ женска глава, на опакото — кукумявка, заета отъ Атинскитѣ монети. Бронзовитѣ на лицето предна часть отъ корабъ, на опакото — надписъ въ лавровъ вѣнецъ. Има и други типове.

Лизимахия. — Малки бронзови монети. Музеятъ до сега не притежава сребърни. Бронзовитѣ монети на лицето съ глава на Херакла, Аполона, Лизимаха и др., а на опакото — предимно лъвъ.

Има златни монети отъ типа на Александровитѣ съ първитѣ букви отъ името на града λγ.

Сестосъ (сега Земеникъ). — Само бронзови автономни монети, а по-късно и отъ римскитѣ императори отъ Нерона (54—58 г. сл. Хр.), съ известни прекѫсвания, до Филипа Арабъ (244—249 г.). Автономнитѣ монети на лицето съ глава на Аполона и Хермеса, на опакото — рогъ на изобилие, ваза, ечмичено зърно и божества. Гербъ на града е билъ Приаповия атрибутъ (мѫжки членъ), символъ на плодородие.

Сребърни монети отъ типа на Александровитѣ и Лизимаховитѣ съ Приаповия атрибутъ. Тѣзи както и другитѣ монети сѫ доста рѣдки.

Тракийски острови

Островъ Самотраке. — Сребърни и бронзови монети. Въ музеятъ само нѣколко бронзови екземпляри. Главното изображение е глава на Атина, а върху опа-

кото главенъ типъ е образътъ на Кибела, богиня на плодородието, която, види се, била главното божество на острова. При престола на богинята има винаги легналъ лъвъ, нейнъ атрибутъ. Рѣдки монети.

Хефестия (градъ на островъ Лемносъ въ Бѣломоре). — Само бронзови монети съ глава на Аполона или Атина, на опакото образъ на овенъ. Срѣщатъ се факла и кукумявка, заета отъ Атинскитѣ монети.

Островъ Тасосъ. — Сребърни и бронзови монети. Златнитѣ сѫ голѣма рѣдкость и ценни, музеятъ не притежава златни; и нѣкои отъ сребърнитѣ отъ първия периодъ сѫ доста рѣдки, други твърде обикновени. Върху големитѣ сребърни монети, Херакълъ, клекналъ на едното колѣно, опъва лѫкъ. Върху по-малкитѣ вмѣсто Херакла е представенъ Силенъ, който клекналъ на едното колѣно, си държи члена; тѣ сѫ по-обикновени. Най-обикновенитѣ монети отъ Тасосъ сѫ съ Сатиръ, клекналъ на едното си колѣно и въ прегръдкитѣ си държи Нимфа или Менада, която се мѫчи да изнасили. Тетрадрахмитѣ отъ втория периодъ иматъ главата на Диониса съ бръшляновъ вѣнецъ, на опакото Херакълъ голъ, правъ, държи кривакъ и лъвска кожа. Дионисъ е билъ главното божество или спасителя на острова. Последнитѣ монети сѫ обикновени. Бронзовитѣ монети сѫ разни типове и доста обикновени.

Отъ сребърнитѣ тетрадрахми отъ последния типъ има голѣмъ брой, тъй наречени „варварски имитации“, сѣчени отъ келтитѣ, които сѫ имитирали тасоскитѣ монети поради тѣхния разпространенъ курсъ изъ гръцкитѣ градове. Келтийскитѣ имитации сѫ груба работа и често вмѣсто надписи, върху опакото сѫ представени само точки; образитѣ сѫ груби, безъ вкусъ и пропорция. Срѣщатъ се често, но сѫ интересни отъ научно гледище.

Одризи — тракийско племе живѣло около 300 г. пр. Хр. въ околностьта на Одринъ. Само бронзови монети, на лицето главата на Херакла, покровитель на тракитѣ, на опакото — бикъ, правъ, понѣкога и кривакътъ на Херакла. Монети рѣдки, срѣщатъ се само въ Одринско.

Тракийски царе

Отъ голѣмо историческо значение за насъ сж и сѣченитѣ още въ V в. пр. Хр. монети на тракийскитѣ царе.

Спарадокъ (около 450—424 г. пр. Хр.). — Голѣми и малки сребърни монети (музеятъ притежава екземпляри малки монети). Голѣмитѣ на лицето сж съ конникъ, съ две копия, на опакото — летящъ орелъ съ змия въ клюна. (Като конници тракитѣ сж представяли всички свои божества и херои, затова върху всички тракийски паметници, а впоследствие и върху всички гръцки и римски паметници, отъ тракийски произходъ, е представенъ „тракийски конникъ"). Малкитѣ монети иматъ на лицето само конь или конски бюстъ, опакото е сжщото, както при голѣмитѣ. Еднитѣ и другитѣ монети сж рѣдки.

Севтъ I (около 425—405 г. пр. Хр.). — Голѣми и малки сребърни монети (музеятъ притежава само малки, но не и голѣми сребърни монети); върху тѣхъ има само конь. На опакото (на еднитѣ и другитѣ) — само надписа на царя. Рѣдки монети.

Амадокъ I (около 400 г. пр. Хр.). — Малки сребърни и голѣми и малки бронзови монети. Върху сребърнитѣ на лицето глава на Зевса, на опакото — двуостра сѣкира, която служи въ надписа и за буквата Т. Върху бронзовитѣ на лицето сжщо двуостра сѣкира, която служи въ надписа и за буквата Т, на опакото гроздъ или лоза съ гроздове и надписъ. Тѣзи монети сж забелѣжителни съ своята дебелина. Рѣдки монети.

Тересъ II (около 400 г. пр. Хр.). — Само бронзови монети. На лицето съ двуостра сѣкира, която въ надписа образува буквата Т. На опакото лоза съ гроздове, символъ на лозарството въ Тракия. Рѣдки монети.

Коти I (383—359 г. пр. Хр.). — Малки сребърни и бронзови монети. Върху лицето на сребърнитѣ мжжка глава, на бронзовитѣ — конникъ или мжжка глава. Върху опакото на еднитѣ и другитѣ ваза съ две дръжки. Рѣдки монети.

Керсоблептъ (359—341 г. пр. Хр.). — Само бронзови монети. На лицето женска глава (навѣрно Артемида), на опакото — ваза съ две дръжки. Рѣдки монети.

Хебрителмисъ (около 390—383 г. пр. Хр.). — Само бронзови монети. На лицето преобладава главата на Аполона и на Артемида, главно тракийско божество. Главниятъ типъ на опакото ваза съ две дръжки. Рѣдки монети.

Севтъ III (около 330—313 г. пр. Хр.). — Скоро не бѣха известни сребърни монети. Музеятъ се снабди съ единствения известенъ за сега сребъренъ екземпляръ. Бронзовитѣ сж много обикновени. Еднитѣ и другитѣ на лицето съ глава на Зевса, а на опакото — конникъ, подъ него звезда. Отъ бронзовитѣ се срѣщатъ доста рѣдки екземпляри, като препечатани върху чужди монети. И върху тѣхъ лицето и опакото имъ сж еднакви съ другитѣ, обаче върху лицето, въ коситѣ на Зевса има скрита човѣшка глава, която се забелѣзва, като се обърне наопаки главата на Зевса.

Коти II (57—48 г. пр. Хр.). — Само бронзови монети, на лицето съ конникъ, на опакото — ваза съ две дръжки. Рѣдки монети.

Бергей (около 400—350 г. пр. Хр.). — Сребърни и бронзови монети. Първитѣ на лицето съ Сатиръ държащъ въ прегръдкитѣ си Менада, на опакото надписъ и вдлъбнатъ квадратъ. Музеятъ притежава само бронзови на лицето съ глава на Сатиръ, на опакото — риба. Рѣдки и еднитѣ и другитѣ.

Садала II (около 48—42 г. пр. Хр.). — Само бронзови монети, на лицето съ главата на царя, на опакото — орелъ. Рѣдки монети.

Кетрипоръ (350 г. пр. Хр.). — Бронзови монети на лицето съ глава на Диониса, на опакото надписъ и ваза съ две дръжки. Рѣдки монети.

Лизимахъ (323—281 г. пр. Хр.). — Златни, сребърни и бронзови монети. Златнитѣ на лицето иматъ главата на Лизимаха или Александра Велики, на опакото — Атина, седнала на престолъ, държи Победата

и копие. Хубавъ стилъ и затова ценни, безъ да сѫ рѣдки. По сребърнитѣ монети сѫщитѣ изображения. Доста художествени, но не сѫ рѣдки. Бронзовитѣ монети на лицето иматъ повечето главата на Лизимаха, на опакото трофей, лъвъ, класъ и др.

Каваръ (219—200 г. пр. Хр.). — Сребърни тетрадрахми и малки бронзови монети. По сребърнитѣ, на лицето, главата на Херакла съ лъвска кожа, на опакото — Зевсъ, седналъ на престолъ, държи орелъ и скиптъръ. Тѣзи монети, които сѫ отъ типа на Александровитѣ и се различаватъ само по надписа, сѫ рѣдки и ценни. По бронзовитѣ монети на лицето главата на Аполона или Херакла, на опакото — Виктория или рогъ на изобилие. Монети по-обикновени отъ сребърнитѣ.

Саратокъ (около 400 г. пр. Хр.). — Само малки сребърни монети; на лицето юношеска глава съ дълги коси, на опакото само името на царя. Монети рѣдки.

Севтесъ IV (около 200 г. пр. Хр.). — Само бронзови монети, на лицето съ орелъ, на опакото — надписъ въ вѣнецъ. Рѣдки монети.

Скостокъ (около 350 г. пр. Хр.). — Навѣрно царувалъ по времето на Лизимаха (както това личи отъ монетитѣ) твърде кратко време. Сѣкълъ сребърни голѣми и малки монети и бронзови. Сребърнитѣ сѫ отъ типа на Лизимаховитѣ сребърни, даже носятъ името и титлата на този царь, и само долу, подъ престола, на опакото, личи името на Скостока. Преди нѣколко години се намериха въ Пловдивъ много сребърни екземпляри голѣми и по-рѣдко малки, но тѣ се разнесоха още тогава, днесъ сѫ голѣма рѣдкость. Бронзовитѣ монети сѫ рѣдки, на лицето глава на Аполонъ, на опакото — конникъ.

Мостисъ (около 150 г. пр. Хр.). — Голѣми сребърни монети, на лицето съ бюста на царя, на опакото — Атина седнала, държи Побѣдата и щитъ. Рѣдки монети съ хубава направа. Бронзови монети, на лицето съ главитѣ на Зевса и Хера, слѣпени една до друга; главитѣ на Аполона, Херакла и др., на опакото — орелъ, броня, конь и гроздъ. Рѣдки монети.

Адей (300 г. пр. Хр.). — Само бронзови монети, на лицето съ главата на Херакла, Аполона или Атина, на опакото — кривакъ, триножникъ или кукумявка, атрибути на горнитѣ божества. Обикновени монети.

Реметалкъ I (11 г. пр. 12 г. сл. Хр.). — Бронзови монети, на лицето съ неговата глава, понѣкога неговата и тази на жена му, или престолъ, на опакото — често пѫти главата на Августъ сама, или съ главата на жена му Ливия. Често пѫти и разни символи, като рогъ на изобилие, брадва, козирогъ и др. Обикновени монети.

Реметалкъ и Августъ (11 г. пр.—12 г. сл. Хр.).—Отъ Ремеалка, васалъ на Августа, бронзови монети съ ликоветѣ и на двамата, а често пѫти съ тѣхъ и главата на Коти V, синъ на Реметалка. На опакото почти ѫщитѣ образи. Значително по-рѣдки монети.

Коти V и Рескупоръ (12—19 г. сл. Хр.). — Бронзови монети, лицето съ главата на Коти V, на опакото — Побѣдата съ вѣнецъ и палма. Рѣдки монети.

Реметалкъ III (37—46 г. сл. Хр.). — Само бронзови монети, на лицето главата на Калигула, на опакото — Реметалкъ и Калигула прави, или бюстъ на Реметалка. Рѣдки монети.

Съ Реметалка III преставатъ монетитѣ на тракийскитѣ царе; въ 46 г. Тракия бѣ окончателно подъ римска власть.

Скитски царе

Въ древно време днешна Добруджа наричали Скития по племето скити, които я населявали, управлявано отъ свои скитски царе. Тѣхнитѣ монети не сѫ съ по-малко значение за насъ отъ тракийскитѣ. Само бронзови монети около III—I в. пр. Хр.

Канитесъ (неизвестно кога царувалъ). — Главенъ типъ на лицето главитѣ на Деметра и Персефона, (срѣща се и главата на Зевса). На опакото — житни клаове, две факли, атрибути на Деметра и Персефона и орелъ, атрибутъ на Зевса. Рѣдки монети.

Хараспъ (погрѣшно отбелѣзано Адраспъ, неизвестно кога царувалъ). — До неотдавна се водѣше споръ, дали името на този царь е било Адраспъ или Хараспъ. Отъ добре запазенията надписъ върху една монета се установи, че името на този царь е било Хараспъ. На лицето главитѣ на Диоскуритѣ, почитани въ Скития като божества, олицетворяващи изгрѣвъ и заходъ слънце. На опакото — орелъ, атрибутъ на Зевса. Рѣдки монети.

Акросандръ (около 100 г. пр. Хр.). — Върху лицето глави на Деметра и Персефона, покровителки на плодородието, или глави на Дисскуритѣ съ шапки. Върху опакото житни класове, два конски бюста или два бюста на конници, навѣрно на Диоскуритѣ, обикновено представяни като конници. Рѣдки монети.

Сариа (неизвестно кога царувалъ). — Върху лицето женска глава, навѣрно Деметра, покровителка на плодородието, на опакото — факла и класъ, два изправени класа или колчанъ. Рѣдки монети.

Тракия. — Съюзътъ на тракийскитѣ племена за борба за независимость сѣкълъ около 16 г. пр. Хр. сребърни тетрадрахми отъ типа на тасоскитѣ отъ втория периодъ, които се различаватъ само по надписитѣ. Рѣдки и ценни монети.

ВИТРИНА XI.

Македония

Монетитѣ отъ Македония за насъ иматъ еднакво историческо-културно значение, както и ония отъ Мизия и Тракия.

Въ Македония около 168—146 г. пр. Хр. сж сѣчени автономни сребърни и бронзови монети. Сребърнитѣ монети, по-малки, на лицето главно македонски щитъ съ кривака на Херакла, на опакото — шлемъ или предна часть отъ корабъ. Обикновени монети. Бронзовитѣ на лицето си сжщо македонски щитъ, глава на Зевсъ, Силенъ или Аполонъ, срѣщатъ се и други божества На опакото често триножникъ, тризжбецъ, лира, кривакъ, мълния и др. Обикновени монети.

Императорскитѣ монети отъ Македония сѫ бронзови отъ Августъ (33 г. пр., 14 г. сл. Хр.) до Гордианъ III. На лицето съ главитѣ на императоритѣ, на опакото — преобладава македонски щитъ и разни гръцки и римски божества. Повечето отъ тѣзи монети сѫ обикновени.

Градове въ Македония

Акантъ (градъ на Халкидика, сега Ерисо). — Въ този градъ сѫ сѣчени повече сребърни монети отъ разни голѣмини и много малко бронзови. Тетрадрахмитѣ на Акантъ, които се отличаватъ съ хубавъ стилъ иматъ на лицето си лъвъ нападащъ бикъ. Опакото вдлъбнатъ квадратъ, безъ изображения или надписъ. По своята артистичность ценни. По-малкитѣ монети на лицето си съ предна часть отъ коленичещъ бикъ. Бронзовитѣ монети сѫ рѣдки.

Еге (сега Воденъ). — Малка сребърна монета на лицето съ козелъ, отъ който е получилъ името си и града (навѣрно козелътъ е билъ емблема на града). На опакото вдлъбнатъ квадратъ.

Енея (градъ на Халкидика, на изтокъ отъ сегашния Карабурунъ). — Сребърна малка монета, на лицето съ главата на Енея (основатель на града) на опакого — вдлъбнатъ квадратъ и понѣкога бикъ. Рѣдки монети.

Амфиполисъ (сега Еникени или Неохори). — Сребърни монети, голѣми и малки, и доста много бронзови. Голѣмитѣ сребърни монети прочути съ най-тънко художество. На лицето главата на Аполона въ най-тънки линии и съ силна изразителность. Опакото запалена факла, емблема на града. И малкитѣ монети иматъ сѫщия типъ, но съ по-слаба художествена изработка.

Върху бронзовитѣ монети на лицето разни гръцки божества, а на опакото разни образи и символи. Обикновени монети. Бронзови монети отъ римскитѣ императори отъ Августа до Галиена. Върху лицето главитѣ на императоритѣ, на опакото — разни гръцки и римски божества. Обикновени монети.

Афитисъ (градъ на Халкидическия полуостровъ Палене, сега Атито). — Бронзова монета на лицето съ глава на Зевса Амонски, украсена съ овнешки рогове, на опакото — орелъ.

Аполония (градъ на Халкидика, сега Полигиро).— Само бронзови монети. На лицето глава на Аполона, на опакото — ваза съ две дръжки.

Область Ботиея съ главенъ градъ Пела (424—379 г. пр. Хр.). — Бронзови монети, на лицето глава на Аполона, на опакото лира. Монети рѣдки.

Касандрея (градъ на Халкидика). — Автономни бронзови монети съ латински надписи, на лицето вѣнецъ и надписъ или прѣпорецъ и обратно. Монети обикновени. Императорски монети отъ Клавди I (41—54 г. сл. Хр.) до Филипа баща (244—249). Монети обикновени.

Халкидика. — Сребърни и бронзови монети. Сребърнитѣ се отличаватъ съ художествена работа и сж ценни, на лицето главата на Аполона, на опакото — лира и понѣкога триножникъ. Сжщото и при бронзовитѣ.

Дионъ (сега Малатрия до Олимпъ). — Бронзови монети императорски отъ Августа (33 г. пр. — 14 сл. Хр.) до Галиена (253—268 г.) съ латински надписи.

Едеса (тъй нареченъ отъ римлянитѣ, сега Воденъ).— Отъ римскитѣ императори бронзови монети отъ времето на Августа до Галиена, на лицето съ главитѣ на императоритѣ, на опакото — разни гръцки и римски божества. Обикновени монети.

Ейонъ (пристанище до устието на Струма).— Малки сребърни монети, на лицето съ една или две диви гжски, на опакото — вдлъбнатъ квадратъ. Обикновени монети.

Лете (на северъ отъ Солунъ), въ началото на VI в. пр. Хр., е билъ важенъ лозарски центъръ, затова върху монетитѣ божества, покровители на лозарството и любители на виното, като Сатири, Менади и пр. Цѣлата тази Дионисова дружина е представена непристойно, разголена и сладострастна. По музейнитѣ 2—3 екземпляра личи единъ Сатиръ голъ, възбуденъ, съ едното

колѣно на земята, съ дѣсната рѫка държи опашката си, а съ лѣвата — члена; сѫщо Сатиръ голъ възбуденъ, съ дѣсната рѫка държи опашката си, но лѣвата протега кѫмъ една Менада, която стои срѣщу него. Опакото е заето отъ вдлъбнатъ квадратъ. Сребърни монети, голѣми и малки. Рѣдки и ценни.

Менде (градъ на Халкидийския полуостровъ Палене, сега с. Калиандра), не е билъ по-малко славенъ въ началото на VI в. пр. Хр. съ своето развито лозарство. Менденското вино било препорѫчвано отъ лѣкаритѣ като цѣръ. Върху монетитѣ лозарството и винарството било рекламирано чрезъ сцени, представящи дружината на Диониса съ чаша въ рѫка, често пѫти пияни, въ сладострастно и възбудено състояние. Обикновеният типъ на сребърнитѣ монети е магаре, застанало предъ лоза; Силенъ седналъ или облегнатъ върху магаре, държи чаша съ вино или Силенъ води магаре. Магарето е представено, като нераздѣленъ другарь на Силена, членъ отъ компанията на Диониса. То често пѫти е възбудено, като господаря си. Монети съ чаша за вино съ две дръжки. По опакото на сребърнитѣ монети, голѣми и малки, вдлъбнатъ квадратъ. Поради голѣмото художество на представената сцена и вѣрнитѣ анатомически схващания на представенитѣ хора и животни, монетитѣ ценни. Бронзови монети, на лицето съ главата на Диониса, покровитель на лозарството, на опакото — делва, сѫдъ за вино. Рѣдки и ценни монети.

Неаполисъ (сега Кавала).—Сребърни монети. Главниятъ типъ на лицето върху сребърнитѣ монети е главата на Горгона съ изплезенъ езикъ. Опакото съ вдлъбнатъ квадратъ, а понѣкога главата на Афродита. Хубавъ стилъ и рѣдки.

Ортагория (градъ на Халкидика, край Стримонския заливъ). — Сребърни и бронзови монети. Върху лицето на сребърнитѣ глава на Артемида съ колчанъ отзадъ, а на опакото — шлемъ съ звезда отгоре и надписъ. Хубави и рѣдки монети. Бронзовитѣ на лицето съ главата на Аполона, опакото е сѫщо, както при сребърнитѣ.

Мосесъ (Трако-македонски царь около 500—480 г. пр. Хр.) — Само малки сребърни монети, на лицето конникъ съ две копия, стои до конь, на опакото надпись въ вдлъбнатъ квадратъ. Рѣдки монети.

Пела (столица на македонскитѣ царе, градище до с. Яница). Бронзови монети, на лицето съ главитѣ на Зевса, Аполона, Атина и др., на опакото — разни животни, птици, символи и др. Обикновени монети. Отъ Римскитѣ императори, отъ Августа до Филипа Арабъ. Монети обикновени.

Филипи (сега градище Филибеджикъ до с. Ракча Драмско). — Малки сребърни и бронзови монети, на лицето съ главата на Херакла, на опакото — триножникъ и разни знаци. Сребърнитѣ сж рѣдки, бронзовитѣ — обикновени. Бронзови монети отъ римскитѣ императори, отъ Августа до Галиена. Повечето обикновени монети.

Стоби (сега градище Стобъ, близо до устието на р. Черна въ Вардаръ). Монети на римскитѣ императори отъ Веспасиана (69—79 сл. Хр.) до Елагабала (218—222 г.) Обикновени монети.

Потидея (около 500—358 г. пр. Хр. градъ на Халкидийския полуостровъ Пелене). — Сребърни монети голѣми и малки съ главно изображение на лицето конникъ, опакото — вдлъбнатъ квадратъ или женска глава. Рѣдки.

Тероне (градъ на Халкидийския полуостровъ Ситония), прочутъ въ началото на VI в. пр. Хр. по своето лозарство. Главния типъ на монетитѣ, чрезъ които се рекламирало Теронското вино, е делва за вино съ две дръжки, украсена съ лоза съ гроздове. Малки монети. Музеятъ нѣма голѣми. Рѣдки и цѣнни.

Тесалоникъ (сега Солунъ). — Бронзови монети отъ около II в. пр. Хр. и въ по-голѣмо количество, съ разновидни типове, но всички обикновени. Отъ римскитѣ императори, даже отъ времето на Юли Цезаръ до Галиена, бронзови монети, повечето обикновени.

Трелионъ (на ю.-з. от Филипи). — Малки сребърни монети и бронзови. Сребърнитѣ на лицето съ

ечмиченъ класъ или гроздъ, на опакото — надписъ въ квадратъ. Бронзовитѣ на лицето съ глава на Хермесъ, на опакото — жълѫдовъ цвѣтъ, или роза, класъ и др. и надписъ. Еднитѣ и другитѣ рѣдки.

Тинтени (трако-македонско племе или градъ, които се намирали между Термейския и Стримонския заливъ).— Интересни и рѣдки сребърни монети, на лицето съ войникъ въ кѫса туника, иска да спре конь, който препуска на дѣсно. На опакото вдлъбнатъ квадратъ, въ срѣдата главина отъ колело съ четире спици и надписъ.

Уранополисъ (градъ на Халкидийския полуостровъ Акте). — Бронзови интересни и рѣдки монети, на лицето Урания съ шапка, украсена съ звезда, седнала върху кълбо, държи копие и факла.

Македония като римска область (отъ 93—92 г. пр. Хр.)

Македонски квесторъ. — Златни, сребърни и бронзови монети. Върху златнитѣ на лицето консулътъ Брутъ, правъ, между двама ликтори, които на рамо държатъ копия. На опакото — орелъ върху скиптъръ, съ дѣсния си кракъ държи вѣнецъ. Художествена работа. Ценни.

Сребърнитѣ монети на лицето съ главата на Александра Македонски и гръцки надписъ съ името на Македония. На опакото — кошница, кривакъ и четвъртита маса и за пръвъ пѫть латински надписъ съ името на консула Езила. Хубавъ стилъ, но не твърде ценни, срѣщатъ се често.

Върху бронзовитѣ монети, на лицето, прѣдимно глава на Атина, Зевсъ и Аполонъ, но и на други божества, на опакото — повечето само гръцки надписъ въ дѫбовъ вѣнецъ, срѣщатъ се и волъ и козелъ. Обикновени монети.

Първа македонска область

Сребърни тетрадрахми, на лицето глава на Артемида, изваяна върху македонски щитъ и задъ главата

колчанъ и лѫкъ. Опакото — дѫбовъ вѣнецъ и по срѣдата кривакъ. Въпрѣки тѣхната грижлива работа и хубавъ стилъ, тѣ сѫ обикновени монети, срѣщатъ се много. Отъ сѫщия типъ монети съ надписъ LEG MAKEΔONΩN, сѫ твърде рѣдки и ценни. Отъ тѣхъ музеятъ не притежава екземпляръ.

Втора македонска область

Сребърнитѣ монети отъ сѫщия типъ, както на първата область. Разлика само въ надписа, че сѫ отъ втората область. Голѣма рѣдкость и ценни.

Дерони (около 480 г. пр. Хр.). — Сребърни голѣми монети, на лицето съ изображение на Хермесъ, кара два впрегнати вола, на опакото — вдлъбнатъ квадратъ. Твърде рѣдки и ценни монети.

Бизалти (Трако-македонско племе, което е разработвало сребърнитѣ мини и е живѣло по планинитѣ на дѣсното долно течение на Струма). — Сребърни тетрадрахми, на лицето съ голъ човѣкъ, съ македонска шапка, въоръженъ съ две копия, води конь за юздитѣ, на опакото — само вдлъбнатъ квадратъ. Екземпляръ отъ малъкъ диаметръ. Рѣдки монети.

Орески (около 500—480 г. пр. Хр.). — Сребърни голѣми и малки монети, на лицето мѫжъ води два вола, или бикъ полуклекналъ, на опакото — вдлъбнатъ квадратъ. Рѣдки и ценни.

Зеели (около 480 г. пр. Хр.). — Сребърни монети голѣми, на лицето кентавръ държи въ прегръдкитѣ си Менада, на опакото — вдлъбнатъ квадратъ. Твърде рѣдки и ценни.

ВИТРИНА XII.

Македонски царе

Монетитѣ на македонскитѣ царе за насъ иматъ еднакво историческо значение, както и ония на тракийскитѣ и скитскитѣ царе.

Александъръ I (498—454 г. пр. Хр.). — Голѣми и малки сребърни монети. Върху лицето конникъ съ

македонска шапка, съ две копия, води конь. Върху голѣмитѣ монети понѣкога и куче, което скача предъ коня. Върху опакото — надписъ и квадратъ. Голѣмитѣ монети сѫ художествени и рѣдки, по-малкитѣ по-обикновени.

Архелай (413—399 г. пр. Хр.). — Голѣми и малки сребърни монети. Върху лицето конникъ или само конь, а по нѣкога главата на Херакла, лъвъ или лъвски бюстъ, на опакото — кози или лъвски бюстъ, шлемъ, конь, или само вдлъбнатъ квадратъ. Рѣдки монети.

Еропъ II (396—392 г. пр. Хр.). — Малки сребърни монети. Върху лицето главата на Херакла или Аполона, а на опакото — вълчи бюстъ. Рѣдки монети.

Паузани (390—389 г. пр. Хр.). — Голѣми и малки сребърни монети, както и бронзови. По лицето на голѣмитѣ монети юношеска глава (Аполонъ?), на опакото — конь. По-малкитѣ, на лицето конски бюстъ, на опакото — шлемъ. Еднитѣ и другитѣ сѫ рѣдки.

Аминтасъ II (389—383 г. пр. Хр.). — Голѣми сребърни монети и бронзови. На лицето на сребърнитѣ глава на Херакла или конникъ съ македонска шапка, държи копие. На опакото — конь, орелъ или лъвъ. На лицето бронзовитѣ монети съ глава на Херакла, на опакото — шлемъ, орелъ кълве змия, конь, кривакъ или вълчи бюстъ. Еднитѣ и другитѣ рѣдки монети.

Александъръ II (369—368 г. пр. Хр.). — Само бронзови монети, върху лицето съ глава на Херакла, на опакото — фигура въ колесница, конникъ или орелъ. Рѣдки монети.

Пердикасъ III (365—359 г. пр. Хр.). — Сребърни и бронзови монети, върху лицето на голѣмитѣ глава на Херакла, на опакото — конь. Върху малкитѣ монети на лицето конникъ съ македонска шапка, държи две копия, на опакото — лъвски бюстъ. Бронзовитѣ монети на лицето съ глава на Херакла, а на опакото — лъвъ съ копие въ устата, или бикъ. Сребърнитѣ сѫ рѣдки, а бронзовитѣ — обикновени.

Филипъ II Македонски (359—336 г. пр. Хр.).— Златни, сребърни и бронзови монети. Пръвъ, между македонскитѣ царе, Филипъ II е сѣкълъ златни монети. Злато той е черпилъ отъ прочутитѣ въ старо време златни мини по планината Пангей (Пърнаръ-дагъ) въ Драмско и за да бѫде близо до производството на златото, той е основалъ града Филипи, сега градище Филибеджикъ, до с. Ракча, като го е нарекълъ на свое име. Златнитѣ Филипови монети не сѫ рѣдкость, но се отличаватъ съ отлична работа и затова сѫ и търсени. Филипъ е сѣкълъ само златни статери, обаче извѣстни сѫ и тройни и двойни статери калтийски типъ (сѣчени отъ келтитѣ). Отъ двойнитѣ статери музеятъ притежава два екземпляра, които сѫ извънредно голѣма рѣдкость. Всичкитѣ златни Филипови монети сѫ на лицето съ глава на Аполона, на опакото — е фигура въ колесница съ два или четире копя (тази колесница служи за споменъ на спечелена отъ Филипа II побѣда при едно надпрепускане съ колесници). Отъ Филипа има и половинки и третинки статери, на опакото съ мълния или кривакъ. Сребърнитѣ монети сѫ обикновено тетрадрахми, много рѣдко се срѣщатъ и драхми (малки). Еднитѣ и другитѣ на лицето съ главата на Зевса, на опакото — конникъ. Тетрадрахмитѣ обикновени, срѣщатъ се твърде често, сѣчени сѫ въ голѣмо изобилие, а малкитѣ сѫ рѣдки. Въ чъртитѣ на конника нумизматитѣ виждатъ ликътъ на този царь, който, пръвъ между македонскитѣ и тракийскитѣ царе, е дръзналъ да замѣсти ликоветѣ на божествата съ своя. Това е направилъ по внушение на своитѣ близки хора, ласкаещи го, че той приличалъ на Зевса. Слѣдъ Филипа вторъ е поставилъ своя ликъ върху свои тетрадрахми синъ му Александъръ III. Обаче, както бащата, тъй и синътъ много предпазливо сѫ извършили тази дързость (да замѣстятъ ликоветѣ на божествата съ своитѣ) подъ предлогъ, че, както единия, тъй и другия сѫ били обоготворени, вследствие на което приематъ и нѣкои атрибути на божествата, като лъвска кожа (при Александра) и пр Слѣдъ Александра Велики и неговитѣ наследници сѫ възприели неговия примеръ. Сѫщия примеръ се въз-

приема и отъ другитѣ македонски царе, до като това става обичай за всички държавни глави, дори до днесъ. Филиповитѣ тетрадрахми, поради чистото сребро и хубавия стилъ сѫ имитирвани отъ варварскитѣ племена и затова тѣзи монети, които се отличаватъ съ груба работа, се наричатъ „варварски имитации“, които сѫ интересни отъ научна страна. Бронзовитѣ монети върху лицето съ глава на Аполона, на опакото — конникъ. Монети обикновени.

Александъръ Велики (336—323 г. пр. Хр.).— Както отъ баща му Филипъ II, и отъ Александра има златни, сребърни и бронзови монети. Златнитѣ сѫ двойни статери, статери, половинъ статери и четвъртинки. Първитѣ три вида на лицето съ глава на Атина, на опакото — богинята Ника (Победата), държаща вѣнецъ и стилисъ или мачта. Изображението на Атина и Победата върху златнитѣ Александрови монети има следното историческо значение: Въ време на Пелопонезката война (407 г. пр. Хр.) спартанцитѣ обсадили Атина и атинянитѣ останали безъ материали и пари. Тогава тѣ решили да стопятъ осемъ статуи отъ масивно злато, въздигнати въ честь на богинята Ника и украсяващи предверията на Партенопа, съ условие, обаче, че тѣзи статуи ще бѫдатъ възстановени при първа възможность. Това време настѫпило въ 336 г. и атинянитѣ си изпълнили задлъжението предъ богинята Ника. По този случай въ Атина били отпразнувани въ сѫщата година съ голѣмъ блѣсъкъ голѣмитѣ Панатенеи, придружени съ публични игри въ честь на богинята Атина, а главно и по случай съюза на атинянитѣ съ Александра Велики, който билъ главенъ герой на тѣзи праздненства. При възцаряването си въ 336 г. пр. Хр. Александъръ е направилъ най-добъръ приемъ на атинскитѣ пратеници, дошли да го поздравятъ, сключилъ съ тѣхъ договоръ за приятелство и имъ е обѣщалъ да се срещнатъ въ Коринтъ за довършване на преговоритѣ. Въ общото събрание въ Коринтъ отъ представители на всичкитѣ гръцки градове, Александъръ е билъ провъзгласенъ за главенъ елински стратегъ и

главнокомандующъ войскитѣ, които щѣли да се биятъ съ Перситѣ. Въ време на праздненствата на Панатенеитѣ атинскиятъ народъ постановилъ да се отдаде на Александра най-високата почесть, каквато до тогава не е била отдавана и на баща му Филипа преди две години, а именно: решили да му поднесатъ два златни вѣнеца.

Златнитѣ монети отъ Александра Велики били сѣчени тъкмо по случай на тѣзи почести, отдадени на Александра. Затова върху лицето на тѣзи монети главата на Атина е съ коринтийски шлемъ, въ паметъ избора на Александра въ Коринтъ за елински предводитель. Съ това изображение Александъръ е отдалъ на златнитѣ си монети панелински характеръ. Върху опакото на сѫщитѣ монети е богинята на Победата. Съ това Александъръ е искалъ да поласкае атинянитѣ, чиято покровителка била тази богиня. Освенъ това, по сѫщото време предстояла и войната съ азиатцитѣ, та представенъ образа на Победата върху Александровитѣ монети ималъ своето значение: вѣнецътъ, който държи Победата върху монетитѣ, представя поднесения вѣнецъ отъ атинянитѣ на Александра при избора му за хегемонъ, а стилиса или мачтата, който държи богинята въ лѣвата си рѫка, е символъ на морскитѣ сили и победи на атинянитѣ.

При отсичането на въпроснитѣ тукъ монети, станало навѣрно въ 335 г., Александъръ е ималъ и други политически съображения. Той не е изпускалъ изпредвидъ и обстоятелството, че съ тѣхъ ще плаща на войскитѣ си, комплектувани и отъ гърци, които ще се биятъ противъ перситѣ, затова на монетитѣ е отдалъ панелинистиченъ характеръ, за да иматъ добъръ приемъ и въ цѣлия елинистиченъ свѣтъ, защото, ако той бѣше отдалъ на монетитѣ чисто македонски характеръ, това би имало печални последствия, понеже гърцитѣ би помислили, че Александъръ съ това представя Гърция, като присъединена часть къмъ Македония. Малкитѣ златни монети на лицето си иматъ сѫщото изображение, а на опакото — ваза съ две дръжки, лъвъ и кривакъ. Сребърнитѣ монети, голѣми и малки, сѫ отъ

еднакъвъ типъ, на лицето главата на Александра, покрита съ лъвска кожа, вмѣсто шапка, на опакото — Зевсъ седналъ на престолъ държи орелъ и скиптъръ. Сѣчени въ много голѣмо количество, затова сѫ обикновени. Поради хубавия стилъ, чистотата на метала и голѣмата популярность на Александра, неговитѣ монети сѫ подражавани по цѣлия свѣтъ близо единъ и половина вѣкъ следъ смъртьта му. Отъ тѣзи монети има и варварски имитации или келтийски монети, съ груба направа; често пѫти надписътъ замѣненъ само съ точки и линии. Освенъ тетрадрахмитѣ музеятъ притежава и една октодрахма (осемь драхми), отъ полуварварски типъ, твърде интересна и рѣдка, съ сѫщитѣ изображения, както другитѣ. Бронзовитѣ Александрови монети сѫ обикновени, на лицето главата на Херакла, на опакото — лъвъ, кривакъ и колчанъ, атрибути на Херакла. Има и други типове. Освенъ бронзовитѣ монети отъ Александра, има и други бронзови монети, които, въ свръзка съ този царь, иматъ историческо значение, макаръ и да сѫ твърде обикновени. Ето историята на тѣзи монети: Римскиятъ императоръ Каракала който въ 214—215 г. посѣтилъ римскитѣ провинции Тракия и Македония, заповѣдалъ да се възобновятъ, за споменъ на това посещение, изоставенитѣ стари публични праздненства съ игри, като Олимпийскитѣ, (основани още въ 776 г. пр. Хр.), Питийскитѣ, които се празднували въ честь на Аполона Питийски (основани въ 582 г. или 586 г. пр. Хр.), както и Александровитѣ, (станали въ паметь на смъртьта на Александра Велики). За споменъ на възобновяването били отсѣчени отъ градскитѣ общини (или съюзи, както тогава се наричали, въ Тракия и Македония) специални монети съ специаленъ за това надписъ: „Койнонъ траконъ, или Македононъ Александрейа питиа“ и пр. т. е. (съюзътъ на тракитѣ или Македонцитѣ възобновява питийскитѣ игри въ честь на Александра.) Александровитѣ праздненства съ игри ставали всѣка година въ опредѣлено време, а Олимпийскитѣ и Питийскитѣ — всѣки четире години. Подновенитѣ отъ Каракала празненства били продължавани и отъ неговитѣ наслед-

ници дори до Филипа баща (244—249 г.) и всички императори сѣкли подобни възпоменателни монети, до като къмъ 247 г. ненадейно престава това монеторѣзане, навѣрно поради нашествието на готитѣ и скититѣ въ Тракия презъ 250 г. и по-сетне.

Тѣзи монети на лицето си иматъ главата на Александра Велики, а на опакото сѫ представени атрибути на Херакла, Александровъ покровитель, като лъвъ, кривакъ, както и предмети, които сѫ били свързани съ игритѣ — маса, ваза — награденъ даръ и др.

Филипъ III Аридей (323—316 г. пр. Хр.).— Златни, сребърни и бронзови монети, малки и голѣми. Еднитѣ и другитѣ сѫ еднакви съ Александровитѣ, различаватъ се само по надписа. Монети по-рѣдки отъ Александровитѣ.

Касандъръ (316—297 г. пр. Хр.).— Само бронзови монети, върху лицето главитѣ на разни божества: Зевсъ, Херакълъ, Атина, Аполонъ, сѫщо и шлемъ и македонски щитъ, на опакото лъвъ, конникъ, копие, лѫкъ, тулъ, кривакъ и пр. Обикновени.

Филипъ IV (297—296 г. пр. Хр.).—Малки сребърни монети и бронзови. Еднитѣ и другитѣ на лицето съ глава на Аполона, на опакото — конникъ. Бронзови и съ глава на Херакла. Всичкитѣ рѣдки.

Александъръ IV (323—311 г. пр. Хр.). — Само бронзови монети, на лицето съ главата на Аполона, на опакото — конь или конникъ. Рѣдки.

Деметри I Полиоркетъ (306—283 г. пр. Хр.).— Златни и сребърни монети. Златнитѣ сѫ еднакви съ Александровитѣ. Художествена изработка и рѣдки. Сребърнитѣ монети на лицето съ главата на царя, на опакото — Посейдонъ правъ, стѫпилъ върху скала, държи тризѫбецъ, попѣкога Посейдонъ седналъ на скала. Хубавъ стилъ и рѣдки.

Антигонъ Гонатъ (277—239 г. пр. Хр.).—Голѣми сребърни и бронзови монети. Сребърнитѣ на лицето съ македонски щитъ, въ срѣдата глава на Панъ, украсена съ рогове и кози уши, на опакото Атина хвърля

мълния и държи щитъ. Другъ типъ на лицето съ брадата глава на Посейдонъ, украсена съ вѣнецъ и рогове, на опакото Аполонъ голъ, седналъ върху предна часть отъ корабъ държи лѫкъ. Еднитѣ и другитѣ хубавъ стилъ. Бронзовитѣ монети на лицето съ глава на Атина, на Херакла или македонски щитъ, на опакото Фаунъ издига трофей, конникъ, шлемъ или тризѫбецъ. Обикновени монети.

Деметри II (239—229 г. пр. Хр.). — Бронзови монети, на лицето преобладава македонски щитъ, а на опакото — шлемъ съ единъ или два чучула. Обикновени монети.

Филипъ V (220—179 г. пр. Хр.).— Сребърни голѣми и малки монети и бронзови. Върху сребърнитѣ на лицето глава на царя (понѣкога въ срѣдата на македонски щитъ) съ поникнала брада. Върху едни на опакото Атина права, хвърля мълния и се брани съ щитъ, върху други — кривакъ въ срѣдата на бръшляновъ или дѫбовъ вѣнецъ. Върху малкитѣ на опакото надписъ въ вѣнецъ. Хубавъ стилъ и рѣдки. Бронзовитѣ монети на лицето съ глава на Персея съ шлемъ, украсенъ съ крила; други съ главата на Херакла, Зевса, Фаунъ, сѫщо и съ македонски щитъ. Опакото съ орелъ върху орало; две легнали кози; конникъ; арфа и пр. Обикновени монети.

Персей (178—168 г. пр. Хр.).— Сребърни и бронзови монети. Върху сребърнитѣ на лицето главата на царя, на опакото — орелъ съ разперени крила, кацналъ върху мълния, или дѫбовъ вѣнецъ, въ срѣдата арфа. Хубавъ стилъ и рѣдки. Върху бронзовитѣ монети на лицето главата на царя съ крилатъ шлемъ, или македонски щитъ, върху опакото орель, върху орало или върху мълния; конникъ или арфа. Монети обикновени.

Монетитѣ на македонскитѣ царе се свършватъ съ Филипа VI Андрискъ (149—148 г. пр. Хр.) — Сребърни монети отъ типа на ония на Филипа V съ македонски щитъ на лицето, на опакото — кривакъ въ дѫбовъ вѣнецъ. Музеятъ не притежава отъ тѣзи монети, но менъ ми се струва, че тѣ сѫ на Филипа V, както това личи отъ надписа и типа на монетитѣ.

Пеонски царе

Ликей (359—340 г. пр. Хр.). — Сребърни монети на лицето глава на Аполона, на опакото — Херакълъ въ борба съ лъвъ. Хубавъ стилъ и рѣдки.

Патрай (340—315 г. пр. Хр.). — Сребърни монети на лицето глава на Аполона, на опакото конникъ пробожда съ копие поваленъ неприятель. Хубавъ стилъ и рѣдки.

Авдолеонъ (315—286 г. пр. Хр.). — Сребърни монети голѣми и малки, на лицето глава на Атина, на опакото — конь или конникъ. Рѣдки.

Евполемъ (314—313 г. пр. Хр.). — Бронзови монети твърде рѣдки, на лицето три македонски щита, на опакото — мечъ.

Епиръ

Сребърна тетрадрахма отъ Александра II Епирски царь (342—326 г. пр. Хр.), на лицето глава на царя покрита, вмѣсто съ шапка, съ слонова кожа (заедно съ главата), на опакото Атина права, хвърля копие и държи щитъ. Отличенъ стилъ.

Дамасти. — Голѣми сребърни монети отъ около 400 г. пр. Хр. Главенъ типъ на лицето глава на Аполона, на опакото — триножникъ. Хубавъ стилъ и рѣдки. У насъ обаче тѣ се намиратъ доста често.

Тесалия

Автономни монети отъ около 196 г. пр. Хр., на лицето съ глава на Зевса, на опакото — Атина хвърля копие и държи щитъ. Бронзова монета отъ римския императоръ Августа.

Фарсалъ (сега Фарсала). — Въ музея има малки сребърни монети на лицето съ главата на Аполона, на опакото — конски бюстъ. Рѣдки монети.

Лариса (и сега Лариса). — Сребърни монети още въ IV в. пр. Хр., на лицето съ глава на Аполона, а на опакото — конь, който пасе, или хвърчащъ орелъ съ

змия въ клюна. И бронзовитѣ монети съ конь, който навѣрно е билъ емблема на града.

Хераклия (сега Трахинъ).—Една малка сребърна монета на лицето съ глава на Херакла, на опакото — неговия атрибутъ — кривакъ. Изглежда, че за покровитель на града се е считалъ Херакълъ, който му далъ името си.

Илирия

Аполония (сега Полина). — Сребърнитѣ монети сѫ еднообразни, на лицето планъ на градината на Алкиноя, на опакото — теле бозае отъ майка си, обърнала главата къмъ него. Интересни само по-голѣмия брой магистрати, чиито имена личатъ по монетитѣ. Обикновени монети, срѣщатъ се често. Кравата и телето върху монетитѣ показватъ развитото краварство въ този край.

Дирахи (сега Дурацо въ Албания). — Сребърни монети съ сѫщитѣ изображения, както и тѣзи отъ Аполония. Разлика само въ надписитѣ. Два периода монеторѣзане, първия около I в. пр. Хр. по-дебели монети, втория периодъ (III в. пр. Хр.) сѫ по-тънки. Първитѣ рѣдки, а вторитѣ — обикновени.

Беотия

Голѣми и малки сребърни монети. Голѣмитѣ на лицето съ Беотийски щитъ, на опакото — ваза съ две дръжки. Другитѣ на лицето съ глава на Зева, на опакото — Нептунъ седналъ, въ едната си рѫка съ делфинъ, въ другата — тризѫбецъ. Еднитѣ и другитѣ хубавъ стилъ и рѣдки.

Сикионъ (сега Базилика). — Сребърни монети още въ Vв. пр. Хр. Главенъ типъ на лицето е Химера (лъвъ яхнатъ отъ нѣщо като човѣшка фигура), а на опакото — гълѫбъ лети. Голѣмитѣ рѣдки, съ хубавъ стилъ.

Коринтъ (сега Коринто). — Главния типъ на лицето съ глава на Атина съ Коринтийски шлемъ, на

опакото — пегасъ лети. Тѣзи монети, сѣчени около IV в. пр. Хр. не сж рѣдки. Работата доста художествена и грижлива. Отъ сжщия типъ и бронзови монети.

Атина

Златни и сребърни монети още въ VII в. пр. Хр., а по-късно и бронзови. Златнитѣ сж рѣдкостъ и ценни, а сребърнитѣ по-обикновени. Еднитѣ и другитѣ на лицето съ глава на богинята Атина, на опакото — кукумявка съ разперени или прибрани крила и маслинено клонче. Грижлива изработка и особено хубавъ архайчески стилъ. Музеятъ не притежава златни.

Въ монеторѣзането на Атина има вторъ периодъ, отъ около 186—146 г. пр. Хр. съ сжщитѣ изображения, само, че кукумявката застанала върху повалена амфора, надписитѣ голѣми, поради имената на монетнитѣ магистрати, които контролирали монеторѣзането. Тѣзи монети сж по обикновени отъ тия отъ първия периодъ, по-груба работа и по-доленъ стилъ. Бронзовитѣ монети отъ Атина на опакото сж по-разнообразни. По-рѣдки отъ сребърнитѣ.

ВИТРИНА XIII.

Азия

Монетитѣ отъ разнитѣ градове на Азия за насъ иматъ само историческо — търговско значение. Ще помена само монетитѣ отъ електронъ (бѣло злато) на града Кизикъ, сѣчени въ VII в. пр. Хр. съ особено хубавъ стилъ и разнообразни изображения. Много ценни.

ВИТРИНА XIV.

Римски републикански монети

И тѣзи монети за насъ иматъ само историческо-търговско значение. Богато разнообразие на типоветѣ и голѣма численость на консулскитѣ семейства, които сж сѣкли монети.

ВИТРИНА XV–XVI.

Римски императорски монети

И императорскитѣ монети, както и републиканскитѣ, иматъ историческо-търговско значение. Срѣщатъ се по цѣла Европа и Азия, пренасяни чрезъ търговията и отъ римскитѣ легиони. Тѣ сѫ отъ особено значение за разпознаване ликоветѣ на римскитѣ императори и императрици. Между тѣзи монети има твърде рѣдки и ценни екземпляри, а повечето сѫ обикновени. По-рѣдки сѫ: бронзовиятъ медалионъ на Британика, сребърнитѣ монети отъ Филипа баща и синъ Африкански, сребърната монета на Постума, златниятъ медалионъ на Констанци II.

ВИТРИНА XVII.

Византийски монети

Византийскитѣ монети за насъ иматъ значение, не само като текущи монети въ България, но и по отношение на монетното изкуство, което е било заимствувано и въ българската нумизматика. Изработката и типоветѣ на много отъ българскитѣ монети почти не се различаватъ отъ византийскитѣ. Всички византийски императори сѫ сѣкли най-много златни монети. Това се обяснява съ обстоятелството, че на времето си, византийскитѣ златни монети, поради доброкачественостьта на златото, сѫ имали всесвѣтски търговски курсъ. Това е повлияло може би и на българскитѣ царе да нѣматъ нужда отъ собствени златни монети; или ако тѣ сѫ сѣкли такива, то тѣ сѫ въ съвсемъ ограничено количество и за това сѫ голѣма рѣдкость, понеже чужди златни монети въ България е имало достатъчно за да задоволятъ нуждата за външната търговия. Византийски златни монети въ българска хазна влизали освенъ отъ търговията съ Византия, но още и отъ даньта, която Византия е била принудена да плаща на доста български царе още отъ по-старо време. Сѫщо и войнитѣ съ Византия сѫ способствували за пренасяне на злато и златни монети въ България.

ВИТРИНА XVIII.

Български монети

Най-голѣмъ интересъ за насъ представятъ монетитѣ, сѣчени отъ българскитѣ царе. Тѣ ни даватъ и сведения, които липсватъ въ историята. Напр. отъ историята знаемъ само за Константинъ Асѣня, Ив. Александра и Срацимира, че сѫ имали опредѣлени за

Обр. — 122. Медна монета отъ Ив. Асѣнь II.

наследници на престола своитѣ най-стари синове. Обаче отъ монетитѣ узнаваме, че управители сѫ имали и Светославъ и Михаилъ Шишманъ. За сега сѫ известни монети отъ следнитѣ български царе:

1. Иванъ-Асѣнь II (1218—1241 г.). — Сребърни и медни. Сребърнитѣ на лицето съ образа на царя,

Обр. 123. — Медна монета отъ Ив. Асѣнь II.

до него светецъ (св. Димитри?), който му подава знаме. На опакото бюстъ на Христа (обр. 121). Бронзови два типа. Единия сѫщия, както сребърнитѣ (обр. 122), другия на лицето образа на царя правъ, държи кръстъ и земното кълбо, на опакото — кръстъ съ акантови листа (обр. 123). Еднитѣ и другитѣ твърде рѣдки. Тѣзи мо-

нети сѫ правени по византийски образецъ, сребърнитѣ обаче —по венециански.

Обр. 124. — Сребърна монета отъ Михаилъ Асѣнь.

2. Михаилъ Асѣнь (1247—1256 г.). — Само сребърни монети, съ сѫщитѣ изображения, както сребърнитѣ Ив. Асѣнови монети. Отъ сѫщия стилъ (бр. 124).

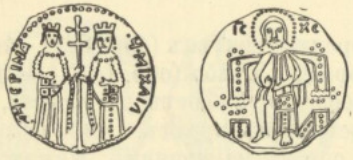

Обр. 125. — Сребърна монета отъ Ирина съ Михаилъ.

3. Ирина и Михаилъ (1246 г.). — Когато Михаилъ, синъ на Асѣня II, се възцарилъ, той билъ малолѣтенъ и негова настойница била майка му Ирина.

Обр. 126. — Медна монета отъ Константинъ Асѣнь

Само сребърни монети, на лицето двамата владѣтели заедно държатъ кръстъ, на опакото Христосъ седналъ

на престолъ (обр. 125). Монети рѣдки, музеятъ не притежава отъ тѣхъ.

4. Константинъ Асѣнь (1257—1277 г.). — Само бронзови монети три типа: а) Царьтъ на конь държи кръстъ (обр. 126). б) Царьтъ седналъ на тронъ

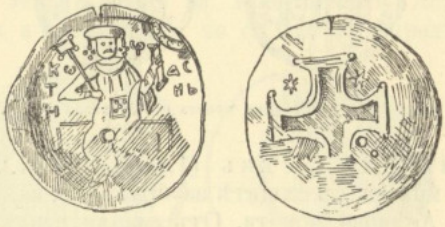

Обр. 127. — Медна монета отъ Константинъ Асѣнь.

държи прѣпорецъ и свитъкъ (обр. 127). в) Царьтъ правъ държи прѣпорецъ и кълбо (обр. 128). Върху опакото на първитѣ и последнитѣ бюстъ на Христа, а върху другитѣ — равностраненъ кръстъ. Особено значение иматъ монетитѣ съ образъ на конникъ. Между византийскитѣ императори и българскитѣ царе, пръвъ царь Констан-

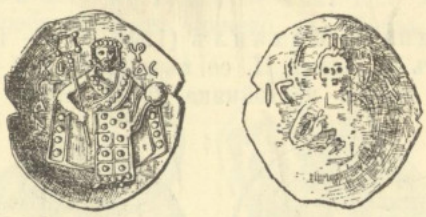

Обр. 128. — Медна монета отъ Константинъ Асѣнь.

тинъ е представенъ върху монетитѣ като конникъ и доста дълго време следъ него византийскитѣ императори сѫ последвали неговия примеръ.

5. Константинъ и синъ му Михаилъ. — Бронзови монети. Пръвъ между българскитѣ царе Константинъ е представенъ върху монетитѣ съ своя на-

следникъ, сина си Михаила. На лицето и двамата владѣтели заедно държатъ двоенъ кръстъ. На опакото бюстъ на Христа (обр. 129). Монети рѣдки.

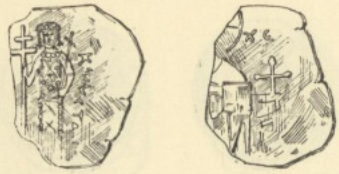

Обр. 129. — Медна монета отъ Константинъ съ Михаилъ.

6. Георги I Тертеръ (1279—1292 г.). — Сребърни и медни монети наскоро открити. Сребърнитѣ на лицето съ царя и светецъ, държатъ прѣпорецъ, на

Обр. 130. — Сребърна монета отъ Георги I Тертеръ.

опакото — бюстъ на Христа (обр. 130). Меднитѣ монети на лицето монограма съ името на царя, на опакото — двуглавъ орелъ (обр. 131). Еднитѣ и другитѣ сѫ твърде

Обр. 131. — Медна монета отъ Георги I Тертеръ.

рѣдки. Отъ особено значение сѫ меднитѣ монети съ образъ на двуглавъ орелъ. Макаръ че двуглавиятъ орелъ е билъ пренесенъ отъ Азия въ Византия още въ X в.

и последната впоследствие го е приела за свой гербъ, което се срѣща върху много византийски паметници, до день днешенъ не сж известни византийски монети

Обр. 132. — Сребърна монета отъ Светославъ.

съ образъ на двуглавъ орелъ. Между византийскитѣ и югославянски владѣтели пръвъ българскиятъ царь Георги I Тертеръ е сѣкълъ монети съ двуглавъ орелъ.

Обр. 133. — Медна монета отъ Светославъ.

7. Светославъ (1305—1322 г.). — Единъ типъ сребърни и два типа медни монети. Върху сребърнитѣ на лицето царьтъ правъ, държи кръстъ, на опакото —

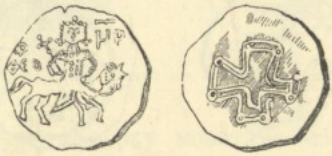

Обр. 134. — Медна монета отъ Светославъ.

Христосъ, седналъ на престолъ (обр. 132). Меднитѣ два типа; една царьтъ облѣченъ въ ризница, правъ, държи кръстъ и се подпира на щитъ. На опакото — бюстъ

на царя (обр. 133). Другиятъ типъ царя като конникъ, на опакото — равностраненъ кръстъ (обр. 134). Сребърнитѣ и последнитѣ монети сѫ обикновени, другитѣ

Обр. 135. — Медна монета отъ Светославъ съ Георги II Тертеръ.

рѣдки. И Светославъ е изпреварилъ византийскитѣ императори съ монети съ образъ на конникъ. Интересно е, че до като византийскитѣ съвременници на

Обр. 136. — Сребърна монета отъ Михаилъ Шишманъ.

Светослава сѫ представени върху монетитѣ въ крайно набожно положение — прегърбени и колѣничещи предъ Христа — Светославъ е представенъ войнственъ, като

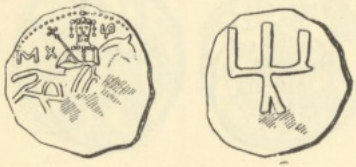

Обр. 137. — Медна монета отъ Михаилъ Шишманъ.

конникъ и като войникъ, облѣченъ въ броня и въоръженъ съ щитъ.

8. Светославъ и синъ му Георги II. — Медни монети. Отъ тѣхъ виждаме, че и Светославъ, както Константина, е ималъ съуправитель сина си

Обр. 138. — Медна монета отъ Михаилъ Шишманъ.

Георги II. Върху лицето на тѣзи монети двамата владѣтели прави, заедно държатъ кръстъ. На опакото бюстъ на Христа, монети рѣдки (обр. 135).

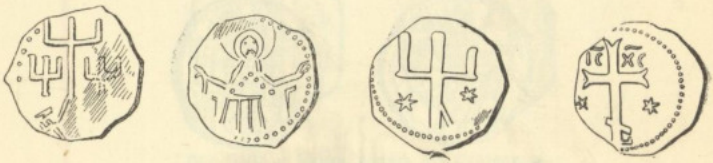

Обр. 139. — Медни монети отъ Михаилъ Шишманъ.

10. Михаилъ Шишманъ (1323—1330 г.). — Единъ типъ сребърни и петъ типа медни монети. Върху сребърнитѣ на лицето царьтъ като конникъ, на опа-

Обр. 140. — Медна монета отъ Михаилъ Шишманъ.

кото — Христосъ на престолъ (обр. 136). Монети обикновени. Като конникъ Михаилъ Шишманъ е предста-

венъ и върху медни монети, а на опакото — монограма съдържаща името Шишманъ (обр. 137). Рѣдки монети. И този царь е изпреварилъ византийскитѣ императори

Обр. 141. — Медна монета отъ Михаилъ Шишманъ.

съ типа на конникъ върху монетитѣ. Върху нѣкои отъ другитѣ медни монети на лицето съ царя правъ, държи скиптъръ и кѫсъ кръстъ, на опакито — бюстъ на

Обр. 142. — Медна монета отъ Михаилъ Шишманъ съ Ив. Стефанъ.

Христа (обр. 138). Съвсемъ груба работа, но рѣдки. Върху други на лицето монограма съ името Шишманъ и две звезди, или три еднакви монограми, на опакото —

Обр. 143. — Сребърна монета отъ Ив. Александъръ съ Михаилъ.

кръстъ и две звезди (обр. 139) или бюстъ на Христа. Рѣдки монети. Другитѣ медни монети, на лицето съ образъ на царя, правъ, държи кръстъ (обр. 140) или

кръстъ украсенъ въ долния край съ акантови листа, а на опакото — двуглавъ орелъ (обр. 141). (Навѣрно

Обр. 144. — Медна монета отъ Ив. Александъръ съ Михаилъ.

двуглавия орелъ е заетъ отъ монетитѣ на Георги Тертера). По-обикновени монети.

11. Михаилъ Шишманъ и синъ му Ив. Стефанъ. — Само медни монети, на лицето двамата царе

Обр. 145. — Медна монета отъ Ив. Александъръ съ Михаилъ.

държатъ кръстъ, а на опакото — монограма съ името Шишманъ (обр. 142). Монети рѣдки и съ историческо значение; отъ тѣхъ научаваме, че и Михаилъ Шиш-

Обр. 146. — Сребърна монета отъ Ив. Александъръ самъ.

манъ е ималъ за съуправитель и наследникъ сина си Ив. Стефанъ.

12. Иванъ Александъръ съ сина си Михаилъ (1331—1355 г.). — Сребърни грошове и полугрошове или аспри и два типа медни монети. Върху

Обр. 147. — Медна монета отъ Ив. Александъръ самъ.

сребърнитѣ, на лицето двамата владѣтели държатъ знаме, на опакото — Христосъ правъ (обр. 143). Най-обикновени отъ всички други български монети. Мед-

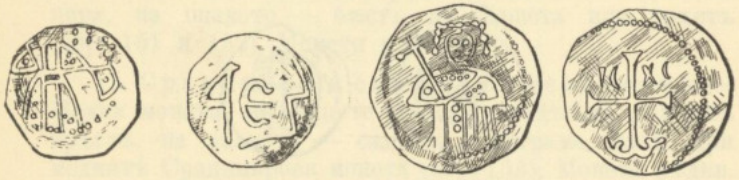

Обр. 148 и 149. — Медни монети отъ Ив. Александъръ самъ.

нитѣ, на лицето съ свщитѣ образи, които държатъ знаме, прѣпорецъ или кръстъ, на опакото — само монограми съ името „Александъръ царь“ (обр. 144), други

150. — Сребърни монети отъ Срацимиръ.

монети — съ крепостни стени (обр. 145) (стенитѣ на Трапезица при Търново). По тѣхъ можемъ да си съставимъ понятие за формата и архитектурата на крепоститѣ при Търново.

13. Иванъ Александъръ самъ (1355—1371 г).— Въ 1355 год. е умрѣлъ наследникътъ Михаилъ и до като Ив. Александъръ не е опредѣлилъ другъ наслед-

Обр. 151. — Медни монети отъ Срацимиръ.

никъ, сѣкълъ е единъ типъ сребърни грошове и три типа медни монети. Сребърнитѣ на лицето съ образа на царя, правъ, съ дълъгъ кръстъ и земното кълбо съ

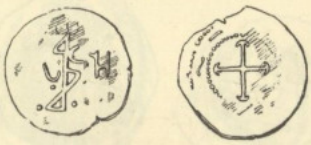

Обр. 152. — Медна монета отъ Срацимиръ.

кръстъ, на опакото — Христосъ седналъ на престолъ (обр. 146). Монети не твърде рѣдки, но съ особено хубавъ стилъ. Отъ меднитѣ монети едни на лицето съ конникъ,

Обр. 153. — Медна монета отъ Срацимиръ съ Константинъ.

на опакото — съ монограма съ името и титлата на царя „Александъръ царь“ (обр. 147); други на лицето образа на царя правъ, държи кръстъ и земното кълбо, на опакото — сжщата монограма или кръстъ (обр. 148 и 149). Последнитѣ монети обикновени и отъ груба направа.

14. Иванъ Срацимиръ (1360—1396 г.). — Сребърни грошове и аспри и медни монети. Сребърнитѣ приготвени по западенъ стилъ и се отличаватъ съ хубава работа. На лицето образа на царя седналъ на тронъ, съ скиптъръ и свитъкъ, на опакото — бюстъ на Христа (обр. 150). Монети обикновени. Меднитѣ, на

Обр. 154. — Сребърна монета отъ Ив. Шишманъ.

лицето много сложна монограма съ името и титлитѣ на царя, на опакото — бюстъ на Христа или кръстъ (обр. 151 и 152). Монети рѣдки.

15. Срацимиръ и синъ му Константинъ. — Медни монети, на лицето двамата владѣтели държатъ кръстъ, на опакото — сѫщата монограма, както при меднитѣ Срацимирови монети (обр. 153). Монети рѣдки.

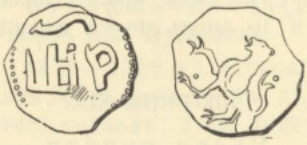

Обр. 155. — Медна монета отъ Ив. Шишманъ.

16. Иванъ Шишманъ (1371—1393 г.). — Сребърни аспри (полугрошове) и три типа медни монети. Сребърнитѣ на лицето съ образа на царя правъ, държи кръстъ, на опакото — бюста на Св. Богородица съ разгърнати ржце и съ медалионъ на Христа на гърдитѣ (обр. 154). Монети обикновени и съ груба изработка. Всичкитѣ медни монети, на лицето съ монограми съ името и титлата на царя „Шишманъ царь“, на опакото — единъ разяренъ лъвъ изправенъ на заднитѣ си

крака (обр. 155), други съ кръстъ (обр. 156), трети съ монограма „царь“ (обр. 157). По-рѣдки съ лъвъ.

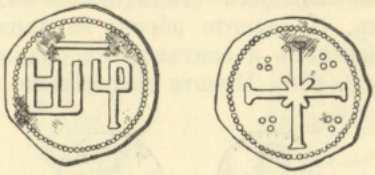

Обр. 156. — Медна монета отъ Ив. Шишманъ.

Между византийскитѣ и югославянски владѣтели, пръвъ Ив. Шишманъ сѣкълъ монети съ изображение на лъвъ, неговия примеръ много по-късно сж послед-

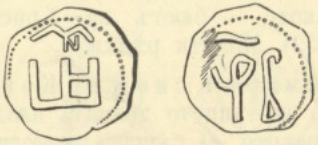

Обр. 157. — Медна монета отъ Ив. Шишманъ.

вали нѣкои отъ сръбскитѣ крале; византийски монети отъ този типъ и до днесъ не сж известни.

ВИТРИНА XIX.

Руски монети

Сбирка отъ монети на рускитѣ велики князе и царе.

Сръбски монети

1. Владиславъ (1234—1241 г.). На лицето владѣтелтъ правъ съ кръстъ, на опакото — Христосъ на престолъ.

2. Стефанъ Урошъ I (1241—1272 г.). На лицето владѣтелтъ и светецъ прави, държатъ знаме, на опакото — Христосъ седналъ.

3. Стефанъ Драгутинъ Сремски (1272—1346 г.). Сѫщитѣ изображения.

4. Стефанъ Урошъ II (1275—1321 г.). Сѫщитѣ изображения, както при Уроша I.

5. Стефанъ Душанъ (1331—1346 г.). Монети съ титлата краль и царь, както българскитѣ царе. Тѣзи съ монограма „царь“, на лицето си сѫ съ конникъ, на опакото св. Богородица съ Христа. Други на лицето само надписъ въ петь реда съ монограма „царь“, на опакото — Христосъ седналъ. Други монети на лицето съ шлемъ и тронъ, на опакото — Христосъ седналъ. Други на лицето краль и кралица държатъ кръстъ, на опакото — Христосъ правъ и отъ странитѣ му звезди. Има и такива, върху лицето на които владѣтелътъ е на престолъ и държи скиптъръ и кълбо.

6. Стефанъ Урошъ IV (1355—1367 г.). На лицето кралътъ и кралицата прави държатъ кръстъ, на опакото — Христосъ правъ и звезди. Други на лицето съ шлемъ и тронъ, на опакото — кралътъ или Христосъ седналъ.

7. Вукашинъ (1368—1371 г.). На лицето надписъ отъ петь реда, на опакото — Христосъ седналъ.

8. Андреа Вукошиновичъ (1389—1394 г.). Сѫщиятъ типъ, както при Вукашина.

9. Лазаръ (1371—1389 г.). Нѣколко типа: 1) на лицето владѣтелътъ седналъ на тронъ, държи скиптъръ, на опакото Христосъ седналъ; 2) на лицето владѣтелътъ правъ държи скиптъръ, на опакото — Христосъ седналъ или правъ; 3) на лицето надписъ въ петь реда, на опакото — Христосъ седналъ.

10. Стефанъ Лазаровичъ (1389—1427 г.). На лицето надписъ въ четире реда, на опакото — Христосъ правъ.

11. Вукъ Бранковичъ (1389—1398 г.). Два вида монети: 1) на лицето надписъ отъ два или 4 реда, на опакото — Христосъ правъ или седналъ; 2) владѣтелътъ правъ, държи прѣпорецъ, на опакото — Христосъ седналъ.

12. Георги Бранковичъ (1427—1456 г.). Следнитѣ типове монети: 1) на лицето владѣтелътъ седналъ, на опакото лъвъ; 2) владѣтелътъ правъ, на опакото лъвъ; 3) на лицето лъвъ, на опакото надписъ 3 и 4 реда; 4) на лицето лъвъ, на опакото Христосъ правъ; 5) на лицето лилия, на опакото Христосъ правъ.

13. Лазаръ Георгиевичъ (1456 г.). Една монета: на лицето глава съ диадема, на опакото шлемъ съ полумѣсецъ отгоре.

Дубровникъ

Малка сбирка монети отъ Рагузанската (Дубровишката) република, пренесени въ България отъ търговцитѣ добрувчани, които водѣли голѣма търговия съ България отъ срѣднитѣ вѣкове дори и въ турско време. Иматъ само историческо-търговско значение.

Турски монети

Турскитѣ монети иматъ само историческо значение за насъ.

ВИТРИНА XX.

Модерни монети

Отъ модернитѣ монети отдѣлътъ съхранява само тия, които въ турско време били въ обръщение въ България.

Уредникъ: **Н. А. Мушмовъ.**

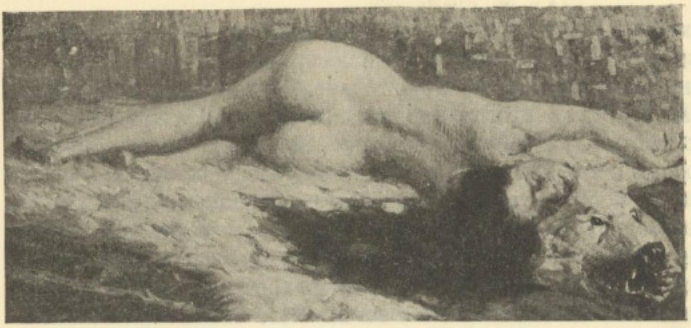

Обр. 159. — Жената отъ Н. Ганушевъ.

ХУДОЖЕСТВЕНЪ ОТДѢЛЪ

НОВОТО БЪЛГАРСКО ИЗКУСТВО

1. Светски елементи въ нашата религиозна живопись до срѣдата на XIX в.

Новото българско изкуство не можеше, поради условията при които бѣ създадено следъ освобождението ни, да възприеме голѣмо наследство отъ предшествувалитѣ го епохи. И то не само отъ епохитѣ на срѣднитѣ вѣкове и турското робство до духовното ни възраждане, но и отъ втората половина на това възраждане, когато изкуството бѣше станало вече проявление и на индивидуално творчество, третираще и самостоятелни светски (граждански) мотиви.

Презъ срѣднитѣ вѣкове и турското робство (до втората половина на XIX в.) нашето изкуство бѣше почти изключително религиозно. Единственятъ по-самостоятеленъ светски родъ изкуство — портретната живописъ — все пъкъ дължеше произхода си на религиозни начина-

ния — съграждане или изписване съ фрески нѣкоя църква или написване или илюстриране нѣкоя религиозна книга по починъ на нѣкой царь, велможа или първенецъ. Портретитѣ на тия инициатори и иждивѣтели — „ктитори“ — сѫ били рисувани по църковни стени или пъкъ изъ религиозни ржкописи, нѣщо което е обусловяло репрезентативната, официална монументалность на портретитѣ. Единъ подвиженъ портретъ, предназначенъ да бѫде окаченъ въ интимна дворцова, изобщо кѫщна обстановка поне до сега не е открытъ въ България отъ епохата до къмъ началото на XIX столѣтие. Тия ктиторски портрети, предназначени за религиозни домове или ржкописи, и рисувани отъ сѫщитѣ майстори, които сѫ изписвали църквитѣ и ржкописитѣ, даватъ, въпрѣки внушителностьта на стойката и репрезентативностьта на официалното или модно облекло, силно индивидуализирани лица, даже когато нѣколко портрета сѫ рисувани въ една и сѫща църква, единъ до другъ, и отъ единъ и сѫщи майсторъ (напр. въ Боянската църква, монастирскитѣ църкви въ Земенъ, Драгалевци, Кокалени и пр.). При това, каквито разрушения на църкви и фрески и да сѫ предизвикали завоевателнитѣ борби изъ българскитѣ земи отъ IX—XIX в., запазени сѫ сравнително много ктиторски портрети отъ XI в. насамъ (двойниятъ портретъ на Григори и Апаси Пакуриянъ отъ XI в. въ църквата-гробища на Бачковския монастиръ; двойнитѣ портрети на царя Константинъ-Асѣня и царица Ирина и на севестократора Колоянъ и жена му Десислава отъ 1259 год. въ Боянската църква; портретътъ на царя Иванъ-Александра отъ XIV в. въ църквата-гробница на Бачковския монастиръ; отъ сѫщия вѣкъ портретитѣ на сѫщия царь, заедно съ царица Теодора, престолонаследника Иванъ Шишманъ и братъ му Иванъ-Асѣнь, въ Кърцоновото евангелие въ Лондонъ, или съ Исусъ Христосъ и хрониста Манаси въ Монасиевата хроника въ Ватикана; група-портрети на деспота Деянъ, деспотка Доя и още нѣколко велможи отъ XIV в. въ църквата на Земенския монастиръ; отъ сѫщия вѣкъ група-портретъ на царь Иванъ-Александровия зетъ Кюстендилския деспотъ Константинъ съ жена му деспотка

Кера-Тамара и царскитѣ дъщери Кераца и Десислава въ Кърцоновото евангелие; портрети на Евстахи, Никола, Вида и Николай въ църквата на Драгалевския монастиръ отъ XV в.; отъ края на сѫщия вѣкъ група-портретъ на Радивой, жена му и дветѣ имъ дѣца въ църквата на Кремиковския монастиръ; отъ XVII в. портрети на Георги и синъ му Константинъ въ голѣмата църква на Бачковския монастиръ, и портрети въ църквата Рождество Христово въ Арбанаси; отъ XIX в. значителенъ брой ктиторски портрети — единични и двойни — на коприщенски и велешки чорбаджии въ църквата на Рилския монастиръ; въ Бачковския монастиръ (въ изнасяне на чудотворната Св. Богородица Грузинска) фреска съ портрети на пловдивски чорбаджии, рисувана по външната стѣна на магерницата; собствени портрети на зографа Захари отъ Самоковъ въ монастиритѣ Бачковски, Преображенски и Троянски; въ последния монастиръ група портрети на монастирскитѣ братя отъ сѫщия зографъ; и пр. и пр. Това сравнително голѣмо количество на портрети отъ срѣднитѣ вѣкове и робството ни подъ турцитѣ дава достатъчно материялъ за да се установи стилното влияние на портрета върху религиозната живопись и обратно.

Другиятъ родъ светско изкуство, който се срѣща у насъ все презъ срѣднитѣ вѣкове и турското робство е битовия. Обаче отъ него има не самостоятелни фрескови изображения, а само отдѣлни, нѣкога извънредно значителни елементи: народна храна, съсѫди, инструменти, забави, боричкания и игри на дѣца и пр. Тия битови елементи, тъй оскѫдно застѫпени до XVII в. намѣриха отъ това столѣтие насамъ свои майстори, които често изтласкваха на заденъ планъ религиозния характеръ на фреската за да изтъкнатъ на първо мѣсто народния, битовия, особено въ арбанашкитѣ църкви отъ XVII и XVIII в. Въ XIX в. най-значителниятъ представитель на тия майстори е изтъкнатиятъ по-горе Захари Зографовъ Доспейски (чичо на индивидуалния художникъ Станиславъ Доспѣвски). Отъ много негови религиозно-битови фрески най-голѣмо внимание заслужватъ споменатото по-горе изнасане на чудотворната грузинска Св. Бого-

родица въ Бачковския монастиръ, въ което чорбаджиитѣ и селянитѣ сѫ представени въ своитѣ модни или народни носии, а сѫщо и неговия „Страшенъ сѫдъ“ (въ притвора на църквата Св. Никола въ сѫщия монастиръ), дето гражданкитѣ и селянкитѣ сѫ дадени въ една голѣма самостоятелна група, все въ своитѣ тогавашни модни рокли или народни сукмани (отъ 1841 год.)

Най-голѣмо значение отъ битовитѣ елементи има използуването на народния типъ за „моделъ“ на светии, введено у насъ подъ влиянието на цариградскитѣ дворцови школи за религиозна и свѣтска (портретна и церемониялна) живопись отъ IX—XII в. и наложено въ византийската столица отъ източнитѣ майстори (отъ Армения, Мала-Азия, Сирия и Египетъ). Тия народни типове се срѣщатъ въ нашата религиозна живопись отъ по-старитѣ столѣтия въ църквата-гробница отъ XI в. на Бачковския монастиръ, въ църквата до с. Беренде отъ XIII в. (презъ царуването на царь Иванъ Асѣня II, 1218—1241 год.) и въ централната двуетажа църква-гробница отъ 1253 год. (презъ царуването на Константинъ Асѣня) на Боянската църква. Въ тая живопись народниятъ типъ (лице, тѣло и краища) е застѫпенъ въ така наречените страсти (Влизане въ Иерусалимъ, Тайната вечеря, Гетсиманската градина и пр.) и чрезъ него се разрешаватъ проблемитѣ за боитѣ и освѣтлението, но не и главната проблема на нашата религиозна живопись — рисунката, линията — която възвишава, идеализира фигуритѣ. Така даденитѣ — чрезъ бои и освѣтление — народни типове сѫ много по-реалистични и индивидуализирани и изпадатъ извънъ общия линеаренъ стилъ на другата религиозна живопись отъ сѫщото време и въ сѫщата църква (мистичено-аскетиченъ въ църквата-гробница на Бачковския монастиръ; интимно-реалистиченъ въ църквата до с. Беренде и възвишена-репрезентативенъ въ Боянската църква). Лицата сѫ квадратни, тѣлата недодѣлани, ржцетѣ и краката голѣми и правосѫгълни. (Особено въ църквата до с. Беренде). Изразътъ на лицето е болезнено безнадеждженъ, стойкитѣ на тѣлата измѫчени и безпомощни. Само въ живописьта на църквата до с. Беренде сѫщитѣ

лица и тѣла сѫ идеализирани чрезъ линията въ голѣмитѣ композиции отъ така нареченитѣ „праздници“ (Успѣние на Св. Богородица, Разпятие, Слизане въ ада, Введение въ храма и пр.). Въ другитѣ две църкви отъ XI и XIII в. идеалнитѣ типове на Исусъ Христосъ и светиитѣ сѫ съвършено други, отколкото народнитѣ типове. Идеалнитѣ типове (особено въ Бояна) се свеждатъ до единъ „идеаленъ“ моделъ, но не и до единъ народенъ типъ, а въ XIV в., въ живописьта на църквата въ Земенския монастиръ, до единъ единственъ моделъ. Едва-едва се свеждатъ до моделъ известни лица въ нѣкои отъ фрескитѣ на църквата Петъръ и Павелъ въ Търново (фреската „Успѣние“). Тамъ владѣе предимно мистичния или барокния или репрезентативния идеаленъ типъ за Исуса Христа и светиитѣ. Съ попадане на България подъ турското робство идеализацията на религиознитѣ типове изъ фреската бива разпръсната отъ полународенъ-полуориенталски типъ съ много значителни следи на реализъмъ по извънредно характерното лице. Този типъ само въ живописьта на църквата на Погановския монастиръ отъ 1500 год. е повече народенъ; въ живописьта на църквитѣ на Драгалевския и Кремиковския монастири (отъ XV в.) и въ Арбанаси (отъ XVII в.) той е повече ориенталски (тъмни валчести лица, съ малка брадна кость и голѣми очни ябълки). Отъ XVIII в. до срѣдата на XIX в. религиозната живопись у насъ е до невѣроятность и непоносимость шаблонизирана.

Нищо не е играло такава огромна роля и за национализирането на църковната живопись въ България и за нейнитѣ най-близки връзки съ реалния животъ, и за развитието ѝ презъ срѣднитѣ векове и робството ни подъ турцитѣ, както светската живопись, застѫпена чрезъ портрета по църковнитѣ стени и битовитѣ елементи изъ религиознитѣ фрески. Чрезъ портрета, рисуванъ по едно строго определено, физическо и душевно обособено лице, църковната живопись изтъква характерното лице и въ религиозната фреска. Много образи на светии правятъ впечатление като портрети

на индивидуални, а не типични личности. Съ използуването на народни типове за религиозни образи връзката съ реалния животъ е била още по-засилена, понеже това използуване е ставало масово. А като се вземе предъ видъ, че известни портрети по църковни степи сж служили за моделъ на светии (портретътъ на царь Константинъ-Асѣня въ Боянската църква за Исусъ Христосъ Вседържитель и Исусъ Христосъ Благославящъ; на Севестократора Колояна за светии-фигуранти въ голѣми религиозни композиции; на царица Ирина за св. Екатерина — всички въ Боянската църква); че идеални религиозни типове отъ XIII до XVII в. се свеждатъ до модели, и че народниятъ типъ, неидеализиранъ или идеализиранъ играе до XVII в., а отчасти и въ XIX в. (при зографа Захари отъ Самоковъ) извънредно голѣма роля, то решителното значение на тия родове — портретна и битова — живопись е състояла главно въ това, да обновяватъ религиозната живописъ и не позволяватъ никакво шаблонизиране, като запазва постоянна връзка съ живота, природата, представлявани въ религиозната живопись отъ индивидуално или типично-народно лице. Едва въ XVIII и XIX в., тая връзка се разхлабя. Защото зографитѣ отъ това време вмѣсто да обновятъ религиозната живопись чрезъ портрета и народния типъ, вършеха тъкмо обратното: „идеализираха“ портрета и народния типъ чрезъ шаблонна форма за човѣшкото лице взето изцѣло и въ единичности (очи, носъ, уста и пр.).

2. Предосвободителното светско изкуство

Упадъкътъ на нашата религиозна живопись отъ XVIII в. насамъ, особено презъ XIX в. не можеше да бжде отстраненъ само чрезъ мѣстни или по-далечни (атонски, руски и др.) зографски школи. Новото време изискваше вече едно съвършено друго схващане и предаване на сюжета. Не само за дотогавашната светска живопись (предимно портрета), но и за църковната ни живопись е била положително една нова художествена форма, коренеща въ старото и по-ново класическо изкуство и въ

природата схващана и предавана чрезъ око обучено по това изкуство и голото тѣло. По единъ за тогавашнитѣ български художествени условия новъ стилъ трѣб-

Обр. 160. — Станиславъ Доспѣвски. Жената на художника.

ваше да бждатъ превъзпитани способнитѣ за изкуство българи. Този стилъ бѣше тогава господствуващия — академическия. А до каква разточителна стъпень бѣше

шаблонизирана църковната живопись у насъ и изобщо въ балканскитѣ православни страни, и какъ всеобщо призната бѣ тя, туй може да се сѫди по обстоятелството, че всѣко скѫсване съ нея и нейнитѣ традиции се е считало светотатствено (иконитѣ на Николай Павловича въ Свищовската църква Св. Константинъ). За това безогледнитѣ, неспособни на компромиси обновители на нашето изкуство презъ предосвободителната епоха можеха да добиятъ признание и успѣхъ само въ светскитѣ родове на живописьта, преди всичко въ най-разпространения отъ тѣхъ — портрета.

Обновлението на портрета т. е. очистването му отъ влиянието на шаблонната мѣстна форма е започнало още къмъ последната трета на XVIII в. и то отъ майстори обучени въ изкуството въ чужбина. Отъ известнитѣ най-стари майстори — Христо Димитровъ отъ с. Доспей, родоначалникъ на зографския родъ Доспейски и Тома Вишановъ отъ с. Банско, родоначалникъ на иконописцитѣ Молеровци, сѫ се обучавали въ Виена. Не отъ тия майстори, а отъ тѣхни ученици сѫ запазени първитѣ портрети, скѫсали повече или по-малко връзкитѣ съ шаблонната живопись.

По-стариятъ и по-малко реалистичниятъ портретъ е отъ Неофитъ Рилски (светското му име Никола п. Петровъ Бенинъ отъ Банско). Съзналъ още като чиракъ при зографа Димитъръ Молеровъ (сина на Тома Вишановъ Молеровъ) презъ 1810 год. въ Рилския монастиръ, че България има повече нужда отъ учители и просветени монаси, отколкото отъ зографи, Неофитъ се покалугерилъ тамъ презъ сѫщата година. Но въпреки огромната своя монашеска, учителска и писателска дѣйность, той не бѣ се простилъ за винаги съ изкуството. Отъ 1833 год. нататъкъ той ржководи съграждането и украсяването църквата и жилищнитѣ постройки на Рилския монастиръ. И само на неговия художественъ усетъ се дължи, че Рилскиятъ монастиръ бѣше, въ цѣлата тогавашна турска империя, най-издържаната и монументална църковна и монастирска постройка, за която бѣ използувана и атонската крепостна и ренесансовата колона-

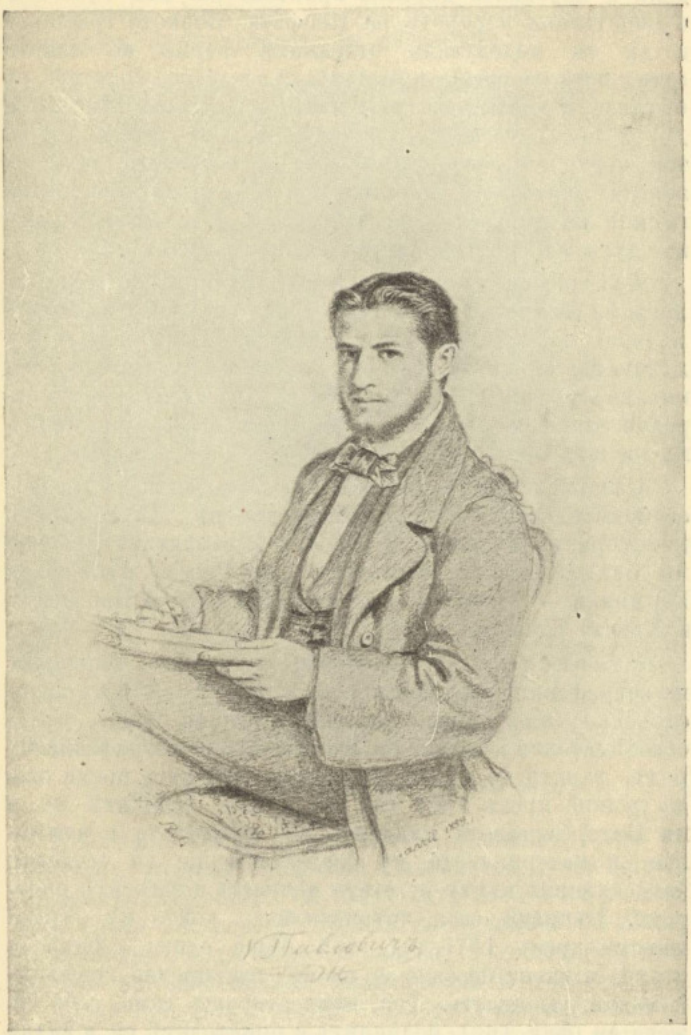

Обр. 161. — Николай Павловичъ. Собственъ портретъ.

дена и народната дървена архитектура. Отъ 1838 год е собствения портретъ на Неофита. Колкото грижливо и да сѫ моделувани отделнитѣ форми на лицето (очи, носъ и уста), пръститѣ, а особено космитѣ на брадата и кожитѣ по кужухчето и кожуха, книгитѣ и други предмети на писалищната маса и глабуса, — отъ тоя портретъ говори дълбокия и измѫченъ духъ на аскета-учитель и писатель отъ края на трийсетитѣ години на миналото столѣтие. Това е единъ портретъ въ духа на срѣдневековния експресионизъмъ.

Съвършено друго е схващането при портрета на зографа Димитъръ Христовъ (синъ на Хр. Димитровъ и баща на Станиславъ Доспевски). Едно народно и жгловато, съ дебели черти лице е предадено безъ никаква идеализацая. Формитѣ му сѫ моделувани извънредно ясно и сѫ изтъкнати чрезъ резка рисунка и малки плоскости бои.

Сѫщинскиятъ индивидуаленъ портретъ на предосвободителната епоха намѣри едва въ XIX в. своитѣ майстори въ художници, обучени и възпитани основно въ академиитѣ на изкуствата въ Русия, Австрия и Германия — Станиславъ Доспевски, Николай Павловичъ и Христо Цокевъ.

Станиславъ Доспевски, отъ третата генерация на зографския родъ Доспейски, е съ най-голѣмото артистическо самочувствие измежду всички наши предосвободителни художници. Традициитѣ на зографския му родъ, занятието му съ религиозна живопись преди още да замине презъ 1851 год. за Русия, успехитѣ му и въ Петербургската академия на изкуствата и извънъ нея, и материалното му благосъстояние не останаха безъ влияние върху неговата личность и неговитѣ портрети. Въпреки своя патриотизъмъ, който му струва живота презъ 1876 год., той бѣше единъ сѫщински grand seigneur не само по своята извънредно грижлива и модна външность. Той портретираше само себе си, жена си (фиг. 160), роднинитѣ и приятелитѣ си и видни наши мѣстни просветители и революцпонери. И като запазваше една извънредна простота на рисунката и

малка гама въ колорита, даденъ въ широки, почти декоративни плоскости, — той придаваше на лицата спокойната внушителность на избраници.

Обр. 162. — Христо Цоковъ. Портретна скица.

Николай Павловичъ отъ Свищовъ, синъ на известния учитель Христаки Павловичъ Дупничанина, свършилъ академиитѣ на изкуствата въ Виена и Мюнхенъ презъ петдесетьтѣ години на миналото столѣтие, премина тамъ едно пълно и основно художествено възпитание въ академичния класицизмъ и романтизмъ.

Нищо не издига Николай Павловича тъй високо и по вроденитѣ му способности и по владението на линията, както собствения му портретъ-скица съ моливъ отъ

1859 год. (фиг. 161) и литографията-портретъ на сръбския князъ Михаилъ, (и двата портрета въ Народния музей въ София). Спокойната и проста изразителность на тия два портрета е съвършено изчезнала въ портретитѣ отъ Павловича съ маслени бои. Въ тѣхъ рисунката и пластичността сѫ дадени предимно за смѣтка на колорита, който художникътъ не тъй сигурно и разнообразно владѣе. А може би и борбата именно съ колорита да е ослабила още повече силитѣ на Павловича за едно предаване на по-дълбока душевна изразителность на портретираната личность.

Най-модерниятъ измежду тия трима художници е Христо Цокевъ отъ Габрово. Прислужникъ въ Рилския монастиръ, дето способноститѣ му къмъ рисуването били открити отъ богаташъ-русинъ, Цокевъ, изпратенъ отъ последния въ Москва, има извънредно здраво и сигурно око за схващането и предаването на характерното у човѣка, главно чрезъ играта между свѣтлина и сѣнка. Свѣтлината за него е фактора, който разкрива всички природни форми и за това у него импресионистичното е извънредно силно застѫпено при нѣкои отъ неговитѣ не напълно завършени портретни скици (фиг. 162 и 163), които пленяватъ при пръвъ погледъ по-сигурната нахвърленость на боитѣ или поневѣроятно малкото средства съ които той предава женското лице. Всредъ българскитѣ условия за художествена работа Цокевъ се почувствува отчужденъ и скоро заглъхна.

Наредъ съ портрета само единъ отъ тия художници — чуждестранни възпитаници — Николай Павловичъ — внесе нови родове живопись въ дотогавашното наше изкуство. Една единствена скица съ креда на Гроздоберъ, схванатa въ духа на немскитѣ художници-романтици и предадена съ идеална линия, е първиятъ художественъ приносъ къмъ следосвободителната битова картина (фиг. 164).

Не само битовата, но и портретната живопись не ангажираха силитѣ на Николай Павловича. Своя жизнена задача считаше той отъ една страна едно, въ

смисъла на академичната живопись, обновление на нашето западнало иконописство, отъ друга страна едно, въ смисълъ на немския романтизъмъ, художествено въплощение на Паисиевата традиция.

Обр. 163. — Христо Цокевъ. Скица.

Николай Павловичъ, както никой другъ измежду всички наши художници преди и следъ освобождението ни, имаше пай-продължително, най-основателно и най-неуморно академическо образование и възпитание.

Първоначално ученикъ въ едно частно литографско заведение въ Виена, а следъ това свършилъ Виенската академия на изкуството и не дълго следъ това специализиралъ се въ Мюнхенската академия на изкуството, Павловичъ се завърна въ България презъ 1860 г. съ ясна представа и за задачата на изкуството и за начина по който трѣбваше да се обнови нашата тогавашна зографска живопись.

Споредъ Павловича изкуството („Вещината“, die Kunst) „ще ни служи, ще ни украшава, ще усъвършенствува ума и облагородява вкуса“; въ живописьта рисунката (линията) е основата, — чрезъ нея формата се проумява (схваща) и предава на плоскость: едва

следъ линията идватъ пластичностьта и колорита. Конструктивната перспектива, вѣрностьта спрѣмо природата, фигурната композиция и епичностьта на последнята бѣха неминуемитѣ условия за идеалното художествено произведение, както го разбираше Николай Павловичъ.

Обр. 164. — Николай Павловичъ. Гроздоберъ.

Тази естетика на живописьта трѣбваше да бѫде практически приложена отъ Павловича и въ заведението за живопись, което той искаше да основе въ Трѣвна, центъра на тогавашното зографство въ сев. България, за да обнови нашето иконописство чрезъ свои ученици. Обучението е трѣбвало да бѫде водено както въ тогавашнитѣ академии на изкуството: копиране по предложки („рѫкописни чертежи“), рисуване по гип-

сови модели, живопиствуване по живи модели. Паралелно съ това да се изучва анатомия, перспектива и история на искуството. Но понеже въ тогавашна България не можеше да се намѣрятъ или доставятъ предложки и гипсови отливки по произведенията отъ старитѣ и понови класически епохи на изкуството, а още по-малко да се убедятъ хора да позиратъ като модели, Павло-

Обр. 165. — Николай Павловичъ. Българитѣ раздѣлени, следъ Кубратова смъртъ 660, отъ пжтьтѣ му сыновы

Аспарухъ

третиятъ сынъ Кубратовъ, упжтелъ съ дружинжтя си къмъ Дунава, въ г. 678 п. хр.; означени и дружинитѣ подъ другытѣ четырма братж, и небесно предопредѣленіе.

вичъ е сметалъ да замѣсти и еднитѣ и другитѣ чрезъ голѣмия брой (сега съхранявани въ Народния музей въ София) свои скици съ креда, моливъ, перо, маслени бои и пр., които той е рисувалъ въ академиитѣ въ Виена и Мюнхенъ и извънъ тѣхъ. По много причини на Павловича не се удаде да основе своето заведение за

живопись. Обаче той не се отказа отъ обновяването на българското иконописство. Въ иконитѣ той се прояви напълно като академически художникъ, скѫсалъ всѣка връзка съ нашата традиция. Въ своитѣ Търновски икони Павловичъ дава резка рисунка преситенъ колоритъ като се обляга на немскитѣ назариянци съ тѣхното противоречие между монументалността на формата и пустотата на съдържанието, а въ Свищовскитѣ икони той използува, все въ стила на назариянцитѣ, модели, между други сестра си и снаха си. Съгражданитѣ му, които лично познавали моделитѣ, сѫ били въ недоумение отъ тия свети образи.

Не съ обновлението на нашето иконописство, а съ своята главна жизнена задача — своитѣ исторически литографии — Павловичъ имà значителни успехи за патриотичното и художествено възпитание на народа. Въ тия литографии и картини вложи той вродения си талантъ и всичко що бѣ научилъ въ чужбина. Съ историческата традиция на Паисий Николай Павловичъ стоеше извънредно близко вече по баща си Христаки Павловичъ Дупничанина. Последният като учитель въ Свищовъ не само бѣ преписалъ за себе си Паисиевата история. Той направи и първото пейно издание, напечатано презъ 1842 год. въ Будапеща. За едно художествено въплощение на тая Паисиева историческа традиция нищо не можеше да бѫде отъ порешително и благоприятно значение, отколкото монументалната романтико-историческата школа въ изкуството, която бѣше въ своя пъленъ разцвѣтъ въ Германия по времето. когато Павловичъ следваше академията на изкуството въ Мюнхенъ. Отъ тая школа Павловичъ почерпи опора за своитѣ произведения, които сѫщо както тия на немскитѣ му вдъхновители, третираха моменти отъ историята и историческата поезия и имаха илюстраторски характеръ. Тѣ предполагаха у зрителя познания на историческата случка или на историческото или литературно произведение или налагаха дълги заглавия, които доста подробно трѣбваше да обяснатъ художествено третирания сюжетъ (обр. 165).

Обр. 166. — Николай Павловичъ. Покръщаването на преславския дворъ.

Павловичъ взе сюжетитѣ за своитѣ литографии, а по-късно и исторически картини, отъ нашата история отъ епохитѣ на Аспаруха, Крума, Иванъ-Асеня II, отъ времето на последната църковна борба, и главно изъ романа на Велтьмана „Райна българска царкиня“, преведенъ отъ Райна Мутева и издаденъ въ Петербургъ презъ 1852 год. Този романъ третира епохата на царь Петра. Художествено най-ценното, което характеризира

Обр. 167. — Х. Дембицки. Симеонъ предъ Цариградъ.

Павловича като майсторъ по Божия милость съ неговитѣ малки първи скици съ моливъ или перо къмъ тия исторически литографии и картини. Една фина и бърза линия, която нахвърля съ по възможность най-малко средства и извънредно ясно замисъла на художника; една спретната и затворена фигурна композиция и една ясна разказвателность въздействуватъ сигурно и мигновено върху съзерцателя. Обаче едно разработване на тия първи скици до завършени литографии,

а особено до маслени картини, изтъкваха предъ художника пречки отъ непреодолимъ характеръ, особено при тогавашнитѣ условия за подобно грандиозно по усилия и величаво но последствия дѣло въ България. Тия пречки на първо мѣсто бѣха невъзможностьта въ България да се убеди който и да е, освенъ роднинитѣ на художника, да послужатъ за модели и неизвестностьта, по това време (презъ началото на втората половина на XIX в.), на костюма и оржжието на българитѣ отъ епохитѣ, които Павловичъ искаше да въплоти художествено въ своитѣ исторически произведения. И Павловичъ бѣ заставенъ да вземе за моделъ не само себе си и своитѣ най-близки, но и всички ония студии, които той като студентъ по изкуството, особено въ Мюнхенъ, бѣ работилъ по живи модели въ Академията и извънъ нея и донесълъ съ себе си въ България. Костюмитѣ и оржжието на българитѣ, византийцитѣ и руситѣ отъ епохата на първото и началото на второто българско царство той сведе или до една типична патриархалность, или пъкъ до костюми и оржжия, нему известни или отъ Джефаровича или отъ историческитѣ картини на немскитѣ художници все отъ времето на своето студенчество въ Мюнхенъ. Отъ тия художници възприе той и ония, макаръ доста тежка и мудна монументалность, която той даде на своитѣ творения главно чрезъ затвореностьта, стегнатостьта и тежестьта на линията, пластичностьта на формитѣ и простотата на геометрическата конструкция на композицията. Смѫщинското съдържание на историческата литография на Павловича не е душевната изразителность на героитѣ му, а разказвателниятъ елементъ, случката.

Създадената отъ Павловича историческа литография скоро доби не само едно широко разпространение Епохата на революционнитѣ борби имаше вече подруги задачи, отколкото тая на духовното ни възраждане. Тия нови задачи обусловиха създаването и на революционната литография. Полскиятъ емигрантъ Дембицки, личенъ приятель на Ботева, се зае съ революционната литография, като не закъснѣ да отдаде

Обр. 168. — Николай Павловичъ. Освобождението на България.

своята дань и на историческата литография („царь Симеонъ предъ Цариградъ — обр. 167). Той рисува изда-

денитѣ отъ Пандурски литографии „Сражението на Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджа“, „Самоубийството на Ангелъ Кънчевъ“ и Таблото „Сладко е да умре човѣкъ за отечеството“ съ медалйонитѣ-портрети на

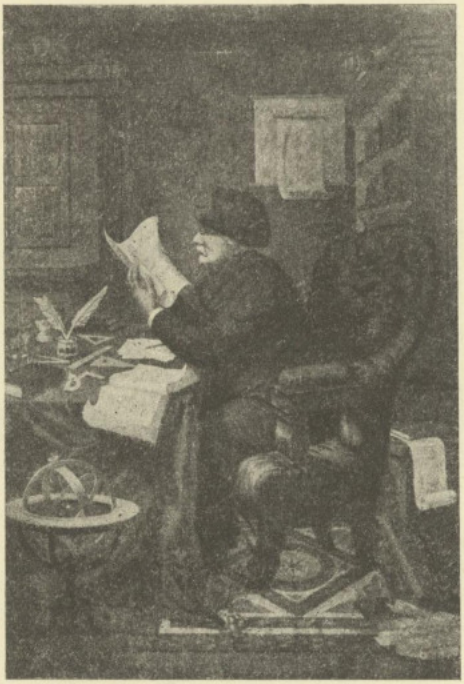

Обр. 169. — Николай Павловичъ. Д-ръ Петъръ Беронъ, авторътъ на „Рибния буквaръ“ и благодѣтель на художника.

Раковски, Ангелъ Кънчевъ, Ванко п. Христовъ, Цвѣтко Павловъ, Стефанъ Караджа, Хаджи Димитъръ Ясеновъ и Никола Войводовъ.

Вѣроятно дветѣ литографии „Царь Симеонъ предъ Цариградъ“ и „Сражението на Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджа“ сж побългарявания на патриотически полски литографии или картини. За „Самоубийството

на Ангелъ Кънчевъ“ моделъ ще да е билъ самия Хр. Ботевъ. — Дембицки има за насъ голѣми заслуги. Той инспирира „Край Босфора шумъ се вдига“ отъ Вазова.

I. Заченки на условията за художествено творчество въ България

Освобождението на България предизвика корененъ преломъ въ живота на народа. То измѣни дейностьта на интелигенцията му. Главниятъ неинъ интересъ, изключителната дейность на българскитѣ правителства бѣха внезапно обърнати къмъ политическото, стопанско

Обр. 170. — Емилъ Холарекъ. Ослѣпенитѣ Самуилови войници презъ 1014 год.

и просвѣтно организиране на младата държава. Всичко, което се предприемаше за културното повдигане на народа, въ първитѣ години следъ освобождението, се ограничиваше само върху устройството и подобрението на първоначалното и срѣдно — общеобразователно и специално — образование. Другояче и не можеше да бѫде. Защото нуждитѣ на народа въ това отношение бѣха тъй наложителни; наличностьта на лица, подготвени за държавни и общински служби, е била тъй оскѫдна, че, и да би се породила мисъльта за извикване въ животъ

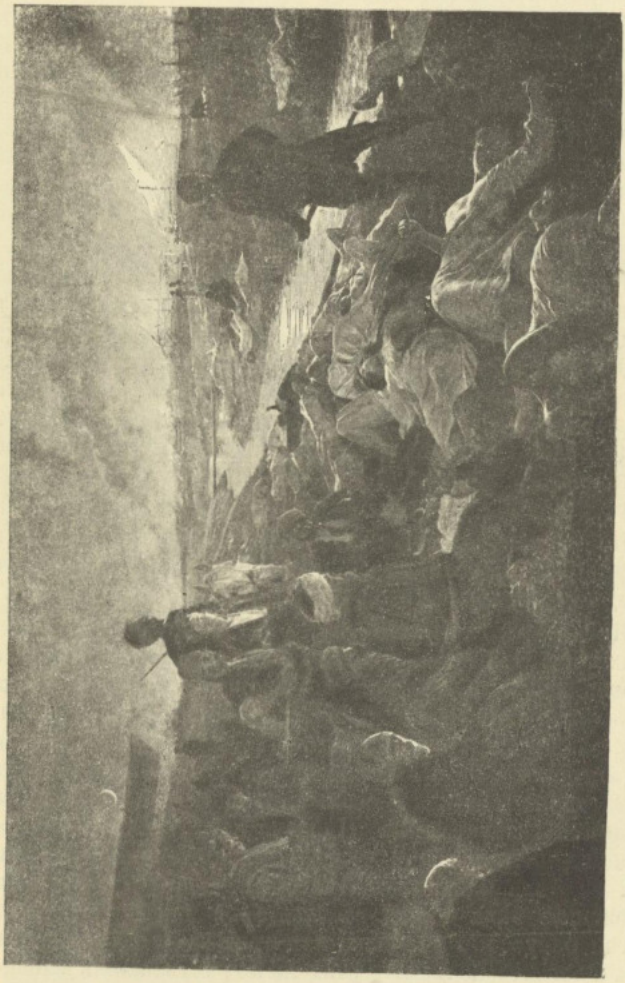

Обр. 171. — Антони Пйотровски. Батицкого казне през 1876 год.

и насърчение изкуствата, тази мисъль би била отхвърлена на най-заденъ планъ.

А туй се е чувствувало и съзнавало не само отъ правителството, но и отъ онія, които до преди освобождението сѫ се чувствували като художници. Николай Павловичъ, вмѣсто да се отдаде на реализиране художественитѣ си замисли, се счете задълженъ да стане училищенъ инспекторъ и то за единъ периодъ отъ седемь години (1878—1885 год.). Другитѣ художници отъ предосвободителната епоха станаха учители по рисуване.

Обаче по липса на достатъчно българи, подготвени тогава за такива учители, правителството е било заставено да повиква художници отъ чужбина, макаръ млади, талантливи българи и да сѫ били изпратени да следватъ като стипендиянти въ западни академии на изкуствата. Едва следъ като бѣ основано въ София Държавното рисувално училище (презъ 1896 год.), чужденци-художници бѣха викани само за професори по различнитѣ специалности въ това училище и то само презъ първитѣ години отъ отварянето му.

Но не само нуждата да се попълва учителския и професорски персоналъ бѣ причина да дойдатъ у насъ чужденци-художници.

Презъ сръбско-българската война (1885 год.) престояха въ България военни художници, които не се задоволиха само съ туй, да изпращатъ въ чужбина боеви скици. Тѣ използуваха тогавашното си престояване, за да дадатъ художествено въплъщение на мотиви изъ историята, бита и природата на България. — Презъ 1892 година изложиха свои картини въ павилиона за изящнитѣ изкуства на Пловдивската земледѣлческо-промишлена изложба и чужденци-художници, които никога не бѣха идвали въ България. — Други чужденци-художници бѣха дошли въ България или да отварятъ частни рисувални училища, или пъкъ за да си опитатъ и тукъ щастието, но не като учители по рисуване или изобщо държавни чиновници, а като свободни художници, чийто авантюристически духъ ги бѣше докаралъ и въ България. — Значителни западни художници бѣха поканени

Обр. 172. — Иванъ Мъркичка. Ръчница.

отъ князъ Фердинанда (по-късно царь) като негови лични гости, които оставиха въ двореца портрети и други картини (унгарцитѣ Лазло и Копай, полякътъ

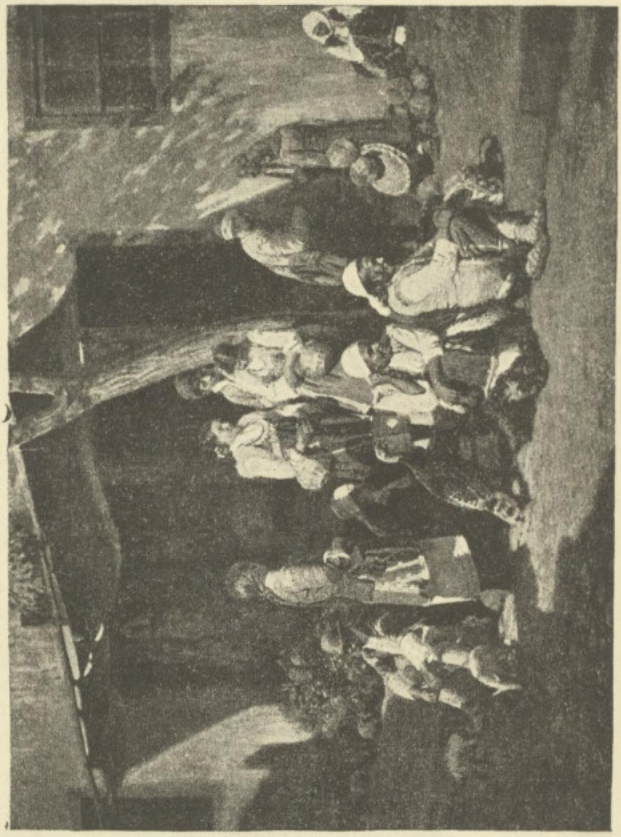

Обр. 173. — Антонъ Митовъ. Селяни на пазаръ въ София.

Хайдукевичъ, виенчанина Принцъ и пр.). — До каква степень произведенията на чужденци-художници бѣха една необходимость за България, въ първитѣ двайсеть години следъ освобождението ѝ, може да се съди отъ

следния фактъ: въ първата изложба на „Дружеството за поощрение на изкуствата въ България“, презъ 1897 г. бѣха окачени и картини отъ художници, които не бѣха имали никога нищо общо съ страната ни. (Тия картини бѣха частна собственость на тогавашния князъ).

Заварили въ младото княжество едва-едва нѣкакво ново изкуство, нѣкакъвъ художественъ интересъ, чужденцитѣ-художници — съ много малко изключения — престояваха кѫсо време въ България и я напускаха или за да се завърнатъ въ отечеството си, или за да отидатъ да дирятъ другаде своето щастие. Въпрѣки това, тѣ даваха своитѣ приноси къмъ развитието на изкуството въ България не само като учители и професори, не само като съучастници въ колективи и частни изложби, устроени отъ държавата или съ морална и материална помощь на държавата, но и съ свои произведения, останали въ нашата страна като притежание на Народния музей, на царя, или на частни лица.

Отъ значение за развитието на изкуството въ България сѫ предимно тия отъ напусналитѣ княжеството чужденци-художници, чиито произведения се съхраняватъ въ всѣкиму достѫпния Народенъ музей въ София.

Полския художникъ Антони Пйотровски дойде въ България презъ 1885 год. като военененъ кореспондентъ и живописецъ на западни илюстровани журнали, преди всичко на „The Graphic“ и посѣти княжеството и по-късно. Той остави въ България боеви картини, портрета на князъ Александъръ, сега притежание на царя, голѣмъ брой бойни литографии изъ всички казарми и голѣмата композиционна картина „Башибозушкитѣ клането въ Батакъ презъ 1876 год. (фиг. 171). Това произведение, въпрѣки преобладаващия и ослѣпителенъ ефектъ отъ свѣтлина на горещето село, отражавана въ рѣка, притежава сигурно чувство за пластичната форма на голото женско тѣло (тогава нѣщо съвършено ново за българитѣ) и на облѣчената мѫжка фигура; голѣма способность да се индивидуализиратъ множество лица и да се предаде една сцена като простъ, всѣкиму понятенъ мотивъ — отдѣсно горе-

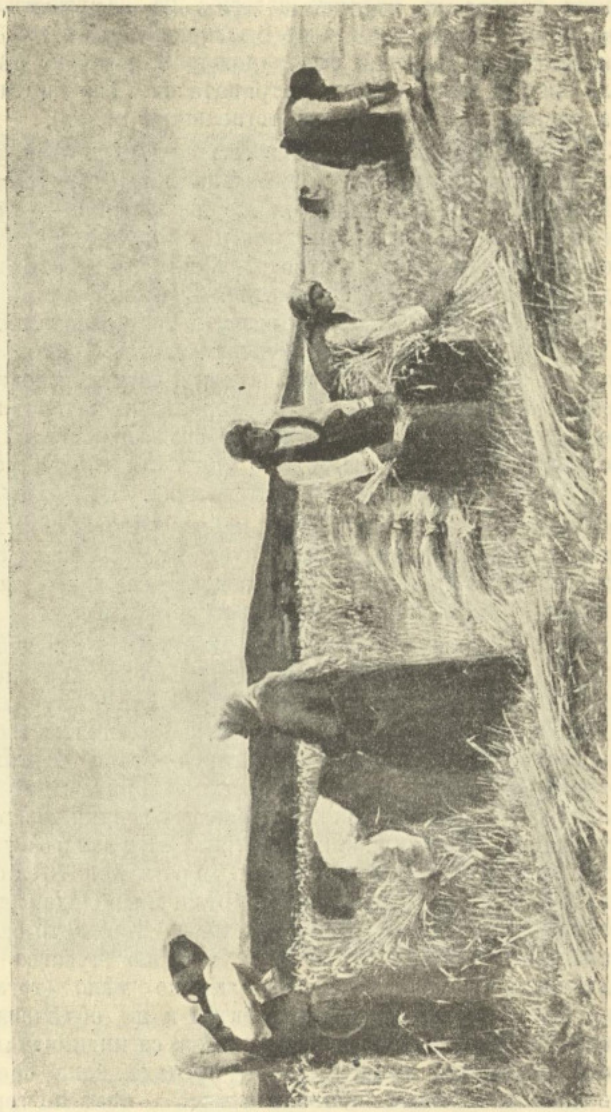

Обр. 174. — Иванъ Ангеловъ. Жътвари.

Обр. 175. — Иванъ Ангеловъ. Богъ далъ, Богъ взялъ . . .

щето село Батакъ, въ диагоналния центъръ — обезчестенитѣ, умиращи българки, отдѣсно покрититѣ съ евтина слава побѣдители: черкези, башибозукъ, туркини и ци-

Обр. 176. — Ярославъ Вѣшинъ. Контрабандисти.

ганки, които или се наслаждаватъ отъ действително величествената гледка — горещето село, голитѣ женски фигури и форми — или пъкъ дѣлятъ плячката.

Италиянецътъ Болунгаро, престоялъ нѣколко години въ София като гимназиаленъ учитель, дава, съ

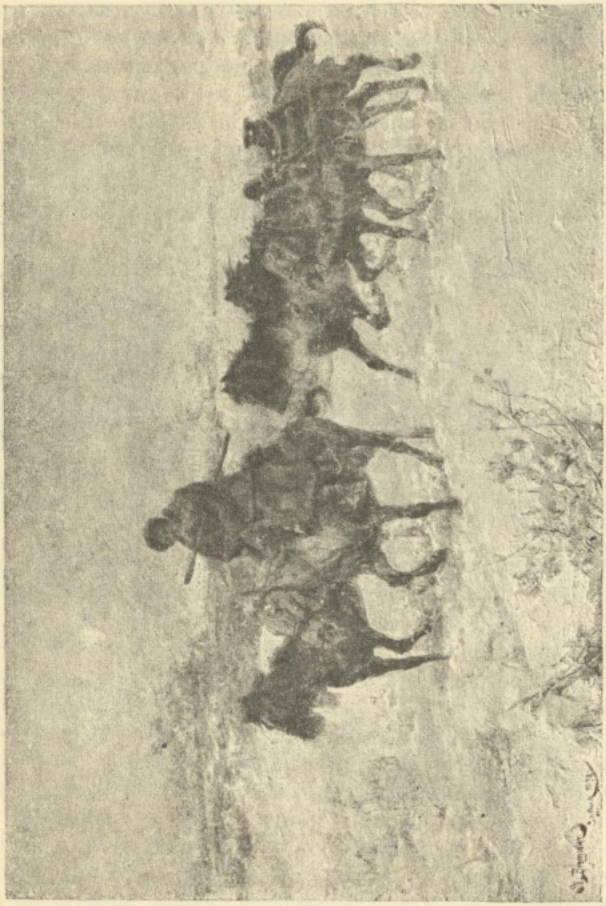

Обр. 177. — Ярославъ Вѣшинъ. Назадъ отъ пазаря.

импресионистическа техника и при липса на всѣкаква друга свѣтлина, освенъ тази отъ ивица дрезгавина, настроение на завладѣла български — варненски — кжтъ

вечерь, чието бавно, но сигурно настжпване е символизирано въ спускащитѣ се надолу кола, теглени отъ биволи, придружавани отъ сѣнки-турци.

Далматинецътъ Арндтъ, сжщо тъй не дълго време учитель въ Софийската гимназия, използува престояването си въ България не само да рисува птици отъ княжеската зоологическа градина, но и да даде добра рисунка съ перо на развалината „Св. София“ въ София, издигната надъ низки малки кжщи, разположени отъ дветѣ страни на турската улица.

Французинътъ Де Форка, нѣколко години гимназиаленъ учитель въ София, се представя въ Народния музей съ четире картини, като послѣдователь на Коро въ нежното и мекото, прѣсното и топлото, въ колоритъ и освѣтление на кжщи, пжтища и силуети, особено — на дървеса и шубраци, които при контраста между свѣтлина и сѣнка изглеждатъ като прѣсни росни букети отъ зеленина.

Рускинята госпожа Слѣпянъ, нѣколко години въ София като притежателка и ржководителка на частно рисувално училище, третира въ рембрандовски маниеръ чисто руски битовъ сюжетъ („Прѣмина като сънь“).

Чехътъ Холарекъ, който никога не е бивалъ въ България, е застжпенъ въ Народния музей съ голѣмата, пълна съ трагично настроение картина „Връщане на българскитѣ пленници, ослѣпени отъ Василий I, 1014 год.“ (фиг. 170). Сивиятъ зименъ пейзажъ при последни слънчеви лжчи и безмилостната снѣжна виелица; безпомощностьта на върволицата войници, която се губи назадъ въ пространството; плачътъ, физическата и душевна немощь на ослѣпенитѣ; контрастътъ между водача, който цѣлъ е движение и устремъ къмъ далечната цель на скитането, и повѣренитѣ му войници, надъ които като зловещи птици доминиратъ две ржце, издигнати къмъ небето не за прошка и милость, не за облекчение страданията, а за проклятие — всичко туй издига до най-възвишенъ трагизъмъ човѣшкитѣ страдания, причинени отъ вродената въ нашата натура свирепость.

Малкия брой чужденци-художници особено натурализиралитѣ се въ България (Мърквичка, Вѣшинъ и пр.) и постояно увеличаващия се брой на свършилитѣ чуждостранни художествени академии българи (Ив. Ангеловъ, А. Митовъ и др.) се проявиха не само като учители въ гимназиитѣ или професори въ Рисувалното училище.

Обр. 178. — Ярославъ Вѣшинъ. Ловъ.

Тѣ дадоха първия потикъ за уредбата на първата частна (на Ив. Ангеловъ презъ 1887 год.) и колективна (1892 г.) изложби; за създаването на художественъ отдѣлъ при Народния музей (1892 г.), на Рисувалното училище (1894 г.) и на първото художествено дружество за поощрение изкуствата въ България (1894 г.)

и за художествени украси на църкви и обществени учреждения. И главно тѣ подготвиха въ мѣстното Рисувално

Обр. 179. — Цѣно Г. Голѣбовъ. Лазарь.

училище (сега академия на изкуството) свои ученици. При създаване тия условия на художествено творчество

въ България значителна роля играха официални и неофициални личности.

Едва когато бѣха организирани въ България тия институти, чрезъ които се създадоха по-сносни условия за художествено творчество, изкуството на младата държава взе своето развитие.

II. Битова картина

Ядката на новото българско изкуство е битовата картина. Тя обобщаваше въ себе си почти всички други родове живопись. Въ нея опитаха умѣнието си почти всички наши художници.

До каква степень битовата картина завладѣ, почти сама за себе, презъ първото десетилѣтие следъ освобождението нашето изкуство, — за това свидетелствува обстоятелството, че даже портретътъ, така култивиранъ и отъ предосвободителнитѣ художници, и отъ винаги готовия да бѫде портретиранъ българинъ, като че изчезна като художественъ родъ.

Това преобладаващо, почти изключително предпочитане на битовата картина отъ художници и купувачи ще трѣбва да се обясни съ редъ условия. Художницитѣ, особено чужденцитѣ, дошли въ нашата демократична селска държава, въ първитѣ години следъ създаването ѝ, сѫ били пленени и заинтересувани отъ характерното, избраздено и изпечено отъ живота лице и отъ набитата и жгловата фигура на нашия селенинъ. Освенъ това и отъ декоративностьта на нашата народна носия, отъ примитивностьта на кърската работа, отъ своеобразната процесионалность на нашитѣ обичаи. Отъ трета страна — нашия възпитанъ въ странство художникъ, и повиканитѣ отъ правителството чужденци-художници донесоха съ себе си стремлението въ чужбина, да се създаде едно изкуство, мотивитѣ на което да се вематъ отъ живота на неуморимия труженикъ-селянинъ борецъ съ земята. — Пъкъ и официалната власть даде всичкото свое предпочитание на битовата картина. Въ своето стремление да се спасятъ етнографскитѣ материали отъ нахлуващата у насъ западна култура, властьта даде

мѣсто на битовата картина и по страницитѣ на своитѣ издания, и изъ залитѣ на музеитѣ, и по стенитѣ на

Обр. 180. — Вл. Димитровъ-Майстора. Циганка.

тържествени зали и изъ подарявани въ чужбина албуми съ оригинални художествени произведения.

Същинскитѣ създатели на нашата битова картина сж: Ив. Мърквичка, Ив. Ангеловъ, Ярославъ Вѣшинъ. Първиятъ отъ тѣхъ завоева сюжета; вториятъ вдълбочи съдържанието; третиятъ издигна битовата картина до същинско художествено — жанрово — произведение и чрезъ това оплодотвори цѣлото наше изкуство.

Мърквичка дойде у насъ като младъ художникъ и се развви на българска почва при най-неблагоприятни условия. За това пъкъ България, каквато я свари едва

Обр. 181. — А. Миховъ. Край Силистра.

26 годишния Мърквичка презъ 1881 год., не притежаваше никакво по ново изкуство. Младиятъ живописецъ-чехъ, добилъ художествено образование въ Прага и Мюнхенъ, можеше да се развива, като пръвъ пионеръ на изкуството у насъ, неповлиянъ отъ нищо друго освенъ отъ своя художнически темпераментъ, девствената наша природа, патриархалния нашъ животъ и примитивния селянинъ. И колкото мощно и да прояви Мърквичка своя темпераментъ като художникъ, той не

остана само нему вѣренъ, а прави компромиси и съ академическото изкуство и съ по нови влияния отъ чужбина.

Първитѣ опити на Мърквичка сѫ студии на нашитѣ народни носии. Каквато голѣма роля и да се пада въ тѣхъ на боята, не тя, а линията е за него най-сѫщественния художественъ елементъ. Тя не индивидуализира лицата, подъ нея ние не чувствуваме сочнитѣ и пълни съ животъ форми на тѣлото на нашата селянка и селянинъ. Освенъ това, етнографическата страна за смѣтка на художествената извънредно силно е изтъкната.

Обаче веднага щомъ Мърквичка зарѣзва етнографическото схващане и детайлното предаване и се предоставя на своето просто и здраво, не осквернено отъ никаква лупа око, работитѣ на художника сѫ съвършено други. Това се отнася главно до масленитѣ скици на нашитѣ типове, особено женскитѣ. Съ извънредно малко средства Мърквичка предава и закржглено, сочно и характерно женско лице, и стройната оформена фигура, и извънредно изразителни ржце. При това леката и опростена линия предава извънредно елегантно народната носия. Много подробенъ е Мърквичка при характерното лице на нашия селянинъ.

Колкото силно и да подчертава Мърквичка при нѣкои студии етнографическата особеность на носии и кжща, все пакъ тѣ сѫ били рисувани на открить въздухъ, при пълно освѣтление. И именно тогава когато Мърквичка се осланя само на окото и темперамента си, той създава своитѣ най-значителни работи. И тѣ спадатъ къмъ най-доброто и ценното на българския импресионизъмъ. Не линията, а боята е тукъ главния художественъ елементъ. Тя е нанесена въ широкъ размахъ, а чрезъ това живописьта е изтъкната като плоскостно, съ две измѣрения изкуство. Предаване дълбочината чрезъ плоскости изтъква декоративния (не орнаментални) характеръ на живописьта. При това и характеристиката на лицата, гъвкавостьта и движенията на тѣлата получаватъ своето. И преди всичко колорита, извънредно прѣсенъ, откроянъ и разнообразенъ отъ свѣтлината.

Обр. 182. — Атанасъ Миховъ. Ледове по Дунава край Силистра.

На тоя импресионизъмъ — въ своитѣ студии — Мърквичка не остана вѣренъ. Не само въ своитѣ голѣми композиционни картини. И въ отдѣлни фигури на българина или българката Мърквичка се повръща къмъ линията и размазанитѣ бои, къмъ детайлно предадената носия и шаблонизиранитѣ лица. И ако въ известни свои импресионистични скици на нашата селянка Мърквичка се подйемаше до една рѣдка у насъ височина, да опростотвори почти до примитивна религиозность израза на лицето на жената отъ село, която издига селянката и детето ѝ до една народна селска Мадона, — сѫщиятъ този художникъ на непосредственото впечатление надува израза на селяни и селянки, като да рисува репрезентативни портрети.

Извънредно пагубно за Мърквичка е неговото отстѫпничество отъ импесионизма, особено въ композиционнитѣ му картини. Тѣ страдатъ преди всичко отъ голѣма претрупаность и отъ непрощудирване на отдѣлнитѣ природни форми. По-проучени сѫ характернитѣ лица и фигури. Природата, кѫщитѣ, освѣтленията, атмосферата сѫ дадени не по натура, а пъкъ носиитѣ сѫ съ подробности, които здравото око не допуща. А пъкъ тия картини си поставятъ за разрешение голѣми художествени проблеми — „Ржчепица“ — (обр. 172).

Антонъ Митовъ, както Мърквичка предпочита битовата картина. Предпочита масата селянки и то почти винаги изъ градскитѣ пазари — „Селянки на пазаръ въ София“ — (обр. 173) въ Варна, Ст.-Загора, Плѣвенъ и София. И при Митовъ етнографическата особеность на сюжета убива художествената негова страна. У Митова най-характерното е, че той предпочита яркия слънчевъ день. Споредъ Митовитѣ картини, слънцето усилва рѣзкостьта на линията, прави боитѣ преситени и прегорѣли, атмосферата сивкава. За Митовъ слънцето е необходимо като източникъ на свѣтлина, който дава преди всичко силни сѣнки. Въ тая игра отъ контрастирани силно освѣтлени и силно засѣнчени плоскости ограничава Митовъ предимно ролята на слънцето, а не въ открояване на боитѣ и

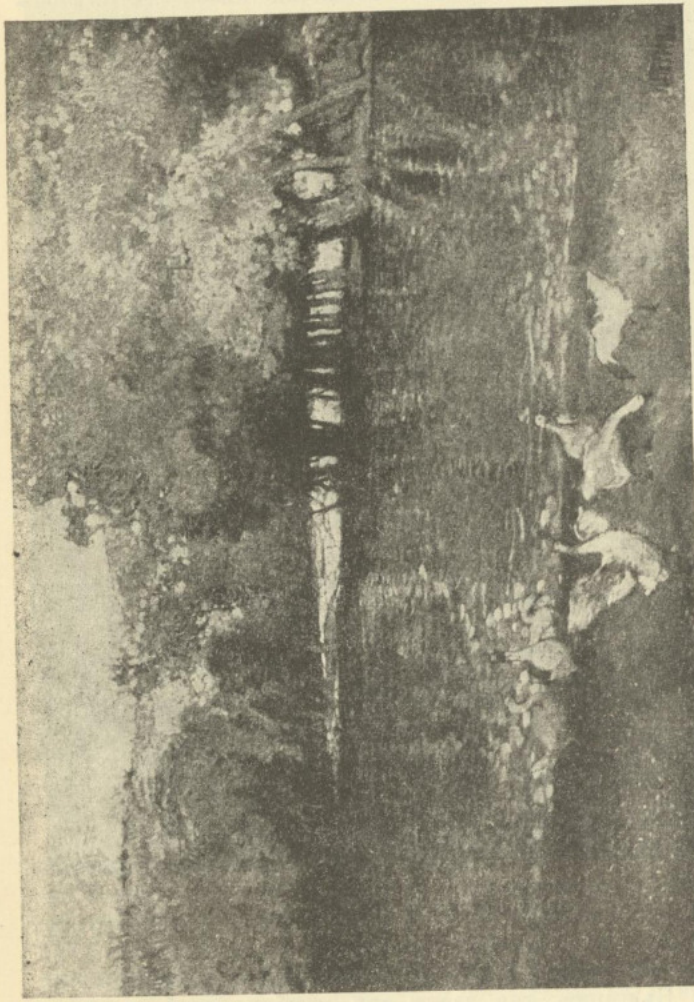

Обр. 183. — Никола Петровъ. Край Ерма.

вальоритѣ на една и сѫща боя. Поради тия силно освѣтени и засѣнчени голѣмички плоскости у Митовъ внася значителенъ елементъ на декоративно схващане на природата, особено на гѫстолистнитѣ дървета.

Единъ отъ най-способнитѣ и далъ безпорно най-дълбоко схващане на нашия селянинъ и неговата трагична сѫдба въ борбата му съ земята и природата

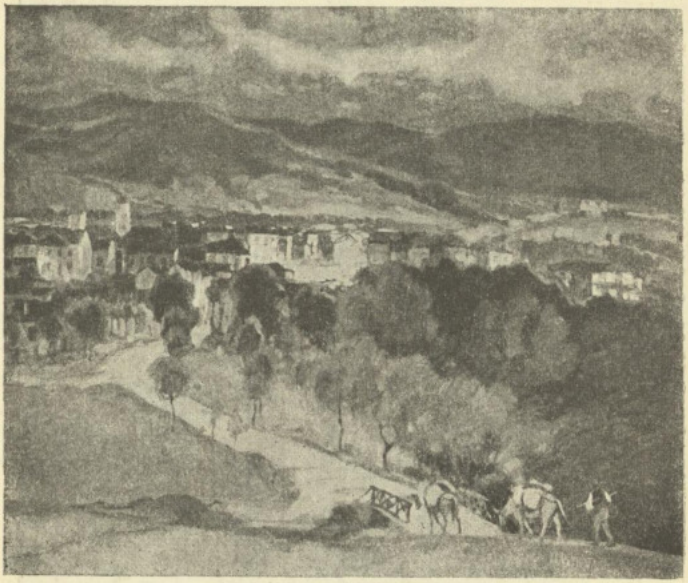

Обр. 184. — Никола Петровъ. Чепеларе.

бѣше Иванъ Ангеловъ (починалъ презъ 1924 год.). Добилъ художественото си образование въ Италия и Мюнхенъ, той донесе отъ тамъ чуждъ колоритъ и строга рисунка на лицето и фигурата — „Жътварки“ — (обр. 174). Особено презъ първитѣ години на творчеството си въ България, тия заети отъ чужбина особености на Ангелова изпѫкваха при всѣка негова картина. Скоро обаче той се сроди съ нашия полски пейзажъ, съ узрѣ-

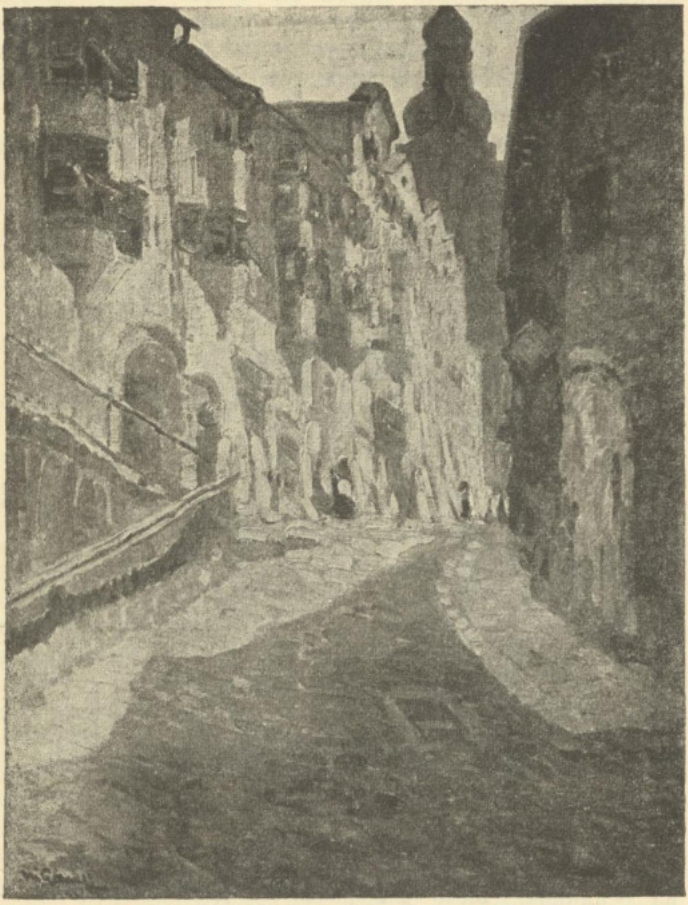

Обр. 185. — Никола Таневъ. Улица.

литѣ ниви, съ далечния, широкъ и прозраченъ просторъ. И което е най-важното и единствено въ нашата живопись: за Ангелова не сѫществува нито пейзажътъ, нито селянинътъ взети по отдѣлно. Тѣ сѫ при него

органически свързани единъ съ другъ. Освенъ това Ангеловъ отиде тъй далечъ въ органическата връзка между нивата и селянина, той тъй дълбоко трагично преплете сждбата на селянина съ участьта на нивата, че настроението на картината му е издигнато за смѣтка и на пейзажа, и на селянина, особено за смѣтка

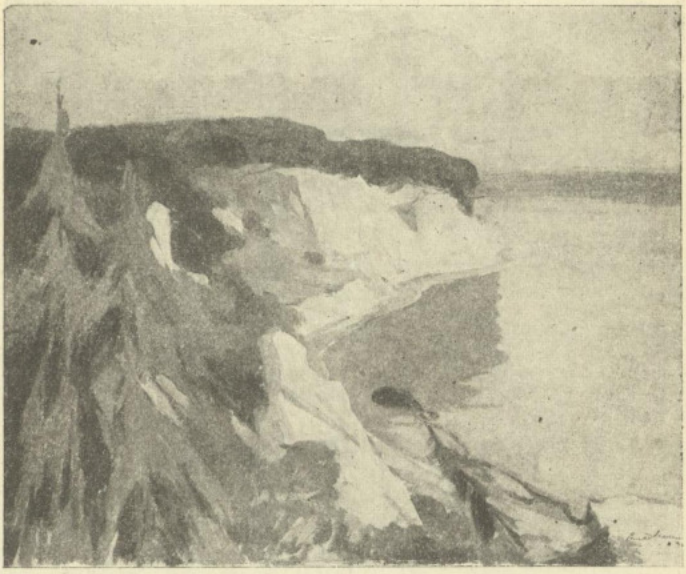

Обр. 186. — Райко Алексиевъ. Брѣгъ.

на селянина. Често фигуритѣ, та даже и лицата на селянитѣ въ една и сжща картина не сж индивидуализирани. Това Ангеловъ би могълъ лесно да избѣгне. Онова, обаче, което у насъ не е постигнато отъ никого, освенъ отъ Ангелова, това е, вече споменато трагично настроение, което вѣе отъ много негови работи. Покрусениятъ селянинъ предъ завлечената отъ наводнение или унищожена отъ градушка нива — „Богъ далъ, Богъ

взелъ . . .“ — (обр. 175); гологлавиятъ селянинъ предъ гроба на своя другарь, заровенъ край рѣката въ пустото поле — подобни дълбоки по схващане и настроение картини е далъ до сега у насъ само Ангеловъ.

Единственията у насъ майсторъ на човѣшката и животинска фигура (коня и ловджийското куче), на пейзажа (особено есенния и зимния), на освѣтлението (изгрѣвъ и залѣзъ слънце), далъ най-значителни въ художествено отношение битови картини (обр. 176—178) е покойният Ярославъ Вѣшинъ. Още когато дойде въ България (презъ 1897 год.), за да направи отъ нея свое отечество и да умре въ нея (презъ 1915 год.), той бѣше художникъ съ име въ Мюнхенъ. Негови картини, главно изъ ловджийския животъ, репродукцираха въ списания и по отдѣлно. Това вѣроятно е заставило Вѣшина да не се отдаде на безогледния импресионизъмъ, за който свидетелствуватъ главно преднитѣ планове на произведенията му, особено военнитѣ му картини, а да направи единъ компромисъ, макаръ и съ префинения, елегантенъ вкусъ на най-добрата публика. Пъкъ и обстоятелството, че Вѣшинъ и когато бѣше въ България, продължаваше да принадлежи къмъ художествената група Luitpold въ Мюнхенъ, която държеше срѣда между Künstlergenossenschaft и Secession, свидетелствува за компромисното изкуство на Вѣшина. За това отъ всички негови картини, колкото мощно и да е тѣхното художествено въздействие, колкото сочно и да сж предадени даже неодушевенитѣ предмети като нѣкакви съ свой животъ сжщества, вѣе този компромисъ. Обикновено предниятъ планъ у Вѣшина е рѣзко и характерно импресионистично гледанъ и предаденъ. Задния планъ по нежность на линия и форма, по колоритъ и освѣтление е мекъ, елегантенъ, човѣкъ би могълъ да каже префинено изисканъ. Цѣлата картина като да спада къмъ Stimmungsimpressionismus — „Контрабандисти“ — (фиг. 176). Съ течение на годинитѣ Вѣшинъ се издигна въ своитѣ битови картини до единъ много по-голѣмъ майсторъ, отколкото той бѣ въ Мюнхенъ — „Назадъ отъ пазаря“ — (фиг. 177). Въ тия свои картини отъ

последнитѣ години на своя животъ той се приближава до декоративенъ стилъ — „Ловъ“ — (фиг. 178).

Нашата битова картина, която владѣ съ десетилѣтия изкуството ни, трѣбваше да пристжпи къмъ по чистъ стилъ. Отъ по младитѣ художници Цѣно Тодоровъ даде нѣколко битови картини отъ най-яръкъ

Обр. 187. — Борисъ Деневъ. Вечеръ.

импресионизъмъ — „Пазаръ“ — (обр. 179). Никола Петровъ даде една селянка въ новоимпресионизъмъ. Н. Мариновъ предава въ намеци, въ леко и широко наслагани водни бои като дематериализира сюжета, както никой преди него — „Назадъ отъ кладенеца“ — (фиг. 207). Измежду най-младитѣ Вл. Димитровъ-Майстора пръвъ мина къмъ експресионизма въ духа на Гогенъ — „Циганка“ — (фиг. 180). Паралелно съ това свое стилно развитие битовата картина постепено все по-силно отстжпи предъ другитѣ родове живопись.

III. Пейзажъ

Вече най-старата генерация българи-художници въведоха пейзажната живопись, за да се откажатъ много скоро отъ нея. Антонъ Митовъ, който се отдаде за винаги само на битовата картина (отчасти и на

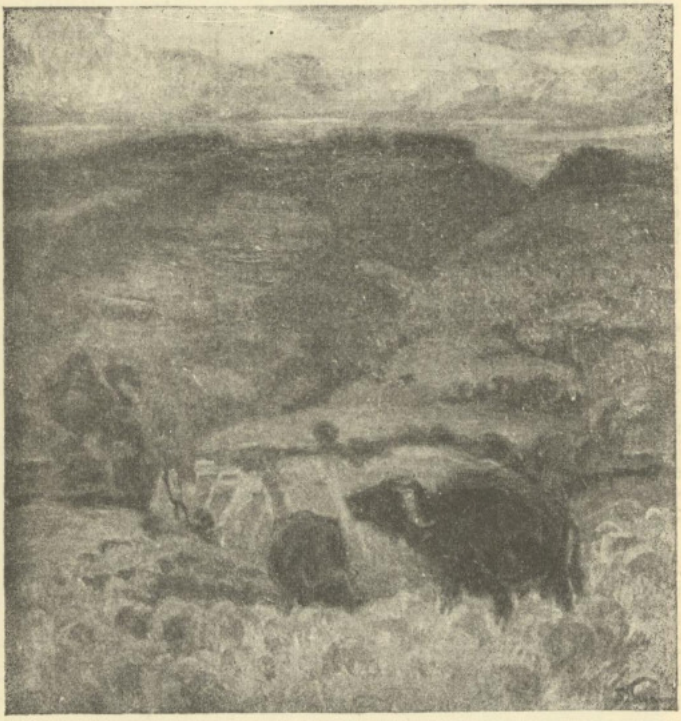

Обр. 188. — Димитъръ Гюдженовъ. Биволи.

военната), даде като младъ художникъ, първия морски пейзажъ. Борисъ Михайловъ, който по-късно се зае съ използуване на старитѣ български орнаменти, даде, сжщо като младъ художникъ, първия пейзажъ съ

настроение. И единиятъ и другиятъ художникъ целѣха да дадатъ пресилени ефекти отъ захождаще слънце. Първиятъ художникъ у насъ, който схвана и предаде пейзажа като най-сѫществена природна форма въ широкитѣ линии на неговата просторность, съ всичкото богатство на неговиятъ колоритъ, разкритъ чрезъ слънцето, бѣше Вѣшинъ. Той обаче не третираше пейзажа като самостоятеленъ родъ живопись, а само като природна форма въ своитѣ битови и военни (маневрени и бойни картини). Негови истински ученици, но не подражатели, бѣха създателитѣ на самостоятелната пейзажна живопись Атанасъ Миховъ и Никола Петровъ.

Атанасъ Миховъ започна съ интимни пейзажи представляващи кѫтъ отъ нѣкой дворъ, улица или цигански табунъ. Отъ вложената въ тѣхъ сантименталность той скоро се освободи и се издигна, известно време, до най-значителния пейзажистъ на просторната природа, схванатa и предадена опростотворена безъ никаква афектираность, и съ най-малко художествени средства, особено „Ледове на Дунава край Силистра“ (обр. 182, сѫщо Край Силистра — обр. 181). Скоро той попадна въ религиозенъ мистицизъмъ, отказа се отъ изкуството, за да се повърне къмъ него едва презъ последнитѣ войни (като военненъ художникъ). Най-значителния му пейзажъ отъ това време е „Бѣласица“ който е даденъ малко проспектно. Презъ последнитѣ години Миховъ, който между другото е единъ отъ най-работоспособнитѣ художници у насъ, се повръща отново къмъ нѣкогашната своя мощь.

Никола Петровъ († 1918 год.) е най-значителниятъ нашъ художникъ. По неговитѣ произведения, предимно пейзажи, се отразява развитието на цѣлото наше ново изкуство отъ ефектенъ академизъмъ презъ импресионизъмъ и новоимпресионизъмъ до умѣренъ декоративенъ експресионизъмъ. Никола Петровъ започна съ акварелни пейзажи, едни отъ тѣхъ съ ефекти отъ отражения въ рѣка, други съ пространа въздушна перспектива. Скоро той мина, но за кратко време, къмъ импресионизма, за да се отдаде на новоимпресионизма

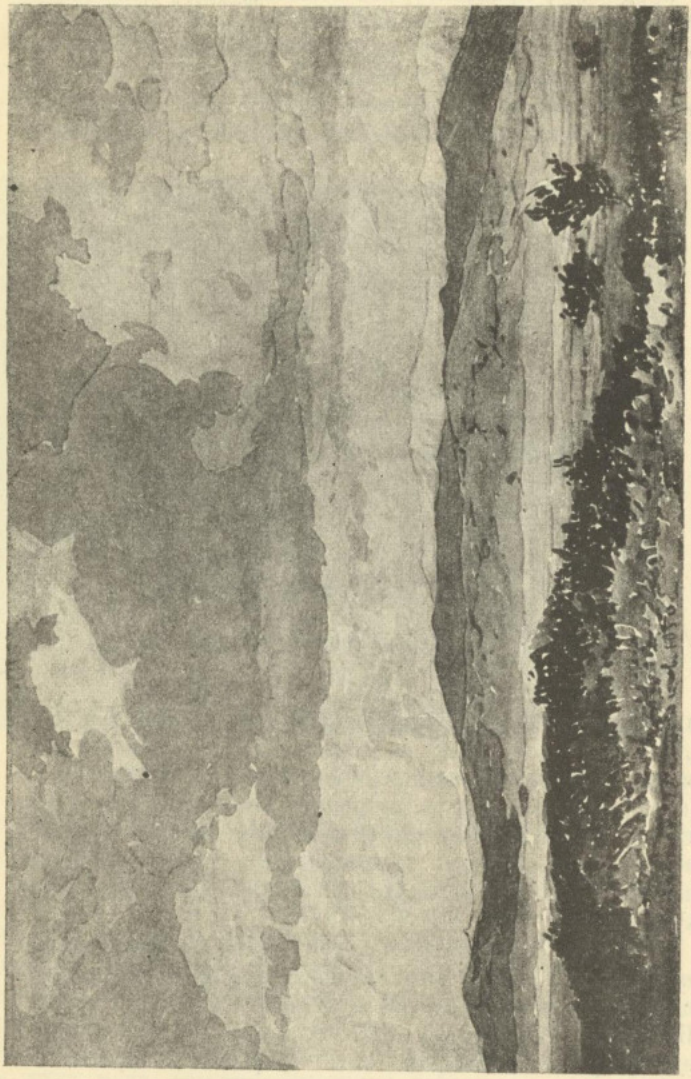

Обр. 189. — Коста Щъркелова. Облакъ-скитникъ.

и предпочете архитектурния пейзажъ. Задъ привидната студенина на този стилъ Никола Петровъ вложи единъ здравъ и мощенъ природенъ мистицизъмъ. А пъкъ самото обстоятелство, че Никола Петровъ, още въ началото на своето извънредно продуктивно творчество, започна да се освобождава отъ линията, да предпочита

Обр. 190. — Вл. Димитровъ-Майстора. Кози.

чиститѣ бои, дадени въ пунктове или кѫси тѣсни черти — „Ерма“ — (обр. 183) го доведе до декоративния пейзажъ на умѣрения експресионизъмъ — „Чепеларе“ — (обр. 184 и 225). Тази творческа мощь на Никола Петровъ, на която бѣше присѫщна една дълбока душевна необходимость къмъ непрекѫснато стилно развитие, повлия както никой преди него, на по-младитѣ наши художници.

Коста Щъркеловъ, който взе отъ Вѣшина просторностьта на пейзажа, слънчевитѣ ефекти по планинскитѣ върхове и снѣжната пустиня, възприе отъ Никола Петровъ неговия колоритъ, къмъ който той вложи своето екзалтирано опиянение отъ природнитѣ краски — „Облакъ-скитникъ“ — (обр. 189). Това опиянение отъ

природния колоритъ е все още присѫщно на Щъркелова, макаръ че той мина къмъ сравнително пластичнитѣ и тежки природни форми и къмъ по друга техника, отколкото въ началото на творчеството си съ самостоятелно наслагани малки плоскости бои. И Райко Алексиевъ, мина отъ обикновения акварелъ посте-

Обр. 191. — Сиракъ-Скитникъ. Монастиръ.

пено къмъ декоративния пейзажъ — „Брѣгъ“ — (обр. 186).

Никола Таневъ мина, макаръ и следъ самостоятелни опити, презъ архитектурнитѣ новоимпресионистични архитектурни пейзажи на Никола Петровъ, като даде на своитѣ произведения една декоративность главно чрезъ засенчени и освѣтени по-малки и по-голѣми плоскости — „Улица“ — (обр. 185). — Отъ най-младитѣ Ив. Бояджиевъ започна съ новоимпресионистични и мина къмъ експресионистични пейзажи.

Борисъ Деневъ, започналъ като самоукъ-колористъ на природата, мина презъ декоративнитѣ пейзажи на Никола Петровъ отъ последнитѣ години на живота му за да стигне до Сезана — „Вечерь“ — (обр. 187).

Това установено отъ самия Никола Петровъ стилно развитие на българската живопись бѣ продължено отъ най-младата генерация наши художници.

Димитъръ Гюдженовъ дава, въ нѣкои отъ своитѣ пейзажи (обр. 188) най-малко бои съ най-вече валъори и едно извънредно оригинално схващане на природата.

Извънредно темпераментенъ въ своитѣ декоративни пейзажи (обр. 190) е Владимиръ Димитровъ-Майстора, при който опростотворението на бои и техника върви паралелно съ индивидуалната мощь на художника.

Сиракъ Скитникъ, на времето първия по-рѣзъкъ експресионистъ, е подъ руско влияние (обр. 191).

Николай Райновъ, нѣкога единъ отъ най-многообещаващитѣ наши декоративни художници, е декоративенъ симбалистъ. Неговитѣ последни произведения, силно застѫпената стилизираната линия и по своеобразнитѣ бои, сѫ предназначени за художествено-индустриялно използуване въ съответенъ материалъ (обр. 192).

Стилизирана природа и опити за декоративна живопись направиха въ България най-напредъ Харалампи Тачевъ и Стефанъ Баджовъ и въ последно време Василъ Захариевъ третира стилизираната природа, схваната и предадена, както при Баджова, въ народенъ приказенъ духъ.

На Морския пейзажъ се отдадоха Юрданъ Кювлиевъ, Александъръ Мутафовъ и Христо Каварналиевъ.

Юрданъ Кювлиевъ третира морето при спокойно състояние. Той предпочита яркитѣ ненаситени бои, дадени въ по-голѣмички плоскости (обр. 193).

Ал. Мутафовъ внесе като младъ художникъ съ значителни заченки отъ декоративенъ стилъ много интересни сюжети, схващания и техника въ нашата

Обр. 192. — Николай Райнов. Стилизирана природа.

живопись и много таинственость на художествено въплътеното чувство въ своитѣ пейзажи, често и много лиризъмъ. По-късно той се отдаде само на морето, което го привличаше съ своята непрекъсната подвижность, промѣнчивость и съ борбата на вълнитѣ си (обр. 194), една съ друга, съ морския брѣгъ или съ самотнитѣ скали въ свободното море.

Христо Каварналиевъ взе за сюжети всичко, що е въ непосрѣдствена връзка съ морето, особено брѣговия пейзажъ и неговитѣ жители, но преди всичко бурята въ свободно море (обр. 195).

Единъ извънредно способенъ импресионистъ (обр. 224), но отдалъ се само на иконопись е Г. Желѣзковъ.

IV. Портретъ

Битовата картина, която презъ първитѣ двайсеть години следъ освобождението ни бѣ ангажирала всичкия интересъ на нашитѣ художници, забави създаването и развитието на портрета.

По-старитѣ художници—Иванъ Мърквичка и Антонъ Митовъ — третираха портретираната личность като носителка на внушително лице, на репрезентативна външность. Изразътъ на лицето въ тѣхнитѣ портрети е повишенъ, надутъ, фигурата е по-вече или по-малко манекенъ за официялни одеяния, скъпи материи, ордени, ленти.

Първиятъ български художникъ, който освободи портретирана личность отъ тия случайности и я схвана и предаде въ нейнитѣ най-съществени, характерни черти е Никола Михайловъ — „Жената на художника“ — (обр. 196). И неговитѣ официални, репрезентативни портрети, единични и групови, бѣха едни отъ най-слабитѣ му произведения. За това пъкъ никой у насъ не бѣ както Никола Михайлова такъвъ майсторъ на пъстрата детска рокля и на брокатно тежъкъ или лекъ, ефиренъ, елегантенъ и изященъ женски тоалетъ подъ който се чувствуватъ сочнитѣ и еластични форми на жената. За сегашното портретно изкуство на Ми-

хайлова е достатъчно да се спомене, че той живѣе, като свободенъ художникъ, отъ 1910 год. въ Берлинъ. Миналата година работи той въ южно-американскитѣ републики. Сега той е въ Северо-американскитѣ съединени държави. И въ Берлинъ и въ Америка той е обсипванъ отъ поржчки и допринася извънредно много

Обр. 193. — Юрданъ Кювлиевъ. Край Месемврия.

за популяризиранното на българската творческа мощь и културна способность.

Докато Никола Михайловъ, въ своитѣ първи портрети, стоеше подъ влиянието на старитѣ майстори и мюнхенскитѣ портретисти — „Пенчо Славейковъ“ —

(обр. 197), Цѣно Тодоровъ бѣ известно време подъ влиянието на старитѣ майстори и парижкитѣ портретисти (преди всичко Бона). При Цѣно Тодоровъ влиянието на старитѣ майстори е много по-силно (обр. 198). И Никола Михайловъ съ време се освободи отъ влиянието на старитѣ майстори, които той бѣ копиралъ въ Мюнхенъ, Парижъ и Лондонъ. До единъ рѣзъкъ импресионизъмъ той не стигна въ България.

Къмъ импресионистичния портретъ се доближи Г-жа Елисавета Консулова-Вазова (обр. 199), за

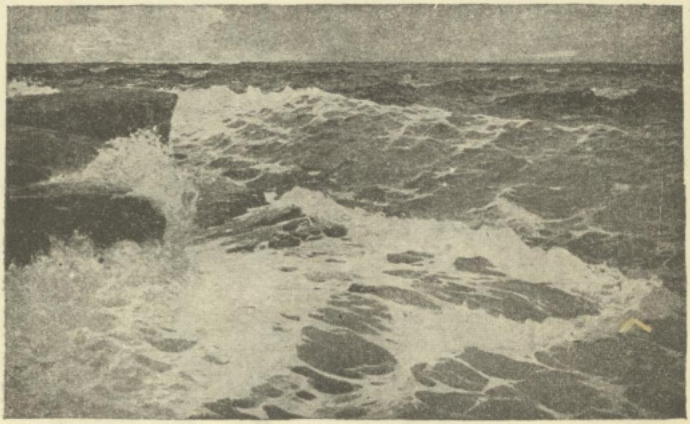

Обр. 194. — Александъръ Мутафовъ. Море.

да се отдава винаги отново на всичко онова, подъ чието въздействие тя се бѣ предоставяла въ чужбина.

Единъ съ своя индивидуаленъ стилъ още неуморно дирещъ портретистъ е Борисъ Митовъ — „Иванъ Мърквичка“ — (обр. 200).

Вѣренъ на своя новоимпресионизъмъ, комуто служи най-дълго време, Никола Петровъ даде въ тоя стилъ и нѣколко портрети съ нѣженъ колоритъ.

На стила на новото време съответствуватъ най-вече извънредно изразителнитѣ и мощно предаденитѣ портрети на Владимиръ Димитровъ-Майстора главно срѣдство — боята — „Майка ми“ — (обр. 201), на Ив. Бояджиевъ, който изтъква линията и гладката боя, и главно средство — фината, но характерна линия.

Борисъ Георгиевъ — извънредно характерни портрети, дадени предимно съ линия — Тодоръ Траяновъ (обр. 202).

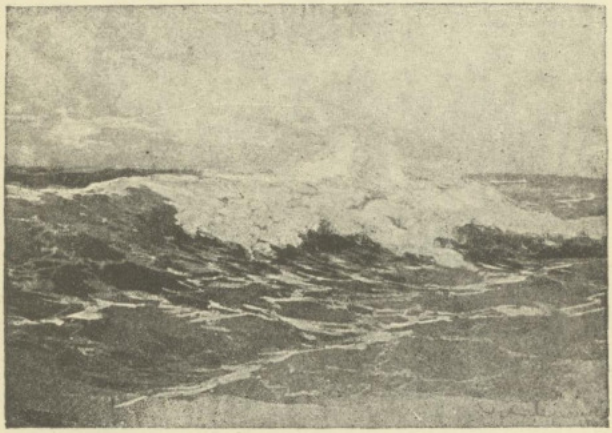

Обр. 195. — Христо Кавърналиевъ. Бурно море.

Паралелно съ характерния портретъ у насъ се разви и портрета на настроението, преди всичко отъ Стефанъ Ивановъ. Той започна предимно съ архитектурни пейзажи съ мегки бои и нежни ефекти отъ естествена и изкуствена свѣтлина, мина къмъ импресионистични фигури и портрети на настроение — „Капятъ есенитѣ листа...“ — (обр. 203), за да достигне до още по-вече опростотворената, смекчената въ своитѣ

рѣзки индивидуални черти женска фигура — „Ноктюрно“ (обр. 204).

И Никола Мариновъ култивира тъй фигури и лица — „Мадона“ (обр. 206) и „Назадъ отъ кладенеца“ (обр. 207), паралелно обаче и портрета, който той предава извънредно елегантно главно съ акварелни бои.

Обр. 196. — Никола Михайловъ. Жената на художника.

Една ученичка на мюнхенската група Die Schalle, Елена Карамихалова, даде значителни портрети на млади момичета съ рѣзка техника и оригинални бои. И тя мина напоследъкъ къмъ типични лица (обр. 205).

V. Голо тѣло и фигурна композиция

Въпрѣки извънредно продължителното и усилено застжпване акта въ чуждитѣ художествени академии и въ нашето рисувално училище, голото тѣло едва-едва е третирано отъ нашитѣ художници. Първо голо тѣло,

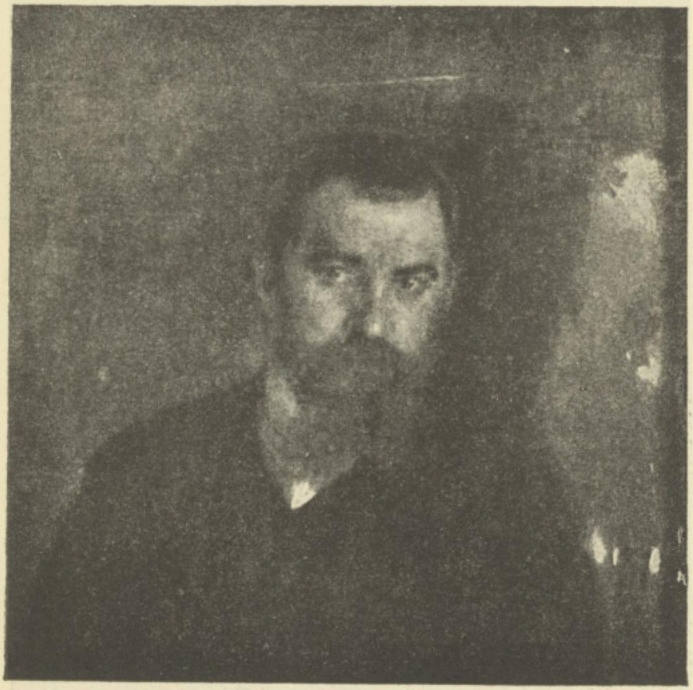

Обр. 197. — Никола Михайловъ. Пенчо Славейковъ.

изложено у насъ, бѣше копието на Ив. Димитровъ по извѣстното „Раждане на Венера“ отъ Кабанела. Отъ по-младитѣ художници пръвъ отъ възпитанитѣ въ София художници Стефанъ Ивановъ се плени отъ него, но за кжсо време. То бѣ въ сжщность въведено у насъ отъ Никола Михайловъ въ неговитѣ цикли, които

художествено въплъщаваха народнитѣ пѣсни за Самодиви и Змейове. Портретътъ измѣсти интереса на Михайлова къмъ тоя родъ живопись. И Никола Петровъ даде въ новоимпресионистиченъ стилъ голо тѣло.

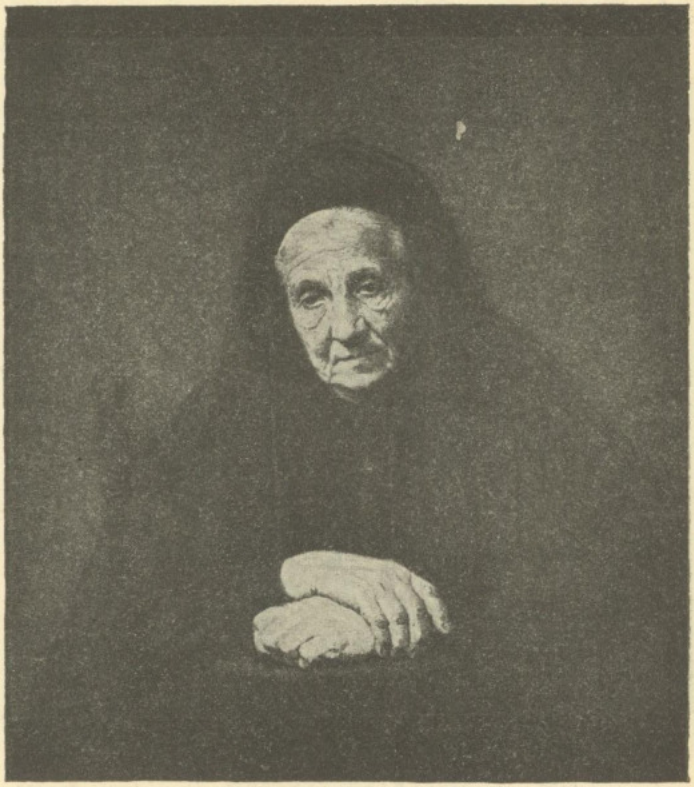

Обр. 198. — Цѣно Тодоровъ. Майката на художника.

Когато у насъ настѫпиха по-добри времена за голото тѣло, покойниятъ Георги Дацовъ му се отдаде безкомпромисно и то безъ да се откаже, както предшественицитѣ му, отъ него — „Самарянка“ — (обр. 208).

Обр. 199. — Елисавета Консулова-Вазова. Портретъ.

За кѫсо време третира голото тѣло Борисъ Митовъ презъ първото време следъ завръщането му отъ Парижъ.

Сега най-значителния и същевремено най-темпераментния художникъ на голото тѣло е Никола Гашушевъ — „Жената“ — (обр. 159).

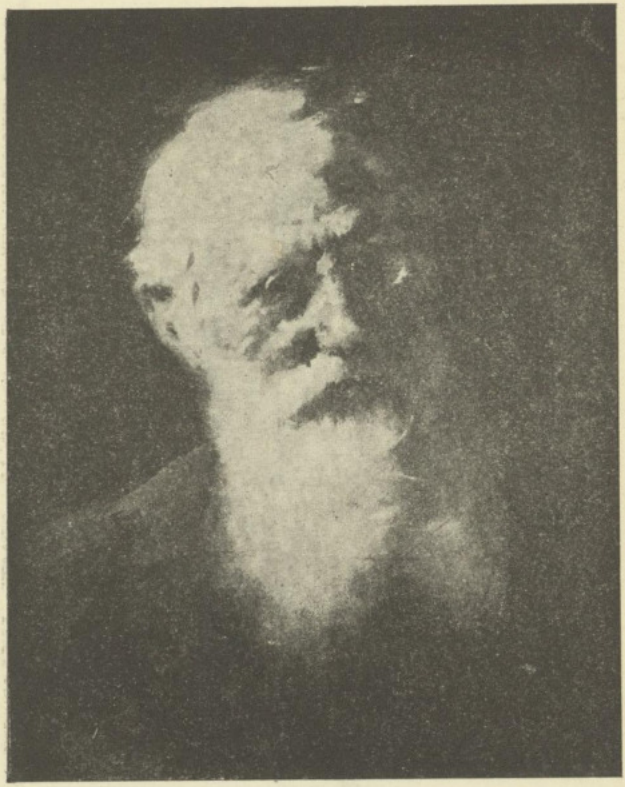

Обр. 200. — Борисъ Митовъ. Ив. Мърквичка.

Всички многофигурни битови картини, отъ създаването на тоя родъ живопись у насъ до днесъ, съ фигурни композиции, но не жанрови картини, съ изключение на Вѣшиновитѣ. Той е и същинския създатель на голѣмата фигурна композиция и въ битовитѣ си и въ

военитѣ си (маневрени и бойни) произведения. Вѣшинъ бѣше ученикъ на голѣмия мюнхенски професоръ и исторически художникъ Брандтъ, (по произхождение полякъ). Отъ друга страна Вѣшинъ владѣеше, въ съвършенството на своя стилъ, и човѣшката, и животинската

Обр. 201. — Вл. Димитровъ-Майстора. Майката на художника.

фигура, и просторния пейзажъ при всѣко дневно освѣтление и презъ всѣки сезонъ, и въздушната перспектива, и мъртвата природа. Освенъ това той притежаваше единъ почти монументаленъ замахъ на четката (особено въ предния планъ на огромнитѣ си платна), една голѣма дарба за нежни ефекти отъ свѣтлина по високитѣ освѣ-

Обр. 202. — Борисъ Георгиевъ. Тодоръ Трайновъ.

тени отъ утрено или вечерно слънце планински върхове или по снѣжнитѣ полета, и едно леко хумористично схващане на израза на нашия шопъ. Най-значителното — макаръ и съ най-малко влияние върху нашето изкуство — бѣ у него способностьта да композира извънредно свободно и ясно и да усилва чрезъ това живота, що имаха даже неудушевенитѣ предмети изъ картинитѣ му. Балканската война, която той искаше да възпроизведе като епопея — „Следъ турското поражение при Люле-Бургазъ“ — (обр. 209) даде на Вѣшина поводъ да се освободи отъ официалнитѣ си задължения. Нашитѣ художници обаче по времето на балканската и всеобщата война бѣха толкова малко подготвени да възприематъ голѣмото изкуство на Вѣшина, че цѣлата наша бойна живопись едва може да даде нѣколко сравнително издържани и завършени картини.

Преди бойнитѣ картини отъ по-младитѣ художници, Никола Михайловъ се опита съ своитѣ композиции съ сюжетъ изъ народнитѣ пѣсни за Самодиви и Змейове, обаче за кратко време. Даже тогавашнитѣ наши условия не можаха да позволятъ на единъ младъ художникъ лукса да създава безъ модели и купувачи.

Георги Дацовъ се предаде на интимна фигурната композиционата картина, не особено голѣмо платно, съ главенъ мотивъ безпомощностьта на човѣка.

Сюжетитѣ на Никола Михайловъ възприе Никола Кожухаровъ (обр. 210).

Борисъ Деневъ, които съ известенъ успехъ бѣ третиралъ голѣмата бойна картина въ по-модеренъ стилъ, се зае да създаде монументалната композиционна картина отъ декоративенъ стилъ (обр. 211).

Фигурни композиции отъ монументаленъ стилъ сж масленитѣ скици „Жътва“ отъ Владимиръ Димитровъ-Майстора. Тѣ даватъ единъ извънредно мощенъ изразъ на нашия кърски животъ и сж най-значителното, индивидуалното и сжщевремено националното отъ всичко до сега създадено у насъ.

Една извънредно проста, стегната отъ чиста, фина и подвижна линия, композиция дава Борисъ Георгиевъ — „Вѣчния пасторъ“ — (обр. 212).

Обр. 203. — Стефанъ Ивановъ. Капятъ есенните листа...

Обр. 204. — Стефанъ Ивановъ. Ноктюрно.

VI. Рисунка

Извънредно популярна, и човѣкъ би могълъ да каже, масово създавана у насъ е рисунката съ креда и тушъ, цвѣтни моливи, даже обикновения и цвѣтенъ радирунгъ (офортъ).

За нейната извънредно голѣма популярность и стойность допринесоха много, както известни политически и исторически обстоятелства, тъй и нѣкои измежду най-способнитѣ и индивидуални художници, които виждаха въ линията своето главно срѣдство за изразителность.

Международнитѣ и вѫтрешни политически условия у насъ и тѣхнитѣ представители дадоха на Александъръ Божиновъ извънредно обиленъ и благодаренъ материялъ за карикатура. У насъ тя е най-разпространения родъ изкуство, а авторътъ ѝ — най-популярната личность въ България. Единъ самобитенъ и самъ възпиталъ се художникъ-хумористъ и на битови сюжети е Александъръ Божиновъ. Извънредно значителенъ е той не съ малкото свои маслени картини съ сюжетъ изъ живота на нашия шопъ. Божиновъ създаде ѫгловатата висококрака фигура на шопа, неговото валчесто, но сплескано и извънредно характирно лице и го одухотвори съ единъ хуморъ, присѫщенъ на хитрия, но винаги на простодушенъ преправящъ се шопъ. За жалость Божинова, не само народътъ, а и колегитѣ му, считатъ способенъ само за карикатура. Въ сѫщность той е съ голѣмъ вкусъ за оранжировка и колоритъ на маслената мъртва природа и оригиналенъ и духовитъ въ съчетанието на боитѣ въ своитѣ пейзажи отъ декоративенъ характеръ. И въ художествената индустрия той прави опити съ голѣмъ успехъ. Най-ценното и отъ голѣмо значение за нашата културна история сѫ неговитѣ портрети-карикатури — Елинъ Пелинъ и Ал. Балабановъ — (обр. 213) и „Г-жа Германова отъ Московския художественъ театъръ“ (обр. 214).

Войнитѣ — балканската и всесвѣтската — улесниха извънредно много развитието и разпространението

Обр. 205. — Елена Карамихалова. Предъ огледалото.

на рисунката. Тя бѣше обусловена и отъ бързитѣ движения и действия на военитѣ части, и отъ опасността да се рисува продължително време подъ гранати и куршуми, мини, бомби и аероплани. Отъ военитѣ ху-

дожници най-значителни сж рисункитѣ на Борисъ Деневъ и Коста Щъркеловъ.

Пъстриятъ животъ въ чужбина и неговата оригинална художествена обстановка въплъти Никола Та-

Обр. 206. — Никола Маринов. Мадона.

невъ въ единъ голѣмъ брой скици съ цвѣтни моливи, въ които той отдава своята може би последна дань на импресионизма и новоимпресионизма.

Най-голѣмиятъ майсторъ на рисунката у насъ, и единъ отъ голѣмитѣ нейни майстори и въ чужбина е Борисъ

Обр. 207. — Никола Маринов. Назадъ отъ кладенца.

Георгиевъ (живѣе въ чужбина, напослѣдъкъ въ Римъ). Линията на Борисъ Георгиевъ притежава една простота, чистота и ясность, една подвижность и изразителность, които я правятъ най-мощно и пригодно срѣдство за да даде художникътъ на произведения дълбоко, — Молитва къмъ природата — (обр. 215), сѫщо (обр. 207 и 208), често символично съдържание (обр. 214).

Стефанъ Баджовъ е първия, който въведе у насъ радирунга, обикновения, — „Изъ Търново“ — (обр. 216) и цвѣтния. Василъ Захариевъ введе у насъ холцшнита, — „Въ Рилския монастиръ“ — (обр. 218).

Обр. 208. — Георги Дацовъ. Самаранка.

Петъръ П. Морозовъ направи отъ радирунга единствения своя родъ изкуство. Той предпочита старата архитектура, монументална, — „Монастирътъ Св. Наумъ на Охридското езеро“ — (обр. 217) и интимна, и изгледи на стари улици и градове. Съ своето дѣло той спаси за изкуството, науката и живота нашата стара религиозна и гражданска архитектура. Той е и нейния най-голѣмъ популяризаторъ въ чужбина, дето сѫ отнесени, отъ временно пребиваващитѣ въ София чужденци, хиляди негови радирунги, третиращи стария архитектуренъ пейзажъ.

VII. Скулптура

Най-труденъ пѫть измина, но за това пъкъ до извънредно голѣмъ подйемъ стигна нашата скулптура. Колкото нашиятъ народъ, преди двайсетина години, не

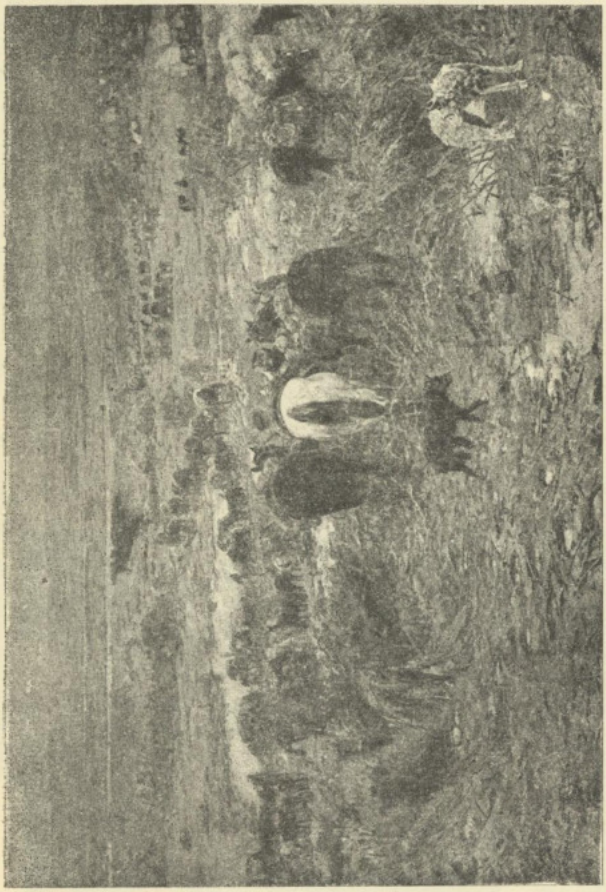

Обр. 209. — Ярославъ Вѣшинъ. Слѣдъ Люле-Бургазкото поражение на Турцитѣ презъ 1912 год.

бѣ въ състояние да съзерцава едно скулптурно произведение, толкова основно технически, бѣха подготвени

Обр. 210. — Никола Кожухаровъ. „Мене ме, мамо, змей люби..."

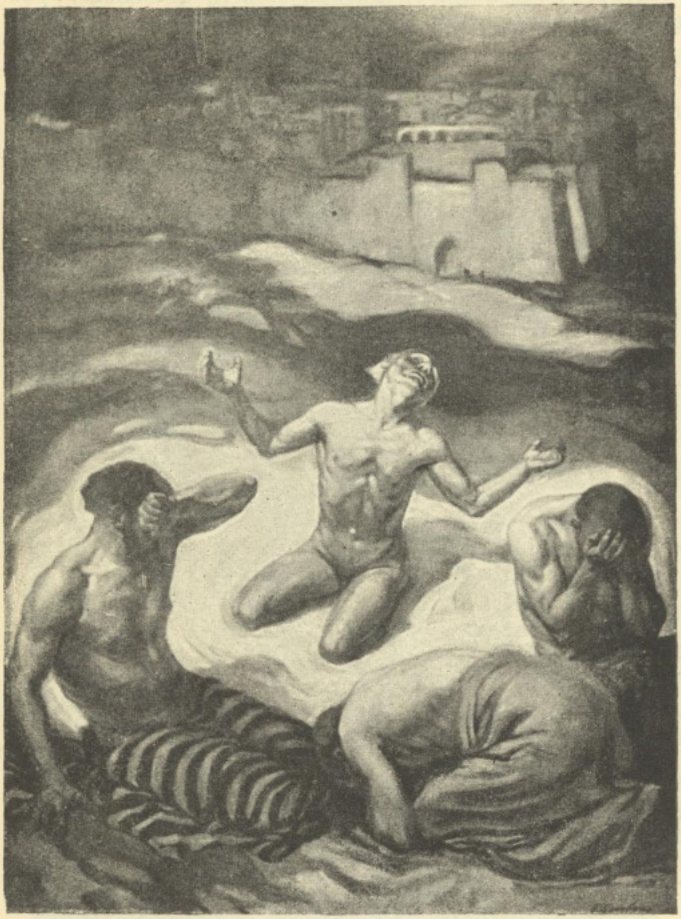

Обр. 211. — Борисъ Деневъ. Йовъ.

нашитѣ скулптори, нѣщо което въ сравнително по-голѣма степень е по-необходимо за единъ скулпторъ, отколкото за единъ живописецъ.

Първитѣ българи-скулптори бѣха и останаха вѣрни на академическия стилъ съ неговото копнѣние по фор-

Обр. 212. — Борисъ Георгиевъ. Вѣчниятъ пастиръ.

малната красота. Най-значителниятъ представитель на тая академическа скулптура е Жеко Спиридоновъ (обр. 219).

Отъ по-младата генерация скулптори първо мѣсто държи Андрей Николовъ. Подъ влиянието на френската и италянската пластика той се издигна до единъ отъ първитѣ въ Римъ, гдето отъ 1914 година живѣе постоянно като свободенъ художникъ. „Портретенъ бюстъ“ (обр. 220).

Обр. 213. — Ал. Божиновъ. Елинъ Пелинъ и Ал. Балабановъ.

Отъ още по-младитѣ Александъръ Андрѣевъ е извънредно изразителенъ въ една отъ своитѣ глави (обр. 222), а Невѣна Баджакова даде единъ Ботевъ бюстъ съ всичката душевна мощь на поета-революционеръ (обр. 223).

Нуждитѣ на новото време, което наложи и на живописьта и па скулптурата декоративния изразителенъ

Обр. 214. — Александъръ Божиновъ.
Г-жа Германова отъ Московския художественъ театъръ.

стилъ се оглеждатъ у насъ най-вече въ произведенията на Иванъ Лазаровъ (обр. 221), популяренъ чрезъ

своитѣ малки скулптури съ героитѣ отъ балканската война, опълченеца и неговитѣ животни — бивола и вола.

Обр. 215. — Борисъ Георгиевъ. Молитва къмъ природата.

Единъ отъ най-надежнитѣ скулптори е П. Рамадановъ, представитель на по-краенъ експресионизъмъ.

VIII. Стилното развитие на нашето ново изкуство

Досегашното развитие на новото българско изкуство е една непрекъсната борба да се завладѣе все по-ново съдържание и все по-нова форма за живописьта и скулптурата ни. Тази борба не е още свършена, даже въ отношение съдържанието на нашето изкуство.

Вече отъ дадения прегледъ на новото българско изкуство става явно, че нашитѣ художници се заемаха често съ сюжети, за които бѣха неподготвени. За това тѣ скоро ги и зарѣзваха. Докато битовата картина, пейзажа, портрета, та даже скулптурата, въпрѣки бавното развитие, въ първо време или изобщо, закрепнаха и се сродиха съ майсторитѣ си и народа ни, други родове живопись преживѣха тъкмо противната участь. Картини съ сюжети изъ нашата народна пѣсень се явиха въ значително количество (отъ Никола Михайловъ), за да изчезне тоя родъ живопись за повече отъ 15 год. и бѫде подхванатъ отъ нова генерация художници. Бойната живопись, извикана въ животъ презъ последнитѣ войни, изчезна веднага щомъ настѫпи спокойно време. Фигурната композиция отъ не специаленъ характеръ, едва едва се започва презъ последнитѣ години.

Тази участь на тия родове живопись се дължи не само на липса на материална обезпеченость и свободно време или на модели, купувачи и голѣми частни и обществени поржчки, а и на обстоятелството преди всичко, че нашитѣ художници не бѣха достатъчно подготвени за голѣмитѣ художествени задачи, съ които се нагърбваха. Тази липса на подготовка бѣше недостатъчното владѣние на художествената форма, която трѣбваше да възприеме, одухотвори и обобщи отдѣлнитѣ природни форми. Главната отговорность за това лежи и въ недостатъчно подготвенитѣ учители на по-младитѣ художници, и начина по който се обучаваха и възпитаваха въ изкуствата ученицитѣ въ нашето рисувателно училище (отъ 1909 год. художествено индустриално училище, отъ 1924 год. художествена академия) и въ самитѣ

млади художници презъ време на школуването и на свободно творчество.

Ученицитѣ не усвоиха до такава степень чисто техническата страна на изкуството, за да се издигнатъ до майстори. Още по-малко бѣха тѣ опитени, за да се отдаватъ извънъ академията, като студенти, а сѫщо и

Обр. 216. — Ст. Баджовъ. Кжтъ изъ Търново.

като свободни художници, на най-ревностно и непрекѫснато скициране всички природни форми, та били тѣ и най-малкитѣ и незначителнитѣ. Не само въ пораншнитѣ десетилѣтия следъ освобождението ни, но и до сега наши художници не правятъ и най-бѣгла отдѣлна скица на нѣкоя природна форма, която би била

Обр. 217. — Цѣтъръ П. Морозовъ. Монастирътъ Св. Наумъ на Охридското езеро.

въ ателието необходима, а я „съчиняватъ“. Въ всѣка по-стара битова картина, особено въ бойната живопись липсва и индивидуализиране на лицата и движение, и проучена въ отношение на форма, движение и съкра-

щения на животински фигури, и мъртва, не лишена отъ собственъ вѫтрешенъ животъ природа, и пейзажъ (въ всичката негова разнородность) и въздушна перспектива,

Обр. 218. — Василъ Захариевъ. Въ Рилския монастиръ.

композицията и економия на платното. Ето защо ония наши художници, които бѣха ограничили за по-кѫсо или по-дълго време рода живопись, която третираха, постигна и най-голѣми резултати.

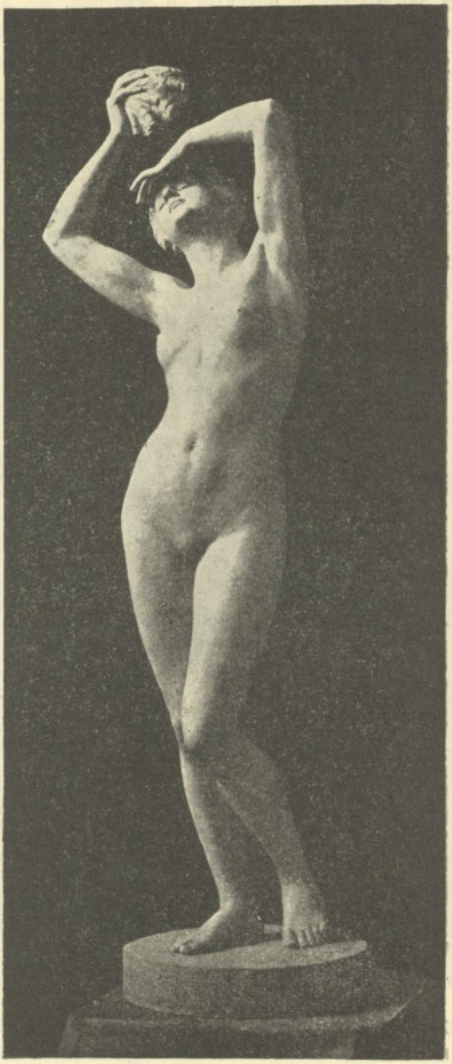

Обр. 219. — Жеко Спиридоновъ. Самодива.

Най-голѣма роля за неподготвеностьта на нашитѣ художници игра нашето рисувално училище. — Въ отношение на свободнитѣ изкуства това училище десетилѣтия наредъ ограничаваше художественото образование и възпитание само чрезъ гипсови отливки отъ по-стари и по-нови класически произведения и живи модели. Този академизъмъ се ограничаваше да обучи и възпита художествено ученицитѣ чрезъ произведения, макаръ класически, схванати и предадени чрезъ една чужда индивидуалность. На ученицитѣ се натрапваха художествени форми, които се възприемаха като идеална линия или пластичность, къмъ които всѣки отъ тѣхъ трѣбваше да се среми и въ които трѣбваше да се изливатъ или прекалъпватъ сюжети отъ нашия животъ, третирани отъ индивидуалности, тъкмо противноположни на класическитѣ майстори. Още по недостатъчно бѣше художественото обучение и възпитание на студентитѣ само чрезъ живия моделъ (глава и цѣла фигура). Нито линията, а още по-малко колорита, най-малко свѣтлината, тази разкривателка на бои, можеха достатъчно да се възприематъ само по живия моделъ. Нѣщо по-вече, отколкото ограничена линия и пластичность на формата, пропорционалность на частитѣ къмъ цѣлото и извънредно малко колоритъ и свѣтлина, не би могло да бѫде възприето само по голото тѣло. Изкуството, както и обучението и възпитанието не само на художника, но и на любителя, не е свързано само съ класически образци и голо тѣло. А съ природата, въ всичката нейна просторность и необятность, съ нейнитѣ най-разнообразни форми, органически и неорганически. Само по природата може да се възприематъ художественитѣ елементи — линията въ нейната широчина и просторность; боята въ всичката ѝ пъстрота и преливность; свѣтлината, която разкрива всичко въ природата, обобщава го и го мѣни съотвѣтно атмосферното състояние. А за това обучението и възпитанието на бѫдащитѣ художници би трѣбвало да се води всрѣдъ природата, взета въ най-широката смисъль на думата, а не само въ училищното или частното ателие.

Обр. 220. — Андрей Николовъ. Портретенъ бюстъ.

На това положение въ училището се дължи не само отчужденостьта на ученицитѣ отъ природнитѣ форми и ограничението на сюжетитѣ на новото българско из-

Обр. 221. — Иванъ Лазаровъ. Плачещи жени.

куство, но и несигурността на неговото стилно развитие. Толкова повече че създатели на това училище, негови първи професори, останали тамъ като такива около трийсеть години, бѣха и създателитѣ на новото българско изкуство — повиканитѣ веднага следъ освобождението художници-чужденци и изпратенитѣ още тогава способни българи, да следватъ чуждестраннитѣ академии на изкуствата. И еднитѣ и другитѣ не се натъкнаха въ отношение на новото изкуство въ България нито на господствуващи тенденции и конвенционалности, нито на каквито и да е школи и направления. А като се притури къмъ това положение на условията за художествено творчество и обстоятелството, че тия художници, чужденци и българи, се отдадоха не на нѣкой другъ родъ живопись, а на битовата картина, която е сраснала съ природата, и че тѣ познаваха поне двама великана на импресионизма — Миле и Лайблъ, третиращи гениално сѫщия сюжетъ, първиятъ въ Франция, вториятъ въ Бавария, — то тѣхното направление можеше да бѫде само импресионизма. И тѣ — преди всичко Мърквичка и Ангеловъ — останаха нему вѣрни, но само що се отнасяше до скицата направена по натура въ пъленъ въздухъ. Ангеловъ притури и едно дълбоко, трагично съдържание къмъ голѣмитѣ свои произведения, когато Мърквичка даде само голѣми ателиейни картини.

Трѣбваше да дойде, презъ 1897 год., Вѣшинъ въ България за да се разтвори, макаръ не безогледно, пътя на импресионизма. Той не само издигна битовата картина до жанрово произведение, въ което не само фигурата, но всички природни форми бѣха еднакво проучени и третирани. Вѣшинъ, за всѣка своя картина, правеше огромно количество скици, предимно акварелни, а по тѣхъ, и по живия моделъ, поставенъ въ пъленъ въздухъ, работѣше голѣмитѣ свои композиции. Обаче ученицитѣ на тия художници, на рисувалното училище смѣтаха вече, че скицата трѣбва да се прави непосредствено по натура, а голѣмата, „завършената“ картина — въ ателието. Ето защо много малко художници отъ

Обр. 222. — Александъръ Андрѣевъ. Първа скръбь.

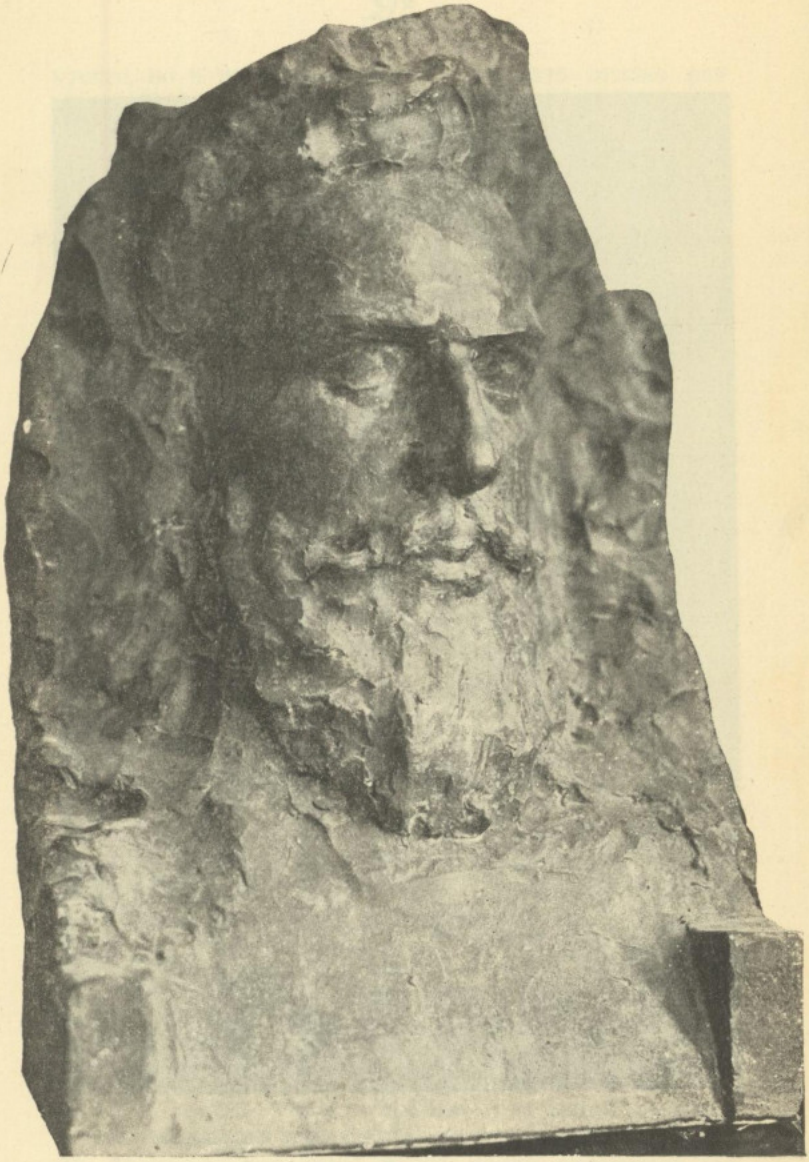

Обр. 223. — Невѣна Баджакова. Хр. Ботйовъ.

по-младитѣ генерации иматъ значение за стилното развитие на новото българско изкуство. За импресионизма у насъ сѫ отъ значение Ат. Миховъ и Цѣно Тодоровъ; за новоимпресионизма Никола Петровъ; за декоративното схващане и предаване на природата Н. Петровъ, Борисъ Деневъ и Вл. Димитровъ-Майстора, за импресионистичното разкѫсване на овалната, идеална линия допринесе най-вече Ал. Божиновъ, а за идеалната ѝ изразителность Борисъ Георгиевъ. — На скулптурата Жеко Спиридоновъ даде формалната завършеность, Андрей Николовъ — формална изразителность, Ив. Лазаровъ — декоративность, а най-младитѣ (Рамадановъ) — изразителность, която повече или по-малко разпръсва формата, такава каквато я считаха всички до преди експресионизма.

Стилната неустановеность на новото наше изкуство имаше за последствие и това, че често единъ и сѫщи художникъ, въ едно и сѫщо време, а не въ своето последователно развитие, рисуваше и моделираше въ различни стилове.

А тая липса на безогледна художествена индивидуалность, която да гледа винаги съ едно и сѫщо мощно и здраво око природата, а да не прави компромисъ съ когото и да е, и съ каквито и да е художествени вѣрования, които му сѫ чужди, имà това последствие, че и до сега нашитѣ художници рисуваха пейзажи, фигури и композици, обаче специфично български типъ и фигура, български пейзажъ и българска линия, боя и композиция никой не създаде. Най-близко до това е Вл. Димитровъ-Майстора съ своитѣ скици „Жътва“, за жалость продадени въ Америка, а не останали въ България. — Най-значителната страна въ развитието на нашата живопись е, че тя става плоскостно изкуство, т. е. че изхвърля третето измѣрение, пластичностьта, която принадлежи на скулптурата.

Андрей Протичъ

Обр. 224. — Г. Желѣзковъ. Село.

ХУДОЖЕСТВЕНЪ ОТДѢЛЪ

Въ сѫщата 1892 год., когато музейниятъ отдѣлъ на основаната презъ 1879 год. Народната библиотека и музей въ София бѣ откѫснатъ като самостоятелно учреждение, бидоха откупени и първитѣ картини за художествения отдѣлъ. Отъ павилйона за изящнитѣ изкуства при I Българско земледѣлско-промишлено изложение въ Пловдивъ презъ 1892 год. бѣха откупени отъ Министерството на народното просвѣщение две голѣми исторически картини: „Ослѣпенитѣ Самуилови войници“ отъ чешкия художникъ Емилъ Холарекъ, и „Баташкото клане“ отъ полския художникъ Антонъ Пйотровски. Сѫщо и една скица съ тушъ „Руината св. София въ София“ отъ хърватския художникъ, тогава учитель въ София, Е. Арндтъ. Отъ тази изложба бѣ откупенъ и единъ мраморенъ бюстъ на Хр. Ботевъ отъ Ханджиевъ, тогава още студентъ по изкуството въ Лембергъ. Значителни покупки се направиха отъ изложбитѣ устроени презъ 1894, 1897, 1899 и 1906 год.

отъ „Дружеството за поддържане изкуството въ България“, и презъ 1906 год. отъ южнославянската изложба въ София. Следъ това, почти отъ всѣка по-голѣма изложба сж откупувани картини и скулптури за художествения отдѣлъ. Съ много малко изключение, художествени произведения сж откупувани съ извънредни или бюджетни кредити на Министерството на просвѣщението. Едва въ 1913 год. Народния музей откупи — за първи пжть — съ свой бюджетенъ кредитъ картини и скулптури отъ художествена изложба. Направенитѣ отъ Министерството и Музея покупки не засѣгатъ само съвременното наше изкуство, а и предосвободителното. Отъ него музея притежава всички патриотически и исторически литографии отъ полския емигрантъ и другарь на Хр. Ботевъ Х. Дембицки. А отъ Николай Павловичъ всички маслени исторически картини и около 600 скици. Сжщо портрети отъ този художникъ, отъ Станиславъ Доспевски, и отъ Хр. Цокевъ. Едно отъ най-ценнитѣ притежания на художествения отдѣлъ е и собствения портретъ на Неофита Рилски отъ 1838 год.

Съвременното наше изкуство е застжпено, особено като маслена картина, достатъчно добре, за да могатъ да се проследятъ неговитѣ родове, стилното му развитие и най-добритѣ му представители. Сравнително добре сж застжпени чужденцитѣ художници, битовата картина, пейзажа, портрета и фигурната живопись. По-слабо е застжпена нашата скулптура. По досегашнитѣ притежания на художествения отдѣлъ може да се проследи и борбата за стилъ на нашето изкуство, който обаче нѣма още националенъ характеръ. — Извънредно незначително е влиянието на художествения отдѣлъ върху художественото възпитание на народа и главно върху развитието на нашето изкуство, по липса на помѣщение.

До сега въ художествения отдѣлъ сж застжпени следнитѣ наши художници: Райко Алексиевъ, Ив. Ангеловъ, Ал. Андрѣевъ, Г. Атанасовъ, Невѣна Баджакова, Ст. Баджовъ, Хр. Берберовъ, А. Бѣлковски, Л. Бинен-

баумъ, Ал. Божиновъ, Ив. Бояджиевъ, М. Василевъ, С. Велковъ, Я. Вѣшинъ, Н. Ганушевъ, М. Георгиевъ, Д. Гюдженовъ, Г. Дацовъ, Б. Деневъ, Вл. Димитровъ, Вл. Димитровъ-Майстора, В. Димовъ, Добровичъ, Станиславъ Доспевски, Г. Евстатиевъ, Г. Желѣзковъ, В. Захариевъ, Серг. Ивановъ, Ст. Ивановъ, Х. Илиевъ, Йор. Йонковъ, Хр. Йончевъ, Хр. Кабакчиевъ, Хр. Каварналиевъ, Елена Карамихалова, Г. Кашевъ, Ст. Ковачевъ, Е. Консулова-Вазова, Н. Кожухаровъ, Ю. Кювлиевъ, Ив. Лазаровъ, М. Лютовъ, Т. Мавродиновъ, Н. Мариновъ, Г. Машевъ, А. Митовъ, Б. Митовъ, Г. Митовъ, Б. Михайловъ, Н. Михайловъ, Ат. Миховъ, М. Младеновъ, П. Морозовъ, Ив. Мръквичка, Ал. Мутафовъ, Найденовъ, Андрей Николовъ, Николай Павловичъ, К. Панайотовъ, П. Паспалевъ, Н. Петровъ, Д. Радойковъ, Николай Райновъ, Неофитъ Рилски, Димо Сотировъ, Н. Спасовъ, Ж. Спиридоновъ, П. Стайковъ, С. Стаматовъ, Хр. Станчевъ, В. Стефановъ, Н. Таневъ, Х. Тачевъ, П. Тодоровъ (Сиракъ-Скитникъ), Цѣно Тодоровъ, Михрамъ Такворянъ, П. Урумовъ, Анета Ходина, О. Хорейши, К. Щъркеловъ.

Застѫпени сѫ и слѣднитѣ чужденци-художници: Ернстъ Арндтъ, Л. Болонгаро, Максъ Брюнингъ, Рудолфъ Валдецъ, Фердо Веселъ, Ольга Вивденко, Емануилъ Видовичъ, Бета Вукановичъ, Риста Вукановичъ, Иванъ Грахаръ, Гункелъ, Иосимъ Даниловацъ, Х. Дембицки, Лудвигъ Диль, Кристль Зандрокъ, Отонъ Ивековичъ, Джордже Йовановичъ, А. Корефски-Лошвицъ, Рудолфъ Марчичъ, Николай Милиоти, Марко Муратъ, Отецъ Целестинъ Медовичъ, Антони Пйотровски, Йосифъ Питеръ, Полицеръ, Слѣпянъ, Е. дьо Форка, Леонъ Фанто, Робертъ Франгешъ-Михановичъ, Емиль Холарекъ, Клеменсъ Црнчичъ, Хайнрихъ фонъ Цюгель, Бранко Шеноа, Рихардъ Якопичъ, Матей Яма.

ИЗЛОЖЕНИ КАРТИНИ И БЮСТОВЕ

Емилъ Холарекъ.

2. — *Ослъпенитъ Самуилови войници.* — (П.): Emil Holàrek. Praha. 91. — Платно. Вис. 294, шир. 486 см.

Антони Пйотровски.

3. — *Баташкото клане.* — (П.): Antoni Piotrowski. Krakow 1892. — Платно. Вис. 184, шир. 287 см.

Иванъ Ангеловъ.

4. — *Жътварки.* — (П.): „А". — Платно. Вис. 90·5, шир. 157 см.

Иванъ Мъркичка.

6. — *Ржченица.* — (П.): Iv. Mrkvička. Sofia 1894. — Платно. Вис. 71·5, шир. 109 см.

Иванъ Ангеловъ.

7. — *На чешмата.* Дъска. Вис. 25·5, шир. 20 см.

Жеко Спиридоновъ.

13. — *Бакхантъ.* — (П.): J. Spiridonoff. — Гипсова фигура. Вис. 60 см.

Маринъ Василевъ.

14. — *Убитиятъ Св. Стефанъ.* — (П.): М. Василевъ 20. IV. 1896. — Гипсова фигура. Дълж. 80 см.

Ярославъ Вѣшинъ.

15. — *Контрабандисти.* — (П.): Я. Вѣшинъ. София. — Платно. Вис. 51, шир. 72·5 см.

Станиславъ Доспѣвски.

24. — *Учителътъ Стефанъ Захариевъ.* Платно. Вис. 70, шир. 56·5 см.

Иванъ Ангеловъ.

27. — *Клетва при разпитъ чрезъ околни хора.* — (П.): Ив. Ангеловъ 1906. — Платно. Вис. 98, шир. 150 см.

Антонъ Митовъ.

28. — *Група селянки въ София.* — (П.): А. Митовъ 1903 г. — Платно. Вис. 78·5, шир. 104 см.

Иванъ Мърквичка.

29. — *Стоянъ Заимовъ.* — (П.): И. В. Мърквичка. — Платно. Вис. 111, шир. 93 см.

Стефанъ Ивановъ.

31. — *Жълтьятъ есеннитъ листа . . .* Платно. Вис. 100, шир. 76 см.

Никола Михайловъ.

54. — *Жената на художника.* — (П.): Ник. Михайловъ. 1905. — Маслени бои върху картонъ. Вис. $\frac{4}{5}$ 72, шир. 71 см.

Ярославъ Вѣшинъ.

68. — *Връщане отъ пазаръ.* — (П.): Я. Вѣшинъ. София 1898. — Платно. Вис. 42, шир. 62 см.

Станиславъ Доспѣвски.

70. — *Собственъ портретъ.* Платно. Вис. 45·5, шир. 36 см.

Матей Яма.

78. — *Брьзи.* — (П.): М. Iama. — Платно. Вис. 69, шир. 65 см.

Иванъ Грахаръ.

79. — *Дърво.* — (П.): I. G. — Платно. Вис. 68. шир. 88 см.

Влахо Буковацъ.

82. — *Етюдъ.* Платно. Вис. 110, шир. 43·5 см.

Рудолфъ Валдецъ.

83. — *Щросмайеръ.* — (П.): R. Valdec. Релйефътъ е озаглавенъ съ изпъкнали букви: D-r Josipo Jurai Strossmaÿer. Biscop Djacovački. — Бронзовъ релйефъ. Вис. 55·5, шир. 43·5 см.

Робертъ Франгешъ-Михановичъ.

89. — *Бѣгството въ Египетъ.* — (П.): R. Frangeš-Michanovič. — Бронзова група. Вис. 45 см.

Александъръ Божиновъ.

95. — *Шопи въ кръчма.* — (П.): Ал. Божиновъ 1909. — Платно. Вис. 37, шир. 29 см.

Никола Мариновъ.

96. — *Женска глава* (Pia). — (П.): Мариновъ 1908.— Акварелъ. Вис. 37, шир. 30 см.

Никола Мариновъ.

97. — *Женска глава.* — (П.): Н. Мариновъ. София 1909. — Акварелъ. Вис. 42, шир. 29 см.

Александъръ Андрѣевъ.

99. — *Рудничари.* Бронзова група. Вис. 83 см.

Никола Михайловъ.

101. — *П. Ю. Тодоровъ.*—(П.): Nic. Michailoff 1908.— Платно. Вис. 84, шир. 119 см.

Никола Петровъ.

102. — *Църквата Св. София.* — (П.): Н. Петровъ.— Платно. Вис. 87, шир. 120 см.

Атанасъ Миховъ.

103. — *Край Силистра.* — (П.): Ат. Миховъ. 1909.— Платно. Вис. 98, шир. 136 см.

Иорданъ Кювлиевъ.

104. — *Кея на Месемврия.* Платно. Вис. 102, шир. 85 см.

Станиславъ Доспѣвски.

105. — *Салчо Чомаковъ.* Платно. Вис. 60, шир. 46 см.— На рамката дата: 1857.

Николай Павловичъ.

128. — *Своержченъ портретъ на художника,* работенъ въ Виенската академия презъ 1854. Платно. Вис. 46, шир. 58 см.

Николай Павловичъ.

129. — *Собственоржченъ портретъ,* работенъ въ Стара-Загора презъ 1865 год. Платно. Вис. 63, шир. 48 см.

Николай Павловичъ.

149. — *Собственоржченъ портретъ,* рисуванъ въ Мюнхенската академия презъ 1859 год. — (П.): Н. Павловичъ. April 1859.— Скица съ моливъ. Вис. 32, шир. 24 см.

Станиславъ Доспѣвски.

150. — *Жената на художника.* — (П.): Писа Станиславъ Доспѣвски 1869. — Платно. Вис. 66, шир. 53 см.

Атанасъ Миховъ.

151. — *Ледове по Дунава край Силистра.* — (П.): Ат. Миховъ 1908. Силистра. — Платно. Вис. 90, шир. 150 см.

Никола Петровъ.

169. — *Планински потокъ.* — (П.): Н. Петровъ. — Платно. Вис. 64, шир. 85 см.

Никола Петровъ.

170. — *Край ръката Ерма.* — (П.): Н. Петровъ. — Платно. Вис. 68, шир. 95·5 см.

Цѣно Тодоровъ.

172. — *Майката на художника.* — (П.): Цѣно Тодоровъ. 1910. — Платно. Вис. 80, шир. 70 см.

Никола Мариновъ.

180. — *Изъ околностьта на Венеция.* — (П.): Мариновъ. — Акварелъ. Вис. 36, шир. 45 см.

Андрей Николовъ.

181. — *Фани.* Мраморенъ бюстъ. Вис. 30 см.

Иванъ Лазаровъ.

182. — *Волъ.* Бронзова статуя. Вис. 30 см.

Георги Дацовъ.

183. — *Самарянка.* — (П.): Гошка Дацовъ. София. 1914. — Платно. Вис. 69, шир. 185 см.

Борисъ Митовъ.

191. — *Пейзажъ отъ Парижъ.* — (П.): B. Mitoff, Paris, 1914. — Платно. Вис. 44, шир. 52 см.

Никола Мариновъ.

192. — *Женски портретъ.* — (П.): Мариновъ. — Акварелъ. Вис. 88, шир. 58 см.

Лудвигъ Диль.

197. — *Есенни тополи край ръка.* — (П.): L. Dill. — Платно. Вис. 137·5, шир. 103 см.

Хайнрихъ Фонъ Цюгель.

198. — *Говеда задъ рѣшетка.* — (П.): Heinrich von Zügel. — Платно. Вис. 70, шир. 100 см.

Никола Петровъ.

200. — *Лъвовиятъ мостъ.* — (П.): Н. Петровъ. — Платно. Вис. 67·5, шир. шир. 131 см.

Никола Петровъ.

201. — *Площадъ Царь Освободитель.* — (П.): Н. Петровъ. — Платно. Вис. 75, шир. 131 см.

Невѣна Баджакова.

202. — *Христо Ботевъ.* Гипсовъ бюстъ. Вис. 58 см.

Василъ Стефановъ.

204. — *Собственъ портретъ.* Платно. Вис. 85·5, шир. 54 см.

Сиракъ-Скитникъ.

211. — *Прозорецъ.* — (П.): С. Скитникъ. — Платно. Вис. 91, шир. 66 см.

Никола Петровъ.

214. — *Жената на художника.* — (П.): Н. Петровъ.— Платно. Вис. 130·5, шир. 65 см.

Никола Петровъ.

215. — *Голо момиченце.* Платно. Вис. 68·5, шир. 159·5 см.

Никола Петровъ.

216. — *Пазаръ въ Пещера.* Дъска. Вис. 22·5, шир. 25 см.

Борисъ Деневъ.

218. — *Вртопа на Янтра при Търново.* — (П.): Б. Деневъ. — Платно. Вис. 12, шир. 20 см.

Никола Ганушевъ.

224. — *Голо тѣло.* Платно. Вис. 70, шир. 150 см.

Цѣно Тодоровъ.

229. — *Привечерь край Черно море.* Маслени бои върху картонъ. Вис. 18, шир. 27·5 см.

Цѣно Тодоровъ.

230. — *Морската градина на Варна.* Маслени бои върху картонъ. Вис. 27, шир. 36 см.

Никола Кожухаровъ.

233. — *Бѣло море срѣщу о-въ Тасосъ.* Платно. Вис. 61, шир. 140 см.

Сиракъ-Скитникъ.

235. — *Скрежъ.* Акварелъ върху картонъ. Вис. 34, шир. 49 см.

Сиракъ-Скитникъ.

236. — *Червеният храстъ.* Акварелъ върху платно. Вис. 35, шир. 52 см.

Жеко Спиридоновъ.

239. — *Русалка.* — (П.): G. Spiridonoff 1897. — Бронзова фигура. Вис. 186 см.

Неофитъ Рилски.

240. — *Собственъ портретъ.* — Датиранъ: 1838.— Платно. Вис. 83, шир. 63·5 см.

Андрей Николовъ.

244. — *Слонъ.* Низъкъ релйефъ. Бронзъ. Вис. 18·5, шир. 24 см.

Андрей Николовъ.

245. — *Сърна.* Низъкъ релйефъ. Бронзъ. Вис. 16, шир. 28 см.

Добровичъ.

251. — *Собственъ портретъ.* Маслени бои върху картонъ. Вис. 46, шир. 39 см.

Невѣна Баджакова.

253. — *Бюстъ на Д-ръ С. Чомаковъ.* Гипсъ. Вис. 47 см.

Н. Спасовъ.

254. — *Защитникъ на семейството.* — (П.): Н. Спасовъ. — Гипсова група. Вис. 44 см.

Ал. Божиновъ.

255. — *Семейно щастие* (група). Гипсъ. Вис. 22 см.

Христо Каварналиевъ.

257. — *Вълна.* — (П.): Хр. Каварналиевъ 1914. — Акварелъ. Вис. 23, шир. 32·5 см.

Христо Каварналиевъ.

258. — *Развълнувано море.* — (П.): Хр. Каварналиевъ 1915. — Акварелъ. Вис. 18·5, шир. 27·5 см.

Никола Петровъ.

259. — *Троянскиятъ балканъ.* — (П.): Н. Петровъ. — Платно. Вис. 81, шир. 66 см.

Коста Щъркеловъ.

315. — *Витоша.* — (П.): К. Щъркеловъ. 1920. — Акварелъ. Вис. 32, шир. 44 см.

Коста Шъркеловъ.

316. — *Вратчанскиятъ балканъ.* — (П.): К. Щъркеловъ. 1919. — Акварелъ. Вис. 44, шир. 32 см.

Никола Мариновъ.

317. — *Назадъ отъ кладенеца.* — (П.): Н. Мариновъ. — Акварелъ. Хартия. Вис. 36, шир. 50 см.

Цѣно Тодоровъ.

318. — *Пазаръ.* — (П.): Цѣно Тодоровъ. 1920. София. — Картонъ. Вис. 27, шир. 35 см.

Сиракъ-Скитнпкъ.

345. — *Целувката на Юда.* — (П.): „Сирак Скт.“. — Акварелъ. Картонъ. Вис. 53, шир. 66 см.

Вл. Димитровъ-Майстора.

346. — *Кози.* Акварелъ върху картонъ. Вис. 25, шир. 37·5 см.

Иванъ Бояджиевъ.

347. — *Църквата въ Своге.* — (П.): Ив. Бояджиевъ. 1918. — Платно. Вис. 39, шир. 44·5 см.

Райко Алексиевъ.

349. — *Месемврия.* — (П.): Райко Алексиевъ, 1921. — Платно. Вис. 76, шир. 95 см.

Василъ Захариевъ.

352. — *Пейзажъ.* — (П.): Василъ Захариевъ. 26. VII. 1921 г. — Хартия. Акварелъ. Вис. 19, шир. 25·5 см.

Г. Желѣзковъ.

355. — *Село.* — (П.): Г. Желѣзковъ. — Платно. Вис. 19·5, шир. 30·5 см. Даръ отъ Гражд. комитетъ.

Стефанъ Ивановъ.

356. — *Ноктюрно.* — (П.): Стеф. Ивановъ. — Платно. Вис. 53, шир. 105 см.

Сиракъ-Скитникъ.

357. — *Монастиръ.* — (П.): Σ — Акварелъ върху картонъ. Вис. 66, шир. 80 см. Даръ отъ Гражд. комитетъ.

Борисъ Деневъ.

358. — *Търново.* — (П.): Б. Деневъ. — Платно. Вис. 45·5, шир. 63 см. Даръ отъ Гражд. комитетъ.

Никола Мариновъ.

359. — *Танцувачка.* — (П.): Н. Мариновъ. — Акварелъ. Вис. 60, шир. 48 см. Даръ отъ Гражд. комитетъ.

Иванъ Лазаровъ.

361. — *Декоративна плака* (Плачущитѣ жени). Гипсовъ релйефъ. Вис. 40, шир. 1·05 см. Даръ отъ Гражд. комитетъ.

Никола Кожухаровъ.

367. — *Слънчова невъста.* — (П.): Н. Кожухаровъ. 1921. — Платно. Вис. 132, шир. 92 см. Даръ отъ Гражд. комитетъ.

Александъръ Андрѣевъ.

369. — *Първиятъ трауръ.* Бюстъ отъ папие-маше. Вис. 37 см.

Сиракъ-Скитникъ.

375. — *Пролѣть.* — (П.): Сиракъ-Скитникъ. — Акварелъ. Вис. 32·4, шир. 41·5 см. Даръ отъ Гр. Василевъ.

Никола Петровъ.

377. — *Чепеларе.* — (П.): N. Petrof. — Платно. Вис. 82·5 см., шир. 1 м. Даръ отъ Гр. Василевъ.

Борисъ Деневъ.

378. — *Вечеръ.* — (П.): Б. Деневъ. — Платно. Вис. 74, шир. 98 см. Даръ отъ Гр. Василевъ.

Елисавета Консулова-Вазова.

379. — *Портретъ.* — (П.): Консулова Вазова. — Платно. Вис. 48·8, шир. 38·7 см. Даръ отъ Гр. Василевъ.

Коста Щъркеловъ.

381. — *Облакътъ Скитникъ.* — (П.): 4 юли, 1915 г. К. Щъркеловъ. — Акварелъ. Вис. 22, шир. 38 см. Даръ отъ Гр. Василевъ.

Коста Щъркеловъ.

384. — *„Дунавъ при Ломъ".* — (П.): К. Щъркеловъ 1919 г. р. Ломъ. — Акварелъ. Вис. 26·4, шир. 45·4 см. Даръ отъ Гр. Василевъ.

Коста Щъркеловъ.

385. — *Цвѣтя отъ Борисовата градина.* — (П.): Юни 1918 г. К. Щъркеловъ. — Акварелъ. Вис. 35, шир. 23·2 см. Даръ отъ Гр. Василевъ.

Коста Щъркеловъ.

387. — *Софийско поле.* — (П.): 13 юни 911 г. К. Щ. — Акварелъ. Вис. 18, шир. 29·4 см. Даръ отъ Гр. Василевъ.

Невѣна Баджакова.

389. — *Сестричета.* Гипсовъ бюстъ. Вис. 36 см. Даръ отъ Гр. Василевъ.

Вл. Димитровъ-Майстора.

396. — *Собственъ портретъ.* Платно. Вис. 32·3, шир. 27·2 см.

Вл. Димитровъ-Майстора.

397. — *Майка ми.* Платно. Вис. 42, шир. 48 см.

Вл. Димитровъ-Майстора.

398. — *Циганка.* Платно. Вис. 38, шир. 29 см.

Димитъръ Гюдженовъ.

404. — *Биволи.* Платно. Вис. 82, шир. 82 см.

Борисъ Деневъ.

405. — *Йовъ.* — (П.): Б. Деневъ. На рамката: Иовъ.— Платно. Вис. 199, шир. 148 см.

Ал. Мутафовъ.

406. — *Море.* — (П.): Ал. Мутафовъ. 1922. — Платно. Вис. 104, шир. 168·5 см.

Елена Карамихайлова.

407. — *Предъ огледалото.* Платно. Вис. 110·5, шир. 85 см.

Никслай Райновъ.

408. — *Стилизирана природа.* — (П.) извънъ рисувателното поле: Николай Райновъ, 1922. — Акварелъ. Вис. 40·5, шир. 54 см.

Сиракъ-Скитникъ.

409. — *Благовестъ.* — (П. съ инициали: С. С.) — Платно. Вис. 128, шир. 105 см.

Н. Кожухаровъ.

410. — *Мене ме, мамо, змей люби.* — (П.): Н. Кожухаровъ. 1922. — Платно. Вис 77, шир. 151·5 см.

Александъръ Божиновъ.

411. — *Елинъ Пелинъ и Ал. Балабановъ.* — (II): Ал. Божиновъ. 1923 год. — Акварелъ. Вис. 25, шир. 25·5 см.

Никола Таневъ.

414. — *Променада.* — (II.): Nik. Taneff. München 22.— Пастелъ. Вис. 11, шир. 15·5 см.

Никола Таневъ.

415. — *Въ предградието.* — (II.): Nik. Taneff. München 22. — Пастелъ. Вис. 12·5, шир. 17 см.

Никола Таневъ.

416. — *Предъ буткитъ.*—(II.): Nik. Taneff. München, 1922. — Пастелъ. Вис. 11, шир. 16·5 см.

Никола Таневъ.

417. — *Къмъ града.* — (II.): Nik. Taneff. München, 1922. — Пастелъ. Вис. 12, шир. 17 см.

Никола Таневъ.

418. — *Мостъ въ Берлинъ.* — (II.): Nik. Taneff. Berlin. 1923. — Платно. Вис. 17·5, шир. 23 см.

Никола Таневъ.

419. — *На пристанището.*—(II.): Nik. Taneff. Berlin. 1922. — Платно. Вис. 24·5, шир. 17·5 см.

Никола Таневъ.

420. — *Втората порта въ Ротенбургъ.* — (II.): Nik. Taneff. Rotenbourg 23. — Платно. Вис. 18, шир. 14·5 см.

Никола Таневъ.

422. — *Предъ градската порта.* — (II.): Nik. Taneff. München 22. — Платно. Вис. 12, шир. 13·5 см.

Андрей Николовъ.

423. — *Бюстъ на Н. В. Борисъ III, царь на Българитѣ.* Мрамуръ. Вис. 63·5 см.

Андрей Николовъ.

424. — *Бюстъ на Ив. Вазовъ.* Мряморъ. Вис. 54·8 см.

Андрей Николовъ.

425. — *Бюстъ на Стоянъ Михайловски.* Мряморъ. Вис. 45·5 см.

Обр. 225. — Н. Петровъ. Пазаръ въ Пещера.

УКАЗАТЕЛЬ НА ИМЕНАТА

Абдера 121, 127, 235, 245
Абоба 141, 164, 175, 181, 182, 183, 194.
Авдолеонъ 266.
Австралия 93.
Австрия 70, 294.
Адей 251.
Адрианополисъ 238.
Адриатическо море 21.
Азия 93, 174, 268, 269.
Азовско море 230.
Айдосдагъ 44.
Айтоски бани (лжджи) 125, 229.
Ака анъ 218.
Акантъ 253.
Акросандъръ 252.
Акчакайракъ 137, 140.
Александрово 110.
Александъръ князъ 311.
Александъръ I 258.
Александъръ II 259.
Александъръ III Велики 261.
Александъръ IV 264.
Алексиевъ Райко 328, 335, 378, 386.
Алипашиново 140.
Алопеконесосъ 245.
Амадокъ 248.
Америка 343, 381.
Аминтасъ 259.
Амфиполисъ 253.
Ангеловъ Ив. 312, 313, 317, 326 сл., 327, 372, 378, 379, 380.
Андрѣевъ Александъръ 361, 373, 378, 381, 387.
Антигонъ Гонатъ 264.
Антилохия 135.
Анхиало 236.
Апаси Пакуриянъ 286.
Аполония (Илирия) 267.
Аполония (Халкидика) 254.
Аполония (Черно море) 117, 146, 236.
Аптаатъ (Добр.) 124, 126.
Арбанаси 178, 227, 287, 289.
Аркадиополъ 181.
Армения 28, 32, 46, 288.
Арндтъ Е. 316, 376, 378.
Архелай 259.
Арчаръ 59, 65, 69, 110, 118, 124, 141, 156, 158, 216.
Асирия 51.
Аспарухъ 302.
Асѣново 80.
Атанасовъ Г. 378.
Атина 261, 268.
Augusta Traiana 130, 244.
Ахмакъ 59.

Бавария 380.
Баджакова Н. 361, 374, 378, 383, 385, 388.
Баджовъ Ст. 336, 339, 356, 365, 378.
Базауртъ 153.
Байлово 72, 111, 112.
Балканския полуостровъ 48, 72, 77, 172, 175, 177.
Балчикъ 148, 149, 232.
Балши 186.
Банско 292.
Баня 176.
Баркукъ 44.
Батакъ 307, 314.
Баткунъ 137.
Батошево 164, 176, 187.
Бачково 177, 178, 286.
Бачковски монастиръ 223, 286, 287, 288.
Башикарово 135.
Баязидие 46.
Бедняково 71, 162.
Безистена 48.
Бѣлковски А. 378.
Беотия 267.
Берберовъ Хр. 378.
Бергей 249.
Берлинъ 343.
Беренде 165, 176, 177, 180, 184, 288.
Берковско 229.
Бешли 69, 131.

Бизалти 258.
Византие 237.
Византионъ 237.
Бизия 237.
Биненбаумъ 378.
Битоля 227.
Блъсковци 193.
Бобошево 176.
Бовъ 59.
Богородица грузинска 287.
Боженица 208.
Божиновъ Ал. 352, 362, 375, 378, 380, 385, 389.
Болунгаро 315, 378.
Бона 340.
Борисъ 165.
Борисово 76.
Босна 66, 70.
Бостанджикъ 42.
Босфора 21.
Ботевъ 303, 306.
Бояджиевъ Ив. 335, 378, 386.
Бояна 165, 289.
Боянска църква 176, 216, 218, 219, 221, 222, 223, 286, 288, 290.
Брандтъ 347.
Бруса 48.
Брѣзово 58, 122.
Брюнингъ М. 378.
Будапеща 300.
Букъ 231.
Букувацъ Влахо 380.
Буковецъ 65.
Букри 110.
Булустра 265.
Буюкъ-джамия 21 сл.
Бѣжаново 127.
Бѣла-Слатина 69, 108.
Бѣлградъ 21.
Бѣлия монастиръ 30, 40.
Бѣлово 186.
Бѣло-море, 21, 191, 239, 241.
Бѣляковецъ 79.

Вавилония 51.
Вакари Ванъ 46.
Валдецъ Рудолфъ 378, 380.
Ванко х. Христовъ 305.
Варна 134, 142, 146, 148, 156, 160, 183, 233.
Василевъ М. 378, 379.
Василий I 316.
Ватиканъ 286.
Велешки чорбаджии 287.
Велковъ С. 378.
Вельтманъ 302.
Веселъ Фердо 378.
Вивденко Олга 378.
Вида 287.
Виена 292, 295, 297, 299.
Видинъ 70, 71, 109, 183.
Видовичъ Ем. 378.
Виза 182, 237.
Византия 28, 141, 164, 165, 171, 174, 269.
Виминациумъ 232.
Виноградъ 75, 115.
Вишановъ Тома 292.
Витенъ 187.
Вл. Димитровъ-Майстора 320, 330, 334, 336, 344, 347, 349, 375, 378, 386, 388.
Владиславъ 282.
Влашко 178.
Влашко село 112, 113, 114, 190.
Воденъ 263.
Водоча 228.
Войводовъ Никола 305.
Враца 156, 158, 160, 212, 219.
Вукъ Бранковичъ 283.
Вукановичъ Бета 378.
Вукановичъ Р. 378.
Вукашинъ 283.
Вурдизъ 181.
Вълчедръмъ 181.
Вѣшинъ Яр. 314, 315, 317, 321, 329 сл., 332, 357, 361, 372,378, 379, 380.

Габрово 74, 211, 296.
Галатия 73.
Галиче 122.
Галия 152.
Галово 162.
Ганушевъ Никола 346, 378, 384.
Гевгели 109.

Георги ктиторъ 287.
Георги Бранковичъ 284.
Георги I Тертеръ 273.
Георги II 274.
Георгиевъ Борисъ 341, 348 349, 356, 360, 363, 375.
Георгиевъ М. 378.
Германъ 216.
Германия 152, 294.
Гигенъ 116, 118, 124, 141, 145, 146, 148, 151, 153.
Глава Панега 116, 128, 129, 137.
Гложене 99.
Гогенъ 330.
Голо-бърдо 65, 115.
Голѣма пещера 79.
Голѣмо-село 216.
Горна Мизия 232.
Горни-Воденъ 157.
Горни-Лозенъ 133.
Горни-Тръмбешъ 63.
Горско-Калугерово 65, 158.
Горско-Косово 114, 130, 139.
Горско Сливово 114.
Грахаръ Ив. 378, 380.
Григори Пакуриянъ 286.
Гулянци 114.
Гункелъ 378.
Гърция 51, 73. 176, 262.
Гьозекенъ 194.
Гюдженовъ Д. 331, 336, 378, 388.
Гюзелдже Аланъ 54.

Дакия 231.
Далматинското крайбрѣжие 117.
Дамасти 266.
Даниловацъ И. 378.
Дацовъ Георги 344, 349, 356, 378, 382.
Дебелецъ 155.
Дебъръ 165.
Деве Барганъ 84.
Девня 125, 148, 233.
Дембицки 303, 377, 378.
Деметри I Полиократъ 264.
Деметри II 265.
Демирджили 59, 63.
Деневъ Борисъ 330, 336, 349, 354, 359, 375, 378, 383, 386, 387, 388.
Денева Могила 94, 99.
Дере 76.
Дерони 258.
Десислава 286.
Десислава, дъщеря на Ив. Александъръ 287.
Deultum 126, 238.
Де Форка 316, 378.
Деянъ 286.
Джефаровичъ 303.
Джумая Джамия 48.
Диканя 156.
Диль Лудвигъ 378, 383.
Димитъръ Молеровъ 292.
Димитровъ Ив. 343.
Димитровъ Хр. 392.
Димовъ В. 378.
Димотика 181, 248.
Диникли 124, 140.
Дионъ 254.
Dionysopolis 148, 149, 232.
Дирахи 267.
Днѣпъръ 181.
Добралево 76.
Добричъ 133.
Добровичъ 378, 384.
Добруджа 149, 232, 235, 251.
Доганово 70.
Долна-Бешовица 153.
Долна-Кремена 113.
Долна-Мизия 139, 143, 232.
Долни-Илиджикъ 182.
Долни-Раковецъ 153.
Доспевски Ст. 291, 294, 377, 378, 379, 380, 381, 382.
Доспей 292.
Доя 286.
Драгалевци 177, 178, 286.
Драгалевски монастиръ 226, 287, 289.
Драгоманъ 49, 58, 126.
Дрѣново 199.
Дубровникъ 284.
Дунавъ 21, 117, 235.
Дупница 109, 115.
Джбилинъ 164, 186.

Евполенъ 266.
Европа 51, 52, 62, 70, 72, 73, 93, 169, 171.
Евстатиевъ Г. 378.
Евстахи 287.
Еге 253.
Егейска область 57.
Егейско море, 117.
Египетъ 28, 44, 51, 62, 151, 288.
Егоспотами 245.
Едеса 254.
Езерово 156.
Ейонъ 254.
Елада 168.
Еленска църква 192, 193, 210.
Елеосъ 246.
Елешничка Баня 183.
Ели-Дере 115.
Емине 216.
Енея 253.
Еносъ 236.
Епиръ 266.
Ерегли 242.
Еропъ II, 259.
Есе Беглий 69.
Ески-Джамая 48, 182.
Ечми дзинъ 32, 40.

Желѣзковъ Георги 338, 376, 378, 386.

Захариевъ Василъ 336, 356, 367, 378, 386.
Зеели 258.
Зеленградъ 71.
Земенъ 165, 176, 177, 178, 286.
Земенски монастиръ 208, 211, 286, 289.
Зографовъ Захари 287, 290.

Иванъ Александъръ 164, 279, 280, 286.
Иванъ Асѣнъ 286.
Иванъ Асѣнъ II 270, 288, 302.
Иванъ Срацимиръ 281.
Иванъ Стефанъ 278.
Иванъ Шишманъ 281, 286.
Ивановъ Ст. 341, 343, 350, 351, 378, 380, 386.
Ивековичъ Отонъ 378.
Илиевъ Х. 378.
Илиенци 79.
Иовановичъ Дж. 378.
Ионковъ Иорд. 378.
Иончевъ Хр. 378.
Ипсала 237.
Ирина 271, 286, 290.
Ирландия 62.
Исарликъ 241.
Испания 62.
Истъръ 232.
Италия, 51, 74, 118, 152, 326.

Кабакчиевъ Хр. 378.
Кабанеръ 343.
Кабиле 238.
Каваклийско 58.
Каваръ 250.
Каварналиевъ Хр. 336, 338, 378, 385.
Кадиево 145.
Калакастрово 69.
Калатисъ 232.
Каликратия 223.
Калотино 212, 214.
Калоянъ 286, 290.
Караагачъ (Анх.) 137, 141.
Караагачъ (Пловд.) 137.
Карабурунъ 253.
Каравелеръ 71.
Карамихайлова Ел. 342, 353, 378, 388.
Караорманъ 126.
Каранасуфъ 232.
Кардия 245.
Карлуково 74, 109.
Касандрея 254.
Касандъръ 264.
Кашевъ Г. 378.
Кера Тамара 287.
Кераца 287.
Керсоблептъ 249.
Керчъ 231.
Кетрипоръ 249.
Кизикъ 268.
Кимерийски Босфоръ 230.
Кипъръ 62.
Кипсала 237.

Кирилово (Пресл.) 194.
Кирилово (Ст. Заг.) 63, 103. 104.
Кишанъ 70.
Кладрутъ 69.
Клиседжикъ 124.
Клисекьой 210.
Клисура 135.
Ковачаца 135.
Ковачевъ Ст. 378.
Коджадерменска могила 61, 86, 94, 104.
Коджакалеси 30, 32.
Кожухаровъ Н. 349, 358, 378, 384, 386, 388.
Козлуджа 141.
Кокалени 286.
Кокрино 228.
Константинъ деспотъ 281, 286.
Константинъ ктиторъ 287.
Константинъ Асѣнь 272, 286, 290.
Консулова-Вазова Ел. 340, 345, 378, 387.
Копай 310.
Коприщенски чорбаджии 287.
Коревски-Лошвицъ А. 378.
Коринтъ 261, 267.
Коровъ 316.
Котенликъ 58.
Коти I 248.
Коти II 249.
Коти V. 251.
Кошава 212.
Кратовско 211.
Кремиковци 63, 177, 178, 182.
Кремиковски мон. 224, 287, 289.
Кристлъ Зандрокъ 378.
Критотъ 246.
Кричимъ 36.
Крумъ 302.
Курилово 178, 228,
Куртъ-бунаръ 137, 140.
Куртово Конаре 135.
Кънчевъ Ангелъ 305, 306.
Кърцоново евангелие 286.
Кювлиевъ Юр. 336, 339, 378, 381.
Кюстенджа 235.
Кюстендилъ 128, 129, 241. 286.

Лазаръ 283.
Лазаръ Бранковичъ 284.
Лазаровъ Ив. 362, 371, 375, 378, 382, 386.
Лазло 310.
Лайблъ 372.
Лариса 266.
Лесичево 228.
Лесновски монастиръ 211.
Лесура 74.
Лете 254.
Лизимахия 246, 249.
Ликей 266.
Лисица (пещера) 79.
Ловчанско 114.
Лондонъ 286, 340.
Лѣва-рѣка 65.
Лѣсковецъ 130.
Люблѣнъ 140.
Лютаково 212.
Лютибродъ 176, 177.
Лютовъ М. 378.
Лжжене 123, 128, 131, 176.

Мавродиновъ Т. 378.
Мадара 77, 135, 207.
Мадарски конникъ 163, 164.
Майстора-Вл. Димитровъ — вж. Вл. Димитровъ.
Македония 59, 126, 176, 228, 252, 253, 257, 262.
Макри 191.
Мала Азия 28, 62, 73, 235, 288.
Малката пещера 78.
Мало Малово 223.
Манаси 286.
Манасиева хроника 286.
Мангалия 232.
Мариновъ Н. 330, 341, 355, 378, 381, 382, 385, 386.
Марица 131, 236.
Marcianopolis 125, 233.
Марковица 150.
Маронея 239.
Мартенъ 160.
Марчичъ Руд. 378.

Марянъ 160.
Машевъ Г. 378.
Медовичъ Целестинъ 378.
Мездра 79.
Meldia 126.
Мелнишко 212.
Менде 245.
Месемврия 147, 151. 164, 176, 177, 178, 192, 194, 209, 210, 212, 240, 241.
Месосъ 156.
Мехмедие 37.
Мехмечкьой 192.
Мечка 162.
Мечкюръ 82, 104.
Мизия 232, 252.
Миле 372.
Милиоти Н. 378.
Митовъ Ант. 310, 317, 324 сл., 331, 338, 378, 379.
Митовъ Б. 345, 346, 378, 382.
Митовъ Г. 378.
Михаилъ Асѣнь 164, 271.
Михаилъ, сръбски князъ 296.
Михаиловъ Борисъ 331, 378.
Михайловъ Н. 338 сл., 342, 343, 349, 364, 378, 380, 381.
Михаилъ Шишманъ 276.
Миховъ Ат. 321, 323, 375, 378, 381, 382.
Младеновъ М. 378.
Мламолово 162.
Могила 181.
Молдава 115.
Молеровци 292.
Молеровъ Д. 292.
Момина клисура 186.
Montanensium 143.
Моровица 71, 99, 109.
Морозовъ П. 356, 366, 378.
Москва 296.
Мостисъ 250.
Мраморно море 44, 242, 244.
Муратъ Марко 378.
Мутафовъ Ал. 336, 340, 378, 388.
Мутева Райна 302.
Мъркичка Ив. 309, 317, 321 сл., 338, 378, 379, 380.
Мюнхенъ 295, 297, 299, 300, 303, 326, 329, 340.

Наги-сентъ-Миклошъ 175.
Найденовъ 378.
Насърли 182.
Неаполисъ 255.
Неврокопъ 241.
Неофитъ Рилски 292, 377, 378, 384.
Никея 201.
Никола 287.
Николаево 156.
Николай 287.
Николовъ Андрей 361, 370, 375, 378, 382, 384, 389, 390.
Никополъ 69, 118.
Nicopolis ad Istrum 118, 124, 145, 162, 234.
Nicopolis ad Mestum 241.
Никюпъ 123, 127, 130, 136, 145, 162, 234.
Novae 161.
Новозагорско 115, 164, 192, 194.
Ново-село 65.
Ново-село (Пловд.) 141.
Ново-село (Сливен.) 130, 131, 137.

Odessus 134, 233.
Одаровци 114.
Одризи 247.
Одринъ 44, 48, 141, 238.
Oescus 118, 162.
Омортагъ 164, 180 сл.
Орески 258.
Орманджикъ 59.
Ортагорея 255.
Орѣховско 112.
Осиковица 59.
Охридъ 177, 178.

Павликени 134, 161.
Павловъ Цвѣтко 305.
Павловичъ Николай 292, 294, 295, 308, 377, 378, 381.

Павловичъ Христаки Дупничанина 295, 300.
Паисий 300.
Пакуриянъ 286.
Палекастро 236.
Пали-Лула 71.
Панайотовъ Х. 378.
Пандурски 305.
Панега 108.
Пантикапея 231.
Парижъ 340.
Партино 231.
Пастуша 36.
Партино 231.
Паспалевъ П. 378.
Патлейна 165, 174.
Патрай 266.
Паузани 259,
Pautalia 128, 129, 241.
Пашайотъ 64.
Паша-кьой 109.
Пела 254, 256.
Пеонски царе 266.
Пердикасъ III 259.
Перинтосъ 242.
Перникъ 65, 115.
Персей 265.
Перущица 125, 174, 228.
Петербургъ 294, 302.
Петровъ Н. 325, 326, 327, 330, 332, 335, 340, 344, 375, 378, 381, 382, 383, 385, 387.
Pizos 124.
Пирдопско 164, 192, 193, 210.
Питеръ Иосифъ 378.
Пияновци 64.
Пйотровски Атони 307, 311 сл., 376, 378, 379.
Пловдивъ 48, 123, 124, 128, 134, 141, 149, 158, 160, 162, 243.
Пловдивски чорбаджии 287.
Плотинополисъ 243.
Поганово, 165, 177, 178, 186.
Погановски монастиръ 210. 211, 221, 289.
Полицеръ 378.
Попица 108.
Портолагосъ 235.
Потидея 256.
Преображенски мон. 287.
Прага 322.
Преславъ 164, 192, 194.
Принцъ 310.
Провадия 181.
Прогледъ 71.
Пчински монастиръ 211, 212

Равда 147.
Равена 168.
Радивой 282, 287.
Радойковъ Д. 378.
Радулъ 216, 224.
Райновъ Николай 336, 337, 339, 378, 388.
Раковски 305.
Рамадановъ П. 363, 375.
Ratiaria 118, 156, 162.
Рахманларе 156.
Рашева воденица 80.
Ребджебъ махле 69.
Реметалкъ I 251.
Реселецъ 127, 141.
Рескопуръ 251.
Рибаре 187.
Рила (село) 157.
Рилски мон. 287, 292, 296.
Римъ 168, 170, 376.
Рождество Христово църква 287.
Родосто 237.
Русе 61, 101, 104.
Русия 294.
Русенко 69.
Русия 178, 231, 294.
Руска-Бѣла 71, 109.

Садала 249.
Садина 59.
Садовецъ 155.
Саладиново 131.
Салдобисенъ 129.
Салманово 94, 104.
Самоковъ 165, 287.
Самотраке 246.
Сандалъ безистенъ 44, 48.
Саратокъ 250.

Сария 252.
Сарматия 231.
Сатирионъ 42.
Св. Андрей 33.
Св. Врачъ 183.
Св. Георги 173, 177.
Св. Димитъръ 190.
Св. Никола 40, 288.
Св. Петка 190.
Св. Петъръ и Павелъ 178, 190, 196, 208, 289.
Св. София 32, 33, 49, 126, 151, 173, 229, 316.
Св. Четиредесеть мжченици 165.
Светославъ 274.
Свиленградъ 158, 160.
Свищовъ 161, 292, 295, 300.
Севлиевско 63, 115.
Севтъ I 248.
Севтъ III 249.
Севтъ IV 250.
Сезанъ 336.
Селимбрия 244.
Селимие 46.
Семчиново 115.
Сердика 124, 165, 244.
Сестосъ 246.
Сиври тепе 108.
Сикионъ 267.
Силистра 321, 323.
Симеонъ царь 304, 305.
Синитево 124.
Сиракъ-Скитникъ 335, 336, 378, 383, 384, 385—8.
Сирия 151, 288.
Скития 251.
Скопие 206.
Скрино 186.
Скутари 182.
Славония 70.
Слепчански (врата) 177.
Сливница 65.
Слѣпянъ 316, 378.
Созополъ 146, 182, 236.
Солунско 193.
Сотировъ Д. 378.
София 24, 26, 46. 48, 71, 160, 164, 165, 173, 177, 183, 193, 194, 195, 211, 216, 217, 221, 222, 223, 228, 244, 308, 312, 315, 366.
Сохагъ 32, 34, 40.
Спарадокъ 248.
Спасовъ Н. 378, 385.
Спасовица 176.
Спиридоновъ Ж. 360, 369, 375, 378, 379, 384.
Срацимиръ 164.
Срѣдиземно-море 51.
Стайковъ П. 378.
Стаматовъ С. 378.
Станимака 227.
Станчевъ Х. 378.
Стара-Загора 115, 126, 130, 143, 151, 158, 195, 244.
Стара-Планина 235.
Старо-село 190.
Стефанъ Драготинъ 283.
Стефанъ Душанъ 283.
Стефанъ Караджа 305.
Стефанъ Лазаревичъ 283.
Стефанъ Урошъ I 282.
Стефанъ Урошъ II 283.
Стефанъ Урошъ IV 283.
Стефановъ В. 378, 383.
Стоби 256.
Стъкленъ 134.
Султанъ 54, 58, 86, 102, 104.
Султанъхане 44.
Суютлий 181, 182.
Сърбия 66, 70, 232.
Сѣрско 110.
Сюлеманъ-кьой 180.

Таврически Херсонесъ 230.
Такворянъ М. 378.
Тамара 286.
Таневъ Н. 327, 335, 354, 378, 389.
Тасосъ 247.
Татаръ-Пазарджикъ 58, 186, 218.
Татарево 58, 158.
Таушанъ-тепе 238.
Тачевъ Хар. 336, 378.

Теодора 286.
Теосъ 235.
Тересъ II 248.
Тероне 256.
Тесалия 266.
Тесалоникъ 256.
Тефикъ бей 110.
Тиле 77.
Тинтени 257.
Тихия океанъ 93.
Тодоровъ Цѣно 318, 330, 340, 344, 375, 378, 382, 384, 385.
Томи 235.
Топиросъ 245.
Тракийски Херсонесъ 245.
Тракия 59, 117, 124, 147, 149, 150, 156, 160, 235, 263, 252.
Трапезица 176, 180, 18., 189, 224, 225.
Трелионъ 256.
Троянополисъ 245.
Троянъ 75.
Троянски монастиръ 287.
Трѣвна 298.
Туркмшилий 123.
Търново 74, 164, 165, 176, 178, 186, 188, 199, 200, 201, 203, 208, 212, 218, 223, 289, 300.
Търново-Сейменъ 84.

Угърчинъ 63.
Унгария 62, 66, 175.
Уранополисъ 257.
Урумъ-кьой 114.
Урумовъ П. 378.

Фанто Леонъ 378.
Фарсалъ 266.
Фердинандъ 131, 143, 155, 310.
Фердинандово 69, 157.
Фере 245.
Филипъ II 260.
Филипъ III Аридей 264.
Филипъ IV 264.
Филипъ V. 265.
Филипъ VI Андрискъ 265.
Филипи 256.
Филипополисъ 146. 243.
Флорентинъ 69.
Франгешъ-Михановичъ Р. 378, 380.
Франция 380.

Хаджи Димитъръ 305.
Хаджиевъ 376.
Хайдукевичъ 310.
Халдея 51.
Халкедонъ 203.
Халкидика 254.
Халщатъ 70.
Хараспъ, 252.
Хебрителмисъ 249.
Хераклея 267.
Хефестия 247.
Хисаръ 164, 195, 196.
Ходина А. 378.
Холарекъ Емилъ 306, 316, 376, 378, 379.
Хорейши 378.
Хотница 58.
Хрелюви врати 177.
Христовъ Ванко п. 305.
Христовъ Д. 294.
Хума (Макед.) 72.
Хърватско 66, 70.
Хърлецъ 141.

Царева-ливада 74, 108.
Царевецъ 180, 188, 189.
Царибродско 127, 134.
Цариградъ 21, 28, 30, 33, 37, 42, 44, 46, 48, 171, 176, 178, 230. 237.
Цела 246.
Цокевъ Хр. 294, 295, 296, 377.
Црничичъ Кл. 378.
Цюгель Хайнрихъ Ф. 378, 383.

Чакарларъ 125.
Чаталъ тепе 122, 158.
Чеканчево 125,
Червенъ 216, 218.
Червенъ-брѣгъ 108.
Червена черква 36, 37, 174.
Червени монастиръ 30 32.
Черно-море 21, 230, 238.
Черноморско крайбрѣжие 116, 117, 148, 151.

Чипровци 214.
Чифликъ (Пехчевско) 228.
Чумаковци 72, 139.

Шабла 181.
Швейцария 62.
Шейново 158.
Шеноа Бранко 378.
Шереметъ 228.
Шуменъ 52, 58, 61, 86, 115, 134, 140, 181, 186.

Щипъ 212.
Щъркеловъ К. 333, 334 сл., 354, 378, 385, 387.

Яйла 76.
Якезли 126, 238.
Якопичъ Р. 378.
Яма Матей 378, 380.
Ямболъ 59, 80, 104, 122, 158, 186, 238.
Янтра 235.
Ясенъ 112.

УКАЗАТЕЛЬ НА ИНВЕНТАРНИТѢ НОМЕРА

1. ПРЕДИСТОРИЧЕСКИ ОТДѢЛЪ

№	Стр.	№	Стр.
1	79	80	63. 66
2	79	81	114
3—4	79	84—86	114
5	79	87—114	114
6—8	79	115	63
9—14	79	118	69
18 в, д, ж, з, с	79	119	70
19	69	120	70
20	69	121	109
21	109	122	109
22	109	123	70
23	74	124	109
27	69	125	109
34	58	126	71
35	58	127	71
39	62	130	58
42	99	131	69
47	69	132	69
49	59	134	63
62	59	148	63
64	58	151	58
65	59	154	58
66	70	155	58, 66
67	70	158	58
68	70	159	114
70	58	168	60
72	62	177—192	80
73	58	193	80
74	114	194—196	80
75	63	197	80
76	56	198	80
77	114	199	80
78	63	200	80

№	Стр.	№	Стр.
201	80	429—436	82
202	80	438	82
203	80	439	82
204	80	440	82
205	80	441	82
206—213	80	442	82
214	80	444	64, 66
215—234	80	445	114
235	80	446	59
236—243	80	447	114
244	80	453	69
245—247	80	454	59
248	80	455—504	82
249—253	80	505	82
268	80	506—523	82
269	80	524	82
270	59	525	82
272—274 а	80	526	82
275—310	80	527	82
311	81	528—533	83
312	81	534—537	83
313—317	81	538—539	83
318	81	540	83
319	81	541	83
320	81	542	83
321	81	543	83
322—324	81	544	83
325—329	81	545—548	83
330—332	82	549	83
333—350	82	550	83
351	82	551	83
352	82	552	83
353—358	82	553	83
359	82	554	83
360	82	555	83
361	82	556	83
362—394	82	557	83
395—396	82	562	65
397—401	82	568—583	104
403—404	82	584 а	104
405—413	82	585	104
414	71	586	104
415	82	587	104
416—418	82	588 а, в	104
419	82	589	104
420	82	590	104
421—426	82	591	104
427—428	82	592	104

№	Стр.	№	Стр.
593	104	719	65
594	104	720	115
595	104	721	69
596	104	722	75
597	104	723—725	75
598	104	726	75
599	104	727	75
602	74	728	75
603	74	729	75
608	69	730	75
612	114	731	75
615	109	732	75
616	115	733	75
617	115	734	108
621	71	735	108
623	65	736	108
629	60	737	71
630	71	742	115
633	60	743	109
635	65	747	115
637	71	748—758	99
638 а, в	65	759—761	99
639	115	762	99
643	71	763	99
645	65	764—767	99
646	69	768—769	99
647	58	770	99
649	115	771	100
650	71	772	100
651	115	773	100
652—655	71	774	100
656	71	775	100
657	71	776	100
658	71, 109	777	100
659	74	778	100
662	69	779	100
665	108	781	100
681	65, 108	782	100
696	58	783	100
697	58	784	100
702	115	785—786	100
703	115	787	100
704	115	788	100
705—710	115	789	100
711	71	790	109
712	74	791	109
717	115	792	109
718	115	793—798	110

№	Стр.
799	110
801—806	103
807	103
808	103
809	103
810	103
811	103
812—821	103
822—825	103
826—828	103
829	103
830	103
831	103
832	103
833	103
834	103
835	103
836—849	103
850	103
851 а, с	103
852	103
853	103
854	103
855	103
856	103
857	103
858	103
859	103
860	103
862	110
892—902	84
903	84
904	84
905	84
906	84
907	84
908	84
909—911	84
912 а, б	84
913 а, б	84
914	84
915	84
916 а, б	84
917	84
918	84
919	84
920	85
921	85

№	Стр.
922	85
925	85
926	85
927	85
928	85
929	85
930	85
931	85
932	85
933	85
934	85
935	85
936—959	85
960	85
961—964	85
965—967	85
968	86
969	86
970	86
971	86
972	86
973	86
974	86
975	86
976	86
979	69
983	94, 99
984—1008	94, 95
1015—1030	95
1030—1033	99
1035	99
1036—1039	99
1040	95
1041 а, б	95
1042	95
1043	95
1044—1046	95
1047	99
1048	99
1049	95
1050	95
1051	99
1052	99
1053—1061	95
1062—1083	96
1084	99
1084—1090	96
1091—1093	96

№	Стр.
1094—1096	96
1097—1131	96
1132—1135	96
1136	96
1137	96
1138—1175	96
1176—1181	96
1182	96
1183—1186	96
1187—1190	96
1191	96
1192—1266	96
1267—1270	96
1271	97
1272	97
1273	97
1274	97
1275	97
1276	97
1277	97
1278	97
1279—1282	97
1283	97
1284	97
1285—1312	97
1313	97
1314	97
1315	97
1316	97
1317	98
1318	98
1319—1321	98
1325	93
1326	86
1335	86
1336	86
1337	86
1338	86
1339	86
1346	86
1347—1351	86
1352	86
1353	86
1354	87
1355	87
1356—1359	87
1360	92
1361	87
1362—1366	87
1367	92
1368—1370	87
1371—1372	88
1373—1443	88
1444—1480	88
1481	89
1482	89
1483	89
1484	89
1485	92
1486	92
1489	89
1494—1503	89
1504	89
1505	89
1506—1508	89
1509—1516	89
1517	89
1518—1530	89
1531—1534	89
1535	89
1536	89
1537	89
1538	90
1539	90
1540	90
1541	90
1542—1545	90
1546—1548	90
1549	90
1550	90
1551	90
1552—1561	90
1562	90
1563	90
1564	90
1565—1567	90
1568	90
1569	90
1571	90
1572	90
1573	90
1574—1580	90
1581	90
1582—1588	90
1589	90
1590	91

№	Стр.
1591	91
1592	91
1593	91
1594	92
1595	92
1596—1605	92
1606	92
1607	92
1608	92
1611	115
1614	110
1615—1622	110
1623	110
1624—1626	110
1642	58
1665	79
1666	78
1667	79
1668	78
1669	78
1670	79
1671	79
1672	78, 79
1673	78
1674—1677	78
1678	78
1680—1284	78
1685	78
1686	78
1688—1693	77
1694—1696	78
1697—1700	78
1701—1703	78
1704	78
1705	78
1706	78
1708	78
1709	78
1710	78
1711	78
1712	78
1717	78
1721—1723	78
1729	55
1754—1754	110
1757—1764	110
1765	72
1766	111
1790	76
1791	76
1800	80
1801	65
1802	115
1803	111
1804	111
1805	108
1806	111
1807	111
1808	111
1809	111
1810	111
1811	111
1812	69
1813	111
1814	111
1821	58
1823	72
1825	112
1826	112
1827—1832	112
1833	112
1834—1836	112
1837	112
1839	79
1840	79
1841	79
1842	79
1845	79
1846	76
1847	108
1848—1849	108
1850—1851	108
1852	108
1853	109
1854	109
1855	109
1856	72, 112
1857	72, 112
1858—1865	112
1866—1870	112
1871	112
1872	112
1873	112
1874	112
1875	112
1876	101

№	Стр.	№	Стр.
1877	101	1988—1990	112
1878—1899	102	1991	60
1900	102	1992	55
1901	102	1993	55
1902	102	1994	55
1903	102	1995—2004	55
1904	102	2005	55
1905	102	2006	55
1909	102	2007	55
1910—1912	102	2009—2012	55
1913—1914	102	2014—2022	55
1915	102	2024	55
1916	102	2025	55
1917	102	2026—2034	56
1918	102	2036—2037	56
1919	102	2038—2039	57
1920	102	2042—2052	57
1921—1923	104	2053—2054	57
1924—1932	104	2055	57
1933	104	2056	57
1934	104	2057	57
1935	104	2059	57
1936—1939	69	2060	57
1942—1945	112	2061	57
1946	113	2062	57
1947	113	2063—2065	57
1948	113	2066—2089	57
1949—1954	113	2090—2098	57
1955	113	2128—2150	102
1956	113	2151—2172	102
1957—1959	113	2173	102
1960	113	2174	102
1961—1966	113	2177—2180	102
1967—1970	113	2180—2183	102
1971	113	2189	102
1972	113	2191—2214	102
1973	113	2215	102
1974	113	2216	102
1975—1977	113	2218	102
1978	113	2219—2250	86
1979	114	2222	86
1980	114	2223	102
1981	114	2249	86
1982	114	2251—2253	86
1983	114	2254	102
1984	114	2256—2259	102
1985	114	2260—2274	102
1986	112	2275	56

№	Стр.	№	Стр.
2315—2323	86	2402	69
2324—2326	86	2402—2405	69
2327—2370	86	2460	72
2400	80	2483	60
2401	80		

2. СТАРОВѢКОВЕНЪ ОТДѢЛЪ

№	Стр	№	Стр.
6	158	547	127
29	122	564	160
31	142	565	160
36 б	122	566	160
38	156	695	160
49	155	702	124
51	162	726	126
56	122	727	146
64	134, 136	729	123
64 б	66	733	124
73	122	738	127
108	135	746	141
120 б	161	751	149
147	131	752	147
212	158	753	147
224	126	756	149
228	134	757	147
229	127	771	135
234	158	812	141
283	133	929	131
302	138	951	158
305	126	968	133
314	158	1080	127
335 а, б	160	1088	136
338	160	1149	141
364	140	1166	126
366	141	1168	143
403	130	1175	123
414	160	1184	130
442	134	1186	145
447	135	1189	145
451	126	1199	146
461	130	1200	149
470	134	1214	145
489	145	1227	158
502	146	1280	141
507	131	1303	127
522	141	1376	158

№	Стр.	№	Стр.
1385	149	2043	161
1386	148	2101	145
1404	141	2116	145
1436	125	2118	148
1443	141	2157	160
1445	124	2161	160
1497	151	2174	127
1507	130	2221	150
1531	134	2246	145
1554	146	2259	124
1565	158	2265	162
1588	145	2267	162
1613	148	2275	124
1635	133	2276	123
1654	141	2307	126
1672	158	2371	136
1687	158	2400	130
1689	158	2453	145
1702	160	2459	125
1704	145	2532	123
1726	162	2570	123
1735	158	2573	123
1755	161	2580	122
1762	160	2595	123
1792	131	2601	128
1795	132	2604	124
1824	153	2612	149
1831	128	2618	145
1894	158	2627	123
1911	151	2629	124
1920	148	2632	137
1921	145	2640	123
1923	151	2641	127
1936	124	2652	141
1961	123	2670	123
1962	123	2674	159
1976	123	2692	158
1977	123	2750	153
1979	123	2751	146
1985 а, б	123	2767	158
2000	158	2880	160
2001	123	2904	158
2006 а, б	123	2911	127
2016	158, 160	2994	151
2017	158	3127	135
2018	158	3150	124
2021	133	3187	154
2040	161	3203	124

№	Стр.	№	Стр.
3217	158	4235	162
3265	158	4548	153
3305	162	4710	135
3329	125	4810	150
3337	134	4834	150
3338	134	4960	160
3339	127	5006	162
3340	141	5039	150
3401	130	5040	131
3406	130	5122	158
3414	130	5217	156
3415	130	3303—5314	128
3418	130	5316	123
3425	130	5359	135
3431	130	5735	145
3436	130	5738	160
3520	149	5747	156
3531	148	5750	153
3540	141	5767	149
3692	135	5781	121, 147
3739	129	5782	128
3747	156	5789	123
3748	156	5824	153
3749	156	5848—5872	153
3769	129	5876	122
3771	129	5877	122
3823	135	5896	151
3838	134	5922	161
3868	129	5947	124
3905	129	5966	156
3926	126	5967	156
3946	123	5968	156
3979	130	5969	156
4006	135	5978	157
4017	158	6027	150
4066	158	6039	124
4092	161	6046	157
4200	158	6053	155

3. СРѢДНОВѢКОВЕНЪ ОТДѢЛЪ

№	Стр.	№	Стр.
99	211	125	208
118	187	126	213
120	186	127	208
121	208	129	224
122	212	131	216

№	Стр.
151	211
168	192
172	214
187	183
241	211
244	211
247	211
248	211
249	211
270	223
271	226
272	226
273	226
274	226
275	226
276	184
277	184
278	184
279	184
280	184
281	184
290	210
302	183
313	181
316	194
317	192
318	184
319	185
320	185
321	185
322	185
323—324	185
325	185
326	184
327	185
328	212
329	214
330	225
331	224
332	224
333	228
356	211
363	181
365	181
366	181
369	191
371	191
372	191
374	191
376	191
377	191
380	197
381	197
382	197
383	194
384	201
385	197
386	199
387	194, 196
388	197
389	200
392	196
393	196
394	204
395	204
396	203
397	203
398	201
399	200
400	224
401	224
402	224
403	225
404	224
405	224
406	224
407	186, 226
408	226
410	225
411	181, 226
413	223, 224
415	216
416	218
417	224
418	224
419	208
420	211
421	208
422	212
423	227
425	227
427	227
428	226
429	226
430	229
431	186

№	Стр.	№	Стр.
435	185	721	228
436	185	753	227
437	185	757	227
438	185	774	228
439	185	852—856	195
440	227	886	229
472	194	916	216
486	194	917	211
487	228	919	216
543	194	921	223
555	186	622	222
556	186	923	221
565	186	924	217
575	217	929	190
576	218	930	190
577	218, 221	944	211
578	218	947	229
579	218	948	211
580	218	949	212
581	218	950	212
582	219	951	212
583	218	1038	195
584	218	1040	192
585	218	1049	192
586	221	1050	194
587	222	1055	195
588	218	1056	195
589	222	1057	196
591	223	1090	182
623	182	1091	183
624	181	1092	192
630	216	1105	192
638	180	1148	227
639	181	1161	223
640	182	1173	212
641	182	1174	212
642	182	1175	208
643	181	1178	198
644	181	1195	215
645	181	1196	216
646	182	1210	182
647	182	1217	218
648	182	1240	216
649	194	1278	228
654	194	1333	193
655	194	1339	223
705	211	1345	227
710	211	1429	226

№	Стр.	№	Стр.
1430	226	1774	214
1470	212	1803	189
1471	223	1805	189
1472	211	1808	188
1473	218	1809	188
1476	218	1814	188
1478	208	1859—1867	186
1479	208	1926	221
1480	210	1935	229
1481	210	1936	229
1483	209	1973	185
1486	193	1974	185
1489	194	1975	185
1490	193	1976	186
1498	213	2003	228
1508	198	2004	228
1510	183	2055	183
1513	209	2057	210
1514	212	2074	204
1515	216	2075	204
1517	186	2076	199
1522	218	2077	198
1564	192	2078	198
1599	193	2079	198
1600	193	2080	199
1601	193	2081	200
1602	193	2082	201
1603	193	2083	200
1619	228	2084	204
1721	195	2085	203
1728	183	2086	203
1752	191	2087	200
1755	191	2088	199
1756	191	2089	199
1757	191	2090	221
1758	191	2091	219
1759	191	2098	10
1769	216	2099	210
1770	213	2100 - 2112	210
1771	215	2146	212
1772	215	2260	228
1773	214	3261	228

ХУДОЖЕСТВЕНЪ ОТДѢЛЪ

№	Стр.	№	Стр.
2	379	4	379
3	379	6	329

№	Стр.	№	Стр.
7	379	215	383
13	379	216	383
14	379	218	383
15	379	224	384
24	379	229	384
27	379	230	384
28	379	233	384
29	380	235	384
31	380	236	384
54	380	239	384
68	380	240	384
70	380	244	384
78	380	245	384
79	380	251	384
82	380	253	385
83	380	254	385
89	380	255	385
95	380	257	385
96	381	258	385
97	381	259	385
99	381	315	385
101	381	316	385
102	381	317	385
103	381	318	385
104	381	345	385
105	381	346	386
128	381	347	386
129	381	349	386
149	381	352	386
150	382	355	386
151	382	356	386
169	382	357	386
170	382	358	386
172	382	359	386
180	382	361	386
181	382	367	387
182	382	369	387
183	382	375	387
191	382	378	387
192	382	379	387
197	383	381	387
198	383	384	387
200	383	385	387
201	383	387	387
202	383	389	388
204	383	396	388
211	383	397	388
214	383	398	388

№	Стр.	№	Стр.
404	388	416	389
405	388	417	389
406	388	418	389
407	388	419	389
408	388	420	389
409	388	422	389
410	388	423	389
411	389	424	390
414	389	425	390
415	389		

ОБРАЗИ ВЪ ТЕКСТА

Обр.		Стр.
1.	Буюкъ-джамия (Шехидъ-Мехмедъ-Паша-Джами) въ София отъ 1494 год.	22
2.	Планъ на Буюкъ-джамия въ София	23
3.	Червениятъ монастиръ въ Сохагъ (Египетъ) IV в.	24
4.	Планъ на църквата Ечмиадзинъ (Армения) V в.	25
5.	Църквата Св. София въ Солунъ VI в.	26
6.	Планъ на църквата Св. София въ Цариградъ VI в.	27
7.	Планъ на църквата Св. Андрей въ Цариградъ VII в.	28
8.	Църквата Коджа Калеси въ Мала Азия V в.	29
9.	Планъ на Червената църква до с. Пастуша (Пловдивско) IX в.	30
10.	Планъ на джамията Мехмедие въ Цариградъ 1471—1472	31
11.	Бѣлиятъ монастиръ въ Сохагъ (Египетъ) IV в.	32
12.	Планъ на църквата Св. Никола въ Мира V в.	34
13.	Планъ на Тракта на монастира Сатирионъ край Цариградъ IX в.	35
14.	Планъ на Кервансарая на Султанхана при Коня 1259—1278 год.	36
15.	Планъ на монастира Боркукъ до Каиро 1393 год.	37
16.	Планъ на Сандалъ-безистена въ Цариградъ 1461 год.	38
17.	Планъ на Баязидие въ Одринъ 1501—1507 год.	39
18.	Планъ на голѣмия безистенъ въ Цариградъ 1461.	40
19.	Селимие, джамия на султанъ Селимъ II (1568—1572 год.) въ Цариградъ	41
20.	Планъ на джамията Пиоли Паша въ Цариградъ 1573 год.	42
21.	Планъ на Заматукъ предъ църквата на монастира Варакири Ванъ (Армения) XVII в.	43
22.	Безистенъ въ Ямболъ	45
23.	Джумая-джамия въ Пловдивъ	47
24.	Инкрустиранъ орнаментъ върху глиненъ съдъ отъ младата каменна епоха	50
25.	Ржчна мелница	60
26.	Медна кирко-мотика отъ с. Кремиковци	63
27.	Медни сѣкири отъ Сливница	66
28.	Медни сѣкири отъ Сливница	67
29.	Бронзовъ мечъ отъ Бешли	68
30.	Бронзовъ връхъ отъ копие, с. Калакастрово	69
31.	Спирална бронзова гривна отъ Видинъ	71
32.	Бронзова фибула отъ с. Зелени-градъ	73
33.	Бронзова фибула, среднолатенски типъ отъ Търновско	74
34.	Желѣзенъ ножъ отъ Виноградъ	75

Обр. Стр.

35. Желѣзно umbo, апликация на щитъ 76
36. Желѣзна шпора с. Виноградъ 77
37. Желѣзенъ връхъ на копие отъ с. Дере 78
38. Глиненъ идолъ отъ Коджадерменската могила 81
39. Глинени столчета за поставяне седещи идоли отъ Коджадерменската могила 83
40. Кржгли глинени подставки за поставене тѣснодънни сждове отъ Коджа-Дерменъ 84
41. Глинени лъжици отъ Коджадерменската могила . . . 85
42. Медна брадва отъ Коджадерменската могила . . . 87
43. Глинени модели на колиби отъ Коджадерменската могила 88
44. Глиненъ сждъ съ рисуванъ орнаментъ отъ Коджадерменската могила 89
45. Глиненъ сждъ съ рисуванъ орнаментъ отъ Коджадерменската могила 90
46. Мъниста отъ плодоветѣ на Lithospermum отъ Коджадерменската могила 91
47. Мъниста отъ рогъ и кость отъ Коджадерменската могила 92
48. Глиненъ сждъ отъ Коджадерменската могила 93
49. Глиненъ сждъ въ форма на животно отъ Коджадерменската могила 94
50. Глиненъ моделъ на колиба отъ Коджадерменската могила 95
51. Орнаментъ отъ обр. 50, отъ Коджадерменската могила 96
52. Глиненъ сждъ, чийто стени сж украсени съ инкрустирани волути отъ Денева могила 97
53. Модели на глинени колиби отъ Денева могила . . 98
54. Глиненъ сждъ и негова профилъ (надлъженъ разрезъ) отъ Денева могила 100
55. Глиненъ сждъ въ форма на призма отъ Денева могила 101
56. Глинени печати (пинтадери) отъ Денева могила . . 105
57. Желѣзна конска юзда отъ Бѣла-Слатина 106
58. Бронзовъ фалеръ отъ Бѣла Слатина 107
59. Глинена урна съ четири дръжки отъ Пашакьой (Казанлъшко) 110
60. Орнаментъ на урна № 743 (обр. 59) 111
61. Бронзови предмети за окачване, отъ Видинско 113
62. Архитравъ отъ Никюпъ — Nicopolis ad Istrum . . . 116
63. Подставка на статуя, отъ Никюпъ 119
64. Плоча съ погребално угощение, отъ Тракия 121
65. Часть отъ мозаика, отъ олтаря на църквата Св. София 125
66. Надгробна плоча отъ Пиперово 127
67. Плоча съ изображение на Асклепия и Хигия, отъ Златна Панега 129
68. Похлупка на саркофагъ, отъ Лжжене 132
69. Плоча съ изображение на тритѣ нимфи, отъ Саладиново 133

Обр. Стр.

70. Релиефъ на Херакълъ, отъ Мадара 136
71. Плоча съ изображение на тракийския конникъ . . . 138
72. Статуя на тракийския конникъ, отъ Караагачъ (Пловдивско) 138
73. Надгробна плоча, отъ Хърлецъ 140
74. Саркофагъ отъ Арчаръ 142
75. Плоча съ из бражение на Митра, отъ Сухиндолъ . . 134
76. Надгробна плоча на Анаксандра, отъ Созополъ . . . 147
77. Торсо отъ статуя на Дионисъ, отъ Балчикъ 148
78. Плоча отъ гробница, отъ Тракия 149
79. Бронзова хидрия, отъ Месемврия 150
80. Глава отъ статуя на Гордиона III, отъ Никюпъ . . . 152
81. Военна диплома отъ римскитѣ императори Максимина и Максима отъ 7 януарий 237 год. сл. Христа, отъ Продановци (Самоковско) 154
82. Обратната страна на диплома обр. 81. 155
83. Сребъренъ медалионъ, отъ Тракия 157
84. Бронзова статуя на Аполонъ, отъ Ст. Загора 159
85. Статуйка на Артемида (теракота), отъ Тракия 161
86. Мадарски конникъ 163
87. Мраморна преградна плоча отъ Преславъ 188
88. Мраморенъ бюстъ на Христосъ, отъ Мехмечъ-кьой . 189
89. Мраморна плоча съ стилизиранъ образъ на животно, отъ Солунско 190
90. Мраморна преградна плоча, отъ Месемврия 191
91. Обратната страна на плочата отъ обр. 90 192
92. Мраморна преградна плоча отъ Месемврия 193
93. Мраморенъ кемпферъ отъ Месемврия 194
94. Капителъ отъ Новозагорско 195
95. Шиферна преградна плоча, отъ Ст.-Загора 196
96. Шиферна преградна плоча, отъ Ст.-Загора 197
97. Мраморна преградна плоча, отъ с. Хисаръ 198
98. Мраморна преградна плоча, отъ с. Хисаръ 199
99. Мраморна преградна плоча, отъ с. Хисаръ 200
100. Деисусъ, отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново 201
101. Св. Иоанъ Рилски, отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново 202
102. Успение Богородици, отъ църквата Св. Петъръ и Павелъ въ Търново 203
103. Саркофагъ за Св. Мощи 204
104. Ктиторка Доя, отъ Земенския монастиръ 205
105. Царски двери отъ Боженица 206
106. Икона Св. Богородица, отъ Месемврия 207
107. Фризъ на иконостасъ, отъ Месемврия 208
108. Икона Исусъ Христосъ Вседържитель, отъ Търново . 209
109. Фризъ на иконостасъ, отъ с. Лютаково 270
110. Икона Исусъ Христосъ, отъ Враца 213

Обр.		Стр.
111.	Поменникъ на българскатѣ царе, отъ Погановския монастиръ	213
112.	Икона отъ Трѣвненската школа, XVIII в.	215
113.	Севастократоръ Калоянъ и жена му Десислава, отъ Боянската църква	217
114.	Константинъ Асѣнь и царица Ирина, отъ Боянската църква	219
115.	Разпятие Христово, отъ Боянската църква	220
116.	Христосъ Благодетель, отъ Боянската църква	221
117.	Ктитори, отъ Бачковския монастиръ	222
118.	Ктитори, отъ Кремиковския монастиръ	223
119.	Икона отъ Трѣвненската школа	225
120.	Ктитори отъ Драгалевския монастиръ	227
121.	Сребърна монета отъ Иванъ Асѣнь II	230
122.	Медна монета, отъ Ив. Асѣнь II	270
123.	Медна монета, отъ Ив. Асѣнь II	270
124.	Сребърна монета отъ Михаилъ Асѣнь	271
125.	Сребърна монета отъ Ирина съ Михаилъ	271
126.	Медна монета отъ Константинъ Асѣнь	271
127.	Медна монета отъ Константинъ Асѣнь	272
128.	Медна монета отъ Константинъ Асѣнь	272
129.	Медна монета отъ Константинъ съ Михаилъ	273
130.	Сребърна монета отъ Георги I Тертеръ	273
131.	Медна монета отъ Георги I Тертеръ	273
132.	Сребърна монета отъ Светославъ	274
133.	Медна „ „ „	274
134.	„ „ „ „	274
135.	„ „ „ „ съ Георги II Тертеръ	275
136.	Сребърна монета отъ Михаилъ Шишманъ	275
137.	Медна монета отъ Михаилъ Шишманъ	275
138.	„ „ „ „	276
139.	„ „ „ „	676
140.	„ „ „ „	276
141.	„ „ „ „	277
142.	Медна монета отъ Михаилъ Шишманъ съ Ив. Стефанъ	277
143.	Сребърна монета отъ Ив. Александъръ съ Михаилъ	277
144.	Медна „ „ „	278
145.	„ „ „ „	278
146.	Сребърна монета отъ Ив. Александъръ самъ	278
147.	Медна „ „ „	279
148.	)	
149.	(„ „ „ „	279
150.	Сребърна монета отъ Срацимиръ	279
151.	Медна монета отъ Срацимиръ	279
152.	„ „ „	280
153.	„ „ „ съ Константинъ	280
154.	Сребърни монети отъ Ив. Шишманъ	281
155.	Медна „ „	181

Обр.		Стр.
156.	Медна монета отъ Ив. Шишманъ	282
157.	„ „ „ „ „	282
159.	Жената, отъ Н. Ганушевъ	285
160.	Станиславъ Доспевски — Жената на художника	291
161.	Николай Павловичъ — Собственъ портретъ	293
162.	Христо Цокевъ — Портретна скица	295
163.	Христо Цокевъ — Скица	297
164.	Николай Павловичъ — Гроздоберъ	298
165.	Николай Павловичъ — Българитѣ раздѣлени следъ Кубратова смъртъ 660, отъ петътѣ му сыноы	299
166.	Николай Павловичъ: покръща ането на Преславския дворъ	301
167.	Дембицки — Симеонъ предъ Цариградъ	302
168.	Николай Павловичъ — Освобождението на България.	304.
169.	Николай Павловичъ — Д-ръ Петъръ Беронъ, авторътъ на Рибния букварь и благодѣтель на художника	305
170.	Емилъ Холарекъ — Ослѣпенитѣ Самуилови войници презъ 1014 год.	306
171.	Антони Пйотровски — Баташкото клане презъ 1876 год.	307
172.	Иванъ Мърквичка — Ржченица	309
173.	Антонъ Митовъ — Селянки на пазаръ въ София	310
174.	Иванъ Ангеловъ — Жътварки	312
175.	Иванъ Ангеловъ — Богъ далъ, Богъ взелъ	313
176.	Ярославъ Вѣшинъ — Контрабандисти	314
177.	Ярославъ Вѣшинъ — Назадъ отъ пазаря	315
178.	Ярославъ Вѣшинъ — Ловъ	317
179.	Цѣно Тодоровъ — Пазаръ	318
180	Вл. Димитровъ-Майстора — Циганка	320
181.	А. Миховъ — Край Силистра	132
182.	Атанасъ Миховъ — Ледове по Дунава край Силистра	323
183.	Никола Петровъ — Край Ерма	325
184.	Никола Петровъ — Чепеларе	326
185.	Никола Таневъ — Улица	327
186.	Райко Алексиевъ — Брѣгъ	328
187.	Борисъ Деневъ — Вечерь	330
188.	Димитъръ Гюдженовъ — Биволи	331
189.	Коста Щъркеловъ — Облакъ скитникъ	333
190.	Вл. Димитровъ Майстора — Кози	334
191.	Сиракъ-Скитникъ — Монастиръ	335
192.	Николай Райновъ — Стилизирана природа	337
193.	Юрданъ Кювлиевъ — Край Месемврия	339
194.	Александъръ Мутафовъ — Море	340
195.	Христо Каварналисвъ — Бурно море	341
196.	Никола Михаиловъ — Жената на художника	342
197.	Никола Михаиловъ — Пенчо Славейковъ	343
198.	Цѣно Тодоровъ — Майката на художника	344
199.	Елисавета Консулова-Вазова — Портретъ	845
200.	Борисъ Митовъ — Ив. Мърквичка	346

Обр. Стр.

201. Вл. Димитровъ Майстора — Майката на художника . 347
202. Борисъ Георгиевъ — Тодоръ Траяновъ 348
203. Стефанъ Ивановъ — Капятъ есенитѣ листа 350
204. Стефанъ Ивановъ — Ноктюрно 351
205. Елена Карамихаилова — Предъ огледалото 353
206. Никола Мариновъ — Мадона 354
207. Никола Мариновъ — Назадъ отъ кладенеца 355
208. Георги Дацовъ — Самарянка 356
209. Ярославъ Вѣшинъ — Следъ Люле-Бургаското поражение на турцитѣ презъ 1912 год. 357
210. Никола Кожухаровъ — Мене ме мамо змей люби . . 358
211. Борисъ Деневъ — Йовъ 359
212. Борисъ Георгиевъ — Вѣчниятъ пастиръ 360
213. Ал. Божиновъ — Елинъ Пелинъ и Ал. Балабановъ . 361
214. Александъръ Божиновъ — Г-жа Германова отъ Московския художественъ театъръ 362
215 Борисъ Георгиевъ — Молитва къмъ природата . . . 363
216. Ст. Баджовъ — Кжтъ изъ Търново 365
217. Петъръ П. Морозовъ — Монастиръ̀тъ Св. Наумъ на Охридското езеро. 366
218. Василъ Захариевъ — Въ Рилския монастиръ 367
219. Жеко Спиридоновъ — Самодива 368
220. Андрей Николовъ — Портретенъ бюстъ. 370
221. Иванъ Лазаровъ — Плачущи жени 371
222. Александъръ Андреевъ — Първа Скърбь 373
223. Невѣна Баджакова — Хр. Ботйовъ 374
224. Г. Желѣзковъ — Село 376

На корицитѣ — стр. 1. Скалниятъ релйефъ при с. Мадара.

Всички снимки, освенъ съответствуващитѣ на образи 2—24, 26—30, 32, 34—37, 44, 51, 54, 57, 58, 60, 61, 121—157 сж направени отъ фотографа на Нар. музей въ София Г. Трайчевъ.

I. Издания на Народния музей

. Археологически извѣстия на Народния музей. Кн. I. редактира В. Добруски, София, 1907; 100 стр.; 149 образа въ текста и 2 таблици, цена лева 50

2. Годишникъ на Народния музей за 1919 год. София, 1920; 90 стр. .

3. Годишникъ на Народния музей за 1920 год. София, 1921; VIII+168 стр. и 65 образа въ текста, цена лева 100

4. Годишникъ на Народния музей за 1921 год. София, 1922; VII+311 стр. и 267 образа въ текста цена лева 250

5. К. Шкорпилъ. Описъ на старинитѣ по течението на рѣка Русенски Ломъ. Кн. I отъ „Материали за археологическа карта на България". София 1914; VIII+200 стр.; 152 образи въ текста и 4 карти, цена лева 50

6. П. Мутафчиевъ, Стари градища и друмове по долината на Стрѣма и Тополница. Кн. II отъ „Материали за археологическа карта на България". София, 1915; 92 стр.; 29 образи въ текста и 23 таблици, цена лева 30

7. Н. А. Мушмовъ, Монетитѣ и печатитѣ на българскитѣ царе, София, 1924; XVI+197 стр. съ 266 образа и 7 автотипни таблици, цена лева 170

8. Проф. Б. Филовъ. Старобългарското изкуство, 2-о допълнено издание, София, 1924; X+128 стр. съ 85 образа въ текста и 58 таблици въ фототипия и цвѣтна автотипия, цена лева 400

II. Издание на Българ. археологическо д-во въ София

Известия на Българското археологическо дружество, Томъ I до VI отъ 1910 до 1919 год. по лева 60

III. Издание на Българ. археологич. институтъ въ София

Известия на Българския археологичечки институтъ, Томъ I и II, св. 1. и 2. по лева 40

IV. Материали за историята на София

Кн. I. **Проф. Г. И. Кацаровъ.** Приносъ къмъ старата история на София. София, 1910; 94 стр. 8° съ една фототипна таблица и 8 образа въ текста, цена лева 10

Кн. II. **А. Протичъ.** Архитектоническата форма на Софийската църква Св. София, София, 1912; 126 стр. съ 30 образа въ текста, цена лева 10

Кн. III. **Проф. А. Иширковъ.** Градъ София презъ XVII вѣкъ. София, 1912; 96 стр. съ 18 образа вънъ отъ текста и единъ планъ на София, цена лева 10

Кн. IV. **Д-ръ Б. Филовъ.** Софийската църква Св. София. София, 1913; VIII+172 стр. съ 140 образа въ текста и 21 таблици въ фототипия и цвѣтна фототипия, цена лева 100

Кн. V. **Р. Поповъ, Проф. Г. И. Кацаровъ и Ю. Господиновъ.** Предисторически и старохристиянски паметници отъ София и околностьта. София, 1921; IV+70 стр. съ 48 образа и 7 таблици, цена лева 20

V. Други издания

Р. Поповъ и Н. А. Мушмовъ. Ржководство за събиране и запазване старини. София, 1922; 233 стр. 16 съ 29 образа, цена лева 20

Н. А. Мушмовъ. Античнитѣ монети на Балканския полуостровъ и монетитѣ на българскитѣ царе съ 70 автотипни таолици и съ означение на ценитѣ имъ. София, 1912; 509 стр. 8, цена лева . . 200

B. Filow. Die altbulgarische Kunst. Bern. 1919. VIII+88 стр. 4° съ 58 таолици и 72 образа въ текста, цена лева 300

A. Protitch. Guide à travers la Bulgarie. Archéologie-Histoire-Art. Sofia. 1923. 38 p. et 109 figures. Prix léva 50

A. Protitch. L'architecture religieuse bulgare. Sofia. 1924. 72 p. avec 65 figures dans le texte. Prix léva 20